

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN TOPLUMSAL
CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ KAVRAYIŞI VE ÖĞRETİM
FAALİYETLERİNE YANSITMASI

Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR

Denizli 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET
EŞİTLİĞİNİ KAVRAYIŞI VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİNE YANSITMASI

Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR

Danışman

Prof. Dr. Süleyman İNAN

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Bu çalışma, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalında jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Mithat AYDIN

Üye: Prof. Dr. Süleyman İNAN (Danışman)

Üye: Prof. Dr. Banu ÇULHA ÖZBAŞ

Üye: Doç. Dr. Elvan GÜNEL

Üye: Prof. Dr. Yasin DOĞAN

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... /..... /.....
tarih ve ..... /..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa BULUŞ
Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu; atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı; bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR

TEŞEKKÜR

Doktora tez çalışması akademik hayatın bir basamağıdır. Tüm süreçte pek çok kişinin emeği geçmiştir.

Doktora tezimin düşünsel boyuttan, son cümlelerin kontrolüne kadar bilgisini, görüşlerini ve deneyimlerini paylaşan, dönütlerini ve yardımını esirgemeyen çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Süleyman İNAN Hocama sonsuz desteğinden ve sabrından ötürü teşekkür ederim.

Çalışmanın tüm süreçlerinde görüş ve önerileriyle yol aldığım değerli jüri üyelerim, Prof. Dr. Mithat AYDIN, Prof. Dr. Banu ÇULHA ÖZBAŞ, Prof. Dr. Yasin DOĞAN ve Doç. Dr. Elvan GÜNEL Hocalarıma katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmama gönüllü olarak katılarak bu tez çalışmasına dolayısıyla bilime katkı sunan tüm sosyal bilgiler öğretmeni katılımcılarıma, zamanlarını ayırdıkları, sınıflarına kabul ettikleri ve sorulara içtenlikle cevap verdikleri için teşekkür borçluyum. Gözlemlere devam ettiğim okulların idarecilerine ve katkı sağlayan tüm öğrencilere çok teşekkürler.

Tüm doktora sürecimde desteklerini her zaman hissettiğim sevgili çalışma arkadaşlarım Dr. Ahmet EROL, Gülten YILDIRIM, Dr. Kudret AYKIRI ve Dr. Tülay AYGÖREN'e minnetlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen çok değerli annem Meryem ÖZTÜRK, bana son sözü 'derslerine iyi çalış' olan babam merhum Ahmet ÖZTÜRK ve bu çalışmanın başından bitimine kadar yardımını ve desteğini hep hissettiğim kardeşim Dilek ÖZTÜRK'e teşekkür ederim.

Hayatı paylaştığım, her daim destekçim, sevgili eşim Hüseyin KÖKPINAR, varlığı ve enerjisiyle motivasyon kaynağım, bal kızım Asya, iyi ki varsınız.

ÖZET
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Kavrayışı ve Öğretim
Faaliyetlerine Yansıtması

ÖZTÜRK KÖKPINAR, Melek

Doktora Tezi, İlköğretim Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Süleyman İNAN

Haziran 2023, sayfa 197

İnsanlar toplumsal canlılardır ve toplum içinde varlığını sürdürmek için topluma uyum sağlama eğilimindedirler. Bireylerin davranışları içinde bulundukları kültüre uygun olarak doğum öncesinden başlayarak aile ve toplum tarafından atfedilmiş kriterlere göre şekillenmeye başlamaktadır. Cinsiyetler biyolojik bir durum iken, kız ve oğlan çocuklara toplumsal alana girdiklerinde sosyal çevreleriyle birlikte farklı cinsiyet rolleri yüklenmektedir. Toplumun bireye yüklediği bu cinsiyet rollerine toplumsal cinsiyet denilmektedir. Bu roller içinde bulunulan kültürün dil kalıplarından, kalıp yargılarından, geçmiş yaşam deneyimlerinden etkilenebilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ailenin ve yakın çevrenin tutumlarıyla başlamakla birlikte eğitim yoluyla sürdürülebilmektedir. Eğitim aşamasında toplumsal cinsiyet rollerinin farkındalığı eşitliğin sağlanabilmesi için bir araç olarak kullanılabilir. Bu çalışma toplumsal cinsiyet rollerinin devamı olabilecek ya da eşitliği sağlamada araç olabilecek sosyal bilgiler öğretmenlerine odaklanmaktadır.

Araştırma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sahip oldukları kavrayışlar ve bu kavrayışların öğretim faaliyetlerine (öğretim yöntem ve teknikleri, sınıf içi iletişim vb.) yansıtılmasını incelemektedir. Mevcut durumu ortaya çıkarmak, derinlemesine incelemek, açıklamak ve yorumlamak için nitel yöntemlerden durum çalışması tercih edilmiştir. Çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavrayışlarını derinlemesine araştırabilmek için iç örneklem ve anahtar konumdaki az sayıda gönüllü bir katılımcı grubu seçilmiştir. Gönüllülerde kadın-erkek, farklı şehirlerden, yaş grubundan öğretmenler ile maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada 22 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşmeler yapılmış ve 6 öğretmenle gözlemler yürütülmüştür. Görüşmeler Seidman'ın üçlü görüşme tekniği ile yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilmiştir. Gözlemler 12 hafta devam etmiştir. Verilere araştırmacı günlüğü, hikâye tamamlama etkinliği, öğretim programı ve ders kitabı

incelemeleri de eklenmiştir. Görüşme, gözlem verileri ve dokümanlar bir arada düşünülerek içerik analizi ile bulgular yazılmış, 6 öğretmenin anlatı analizi bulguları ayrıca değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularından çıkan sonuçlar, sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet meselesini eşitlik üzerinden değil ayrımcılıklar üzerinden tanımlamaktadırlar ve günlük konuşma dilinden atasözlerine, argodan nefret söylemlerine kadar dilin pek çok alanında cinsiyetçi söylemlerin olduğunda hemfikirdirler. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet kavrayışları yetiştikleri aile ortamından daha çok kurdukları aile ve içinde bulundukları fiziki çevre, çevrenin kültürü etkilemektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine önem verdikleri ancak öğretim faaliyetlerine yansıtamadıkları bunun deneni olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini konusunda yeterli bilgiye ve eğitime sahip olmadıkları, kendilerini yeterli bulmadıkları, toplumsal cinsiyet konusunu derslere taşımada kendilerini sınırlandırılmış ve kontrol altında tutuluyor hissettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinde geleceğe dair umutsuz oldukları, ders kitaplarına materyal olarak önem verdikleri anlaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenleri İstanbul Sözleşmesinin kadınları ve kadın haklarını koruduğu görüşünde birleşmektedirler ve sözleşmenin iptalini olumsuz olarak değerlendirmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet rolü, sosyal bilgiler öğretmeni.

ABSTRACT
Social Studies Teachers' Understanding of Gender Equality and Reflected on
Teaching Activities

ÖZTÜRK KÖKPINAR, Melek

Ph D. Dissertation in Primary Education

Social Studies Education

Supervisor: Prof. Dr. Süleyman İNAN

June 2023, pages 197

Humans are social creatures, and they tend to adapt to society in order to survive in society. They shaped their behavior following the culture in which they lived. Individuals begin to be shaped according to the criteria attributed to their gender by the family and society, starting from the prenatal period. While sex is a biological condition, when girls and boys enter the social space, they assume different gender roles in their social environment. These roles that society imposes on the individual are called gender. It can be affected by the culture's language patterns, stereotypes, and past life experiences. Gender roles start with the attitudes of the family and the immediate environment but can be sustained through education. However, awareness of gender issues can be used to achieve gender equality. This study focuses on social studies teachers, who can be a continuation of gender roles or a tool in achieving equality.

The research examines the perception of social studies teachers in the context of gender equality and reflects these understandings on teaching activities (teaching methods and techniques, in-class communication, Etc.). A case study, one of the qualitative methods, was preferred to reveal, examine, explain, and interpret the current situation. In the study, it was planned to select a small sample group of volunteers in order to investigate social studies teachers' understanding of gender in depth. In the volunteers, maximum diversity was tried to be achieved with male and female teachers, teachers from different cities, genders, and age groups. The research conducted interviews with 22 social studies teachers, and observations were carried out with six teachers. The interviews were planned as semi-structured with Seidman's three-way interview technique. Observations continued for 12 weeks. The Researcher's diary, story completion activity, curriculum, and textbook reviews were also added to the data. Findings were written with content analysis

by considering the interview, observation data, and documents together, and brother narrative analysis findings of 6 social studies teachers were evaluated separately.

The results of the research findings show that social studies teachers define the issue of gender not through equality but through discrimination and agree that there are sexist discourses in many areas of language, from everyday speech to proverbs, from slang to hate speech. Teachers' understanding of gender affects the culture of the environment, the family they establish, and the physical environment they are in more than the family environment in which they are raised. It has been concluded that social studies teachers attach importance to gender equality but cannot reflect it in their teaching activities, that they do not have sufficient knowledge and training on gender equality, that they do not consider themselves sufficient, and that they feel limited and controlled in carrying the subject of gender to the lessons. It is understood that social studies teachers are hopeless about the future of gender equality and that they attach importance to textbooks as materials. Social studies teachers believe that the Istanbul Convention protects women and women's rights and negatively evaluates the convention's cancellation.

Keywords: Gender equality, gender role, social studies teachers.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ KAVRAYIŞI VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİNE YANSITMASI

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANNAMESİ	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER/GÖRSELLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvi
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.1.1. Problem Cümlesi	5
1.1.2. Alt problemler	5
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
1.5. Tanımlar	7
İKİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	10
2.1. Kuramsal Çerçeve	10
2.1.1. Cinsiyet.....	10
2.1.2. Toplumsal Cinsiyet.....	11
2.1.3. Toplumsal Cinsiyet Kuramları	14
2.1.3.1. Psikanalitik kuram	14
2.1.3.2. Sosyal öğrenme kuramı	15
2.1.3.3. Bilişsel gelişim kuramı	17
2.1.3.4. Toplumsal cinsiyet şeması	18
2.1.4. Feminist Kuramlar	19
2.1.4.1. Liberal feminizm.....	20
2.1.4.2. Marksist feminizm	21
2.1.4.4. Postmodern feminizm	22
2.1.4.5. Ekofeminizm.....	23

2.1.5. Toplumsal Cinsiyet Rolü.....	24
2.1.6. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Etkileyen Faktörler	26
2.1.6.1. Aile.....	26
2.1.6.2. Kültür	27
2.1.6.3. Medya	28
2.1.6.4. Okul ve öğretmenler	29
2.1.7. Dünyada Toplumsal Cinsiyet	30
2.1.8. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet	32
2.1.9. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları	35
2.1.10. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	37
2.1.11. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.....	38
2.1.12. Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim	41
2.1.13. Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet	42
2.1.14. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sosyal Bilgiler Eğitimi	43
2.2. İlgili Araştırmalar.....	44
2.2.1. Ulusal Araştırmalar	44
2.2.2. Uluslararası Araştırmalar.....	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM.....	51
3.1. Araştırma Deseni.....	51
3.2. Çalışma Grubu	53
3.3. Veri Toplama Araçları	56
3.3.1. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği	57
3.3.2. Görüşme Formu.....	58
3.3.4. Gözlem Formu.....	60
3.3.5. Araştırmacı Günlüğü	61
3.3.6. Hikâye Tamamlama Etkinliği.....	61
3.3.7. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitapları	61
3.4. Veri Toplama Süreci	62
3.4.1. Görüşme Verilerinin Toplanması	62
3.4.2. Gözlem Verilerinin Toplanması	63
3.4.3. Araştırmacı Günlüğü	64
3.4.5. Hikâye Tamamlama Etkinliği.....	65
3.5. Verilerin Analizi.....	65

3.6. Araştırmanın Paradigması	66
3.7. İnanırcılık	67
3.8. Araştırmacının Rolü	67
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR	71
4.1 Betimsel/İçerik Analizi Bulguları	71
4.1.1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgileri	72
4.1.2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşlerinin yaşam deneyimleriyle ilişkisi	79
4.1.3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri.....	83
4.1.4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kavrayışlarının öğretim faaliyetlerine yansımaları.....	87
4.1.6. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersini ilişkilendirmeleri.....	99
4.2. Anlatı Analizi Bulguları	107
4.2.1. Barış öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular	107
4.2.2. Sevim öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular	115
4.2.3. Erkan öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular	120
4.2.4. Tunay öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular	126
4.2.5. Turgut öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular	131
4.2.6. Yıldız öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular	135
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	139
5.1. Tartışma ve Sonuç	139
5.2. Öneriler	144
KAYNAKÇA.....	146
EKLER.....	163
EK 1. Pamukkale Üniversitesi Etik Kurul Kararı	163
EK 2. Denizli Millî Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni.....	164
EK 3. Öğretmen Gönüllü Katılım Formu	165

EK 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Sorularından Örnekler.....	166
EK 5. Gözlem Rubrikleri	167
EK 6. Araştırmacı Günlüğü Örneği	168
EK 7. Hikâye Tamamlama Etkinliği.....	169
EK 8. Veli Onam Formu	170
EK 9. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği.....	171
EK 10. Ölçek Kullanım İzni.....	172
EK 11. Gözlem Kaydı Örneği	173
EK 11. Veri Analizlerinden Örnek Kodlama.....	174
EK 12. Araştırmada Sözü Edilen İstanbul Sözleşmesinin Toplumsal Cinsiyetle Doğrudan İlgili Bölüm ve Maddeleri.....	175
EK 13. Araştırmada Sözü Edilen 6284 Numaralı Kanunun İlgili Maddeleri	177
EK 14. Araştırmada Sözü Edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Resmî Gazete İlanı (24 Temmuz 1985)	179
EK 15. Toplumsal Cinsiyet Kuramları ve Öncüleri Tablosu.....	180
ÖZGEÇMİŞ	181

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. <i>Toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili sosyal bilgiler ders kazanımları</i>	4
Tablo 2.1. <i>Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki temel farklar</i>	14
Tablo 2.2. <i>Bitirilen eğitim düzeylerine göre 2008-2020 yılları arası nüfus dağılımı</i>	40
Tablo 3.1. <i>Katılımcı grubun özellikleri</i>	54
Tablo 4.1. <i>Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler</i>	84

ŞEKİLLER/GÖRSELLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Uygur Bayrağı 744-1335.....	32
Şekil 3.1. Katılımcı öğretmenlerin bulundukları şehirler.....	54
Şekil 3.2. Görüşme takvimi.....	63
Şekil 4.1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algısı ve ön bilgileri.....	72
Şekil 4.2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet tanımları.....	73
Şekil 4.3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaşam deneyimleri.....	80
Şekil 4.4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin günlük hayatlarında toplumsal cinsiyet.....	82
Şekil 4.5. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri.....	84
Şekil 4.6. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kavrayışlarının öğretim faaliyetlerine yansımaları.....	87
Şekil 4.7. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim ortamı deneyimleri.....	88
Şekil 4.8. Sosyal bilgiler öğretmenlerini engelleyen durumlar.....	96
Şekil 4.9. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ilişkilendirmeleri.....	99
Şekil 4.10. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler tanımları.....	100
Şekil 4.11. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi ile toplumsal cinsiyet eşitliğini ilişkilendirmesi.....	103

KISALTMALAR

akt.	Aktaran
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)
ERG	Eğitim Reformu Girişimi
ETCEP	Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi
KEP	Özellikle Kız Çocuklarının Okula Devam Oranının Artırılması Projesi
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
TDK	Türk Dil Kurumu
TTKB	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
TÜİK	Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
vb.	ve benzeri
WEF	Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)
CİMER	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
LGS	Liselere Geçiş Sistemi
WHO	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

Giriş bölümünde, öncelikle çalışmaya neden ihtiyaç duyulduğuna dayanak olan problem durumu ele alınmıştır. Problem durumu başlığının içinde çalışmanın temel problem sorusu ve odaklanılan alt problemlere yer verilmiştir. Sonrasında araştırmanın amacı ve önemi başlıklarında çalışmaya alanda neden ihtiyaç duyulduğu ve çalışmanın alana nasıl katkı sunacağı açıklanmaya çalışılmıştır. Her çalışmanın olduğu gibi yürütülen bu araştırmanın da sınırlılıkları vardır; bunlar sınırlılıklar başlığında açıklanmaktadır. Son olarak araştırmada yer alan temel kavramlar araştırmacının süreç içerisinde edindiği bilgi ve deneyimler sonucunda ulaştığı birikimle kendi penceresinden açıklamalarla tanımlanmıştır.

1.1. Problem Durumu

Araştırmada incelenmesi hedeflenen durum toplumsal cinsiyet eşitliği meselesidir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklı iki kavramdır. Toplumsal cinsiyet (gender) tanımı kelime olarak, biyolojik cinsiyetten (sex) daha farklı bir anlam ortaya koyar. Cinsiyet, insan bedeninin anatomik ve fizyolojik farklılıklarını belirtmek için kullanılan kadın ve erkek kavramlarının tanımlamasıdır. Toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik kavramlarına, toplum kültürü tarafından yüklenen manaları anlatmaktadır, biyolojik cinsiyetin doğrudan bir sonu değildir (Giddens, 2008, s.505). Toplumsal cinsiyet, doğal olmayan toplumsal değer kalıplarıdır. Toplum bir erkeği ve kadını tanımlar, ayırt eder ve hayatlarındaki rolleri yükler. Toplumsal cinsiyet tanımı kadın ve erkek arasındaki doğumla gelen biyolojik, fizyolojik ve anatomik farklılıkların ötesindedir. Toplumsal cinsiyet kültürel normlar/kalıplar temel alınarak, kadın ve erkek cinsiyetlere yüklenen davranış kalıpları, roller ve sorumluluklar çerçevesinde oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet meselesinin içeriği kültürlerde ve toplumlarda farklılaşabilmektedir (Bhasin, 2015, s.8). Toplumsal cinsiyet bireylerin yalnızca biyolojik cinsiyet farklılığına işaret etmekle kalmaz, iki cins arasındaki eşit olmayan güç dengelerini de ortaya koyar.

Toplumsallaşma süreci içinde insanlar yaşadıkları toplumda belirlenmiş değerleri, yaşayış biçimlerini öğrenirler. Öğrenme ve kalıplara uyma süreci bireylerin doğumundan önce başlamaktadır. Toplumsallaşma bireylerin içine doğduğu, yaşadığı kültürü benimsemesini ve kendinden sonra gelenlere aktarmasını kapsamaktadır. Bireylerin kendini tanıması, kişiliğini oluşturmaları ve topluma uyumu, toplumsallaşma sürecini başarıyla tamamlaması için önemlidir. Toplumsallaşma sürecini toplumun belirlediği yönde ve biçimde gerçekleştirmekte zorlanan veya çeşitli sebeplerle gerçekleştiremeyen bireylerde kişilik gelişimleri bakımından zarara uğrama ve toplumsal hayatta başarısız

olma gözlenmektedir (Özkalp, 2009, s.104-107). Bireylerin topluma uyum sürecinde var olan kurumların başında aile ve sonra eğitim ortamları gelmektedir. Bireylerin yakın çevreleriyle uyumları aile ile olmaktadır ancak ailede kontrollü bir eğitim değil kültürel bir aktarım vardır. İstendik davranışların oluşturulabileceği ve bireylere aktarımın gerçekleştirilebileceği eğitsel rol sahibi olarak okulların önemli bir yeri vardır (Öz, 2019, s.198).

Okullarda öğrencilere cinsiyet temelli roller, toplumsal beklentiler, kalıp yargılar, cinsiyetçi tutumlar açık ya da üstü örtülü, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sunulur, öğrenciler tarafından benimsenmesi hedeflenmektedir. Öğrenme ortamlarında sunulan bu bilinçli ya da bilinçsiz iletiler yoluyla öğrenciler toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışlar geliştirmeye yöneltilir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri dikkate alındığında ise okul ortamı, eril baskının devamını sağlayan bir kuruma dönüşebilmektedir. Böylece okulda verilen eğitim ataerkil yapının yeniden üretildiği toplumsal alan olma durumuna dönüşebilir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun önemli noktaları öğrenme sürecinin, öğretimin içeriğinin, bilginin sunuş biçiminin ve yorumlanmasının, tartışılmasının ve değerlendirilmesinin taşıdığı anlamlardır. Öğretmenlerin eğitim ortamlarındaki davranışlarının ve tutumlarının öğrencileri etkileyebildiği çalışmalarla ortaya konmaktadır.

Öğretmenlerin geçmiş tecrübeleri, yaşantıları, aldıkları eğitim, çevre gibi pek çok faktör göz önünde bulundurulduğunda ataerkil yapının bir parçası oldukları söylenilebilir. Öğretmenler bu yapının o kadar içindedirler ki eşitsiz/ayrılıkçı tutumlar çoğu zaman fark edilemeyebilir. Sosyolog Judith Lorber'in gözlemine göre, çoğu insan için toplumsal cinsiyet hakkında konuşmak, balıkların sudan bahsetmesine denktir. Toplumsal cinsiyet, günlük hayatın o kadar rutin zemindir ki, eşitsiz durumların sorgulanması güneşin doğup doğmayacağını düşünmek gibidir (Lorber, 1994, s.13). Öğretmenler de pek çok kez sıradanlıkla sorgulamadan ve dolayısıyla farkında olarak ya da olmadan cinsiyetçi/ayrılıkçı yapının devam etmesine katkı sağlayabilirler. Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) raporuna göre kadın öğretmenler de erkek öğretmenler de toplumsal cinsiyet rollerine yönlendirme, cinsiyet ayrımını pekiştirme gibi toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumsuz tutumlar gösterebilmektedir. (2008, s.63-64). Öğretmenlerin öğrencilerine tutumları, ayrımcılık yapmaları, öğrencilerin cinsiyetlerine göre sorumluluk verme dağılımları gibi davranışları eğitim hayatının ilk kademelerinden son kademelerine kadar sürebilmektedir.

İlkokul ve ortaokul kademesi eğitimin bireylerin toplumsallaştırılma işlevinin yoğun olduğu dönemlerdir. Bu kademelerde çocuklar sosyal çevrelerinden farkında olmadan ataerkil sistemin değerlerini öğrenir ve benimserler. İlkokullar da çocukların hem akranlarıyla hem öğretmenleriyle sosyalleştikleri ve öğrenmelerin gerçekleştiği ortamlardandır. Cinsiyetçi tutumların kazanımı ve öğrenmelerin derecesi okulun bulunduğu konuma, öğretmenlerin ve idarenin cinsiyetçi tutumlarına göre değişebilmektedir. Okullar bu yönüyle toplumsal cinsiyetin eşitsizliğinin yeniden üretildiği ve sürdürüldüğü kurumlar konumundadır (Gök, 2004, s.169). Her bireyin hayatında var olan okullar bireyler için toplumun beklentilerine uygun kadınlık ve erkeklik rollerine hazırlandıkları bir aşama olmaktadır.

Yapılan çalışmalar, cinsiyetçilik ve toplumsal yaşamın her alanında karşılaşılan ayrımcılık olgusunun ve cinsiyetçi tutumun azalmasında veya ortadan kaldırılmasında, eğitim sürecinin azımsanmayacak bir gücü olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü eğitim, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki cinsiyet ayrımcılığının yeniden üretilmesini ve sürekliliğini sağlayan bir alan olmakta, aynı zamanda cinsiyetçi örüntüleri dönüştürebilmektedir. Eğitim, insanlık için eşit bir yapılanma oluşturabilecek güçtedir. (Esen ve Bağlı, 2002, s.145).

Araştırmalar, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının dolayısıyla eşitsizliğin devredicisi olduklarını, ders içi uygulamalarda, öğrencilerle kurdukları ilişkilerde, iletişim biçimlerinde (bilinçli ya da bilinçsiz olarak) kalıp yargılardan yola çıktıklarını göstermektedir. Sadker, aynı sınıfa giden, aynı ders kitabından okuyan, aynı öğretmeni dinleyen kız ve oğlan öğrencilerin farklı eğitimler aldıklarını ileri sürer. Ona göre tüm eğitim basamaklarında kız öğrenciler sınıfların sessiz katılımcılarıdır. Öğretmenler oğlan öğrencilerle daha sık ve aktif iletişim kurmaktadır; onlara daha çok soru sorarlar, daha faydalı dönütler verirler. Aynı sınıftaki kız öğrenciler sabırla beklemeyi, oğlan öğrenciler ise sınıf ortamını yönlendiren liderler olduklarını öğrenirler (Sadker, Sadker ve Zittleman, 2009, s.105-106). Böylece bir rol model olarak öğretmenler, öğrencilerin cinsiyetçi kalıp yargılar yoluyla şekillenmiş düşünce ve davranışlarını desteklerler.

Toplumsallaşma sürecinde okulların ve öğretmenlerin algı ve tutumlarının önemli sonuçlarını ortaya koyan Cömert Gazi (2018), yaptığı çalışmada ilkökul öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algılarının öğrenciler üzerindeki etkilerini incelemiştir. Öğretmenlerin cinsiyetçi tutumları öğrencilerin toplumun onlardan beklediği eril baskın ve cinsiyetçi rolleri benimsemesine ve davranışlarına yansıtmasına neden olmaktadır.

Ortaokul, öğrencilerin, ergenlik evresinde oldukları dönemi içerir. Genç bireylerin ergenlik döneminde çevrelerinden kabul görme eğilimleri artmaktadır. Ergenlik dönemlerinde genç bireylerde sosyal baskılarla ortama uyum sağlama, sosyal rollere uygun davranış sergileme gözlemlenebilir. Buna bağlı olarak ergenlik dönemindeki genç bireylerin cinsiyete özgü davranış kalıplarına uyma eğilimleri artış göstermektedir (Kantoğlu, 2017, s.12). Öğrencilerin böyle bir dönemin içerisinde vakitlerinin çoğunu okulda geçirmeleri, sosyal ortamlarının okul ve akranları olması kimliklerinin oluşumunda okul ve öğretmenlerin önemini artırmaktadır.

Yapılan bu araştırmada öğrencilerin sosyal çevresini -büyük ölçüde- oluşturduğu düşünülen okulların, öğretim programları (zorunlu dersler bazında) araştırmacı tarafından incelenmiştir. Sadece zorunlu derslerin incelenmesindeki amaç tüm öğrencilerin bu zorunlu derslere ulaşabildiği içindir. Seçmeli derslere ise tüm öğrencilerin ulaşmadığı varsayıldığından inceleme dışı bırakılmıştır. İncelenen zorunlu derslerin programlarında *toplumsal cinsiyet, cinsiyetçilik, cinsiyet eşitliği, kadın* gibi kavramlar taranmıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğiyle doğrudan ilgili kazanım ve açıklamalar sınıf ve ders bazında Tablo 1.1.'de gösterilmektedir.

Tablo 1.1. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğiyle Doğrudan İlgili Sosyal Bilgiler Ders Kazanımları*

Sınıf	4. Sınıf	6. Sınıf	8. Sınıf
Ders	İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi	Sosyal Bilgiler	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
Ünite	Adalet ve Eşitlik	Etkin Vatandaşlık	Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye
Kazanım ve Açıklamalar	-İnsanların farklılıklarına saygı gösterir. Açıklama: Farklılıkların kimi zaman farklı haklara (çocuk hakları, kadın hakları, engelli hakları vb.) sahip olmayı gerektirdiğine değinilir. -Adalet ve eşitlik kavramlarını birbiriyle ilişkili olarak açıklar. Açıklama: Adalet ve eşitlik bağlamında cinsiyet eşitliği, pozitif ayrımcılık konuları (dezavantajlılar, engelliler, çocuklar ile ilgili örnekler gibi) ele alınır.	-Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder. Açıklama: Pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konular üzerinde durulur.	-Hukuk alanında meydana gelen gelişmelerin toplumsal hayata yansımalarını kavrar. Açıklama: Türk Medeni Kanunu'nun aile yapısında ve kadının toplumsal statüsünde meydana getirdiği değişim vurgulanır. -Toplumsal alanda yapılan İnkılapları ve meydana gelen gelişmeleri kavrar. Açıklama: Türk kadınına eğitim alanı ile sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda sağlanan haklar ele alınır ve bu haklar diğer ülkelerde kadınlara verilen haklar ile karşılaştırılır.

Tablo 1.1. incelendiğinde okullarda öğrencilerin cinsiyet eşitliği konusu ile karşılaşabilecekleri ilk dersin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi olduğu

görülmektedir. Bu anlamda sınıf öğretmenlerinin konuya önem vermeleri öğrencilerdeki eşitlik algısının gelişmesini sağlayacaktır.

Tablo 1.1.'de görüldüğü gibi öğrencilerin ortaokul düzeyinde toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili karşılaşılabilecekleri tek ders sosyal bilgilerdir. Elde edilen bilgiler bize ergenlik dönemindeki öğrencilerin toplumsal rol gelişimlerinde önemli kişilerden biri olarak sosyal bilgiler öğretmenlerini işaret etmektedir. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet kabulleri, cinsiyetçiliğin yeniden üretilmesinde ayrı bir öneme sahiptir (Tezer-Asan, 2010, s.68). Dolayısıyla öğretmenlerin (özelde sosyal bilgiler öğretmenlerinin) içinde bulundukları kültürdeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ne derece farkında oldukları ve buna karşı tutumları, sınıfta öğrencilerle iletişimini, onlara davranışlarını, ders içi ve dışı faaliyetlerini etkileyecektir. Bu nedenle sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarının belirlenmesi ve öğretim faaliyetlerine yansıtılmalarının tespit edilmesi eğitim sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi ve korunması açısından önemli görünmektedir. Çalışma bu amaçla bir problem sorusu ve problem sorusunun cevaplanabilmesine yardım için 6 alt problemler belirlemiştir.

1.1.1. Problem Cümlesi

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtması nasıldır?

1.1.2. Alt problemler

1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgileri nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşlerinin yaşam deneyimleriyle ilişkisi nedir?
3. Sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili düşüncelerini destekleyen hangi öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmaktadır?
4. Sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kavrayışı öğretim faaliyetlerine nasıl yansıtmaktadır?
5. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını öğretim faaliyetlerine yansıtmasını etkileyen durumlar nelerdir?
6. Sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersini nasıl ilişkilendirmektedir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sahip oldukları kavrayışlar ve bu kavrayışların öğretim faaliyetlerine (öğretim yöntem ve teknikleri, sınıf içi iletişim vb.) yansımalarının incelenmesidir. Öğretmenlerin içinde bulundukları kültürün toplumsal normlarına ve cinsiyet kalıp yargılarına farkındalıkları toplumsal cinsiyet eşitliği tutumlarını etkilemektedir. Ayrıca toplumdaki cinsiyet ayrımcılığının bilincinde olmaları ve buna karşı sergiledikleri tavır ve tutumları, öğretmenlerin öğrenme ortamlarında öğrencilerle etkili iletişimini, davranışlarını, uygulamalarını etkileyecektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimi açısından geleceğin mimarı denilen öğretmenlerin toplumsal cinsiyet kavrayışlarının belirlenmesi, öğretim faaliyetlerine yansımalarının tespit edilmesi eğitim sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi ve korunması açısından önem taşımaktadır. Bireylerin gelişimlerinde ergenliğe, yani kimlik oluşturmalarına denk gelen dönemleri ortaokul yıllarıdır. Kimlik oluşturma yıllarında öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna en çok maruz bırakılabilecekleri ders toplumsal konularıyla sosyal bilgilerdir. Dolayısıyla konuyla en çok muhatap olacak öğretmenler sosyal bilgiler öğretmenleridir. Araştırmada öğrencileri toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda etkileyebilecek olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl tanımladıklarını, nasıl yaşadıklarını, nasıl yansıttıklarını incelemek amaçlanmaktadır. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini kavrayışları ve öğretim faaliyetlerine yansıtmaları incelenirken, kavrayışlarını oluşturan temeller ve öğrenme ortamlarına yansıtmalarını etkileyen durumlar da inceleme açısından kıymetli bulunmuştur.

1.3. Araştırmanın Önemi

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların ya da erkeklerin biyolojik farklılıklarından öte toplumsal, kültürel ve psikolojik farklılığına vurgu yapmaktadır. Kavram bedenin biyolojik yapısından öte toplumun cinslerden beklentilerine karşılık gelmektedir. Toplumun beklentilerini karşılamak toplumsallaşma sürecinde birey için kaçınılmazdır. Toplum tarafından kabul görmek uyum süreciyle yani toplumsal rollerin benimsenmesiyle gerçekleşmektedir. Bireylerin toplumsallaşma süreci ise ailede başlar, sosyal çevre ve okulda pekişir. Bireylerde toplumsal cinsiyet eşitliği algısı ve kavrayışının oluşumu açısından aileden sonra en etkili yer hem sosyalleşme hem eğitim gücü açısından okullardır. Okul ortamlarında ise rehber olarak öğretmenler öne çıkmaktadır. Yurtsever (2011) çalışmasında okullarda öğretmenlerin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarının öğrencilerin toplumsallaşma sürecinde cinsiyet farklılıklarına bakışlarına etkilerini incelemiştir.

Öğretmenler her ne kadar öğrencileriyle iletişimde ve tutumlarında eşit olsalar da farkında olmadan kız ve oğlan çocuklara farklı davranabilmektedir. Araştırma, öğretmenlerin eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretiminde ve aktarılmasında aktif özneler olduklarını göstermektedir. Yurtsever'in araştırması öğretmenlerin bu farkındalığının gelişmesi ile de öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarının değişebileceğini ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin, bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalıkları için önemli olduğu açıktır. Konunun ortaokul düzeyinde ele alınabileceği en uygun ders ise sosyal bilgilerdir. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretmenleri bu noktada önem teşkil etmektedirler. Seçgin (2012), Türkiye'de toplumsal cinsiyet eğitimi için sosyal bilgiler dersinin önemine vurgu yapılmaktadır. Çünkü ders olarak sosyal bilgiler, demokratik değerlere sahip, etkin vatandaşlar olarak içinde yaşanılan topluma yön vermeyi ve öğrencilere edindiği bilgi birikimini yaşam içinde aktif kullanabilecek donanımlar kazandırmayı amaçlar. Sosyal bilgiler dersinde öğrenciler tüm görüşleri ve bu görüşlere saygı göstermeyi, kültürel benzerlik ve farklılıklara duyarlı olmayı ve sosyal sorumluluklarda gönüllü görev almayı, öğrenme süreçlerinde soru sormayı, düşünerek tepki vermeyi ve görüşlerini paylaşmayı öğrenirler (Seçgin, 2012, s.54). Dolayısıyla bu dersin öğretmenin tutumları öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan bakışlarını derinden etkileyecektir. Bu çalışma öğrencilerde etkisi olabileceği düşünüldüğü için sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarına ve yansımalarına önem vermektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma 22 sosyal bilgiler öğretmeniyle yürütülmüştür.
- Veriler, sosyal bilgiler öğretmenlerinin verdiği cevaplar, araştırmacı gözlemleri, hikâye tamamlama etkinliği ve dokümanlardan elde edilen veriler ile sınırlıdır.
- Gözlemler Denizli ilinde görev yapan 6 sosyal bilgiler öğretmeniyle gerçekleştirilmiştir.
- Çalışma, katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinden edinilen verilerle sınırlıdır.
- Araştırmada yapılan gözlemler bir eğitim öğretim dönemi (2021-2022 Bahar) ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Araştırma sürecinde açıklanması gerekli görülen bazı kavramlar vardır. Bu kavramların araştırmanın daha iyi anlaşılması için gerekli olduğu düşünülmektedir. Kavramlardan bazıları kuramsal çerçeve bölümünde literatür okumalarıyla detaylı tartışılmıştır. Bu bölümde araştırmacının okumalarından ortak noktalarla belirlenen en

genel tanımlara yer verilmiştir. Kavramlar araştırmada buradaki anlamlarıyla kullanılmıştır.

Biyolojik Cinsiyet (sex): İnsan türünün X ve Y kromozomları ile belirlenen dişi veya eril olma durumudur.

Toplumsal Cinsiyet (gender): Kadınlar ile erkeklerin toplumsal normlara uygun olarak cinsiyetlerine özgü davranış kalıpları ve sorumluluklar yüklenmesidir.

Toplumsal Cinsiyet Rolü (gender role): Kadınların ve erkeklerin toplumun cinsleriyle özdeşleştirdiği özellikler, beklentiler ve davranışları sergilemeleridir. Kadınsı ve erkeksi olma, toplumun beklediği kadınlık ve erkeklik rolleri ile ilgilidir.

Cinsiyet Ayrımcılığı/Cinsiyetçilik (gender segregation/sexizm): Bir cinsin, diğerinden üstün ayrıcalıklara sahip olması, yaşam içinde fırsatlara ve kaynaklara sahip olmada diğer cinse oranla eşit olmayan koşullar yaşaması durumudur.

Feminizm: Kadın haklarını korumayı ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan, bunun için girişimler ve eylemler yapan, günümüzde birçok şubesi/kolu olan, geniş çerçeveli fikir akımı ve kitlesel harekettir.

Kültür: Tarih içerisinde oluşturulmuş, nesilden nesle aktarılan, toplumu bir arada tutan ortak değerler bütünüdür.

Geleneksel Aile: Genel kabulde geleneksel aile, büyükbaba-büyükannenin olduğu geniş aileyi tanılamakla birlikte çalışma boyunca bu kavram, kuralları koyanın ve kararları alanın baba olduğu, kadının daha çok ev içi sorumluk aldığı, erkek baskın ataerkil aile yapısını ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Demokratik Aile: Tüm kararların aile fertleri tarafından ortak alındığı, her bireyin (çocuklar dahil) söz hakkı olduğu aile tipidir.

Kadın-Erkek: Yetişkin bireylerin cinsiyet belirticisidir. Kadın-dişi, erkek-er.

Kız-Oğlan (çocuk): 18 yaşına kadar olan çocukların cinsiyet belirticisidir. Bahsedilen kişinin cinsiyeti ve yetişkin olup olmadığı hakkında bilgi verir. Kız çocuk, oğlan çocuk gibi.

Pozitif Ayrımcılık (positive discrimination): Toplumsal olarak eşitliğin sağlanabilmesi için önemler kapsamında dezavantajlı olduğu düşünülen gruplara ayrıcalıklar tanımadır.

Toplumsal Cinsiyet Adaleti (gender justice): Kadın ve erkek arasında mutlak eşitlik olamayacağı düşüncesinden doğan, eşitliğin ötesine konumlandırılan kavramdır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (gender equality): Bireylerin fırsatlara ulaşma ve kullanma, haklarını savunmada ve imkânları elde etmede kişinin cinsiyetinin ön planda olmadan muamele görmesidir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (gender inequality): Sosyal, kültürel veya çeşitli nedenlerle, bireylerin eşit değere sahip olmaması durumudur.

Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları (gender stereotypes): Toplum kültürü tarafından genellenmiş, bireylerin cinsiyetlerine özgü oldukları düşünülen olumsuz öngörülerdir.

Öğretim Faaliyeti: Öğretim yöntem ve teknikleri, sınıf içi iletişimi kapsayan eğitimin örgün alanına giren etkinliklerdir.

İKİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeve

Toplumsal cinsiyet tartışmaları ve araştırmanın problemi temelinde çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak üzere okumalar yapılmış ve aşağıda başlıklar halinde sunulmaya çalışılmıştır. İlk kısımda cinsiyet, toplumsal cinsiyet ayrımı ve tanımları, toplumsal cinsiyeti oluşturan nedenler, toplumsal cinsiyet ve feminist kuram ilişkileri, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, eğitimde toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyetin Dünyada ve Türkiye’de gelişimi gibi başlıklara yer verilmiştir. İkinci kısımda, sosyal bilgiler alanında toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili yapılan çalışmaların incelenmiştir. İlgili araştırmalar yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalar olarak ayrılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine daha ayrıntılı bakabilmek için öncelikle toplumsal cinsiyetin ne olduğunu anlamak gereklidir. Bunun için ilk olarak toplumsal cinsiyet meselesinin cinsiyet boyutu daha sonra toplumsal boyutu ele alınacaktır.

2.1.1. Cinsiyet

Cinsiyet, ‘Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiği ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks’ olarak genel sözlüğe geçmiştir. (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Bu tanım erkek ve kadını birbirinden farklılaştıran doğuştan gelen bütün fiziksel ve kimyasal farklılıklarına göndermede bulunmaktadır. Burada bahsedilen fiziksel farklılıklar gözle görünür özellikler yani vücudun dışardan görünüşüdür. Kimyasal farklılıklar ise gözle görünmeyen ancak vücudun bir bütün olarak iç dengesini kuran yaradılış özellikleri olarak ifade edilmektedir (Direk, 2012, s.73). İngilizcede cinsiyet kavramı için *sex* sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sözcük anlamsal olarak kadın ya da erkek olmanın biyolojik biçimini yani bireyi genetik olarak farklılaştıran özellikleri ifade eder (Ertekin, 2019, s.39).

Cinsiyet bireylerin yaşamının en başından itibaren bireyleri kategorize etmenin en temel biçimidir. Bu kavram kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları belirtir. Yani biyolojik olarak iki cinsiyet vardır; kadın ve erkek. Bu iki cinsiyet arasındaki farklılık genetik kodlarla belirlenir. XY eril, XX dişil cinsiyetine ait kromozomlardır ve XY cinsiyet belirleme sisteminin ilk parçasıdır. Doğuştan gelen biyolojik ya da genetik kodlarla kadın ve erkek birbirinden farklı iki ayrı cinstir. Bu ikisini ayıran temel unsur da sahip oldukları üreme sistemleridir. Yani kromozomlara göre oluşan cinsel organ biyolojik cinsiyet sınıflandırma kriteridir (West ve Zimmerman, 1987: 127). Anatomik ve hormonal değişimlere bağlı olarak kişiler, cinsiyet kategorilerinden birine dahildirler (Güzel Oruk, 2007, s.5). Bu tanımlardan yola çıkarak cinsiyet, kadın ve erkek cinsleri arasındaki

farklılıklara vurgu yapan bir kategorileştirme biçimi olarak ifade edilebilir. Bu kategorileştirme kadın ve erkeği iki küme bağılığı yapar ve farklı biyolojik, fiziksel özelliklere sahip bireyleri ayırıştırarak bu kümelere yerleştirir.

Bayhan'a (2013) göre cinsiyet, kişinin biyolojik, anatomik özelliğini ifade eden demografik bir kavramdır (s.148). Kişilerin nüfus cüzdanlarında belirtilen cinsiyetleri bu terimin anlamını açıklar. Böylece yetkililer kişinin cinsiyetlendirilmiş bedenini kontrol edebileceklerdir. Siyasi yöneticiler ve yönetim, insan bedenine (biyopolitika), yaşamı çoğaltması ve toplumsal bünyenin canlılığı bağlamında sahip çıkar. Böylece cinsiyet iki farklı türün göstergesi değil, nesne ve onun hedefi olmaktadır (Foucault, 2007, s.105). Bu durum kişinin tanınması için toplumsal olarak cinsiyete yüklenen belli kalıplara sıkıştırılmasına olanak sağlamaktadır. Toplumların cinsiyetlere dolayısıyla bedenlere yüklediği anlamlar kişilerin dış görünüşlerine göre bir değere sahip olmalarına yol açmıştır.

2.1.2. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet (sex), insan bedeninin kadın ya da erkek olarak belirtilmesini sağlayan bedensel farklılıkları dile getirmek için kullanılmasına karşın toplumsal cinsiyet (gender) terimi, kadınlık ve erkeklik kavramlarına karşılık gelen, topluma ait olan kültür tarafından yüklenen manalardır. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin doğrudan bir sonucu değildir (Giddens, 2008, s.505). Toplumsal cinsiyet kavramı iki cins arasındaki eşit olmayan ilişkinin toplumsal bağlamlarına, anlamlarına dikkat çekmeyi hedefler. Toplumsal cinsiyet, cinsiyetin sadece biyolojik bir özellik olarak algılanmasını reddetmektedir (Sancar, 2011, s.176). Biyolojik cinsiyet ile kültürel özelliklerle şekillenen sosyal kimliği ayırmak (Entwistle, 2012, s.235) için kullanılan toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten bağımsız olmamakla birlikte oluşum sürecini sosyalleşme içinde tamamlar.

Toplumsal cinsiyetin kökleri cinsiyete dayanmaktadır. Ancak kültürler tarafından erkek ya da kadın olmanın ne anlama geldiğiyle ilgili kimlik ve ilişki sistemlerine dönüştürülen farklılıkların toplumsal inşasıdır (Crocco, 2006, s.172). Toplumsal cinsiyet, her iki cinsten bireylerin biyolojik farklılıklarıyla değil, toplum ve topluma ait kültür içerisinde cinsiyetlerin nasıl algılandıkları ve kabul gördükleriyle ilgilidir. Biyolojik cinsiyet insanın doğuştan gelen olağan kadın ve erkek olma olgusu iken toplumsal cinsiyet toplum normlarıyla oluşan dişilik ve erillik durumudur. Dişillik ve erillğe vurgu yapan toplumsal cinsiyet kavramı ilk olarak 1970'lerin başlarında sosyolojik bir terim olarak çıkmıştır. Bu terimi sosyoloji alanına kazandıran Ann Oakley, kadınlık ve erkekliği kadın ve erkek olmanın ötesinde toplumsal bir eşitsizlik olarak ifade etmektedir (Marshall, 1999,

s.98). Oakley'e (1987) göre Toplumsal cinsiyet bir kültür meselesidir; erkek ve kadının *eril* ve *dişil* olarak toplumsal açıdan sınıflandırılmasıdır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin aynı anlama geldiği sanılan algıya göre birey kendiliğinden/otomatik olarak içinde bulunduğu cinsiyetin özelliklerine bürünür (s.158). Oysa kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklar ve ayrılıklar sadece biyolojik cinsiyet ile açıklanamaz. Toplumsal cinsiyet, kavram olarak ilk ortaya çıktığından günümüze kadınlık ve erkekliğin biyolojik cinsiyetin ötesinde sosyolojik ve psikolojik süreçleri olduğunu ispatlama ve sonuçlarını değiştirme çabasıdır.

Scott (2007) toplumsal cinsiyeti, cinsiyetin eril ve dişil farklılıklarına vurgu yaparak sadece toplumsal boyutunun altını çizmenin ve karakterize etmenin bir yolu olarak tanımlamaktadır (s.11). Butler, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasındaki farkın 'biyoloji kaderdir' ifadesine karşı bir itiraz biçimi olarak ortaya atıldığını belirtir. Cinsiyetin biyolojik anlamda geri döndürülemez olduğu düşüncesine karşın, toplumsal cinsiyetin kültüre dayanarak geliştiği, dolayısıyla sabit olmadığını ileri sürmek için kullanılmaktadır (Butler, 2018, s.53-54). Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetin aksine büyük ölçüde değiştirilebilir normlardan oluşmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, toplumdaki kadın ve erkek bireylerin farklarına işaret eden, iki cins arasındaki eşit ve eşitsiz durumları ortaya atan, kadınlık ve erkeklik denen durumların belirteci olan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet kadınlık/erkeklik rollerini ve kimliklerini oluşturarak; bireylerin nasıl davranacağını, nasıl hissedeceğini toplum üzerinden belirlemektedir (Batı, 2006, s.79; Şaşman-Kaylı, 2016, s.137). Bireylerin davranış ve tutumları içinde yaşadığı toplumdan ve kültüründen bağımsız değildir. Toplumsal cinsiyet de bireylerin içinde yaşadıkları toplumun kültüründen etkilenerek şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı zaman içerisinde ve kültürler arasında değişebilmektedir (Günindi-Ersöz, 2016, s.21). Bu cinsiyetçiliğin farklı toplumlarda ya da zamanın farklılığında değişim göstermesi temelde eril baskınlığını değiştirmez.

İçinde bulunan topluma göre şekillenen kadınlık ve erkeklik algısı doğrultusunda toplumların kadın ve erkek görevleri, toplum içindeki konumları değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişkenlik toplumlar ve kültürler içerisinde kadının ve erkeğin statüsünü, iş bölümlerini ve sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemektedir (Akkaş, 2019, s.100). Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplumsallaşma süreci içinde aktarılmaktadır. Bireyler toplum içinde var olmak için toplumsal rolleri yüklenmektedirler. Toplumsal cinsiyet rollerinin yüklenilmesi; rolün öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve toplumsallaşma mekanizmalarının sırayla gerçekleşmesiyle olur. Bu mekanizmanın sürekliliğini ve

yeniden üretilmesini sağlayan da aile, sosyal çevre, okul, öğretmenler ve medya olmaktadır (Connell, 1998, s.78-79). Toplumsal cinsiyetin yeniden üretilmesini sağlayan bu kurumlar toplumsal cinsiyet eşitliği lehine düzenlenebilirse okullar ve öğretmenler, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada etkili olabilecektir.

Toplumsal cinsiyet, kadın/erkek cinsiyetinden olmayla ilgili toplumun ve topluma ait kültürün bireylere yüklediği anlamlar ve cinsiyetlerine ait beklentileridir. Bu kavram iki cins olarak kadın ve erkek bireylerin toplum tarafından nasıl algılandığı ve kabul gördüğünü ifade eder (Bhasin, 2015, s.9). Kavram, kültürel bir olguya karşılık gelir ve genellikle bireylerin biyolojik oluşumuyla birlikte psikolojik özelliklerini de kapsar. Toplumsal cinsiyet, bireyleri kadın ve erkek değil kadınsı ya da erkeksi olarak betimlemektedir. Bazı felsefeciler cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını birbirlerinden ayırmanın kısmen mümkün olabileceğini ileri sürerler. Onlar için toplumun kadından ve erkekten bekledikleri roller, cinslerin fiziksel oluşumlarına ilişkin durumlardan tamamen ayrı değildir. Bu anlayışa göre, toplumsal cinsiyet bir anlamda biyolojik cinsiyeti kapsar. Genellikle kadınlar ve erkekler arasındaki bazı farklılıkların biyolojik mi, kültürel mi olduğunun tam olarak bilinmesi mümkün değildir. Aslında çoğu farklılık ikisinin birlikte etkisinin bir sonucudur (Yaşın-Dökmen, 2010, s.18-22). Biyolojik olarak doğuştan gelen farklılıklar her kültürde farklı yorumlanıp şekillenerek bireylerin kadın ve erkek olarak hangi özelliklere, hangi haklara sahip olması gerektiğinden hangi davranışları sergilemesi gerektiğine kadar toplumsal beklentiler çerçevesinde gelişir (Özdemir, 2019, s.91). Toplumların beklentilerine göre şekillenen biyolojik farklılıklar toplumsal cinsiyet kavramının temelini oluşturmaktadır.

Genel tanımıyla toplumsal cinsiyet, iki cinsin doğuştan getirdiği biyolojik farklılıkların kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilmesidir. Cinsiyetlerin sahip oldukları haklar, kaynaklar ve sorumluluklarına göre bazı davranışların kadınlara bazı davranışların erkeklere uygun olduğuna dair beklentiler geliştirilmektedir (Ecevit, 2013, s.83). Biyolojik olarak kadın ve erkek olmak, doğaldır ve beden bu olgularla dünyaya gelir. Dişil ve eril farklılığı doğumdan sonraki cinsiyet serüveninin belirleyicisidir. Kadınlık ve erkeklik rolleri, toplumda kabul görme, uyum süreciyle beraber kültürel bir yapılanmanın ürünüdür. Kadınlara ve erkeklere yüklenen roller toplum tarafından belirlenir ancak biyolojik olan cinsiyet bu belirlemenin önkoşulu ve temelidir (Acar-Savran, 2009, s.294).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve ayrılıkçı tutumlar hem kadınların hem de erkeklerin yaşamını etkilemektedir. Aynı zamanda bir toplumda kadın ve erkeklerin sosyal hayata katılım şekli, oranı, görünürlüğü ve temsil edilirliliği, içinde bulunulan kültürün

toplumsal cinsiyet algısından önemli oranda etkilenir. Kişilerin bireysel cinsiyet algıları da toplumsal cinsiyet algısını etkiler. Döngü böylece kendini sürdürür (Öngen ve Aytaç, 2013, s.2). Bu noktada belki toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasındaki farklara bakmak ve tanımlamak doğru olacaktır. Tablo 2.1.'de cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farklar gösterilmiştir.

Tablo 2.1. *Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki temel farklar*

Biyolojik Cinsiyet	Toplumsal Cinsiyet
Cinsiyet doğuştan gelir.	Toplumsal cinsiyet kültürel bir olgudur ve insanın oluşturduğu bir olgudur.
Cinsiyet biyolojiktir. Cinsel belirleyen kromozom farklılığı ve üreme işlevlerindeki farklılıkları vurgular.	Toplumsal cinsiyet kültürel bir olgudur. Eril ve dişi olma niteliklerini, davranış modellerini, rolleri sorumlulukları vs. vurgular.
Cinsiyet değişmez, her yerde aynıdır.	Toplumsal cinsiyet zamana, kültüre, hatta aileye göre değişkenlik gösterebilir.
Cinsiyet değiştirilemez (cerrahi müdahalelerle değişebilir).	Toplumsal cinsiyet değiştirilebilir.

Bhasin, (2015, s.10).

2.1.3. Toplumsal Cinsiyet Kuramları

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanımına ve iki cins arasındaki farklılıkların açıklanmasına ilişkin kuramlar vardır ve bu kuramların ortaya çıkışı feminist felsefeciler ve yazarlar sayesinde olmuştur. Toplumsal cinsiyet kuramları, durumların, davranışların, nasıl ve niçinini açıklayan fikir hareketleridir. Aynı konuda pek çok farklı kuram olabilmektedir. Örneğin, cinsiyet rollerinin gelişimini açıklayan psikanalitik kuram, sosyal öğrenme kuramı, bilişsel gelişim kuramı ve toplumsal cinsiyet şeması kuramları vardır. Bu farklı kuramlar birbirlerini yanlışlamaz, aynı davranışın başka yönlerini açıklar (Yaşın-Dökmen, 2010). Toplumsal cinsiyet kuramları başlıklı bölümde toplumsal cinsiyet meselesinin kazanımı ve cinsiyetler arasındaki farklılıkları açıklayan kuramlardan yaygın olarak kabul görenler yer almaktadır.

2.1.3.1. Psikanalitik kuram

Toplumsal cinsiyet meselesinin tartışılmasına ve eşitlik anlamında gelişimine yönelik ilk kuramlardan biri psikanalitik kuramdır. Cinsiyet rollerini ve kimliğini geniş perspektiften değerlendirmeye alan ilk sosyal bilimcilerden biri psikolog Sigmund Freud'dur. Bireysel ya da toplumsal psikolojik sorunları ele alan bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. 1980'lerde toplumsal bir felsefeye anlayışına, feminizme dayanak olmuştur (Dobrenkov, 1979, s.1). Psikanalitik feminizm başta Freud, Lacan, Derrida ve Foucault'un eserlerinin feminist okumalarla gözden geçirilip değerlendirilmesi ile ortaya atılmış bir kuramdır (Kurzwell, 2006, s.13). Psikanalitik kuramda, bireylerin psikoseksüel gelişimi beş dönemde tamamlanmaktadır. Oral dönem, doğumdan itibaren 1 buçuk yaşa kadar

bebeğin dünyayı ağızıyla algıladığı dönemdir. Anal dönem, 3 yaşın sonuna doğru çocuklara tuvalet eğitiminin verildiği dönemdir. Fallik dönem, 3-5 yaş arası kapsamaktadır ve oedipus ve elektra komplekslerinin yaşandığı dönemdir. Latent dönem, erginliğe kadar sürer. Genital dönem, ergenlikten fizyolojik olgunluğa kadar olan dönemdir (Gençtan, 1998, s.35-41). Freud bahsedilen dönemlerde çocukların enerjilerinin bedenlerinin bir yerine yöneldiğini belirtir. Çocuğun bulunduğu dönemin açıklayıcı belirteci enerjinin bedenin hangi bölgesinde yoğunlaştığıyla bağlantılıdır (Freud, 1994, s.317). Psikanalitik kurama göre, insan davranışı bilinç dışı dürtülerin kontrolündedir. Toplumsal cinsiyete uygun davranışlar sergileme ise bireyin kendi cinsiyetinden olan anne babayla özdeşim kurmasıyla gerçekleşir (Vargel-Pehlivan, 2017, s.507).

Psikanalitik kuram feministler tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirinin nedeni kuramın ataerkil sistemin meşrulaşması adına kullanıldığı yönündedir (Schroeder, 2007, s.67-68). Oedipus ve Elektra kompleksi gibi Freudyen kavramların eril gelenekten geldiği ve eril bir dil oluşturduğu iddia edilmiştir (Şahin, 2020, s.70). Oedipus kompleksi etkisinin, ataerkil toplum yapısındaki çekirdek ailelerde baskın, eril hâkimiyetin daha az olduğu ailelerde düşük olduğu düşünülmektedir (Firestone, 1993, s.279). Ataerkil yapı değiştiğinde Freud'un kuramları da etkileri de değişime uğrayacak görülmektedir.

Yoğun olarak eleştirilmesine rağmen psikanalitik kuram, feministleri etkilemiş ve toplumsal cinsiyet olgusunun oluşumunu anlamamız açısından araştırmacılara konuya ilişkin önemli açıklamalar sunmuştur (Kasımoğlu, 2015, s.249). Psikanalitik kuram, toplumsal cinsiyetin oluşumunda ve belirlenmesinde çocukluk dönemi cinsel gelişimine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımın günümüz toplumsal cinsiyet araştırmacılarına ve toplumsal cinsiyet eşitliği araştırmalarının gelişmesine büyük etkisinin olduğu söylenilebilir.

2.1.3.2. Sosyal öğrenme kuramı

Sosyal öğrenme, psikolog Albert Bandura tarafından öğrenme sırasında sosyal etkinin önemini ortaya çıkarmak için kuram olarak geliştirilmiştir. Bandura ve Walters'a (1963) göre insanlar iki şekilde öğrenir; model alarak ve pekiştireçler ile öğrenme (akt. Helgeson, 2012, s.146). Bu iki öğrenme şekli sosyal öğrenme teorisinin temelidir. Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler karşısındaki insanı taklit etme yoluyla gerçekleştirdiği davranışların pekiştirilmesi ya da cezalandırılmasına göre öğrenmeyi gerçekleştirmektedirler. Sosyal öğrenme kuramına göre kişinin gözlemlediği davranışları yapıp yapmaması içinde bulunulan toplumun gerçekleşen davranışa vereceği tepkiyle ilişkilidir (Terzi, 2013, s.139). Rol model alınan kişinin davranışı toplumda onay alıp

ödüllendirilirse, bireyde bu davranışı taklit etme ve öğrenme eğilimi artacaktır. Toplum içinde davranış onaylanmaz veya cezalandırılırsa, bireyin bu davranışı model alma ve tekrar etme eğilimi azalacaktır (Korkmaz, 2019, s.248). Böylece de sosyal öğrenme kuramının toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasında etkili olduğu düşünülmüştür. Sosyal öğrenme kuramına göre çocuklar pasif birer alıcı değil, gelişim sürecinde aktiftir. Sosyal çevresiyle etkileşim halindedir. Bireylerin tutum ve davranışlar geliştirirken çevreleriyle olan etkileşimleri onların kimlik geliştirmelerinde önemli rol oynamaktadır (Bilican-Gökkaya ve Ayan, 2017, s.389-390).

Psikanalitik kuramdan ayrı olarak sosyal öğrenme kuramının doğrudan bir cinsiyet modeli değerlendirmesi vardır. Bu kuram, bireylerin cinsiyetlerinin doğuştan temel olarak yansız olduğunu ve başlangıçtaki biyolojik farklılıkların daha sonradan gelen cinsel kimlik farklılıklarını açıklamaya yetmediğini ileri sürer. Öğrenme süreci sosyalleşmeyle devreye girer (Onur, 1997, s.183). Psikanalitik kuram, büyüme çağındaki çocukların cinsel davranış eğilimlerini geliştirmelerinde ödüllendirme/cezalandırma sistemlerinin etkisi ve çocukların yetişkinleri gözlemleri aracılığıyla cinsiyet tipine uygun davranışı öğrenmesine odaklanmaktadır. Kuram, çocukların sosyal yetiştirilme tarzındaki cinsiyete özgü farklılıklar üzerinde durmaktadır. Sosyal kuramcılar, çocukların yetiştikleri ailelerinin sahip olduğu cinsiyet farklılıklarını sürdürdüklerini düşünmektedirler (Özcan, 2012, s.15-16). Çocuklar kendi cinsiyetlerini, kız/oğlan olduklarını ve bu iki farklı cinsiyete ait farklı özellikler olduğunu keşfederler. Sosyal olarak kız çocukları annenin davranışını erkek çocuklar babanın (kendi cinsiyetinden olanın) davranışını model aldıkları için toplum tarafından ödüllendirilir ve pekiştirilirler. Sosyal öğrenmede her istendik davranış ödüllendirilmektedir (Doyle ve Paludi, 1997, s.175). Bazı kuramcılar cinsiyet rollerinin öğrenilmesinin sadece ödül ve ceza sistemiyle açıklanamayacağını öne sürmüşlerdir. Onlara göre, ödül ve ceza sisteminin yanında taklit de temel bir öğrenme sürecidir. Çocukların bir davranışı öğrenmek için en çok seçtikleri yöntem taklit etmedir. Çocukların taklit etme yönünde güçlü bir eğilimleri vardır. Model aldıkları kişilerin davranışlarını taklit ederek nasıl davranacaklarını öğrenirler. Çocuklar bir nedenle aynı cinsten anneyi/babayı daha fazla taklit etmektedirler. Bireyler, çocukluklarından itibaren kadınların ve erkeklerin farklı şekillerde davrandıklarını gözlemlerler. Onları taklit ederek farklı davranmaya devam ederler (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2008, s.693-695) Yani insanlar kimlikleri sadece doğuştan getirmez, sonradan sosyal öğrenme ile de cinsiyet kimlikleri gelişebilmektedir.

Sosyal öğrenme kuramına göre toplumsal cinsiyete uygun roller de aynı şekilde edinilir. Cinsiyetle ilgili kazanılan bilgilerin çoğunluğu bireylerin yetiştikleri yakın çevrelerinden gelmektedir. Bireyler kendi cinsiyetlerindeki anne babasını ve diğer büyüklerini model alırlar. Onay alan davranışları pekişir, onay almayan davranışları söner (Bussey ve Bandura, 1999, s.683-684). Cinsiyet rollerinin devamı da bu şekilde sağlanmakta ve sürdürülebilir olmaktadır.

2.1.3.3. Bilişsel gelişim kuramı

Bilişsel gelişim kuramına göre cinsiyet ayrıştırma, gelişimin evrensel ilkelerini takip eder. Çocuklar önce kendi cinsel kimliklerini oluşturur; sonra başkalarının cinsel kimliklerini öğrenirler. Kuram bireyleri çocukluktan itibaren kendi cinsiyetleriyle bağdaşan davranışlara yönelten şeyin, kişinin kendi cinsiyet kimliğiyle tutarlı davranma bağlantısı olduğunu, ödüllendirme olmadığını vurgular (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2008, s.967). Bilişsel yaklaşımı öne süren Kohlberg , cinsiyet rollerinin kazanılmasını bireylerin bilişsel süreçleriyle açıklamaktadır. Bireyler toplumsal olarak sosyalleşmeye aktif olarak katılırlar. Kendi cinsiyetlerine uygun rollerini biçimlendirmeden kendileri sorumludur. Kurama göre çocuklar önce gelişmekte sonra model alarak cinsiyet davranışları sergilemektedir (Owen-Blakemore, Berenbaum, Liben, 2009, s.203-204).

Bilişsel gelişim kuramı, bireylerin cinsiyet rolleri geliştirmelerinin üç aşamada gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu üç aşamada çocuklar bilişsel olarak cinsiyet kavrayışlarını gerçekleştirmektedirler. Aşamalar; cinsiyeti belirleme dönemi 2-3,5 yaşları arasında, cinsiyetin sürdürüldüğü dönem 3,5-4,5 yaşları arası, cinsiyetin değişmezliği dönemi 4,5-7 yaşları arasındadır. Cinsiyetin belirlendiği dönemde, çocuklar kendilerinin anne ya da babasının cinsiyetinden birine ait olduklarının farkına varmaya başlamaktadırlar. Yani insanları kadın ve erkek olarak iki gruba ayırmaktadırlar. Çocuk sonra kendisinin hangi gruba (kadın ya da erkek) dahil olduğunu anlamlandırır. Cinsiyetin sürdürüldüğü dönemde, çocuklar kişinin cinsiyetinin değişmediğini kavramaya başlamışlardır. Çocuklar bebeklik döneminde kız ya da oğlan cinsiyetinde olan birinin büyüyünce kadın ya da erkek cinsiyetinde olacağını bilmektedirler. Cinsiyetin değişmezliği döneminde ise artık çocuklar, cinsiyetlerinin değişmeyeceği prensibini benimsemişlerdir. Bu evrede çocuklar, cinsiyetlerine uygun görülen beğeniler geliştirir, tercihlerini bu doğrultuda yapar ve kendi cinslerine uygun davranışlarda bulunmaktadırlar. Yani çocuklar tutumlarını, ödüllendirildikleri için değil davranışlarının cinsiyetleriyle tutarlı olduğunu düşündükleri için yapmaktadırlar (Kaypakoglu, 2003, s.25).

Toplumsal cinsiyet, bilişsel öğrenme kuramına göre bireylerin kendi deneyimlerinin, düşüncelerinin, inançlarının ve tutumlarının sonucudur. Bireyler çevrelerindeki insanların davranışlarını doğrudan taklit etmek yerine, bu davranışları kendi düşünceleri ve inançları doğrultusunda yorumlarlar. Yani bilişsel öğrenme kuramı, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinin kendi inançları ve düşünceleri doğrultusunda oluştuğunu ileri sürmektedir.

2.1.3.4. Toplumsal cinsiyet şeması

Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, insanların toplumsal cinsiyet rollerini algılama ve uygulama davranışları öğrenme sürecinde kullandıkları bilişsel yapıları açıklar. Bu kuram, bilişsel gelişim ve sosyal öğrenme kuramlarının temel görüşlerinin bir araya getirilmiş halidir. Kuramın öncü ismi Sandra Lipsitz Bem, *Bem Cinsiyet Rolü Envanterini* geliştirmiştir. Bu ölçek toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bem (1981) kadınsılık, erkeksilik ve bu iki rol dışında belirsiz, androjenlik ya da sosyal beğenirlik denilen iki cinsiyet rolü daha tanımlamaktadır. Belirsiz kişilerin iki cinse ait rolleri zayıftır. Androjen bireyler ne kadını ne erkeksi cinsiyet rolüne sahiptir, insani özelliklere göre değerlendirilirler. Bu kişiler içinde bulundukları duruma göre kadını ya da erkeksi davranışları belirlemektedirler (Bem, 1981, s.355).

Toplumsal cinsiyet şemasına göre, cinsiyet rollerinin gelişimi çocuğun öğrenme sürecinde bir cinsiyet şeması oluşturmasıyla başlamaktadır. Cinsiyetler arası ayırıştırma çocuğun kendini fark etmesi ile başlar, toplumun kadınlık ve erkeklik tanımlarına uygun roller edinmesi ile gelişir. Çocuklar kendi cinsiyetlerine uygun görülen davranış ve tutumları toplumsal cinsiyet şemasından öğrenirler. Kadın ve erkek olarak iki şema oluşur. Oluşturulan şemalar cinsiyetlere özgü davranış ve tutumları belirtmektedir. Aile içinde ya da sosyal ortamlarda gözlemler sonucu kadın ve erkek davranışları şemalara işlenmektedir. Çocuklar, cinsiyetlerle ilgili her yeni gelen bilgiyi toplumsal cinsiyet şemasına göre değerlendirmekte ve özümsemektedirler (Yaşın-Dökmen, 2006, s.68). Örneğin narin, sakın gibi kavramlar kadını olarak tanımlanabilirken, maceracı, mert gibi kavramlar erkek kategorilerinde yer almaktadır. Böylece çocuklar tarafından kızların zayıf olması gerektiği algılanırken aslında güçlü olabileceği, erkeğin ise zayıf olabileceği fark edilmeyebilir (Bem, 1981, 355). Cinsiyetlere atfedilen bu özellikler ile çocuk kendi cinsiyet benliğini şemalara uygun olarak oluşturmakta, kişilik özelliklerini toplumsal cinsiyet şemalarına göre belirlemektedir.

2.1.4. Feminist Kuramlar

Feminizm, kelimesinin kökeni Latince kadın/dişil anlamına gelen *femina*’dır. Fransızcaya *femme*/kadın olarak giren kelime 1830’larda feminizm ile akım haline gelmiştir. İngilizcede 1890’larda *womanism* (kadıncılık) olarak ortaya çıkmıştır (Sevim, 2005, s.7). Feminizmin kelime kökeni ve çıkış noktası kadınlar olsa da feminist araştırmacılar sadece kadınlar ve sorunlarıyla ilgilenmediklerini belirtmişlerdir. Tarihçi feminist araştırmacı Natalie Davis (1975) toplumsal cinsiyet eşitliği için kadınların olduğu kadar erkeklerin de tarihleriyle ilgilenilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Sosyal sınıfları inceleyen bir tarihçiyi örnek vererek, nasıl ki onlar sadece köylüler üzerine odaklanmıyorsa sosyologların da sadece bir cinsiyete odaklanmaması gerektiğini belirtmektedir (Davis, 1975). Toplumsal cinsiyetin gelişmesinin temel etkilerinden biri feminist kuram ve hareketlerdir. Özellikle birazdan bahsedilecek olan ikinci dalga feminizm hareketiyle toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının ortaya çıkışı yakın tarihlerdedir. Başka bir deyişle feminizm ile toplumsal cinsiyet kavramı tartışmalarının tarihi iç içedir (Ecevit, 2011, s.11). Tarihsel süreçte feminist hareketlerin ortak noktası kadın erkek eşitsizliği ve bu eşitsizliğe yönelik çözüm önerileridir denilebilir. Feminist hareketin ortaya çıkışı genellikle üç sebeple açıklanır. Bunlar; Avrupa tarihi boyunca kadının ezilmesi, aydınlanma çağıyla gelişen/değişen düşünce yapısı ve sanayi devrimidir (Öztürk, 2011, s.23). Feminizm yukarıda bahsedilen bu üç sebepten doğmuş ve üç dalga halinde gelişimini sürdürmüştür. Bunlardan ilki birinci dalga feminizmidir.

Feminizm, temelde kadınların toplumsal kalıplara ve eril sistemde, ezilenler olarak haklarını bilip ataerkil yapıya karşı korunabilmesine yöneliktir. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması adına yürütölen bir mücadele temsilidir. Feminist hareketler kendi aralarında farklı gruplar barındırıyor olsa da birleştikleri ortak parantez ataerkil toplumsal yapıya yönelik eleştirilerdir (Hoogensen ve Rottem, 2004, s.164). Feminizm ortak noktası kadının erkek karşısındaki konumunu/statüsünü güçlendirmek, aradaki eşitsiz yapının ortadan kalkmasını sağlamaktır (Dikici, 2016, s.524).

Feminist görüş temelde, kadınların ataerkil sistemde değersizleştirilmelerinden yola çıkılarak mevcut olan düzene karşı eleştirel bir bakış ve yaklaşım getirmektedir (Taş, 2016, s.170). Ancak feministler ortak bir çözüm geliştirememişlerdir. Bu nedenle feminist düşünürler farklı düşünce akımlarının etkisinde kalmışlar ve oluşturdukları çeşitli teorilerle kadınların haklarını savunan alternatif çözümler aramışlardır. Geliştirilen feminist teoriler, cinsiyet bağlamında kadınların eril toplumsal yapı içerisinde nasıl değersizleştirildiklerini sorgulamaktadır (İmançer, 2002, s.156). Feminist teoriler ve yaklaşımlar, kadınların maruz

kaldığı baskıları belirleyip nedenlerini ve sonuçlarını açıklayarak kadınların özgürlüğü için yeni strateji ve politikalar bulmaya çalışır (Tong, 2006, s.9-20). Farklı fikir akımlarından etkilenen feminist hareketler vardır. Bunlar ortaya çıkış biçimleri ile ve/veya savunduğu argümanlar ile farklılaşabilmektedir. Literatür incelendiğinde karşımıza çıkan temel feminist teoriler; liberal feminizm, marksist feminizm, radikal feminizm, postmodern feminizm ve son zamanlarda popülerleşen postmodern yaklaşımlardan ekofeminizm olarak sıralanabilir. Bu feminist kuramlar sırayla incelenecektir.

2.1.4.1. Liberal feminizm

Tarihsel olarak ortaya çıkan ilk feminizm akımıdır. Bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından *ana akım feminizm* olarak ifade edilmektedir (Demir, 2014, s.44). Liberal feminizmin, 19. yüzyıl aydınlanma hareketleriyle birlikte ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Liberal feminizm, dönemin düşünce akımlarından modernizm ve pozitivizmin etkisiyle akli vurgulamış, kadın ve erkeğin yetenek ve akli bakımından birbirlerinin aynı olduğunu savunmuştur. Liberal feminist kadınların mücadelesinde kadını erkeklere eşit düzeye çıkarmak asıl amaçtır (Temizarabacı-Yıldırım, 2005, s.128). Kadınlar ve erkekler tinsel olarak aynı ahlaki ve düşünsel öze sahiptirler, ruhların cinsiyeti yoktur (Donovan, 2014, s.37). Bu bakımdan liberal feministlere göre bireyler, cinsiyet, ırk ve inançlarına bakılmaksızın eşit hak ve imkânlara sahip olmalıdırlar. Liberalizmin insana ve bireye önem veren ilkelerini benimseyen akım, kadın ve erkeğin öncelikle insan olarak tanımlanmasına vurgu yapar. İnsanlara sadece insan oldukları için verilen değer ve kişisel haklar geliştikçe kadının da hak ettiği eşitliği elde edebileceğini savunur. Liberalizmin birey üzerindeki iktidarını sınırlandırmak istediği gibi liberal feminizm de erkeğin egemen olduğu ataerkil düzende kadınlar üzerindeki baskıyı ve eril iktidarı sonlandırmak istemektedir (Altınbaş, 2006, s.24).

Liberal feminizmin daha sonra gelecek olacak feminist teorisyenler tarafından en çok eleştirildiği nokta eşitsizlikleri eleştirel bir şekilde değerlendirememesi, çözüm üretmede yetersiz kalması ve sadece orta sınıftan beyaz kadınların sorunlarına odaklanarak diğer ırk ve ekonomik sınıflara mensup kadınların eşitsizlik sorunlarını ihmal etmesidir. (Çetinel ve Ersoy-Yılmaz, 2016, s.122-124). Liberal feministler kadınların kendi aralarındaki farklılıkları da yok sayarak bütünlük için ‘kız kardeşlik’ olgusunu benimsemişlerdir (Altun, 2008, s.45).

Liberal feminizmin temel hareket noktası iki cinsiyet arasındaki eşitsiz durumları ortadan kaldırmaktır. Liberal feminist akımın amaçları özelde eşit ekonomik ve siyasi haklara ulaşma noktasında toplanmıştır (Lorraine, 2000, s. 303). Liberal feminizm, eğitim

alma, kamusal ve siyasal hayatın içinde olma, çalışma gibi eşit haklar yerleştirmeye çalışmaktadır (Heywood 2014: 294). Böylelikle kadın, erkeğe bağımlı olmaktan kurtularak kendisi ve geleceğinin yönetimi hakkında söz sahibi olacak, kendi hayatını nasıl yaşayacağını belirleyebilecektir (Aksu ve Yılmaz, 2019, s.408). Liberal feminizme bakıldığında erkek egemen topluma meydan okumadan ziyade kadın haklarına odaklanmış bir hareket görülmektedir.

2.1.4.2. Marksist feminizm

Marksist feminizm ortaya 19. yüzyılın ortalarından sonra liberal feminist teorisyenlerin kadın erkek eşitsizliği için geliştirdikleri çözümlerin işe yarayıp yaramayacağı tartışmalarından çıkmıştır (Sevim, 2005, s.63-64). Marksist feminist teorinin geliştirilmesinde Karl Marx ve Friedrich Engels'in görüşleri büyük oranda etkili olmuştur. Marksist feminizmin oluşumunda Marx ve Engels'in kullandıkları bazı kavramlar öne çıkmaktadır. Bunlar; tarihsel ve diyalektik materyalizm teorileri, emek ve kapitalizmden yola çıkılarak geliştirilen teoriler ve Engels'in geliştirdiği *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* (1884) adlı çalışmasında açıkladığı feminist teorik yönelimlerdir. (Donovan 2014, s.130). Marksist feminizmi benimseyenlerin emekçi sınıfı ve genellikle kapitalist sistem karşıtı olması kaçınılmazdır.

Marksist feminizm kadın erkek eşitsizliğinin temel nedenini cinsiyet farklılığından çok sosyal sınıf farklılığına bağlamaktadır. Bu akımı savunan feministler sınıf ayrımcılığı olan toplumda fırsat eşitliğinin yok olacağını savunmuşlardır. Bu teori ile Marksist teorisyenler kapitalist sistemin ve ekonomik gücün etkisiyle bir sosyal sınıfa mensup grubun diğer bir grubu baskı ve zorla kontrol etmeye çalışmasına benzeyen şekilde erkeklerin de kadınları kontrol altında tuttuğunu ileri sürmüşlerdir (Erny 2014: 201). Kadının özgürleşmesi, aile ve ev içinde sorumluluklarının azalmasına bağlıdır. Ailenin ve ev içi sorumlulukların sosyalleşmesi gerekmektedir. Marksist feminist teoriye göre eşitlik sorununun çözümü ancak sınıfsız bir toplum oluştuğunda sağlanabilecektir. Sınıf farklarının ortadan kalkması için ise onu yeniden oluşturan kapitalizmin ve aile anlayışının sona ermesi gerekmektedir. Marxist feminist düşünürler ev işi sorumluluklarının toplumsallaştırılması, ücretlendirilmesi vb. öneriler ortaya koymuşlar ve aile birliğinin fonksiyonlarının kurumlara paylaştırıldığı bir gelecek tasarımını savunmuşlardır (Şişman, 2003, s.54-55).

2.1.4.3. Radikal feminizm

Radikal feminizm, 1960'ların sonlarında ABD'de Vietnam Savaşının da etkisiyle savaş karşıtı, özgürlükçü ve medeni haklar savunucuları tarafından yürütülen politik

eylemler ile ortaya çıkmıştır. (Donovan, 2014, s.267). 1960'lı yıllar bir dönemi etkileyen öğrenci olaylarının, anti-nükleer tepkilerin, çevreci protestoların ve Vietnam Savaşından çıkmanın etkisiyle ortaya çıkan savaş karşıtı hareketlerin yaşandığı yıllardır (Demir, 2014, s.64). Radikal feminizm, yeni bir feminist yaklaşım olarak, 1960'lı yıllarda kadınların sorunlarına radikal tepkiler göstermeleriyle ortaya çıkmıştır. Radikal feminizm kuramına göre kadınların yaşadıkları cinsiyet sorunlarından kurtulabilmeleri kapitalizmin ve ataerkil sistemin kökten ortadan kalkmasıyla mümkün olabilecektir. Çünkü kuramcılar kadın erkek eşitsizliğinin en büyük nedeni olarak ataerkil yapıyı işaret etmektedir. Ataerkil toplum yapısı erkek egemenliğinin kadınlar üzerinde tahakküm kurması demektir. Radikal feminist hareket, liberal feminizmin aksine kadınları erkek merkezli değerlerle eşit kılmaya çalışmaz. Radikal feminizm, kadınları erkek merkezli değerlerden arındırmayı amaçlamıştır (Yüksel, 2003, s.103). Ancak ataerkil yapıda değişim oldukça zordur. Ataerkil yapı erkek egemen, güç ve otoriteye sahip uzun ve köklü bir sistemdir. Bunu bilen radikal feminizm, kadınların kurtuluş hareketini, eşit katılım elde ederek erkek egemen kültür içinde erimek değil, bu duruma direnerek, bunu yok etmek ve sistemi değiştirmek olarak görmektedir (Plumwood, 2004, s.48).

Kişisel olan politiktir radikal feminizmin öne çıkan sloganıdır. Slogan sadece kamusal alanlarda değil özel alanlarda ve cinsiyete dayalı tüm işlerin bölümünde radikal değişiklikler istemektedir (Atan, 2015, s.6). Bu sloganla radikal feministler kadınları özel alanlarından çıkarıp kamusal alana taşınmasının sağlanacağını dile getirmektedirler. Ayrıca bir yandan da ataerkil sistemin temelini oluşturduğunu düşündükleri aile biriminin de ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

2.1.4.4. Postmodern feminizm

Postmodern yaklaşımlar çağın modern tutumlarına bir eleştiri olarak ortaya çıkmakla birlikte kimi düşünürlere göre modernizmin bir uzantısıdır. Postmodernist feminizm, birinci ve ikinci dalga dışında kalan feministlere atıfta bulunmaktadır (Altuntaş, 2013, s.364). Feminist hareket olarak postmodernizm, kadın ve erkek arasındaki politik ilişkiyi ve bu ilişkinin sonucu oluşan söylemleri eleştirir. Postmodern feminizme göre insan söylemlerin ürünüdür. Eril üstünlüğe dayanan sistemin dilden beslendiğini ve nesillere aktarıldığını savunur. Postmodern feminist teori, farklı feminizm akımları tarafından tanımlanan sosyal feminist teorilerden biri değildir, ancak modernist bilim yaklaşımının karşıt tezatlarına dayanan farklı feminizm ve modernist bilim yaklaşımının geleneksel temellerine dayanmamaktadır. (Serdaroğlu, 2010, s.73).

Postmodern feministlerden Judith Butler bilhassa toplumsal cinsiyet olgusu üzerinde durur. Postmodern feminist kuramcılar, toplumsal cinsiyet olgusu ve cinsiyetin kültürel yorumuna odaklanır, toplumsal cinsiyetin cinsiyet olgusuyla toplum tarafından inşa edildiğini savunurlar ve cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ayrı tanımlarını yaparlar. Cinsiyet biyolojik bir oluşumken, toplumsal cinsiyet kültürelidir. Butler'a göre iki cins yoktur. Cins dışıdır, eril bir cins değil genel olandır (Butler, 2018, s.70). Postmodern feminizm genel ve evrensel cinsiyet kategorileşmesini reddetmektedir.

2.1.4.5. Ekofeminizm

Ekofeminizm, 1970'lerde Fransa'da ortaya çıkıp, Amerika'da yaygınlaşan bir akımdır. Ekofeminizm kadın ile doğayı bütünleştirici bir yol izlemektedir (Şahin, 2009, s.77). Ekofeminizme göre kadın ve doğa dışıdır, üretken olandır. Doğa ile kadın arasında kurulan bu doğrudan bağ ile iki olgu eril yapıdan aynı anda olumsuz etkilenmektedir. Doğanın korunması, kadının korunmasıdır ve feminizmin sorumluluğundadır. Doğa da kadın gibi üretken olan ve aynı zamanda da kadınlar gibi zulüm gören taraftır (Merchant, 1992, s.184). Kadınlar üzerinde kurulan baskı ve doğa üzerindeki baskı arasında kuvvetli bir bağ ve benzerlik vardır. Ekofeministlere göre kadınlara ve doğaya yapılan zulüm ve tahrip arasındaki bağlantı fark edilmeli ve çözümlenmelidir. Doğayı ve toplumun eşitliğini, dengesini bozan kültür aynıdır. İçinde yaşanan toplumsal ve doğal hayat dengesini bozan erkek egemen ve eril kültürdür. Bu kültür derinlemesine sorgulanmalı ve uygulanan talana son verilmelidir. Ekofeminizm ataerkin doğaya ve kadına hükmetmesini engellemeyi amaçlamaktadır (Waren, 1997, s.4).

Ekofeminizm, toplum içinde kadının sosyal statüsünü, doğanın işleyişi ile ilişkilendirmektedir. Ekofeminist düşünürler bu güçlü bağlantının bir sonucu olarak nasıl kadın toplum içinde erkeğe oranla daha az değerli gibi gösteriliyorsa doğanın da kültürden daha az değer gördüğünü iddia etmektedir. Günümüzde yaşanan pek çok ekolojik krizin ve erkek egemen kapitalizmin nedenini çağlar öncesinde toprağı ve kadını kutsallaştıran düşüncenin yerine ataerkin toplum sisteminin kurulması olarak göstermektedirler (Suğür, 2020, s.9). Ekofeministlerin benimsedikleri iki önemli ilke vardır: Kadın ve doğanın yakın benzerliği ve kapitalist sistemin bu iki olguyu olumsuz etkilemesi. Ekofeminizmin amacı doğa gibi kadınların da kapitalizmin sonuçlarından olumsuz etkilenmesini ortadan kaldırmaktır. Bunun için hem kadın hem doğa yeniden tanımlanmalı ve varlıkları toplum tarafından yeniden inşa edilmelidir (Bilican-Gökkaya, 2009, s.29). Ekofeminizmin amacı doğayı ve kadınları eril zulümden kurtarmaktır.

2.1.5. Toplumsal Cinsiyet Rolü

Rol, sözlük anlamıyla, bir kimsenin üstüne düşen görev anlamındadır (TDK, 2023). Toplumsal cinsiyet rolü sosyolojik olarak bireylerin sınırları belli bir alan içerisinde, önceden belirlenmiş kalıplara uygun davranışlar göstermesini ifade eder. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) toplumsal cinsiyet rollerini, kadınların ve erkeklerin belli durumlarda üstlendiği kültürel olarak belirlenmiş beklentiler ve sosyal faaliyetler kümesi olarak tanımlamaktadır. Bu rollerin, sosyalleşme yoluyla öğrenilebilir ve zaman içinde değişebilir olabileceğini belirtmektedir (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, 2015, s. 11).

Toplumlar, içinde yaşayan bireylere çeşitli roller yükler. Kadın ve erkeğe verilen bu farklı rollere toplumsal cinsiyet rolü denmektedir. Her toplum kendi içinde kadınlar ve erkeklerin, kız ve oğlan çocuklarının davranışlarını kontrol altında tutan cinsiyet rollerini belirlemiştir (Kite, 1996, s.361). Bu cinsiyet rollerini bireyler, toplumsallaşma süreci içinde edinmektedirler. Kadınlar kadınsılık/kadınlık, erkekler erkeksilik/erkeklik rollerini bebeklikten itibaren gözlemler ve dönütler yoluyla edinmeye başlarlar. Bebeklikte toplum (toplumun en küçük birimi aileleri) tarafından kız çocuk ya da oğlan çocuk olarak etiketlenirler. Çocuklukta cinsiyetin kültürel olarak ne anlam ifade ettiğini öğrenmeye ve cinsiyete özgü roller edinmeye başlarlar. Toplumda kabul ve saygı görmek için insanlar bu rollere uygun yaşamaya çalışır. Topluma uyum sağlayan bireyler cinsiyet rollerine bürünür ve sistemin devamı böylece sağlamış olur.

Toplumsal cinsiyet rolü kavram olarak kültürle tanımlanan ve bireylerin uygulamasını beklediği cinsiyet farklılıklarını, kalıp yargılarını yerine getirme sürecidir (Şahin, 2019). Bireylerin biyolojik, doğuştan getirdikleri cinsiyetlerine uygun görülen, toplumun kültür değerlerini, cinsiyete özgü davranışlarını (annelik/babalık) edinmeleri demektir. Toplum tarafından beklenen cinsiyete özgü rol, doğumla birlikte bebeğe yüklenir. Bebeklikten sonra sosyalleşmeyle birlikte kız ve oğlan çocuklar da çeşitli oyuncakları, oyunları, kıyafetleri, aksesuarları, meslekleri, kişilik özelliklerini ve hatta renkleri dahi onlar için uygun olan ve olmayan şeklinde ayırt etmeye başlarlar (Yaşın-Dökmen, 2010, s.29). Toplum tarafından belirlenen bu kategorileşme hem toplum hem birey için önemlidir. Bu iki özelliğe (kadınlık ve erkeklik) bağlı cinsiyet rolleri bireylerin topluma kabul imkânlarını ve tarzlarını belirlemekte ve toplumdaki iş bölümünün de oluşumuna etkide bulunmaktadır (Evrin, 1972, s.101).

Cinsiyetin aksine toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel ve tarihsel olarak belirlenir. Doğdukları andan itibaren bireylere yüklenmeye başlanan kültürel tutum ve davranışların

sonucu toplumsal cinsiyetin devam ettirilmesidir. Her toplum, içinde yaşayan bireyleri yavaş yavaş farklı nitelikleri, davranış biçimleri, rolleri, beklentileri hakları ve sorumlukları olan kadınlara ya da erkeklere dönüştürür (Bhasin, 2015, s.9). Bireyin sosyalleşme süreci cinsiyetinin farkına varması ve toplumsal rollerinin benimsenmesiyle paralellik göstermektedir. Birey cinsiyet rolünü toplumsallaşma sürecinde inşa eder ve sosyalleştikçe pekiştirir (Özer, 2018, s.299).

Cinsiyet rollerinin toplum tarafından erkek ve kadın arasındaki ikilikten yola çıkılarak inşa edildiğini savunan Beauvoir, bu düşüncesini “İnsan kadın doğmaz, sonradan olur” şeklinde dile getirmiştir (Beauvoir, 1993, s. 231). Bu ifadeyle anlatılmak istenen kadınlık/kadınsılık durumunun toplum tarafından oluşturulan kuralların ve beklentilerin kadınlara dayatılması sonucu meydana gelmesidir (Karaçalı-Taze, 2018, s.8-9). Feminist araştırmacı Monique Wittig daha radikal bir görüşle, kişi isterse ne dişi ne eril ne kadın ne erkek olur demektedir. Ona göre biyolojik cinsiyet de toplumsal cinsiyet gibi toplum tarafından kurgulanmaktadır (Wittig, 2013, s.43).

Toplumsal cinsiyet rollerinin tanımı toplumun bireyden uymasını beklediği davranışa vurgu yapmaktadır. Burada iki boyut bulunmaktadır. Boyutlardan birincisi toplumsal diğeri bireyseldir yani toplumsallaşmanın bireyde davranış oluşturmalarıdır (Vatandaş, 2007, s.33). Toplumsal cinsiyet ve roller içinde yaşanan kültür tarafından inşa edilmektedir. Toplum kadına ve erkeğe yönelik olarak tutum ve davranışlar belirlemektedir (Lott ve Mauso, 2002, s.537). Toplum bireylerin kişisel özelliklerine, isteklerine odaklanmaz. Bireysel farklılıkları yok sayarak iki cinsiyete özgü, kadın ve erkek olarak bir kalıba koyar. Böylece temelde kadın ve erkek olma -toplumsallaşma içerisinde roller artacaktır- insan olmanın doğal sürecini de etkilemektedir. Toplum bireylerin kişisel özelliklerine, isteklerine odaklanmaz. Bireysel farklılıkları yok sayarak iki cinsiyete özgü, kadın ve erkek olarak bir kalıba koyar. Birey toplumsal varoluşunu kabul ettirmek için bu rollere bürünür. Bu bir sosyal var oluş biçimidir. Kadınlık ve erkeklik rolleri toplumsallaşma sürecinde yerleşir (Pekel, 2019, s.31).

Belirlenen sosyal normlar, roller, kadın ve erkeğin çeşitli durumlar karşısında hangi davranışları nasıl sergileyeceğini belirlemektedir. Toplumsal kalıp yargılar sayesinde bireylerin davranışları tahmin edilebilir düzeydedir. Böylece kişiler olaylarda karşısındakinin davranışının ne olabileceğini tahmin etmek zorunda kalmaz (Cüceloğlu, 2014, s.546). Bu toplumlarda istendik bir durumdur. Zira tahmin etmek kontrol etmek demektir.

2.1.6. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Etkileyen Faktörler

Toplum içinde toplumun beklentilerine ve sosyal kurallara, kalıplara uymak bireylerin, hayatlarını devam ettirmelerini kolaylaştırır. Birey doğumdan itibaren içinde bulunulan toplumun kültürüne, aile yapısına göre cinsiyet rollerini benimsemeye başlar. Cinsiyet rollerinin benimsenmesi toplumsallaşma sürecinin bir getirisi. Birey topluma kabul edilmesi için davranışlarını toplumun kurallarına ve beklentilere uydurmaya özen göstermelidir.

Toplumsallaşma sürecinde bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini etkileyen faktörler vardır. Bunlar; içinde bulunulan aile, kültür, sosyal çevre, arkadaşlar, medya, kitle iletişim, okul ve öğretmenler olarak sayılabilir. Sayılanlar içinde medyanın etkisine ayrıca değinilmiştir. Günümüzde her çocuğun içinde bulunduğu teknolojik durum ve aile bireylerinin çalışıyor olması gibi etkenlerle çocuklar en çok medyanın ve özellikle sosyal medyanın etkisindedir. Bu çalışmada son olarak çalışmanın yürütüldüğü okul ve öğretmenlerin etkisi açıklanmıştır.

2.1.6.1. Aile

Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasında en büyük sorumluların başında aile gelmektedir. Doğum ile başlayan yaşam sürecinde birey ilk olarak ailesiyle tanışır ve iletişim kurar. Aile ortamında ilk öğrenmeler ve sosyalleşmeler başlar. İçinde bulunulan kültür, ailenin yaşam tarzı, bireye aktarılır. Bireyin hayatı boyunca önemini koruyacak olan çocukluğun geçtiği ve ilk sosyalleşmenin başladığı kurumdur. Çocuk kimliğini ailede kazanır, konuşmayı öğrenir, anne/babası, kardeşleri ve yakın aile çevresiyle etkileşim kurarak içinde yaşadığı toplumu anlamaya başlar. Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanımının çocukluk döneminde ve toplumun en küçük birimi olan aile kurumunda başladığı düşünüldüğünde, ailenin önemi daha iyi anlaşılacaktır (Burt ve Scott, 2002, s.239-240). Pek çok insan ailede kazandığı toplumsal rollerini ömür boyunca devam ettirmektedir. Ailede roller toplumsal kalıp yargılara uygun ise çocuklarda da gelişen aynı roller ataerkil toplum yapısını devam ettirmektedir (Çelik, 2008, s.69).

Ailelerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin etkileri daha bebek doğmadan başlamaktadır. Henüz doğum gerçekleşmeden cinsiyetin tayininde aileler, çocuklarının cinsiyetini öğrenmek için renkler belirlemekte ve henüz doğmamış çocuklarını farkında olmadan etiketlemektedir. Güç anlamı taşıyan isimleri (Mert, Yiğit, Yavuz vb.) oğlan çocuklara; güzellik, incelik içeren isimleri (Canan, Gül, Nazlı vb.) kız çocuklara vererek yaşamlarının daha başında toplumsal cinsiyet rollerini yüklemektedirler. Farkında olmadan

kendilerinin taşıdıkları toplumsal cinsiyet rollerini, bu konudaki inançlarını bir şekilde çocuklarına aktararak devam ettirmektedirler (Yurtsever, 2011, s.14).

Aileler çocuklarını yetiştirirken bilinçli ya da bilinçsiz belirli ödüller ve yasaklamalar kullanarak kızlarının daha kadınca, oğlan çocuklarının da daha erkeksi davranışlarını pekiştirmektedirler. Aileler kız ve oğlan çocuklara arkadaşlarını seçerken, dışarıda zaman geçirme saatlerinde ve neyi nasıl giydikleri gibi konularda cinsiyetlerine göre farklı davranmaktadır. Ev içi sorumluluklar yetişkinlerde olduğu gibi kız ve oğlan çocuklarında da cinsiyetlerine göre değişebilmektedir (Savaş, 2018, s.105).

Ataerkil aile yapılarında baba ve erkek soyu önemli görülmektedir. Eşitlikçi tutumlar yoktur. Evin reisi babadır; sözü bir şekilde erkeği evin komutanı, idarecisi yapmaktadır. Kadın yönetilen konumdadır, söz hakkı erkektedir. Aynı ailelerde çocuklar da cinsiyetlerine göre roller yüklenmektedirler. Böylece ataerkil aile yapısı toplumsal cinsiyet eşitliğinin olmadığı, erkek egemenliğinde toplumsal cinsiyet rollerinin benimsendiği ve sürdürüldüğü bir kurum olmaktadır (Özçatal, 2011).

2.1.6.2. Kültür

Kültür, toplumsal gereksinimlerini karşılamak için birbirleriyle etkileşim içinde olan, belli bir coğrafi mekânda yaşamını sürdüren insanların ortak değerlerini ifade eder. Kültür; aile, gelenekler, din, sanat, günlük yaşam biçimleri gibi pek çok etkileşimden oluşan bir bütündür (Köksal, 2003, s.85). Toplum içerisinde yaşayan bireyleri kültürel öğelerle besler ve toplumsallaşma sürecinde topluma kabulü bu öğeleri benimsemesi sürdürmesine bağlıdır. Kişinin bulunduğu toplumun bir parçası haline gelmesi, toplumsal bir varlık olarak kabul edilmesi ve toplumla bütünleşmesi, kültürü devam ettirmesine bağlıdır. Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürü, cinsiyet rollerine ilişkin özellikleri belirlemektedir. Kadınların ve erkeklerin nasıl davranacakları, nasıl düşünecekleri ve nasıl hareket edecekleri kültürün bir parçası olarak bellidir. Başka bir deyişle insanlar kız ve oğlan bebek olarak dünyaya gelirler, toplumsal kültürün beklentileri doğrultusunda kadınlık ve erkekliği öğrenerek büyürler (Günay ve Bener, 2011, s.158).

Kültür, bebeklerin nasıl büyütüleceğini, çocukların nasıl sosyalleşeceğini, ne giyeceklerini, nasıl oyunlar oynayacaklarını, kadın ve erkek cinsiyeti olarak hangi rolleri üstleneceklerini belirlemektedir (Haymana ve Kolburan, 2019, s.31-34). Topluluklarda doğuştan sahip olunan biyolojik farklılık, toplumun kültürü ile yorumlanarak, kadının ve erkeğin rollerini belirlemektedir. Cinsiyetlerin davranışları ve hareketleri kadınlık ve erkeklik tutumları, hangi haklara sahip olacakları gibi beklentiler kültürün etkisindedir. Bu beklentiler, toplumdan topluma değişebilir. Aynı toplum içinde dahi bir toplumsal gruptan

diğerine değişebilir. Toplum içinde küçük grupların kültürleri de farklılaşabilir. Ancak kısmen değişse bile özünde ortak noktalar vardır (Ecevit, 2013, s.83). Toplumsal cinsiyet rollerinin özünde eşitsizlik varsa, değişiklikler bu eşitsiz rollerin dağılımında değil görevlerin çeşitlerindedir.

2.1.6.3. Medya

Günümüzde çokça kullanılan telefon, televizyon, internet ilk akla gelen medya araçlarıdır. Bunların yanı sıra diziler, sinema filmleri, haberler, reklamlar, oyunlar, sosyal medya da medya ürünleri olarak sayılabilmektedir. Medya hem kitle iletişim araçlarını hem de bu araçlarla üretilen içerikleri kapsayan üst bir kavramdır (Baran, 2014, s.326). Her kesimden insan medyanın bir ya da birkaç türünü kullanmaktadır. Medya toplumun değer ve değişimlerini yansıtmakta hatta etkilemektedir. Medya, düşüncelere, fikirlere, inanç ve tutumlara, değerlere şekil verebilmektedir. Bazı davranışlar, tutumlar medya yoluyla öğrenilebilmektedir (Potter, 2008, s.301). Bu varsayım sonucunda medyanın toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiğini söylemek mümkün olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği medyada ve sosyal medyada yeniden ve yeniden üretilmektedir (Binark ve Gencel-Bek, 2010, s. 157-158).

Medya ve özelde sosyal medya insanlara sunduğu verilerle toplumsal cinsiyet eşitliğini ve eşitsizliğini hızla yayma potansiyeline sahip bir güçtür. Yapılan çalışmalar medyanın kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini, cinsiyetçi kalıp yargıları ve eşitlikçi olmayan tutumları yeniden dolaşıma sokarak kadınlara uygulanan eşitsizliği yeniden ürettiğini ve devam ettirdiğini ortaya koymaktadır (Aydın, 2014, s.235). Reklamlar, haber programları, diziler, gün ortası programları, Instagram, Twitter ve TikTok içerikleri vb. kadının eşitsiz rollerini pekiştirmektedir. Popüler olduğu için yapılan kadına şiddet haberleri, kadının kurban, mağdur olarak temsili cinsiyetçi kalıp yargıları sürdürmektedir (Erzurum, 2014, s.122). Bahsedilen kalıp yargılar genel olarak kadınları ev işi yapan, pasif daha alt statüde, erkekleri daha çok kamusal alanlarda aktif bireyler olarak, lider, kahraman gibi sunmaktadır (Gökdağ, 2013, s.134).

Sosyal medya kontrol mekanizması yetersizliği ile bilgi kirliliğinin olduğu bir merkezdir. İnternet her kullanıcıya kendi içeriğini üretme imkânı sunmaktadır. Daha demokratik olduğu düşünülse de kullanıcıya kontrolsüz bir güç vermektedir. Yapılan araştırmalar sosyal medyanın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmekte ve sürdürmekte olduğunu ortaya koymaktadır (Baştürk ve Erdem, 2019, s.7-8). Sosyal medya, toplumsal cinsiyeti beslemesi bir yandan devam ederken, bir yandan da her düşünceden kişinin temsil oranını artırmaktadır. Yani sosyal medya ataerkil yapıdan farklı görüşlerin

de temsil edildiği bir yerdir. Bazı eleştirmenler, sorgulamadan, medya okuryazarı olmadan fazla bilginin dolandığı bir ortamda çocukların ve gençlerin yolunu kaybedebileceği görüşündedir (Çelebi, 2022). Özellikle de cinsiyetsizleşme fenomeninin (siberfeminizm), kadın ve erkek olarak ikili cinsiyet kavramını ortadan kaldıracağı düşünülmektedir (Odabaşı-Yöney, 2020, s.4-5).

2.1.6.4. Okul ve öğretmenler

Okullar toplumun değerlerini, düşünce ve yaşam pratiklerini çocuklara yani gelecek kuşağa aktaran eğitim kurumlarıdır. Bu aktarım toplumun kültürünün de devamını sağlamaya hizmet eder. Okullarda kız ve oğlan öğrencilerin nasıl davranacakları, toplumun onlardan beklentilerinin ne olduğu, cinsiyetlerine uygun hangi meslekleri seçebilecekleri gibi pek çok toplumsal cinsiyet rolü pekiştirilmektedir. Okullarda öğretmenler, eğitim programları ve ders programları aracılığıyla çocuklara yani gelecek kuşağa bilgi ve çeşitli beceriler kazandırırken, toplumsal cinsiyet rollerini de aktarırlar (Özcan, 2012, s.13).

Okulların, bireyleri kadınlık ve erkeklik rollerine hazırlayan, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesini sağlayan aşamalardan biri olup olmadığı tartışılmaktadır (Yeşil, 2020). Öğretmenler ise okulun kültürünü belirleyen temel bileşenlerindendir. Öğretmenler aynı zamanda, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını benimsemiş, eşitsiz cinsiyet rollerini içselleştirmiş bir kesimi oluşturabilmektedir. Bu düşünce ve davranış yapısındaki öğretmenlerin eğitim sürecinden geçen öğrenciler, cinsiyetçi tutumları doğru kabul edip böylece sistemi devam ettirmektedir (Gray ve Leith, 2004, s.3-5). Dolayısıyla okulun eşitsiz olan eril sistemi üreten merkezler olması kaçınılmazdır. Okullarda sosyalleşme süreci içindeki bireylerin, onlara sunulan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğru kabul etmeleri ve cinsiyetçiliğin sürdürülmesine hizmet etmeleri kaçınılmazdır (Kelly, 2002, s.40). Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin öğretmenlerin algıları, tutumları ve kabulleri eğitim sürecindeki bireyler için meseleye bakış açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Öğretmenlerin içinde bulundukları kültürdeki toplumsal cinsiyet rolü ayrımcılığının ne kadar farkında oldukları ve buna bakış açıları, takındıkları tutum, öğrencilerle olan iletişimi, tavırları ile davranışlarını ve uygulamalarını etkileyebilmektedir. Aile, kültür, medya gibi pek çok etkenle birlikte öğretmenlerin de toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışının araştırılması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi açısından önemlidir.

2.1.7. Dünyada Toplumsal Cinsiyet

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), 2021 yılı raporunda 156 ülkeden elde edilen verilerden şu sonuçları açıklamıştır: cinsiyet eşitliğinin en çok sağlandığı alan eğitimde, sağlıkta, ekonomik ve fırsat eşitliğinde ortalama bir sonuç varken en büyük eşitsizlik ise siyaset alanındadır. Siyasi güçlendirmede eşitsizlik bugüne kadar sadece %22 kapatılabilmektedir. Ekonomik katılım ve fırsat eşitsizliği ise %58 oranında kapatılabilmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında dünya genelinde 37 ülkede boşluğun kapanmış olduğu bildirilmiştir. Sağlık alanında, bu cinsiyet eşitliği farkının %96 oranında kapandığı belirtilmiş ancak kalan kısım için bir süre öngörülememiştir. Raporda dünyanın cinsiyet eşitliğine ulaşmasının bir önceki raporda tahmin edildiği gibi 99,5 değil 135,6 yıl süreceğini öngörülmüştür (WEF, 2021, s.5-7). Bu gerilemenin nedeni olarak dünyanın içinde bulunduğu pandemi süreci gösterilmiştir. Pandemi sürecinde cinsiyet eşitsizliği artırmış görünmektedir (Koç ve Yeniçeri, 2021, s.89). İstenilen düzeye ulaşamamış olsa da belli bir mesafe kaydeden toplumsal cinsiyet eşitliği bu noktaya nasıl gelmiştir? Aşağıda bu süreç ele alınacaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temelini feminist düşünürlerin kadın haklarının erkeklerle eşit olmasını için mücadele etmelerine dayandığı söylenebilir. Feminizm, iki cinsiyet arasında ayrımcılığa karşı çıkarak kadın ve erkek arasındaki her türlü hukuksal, sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan, bunu gerçekleştirmeye çalışan bir düşünce akımı ve harekettir. Feminizmin çıkış noktası kadının özgürlüğü ve temel haklarını korumaktır. Cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sonlandırmayı hedefleyen bir harekettir. Bunun için eril yapının ve olguların tamamen ortadan kaldırılması gerekliliğini savunur (Hooks, 2000, s.2). Feminizm; toplumsal yapıdaki kadın ve erkek eşitliğini aile, eğitim ve iş hayatı, siyaset, kültür gibi pek çok alanda incelemektedir. Ataerkil toplum düzeninde kadın ile erkek arasında var olan erkek üstünlüğünü/egemenliğini ve erkek merkezli toplumsal normları sona erdirmeyi, yerine kadınsı (dişil) değerleri koymayı amaçlayan bir akım ve siyasal hareket olarak gelişmiştir (Aktaş, 2013, s.59). Bu bağlamda feminizmin kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisini kadınların lehine değiştirmeyi hedeflediği söylenilebilir.

Feminist düşünce akımının ortaya çıkış hareketleri Fransa'da 18. yüzyıla tarihlenebilir. Fransız devrimi sonrasında eşitlik ve özgürlük söylemleri, feodalizmin çözülmesi, sanayi ve teknolojik ilerlemeler, kadının iş yaşamında önemli yer edinmesi, ataerkil yapıdaki geleneksel bağları ve düşünce yapılarını değişime zorladı. Eşitlik ve özgürlük söylemlerinden kadınların da pay almak istemeleri feminizmin çekirdeğini

oluşturmuştur (Altun, 2008, s.36-37). Kadın ve erkek arasındaki ekonomik, toplumsal, siyasal, hukuksal alanlarda eşitliği savunan ve cinsiyetçiliğe karşı çıkan kadınlar yeni burjuvazi sınıfının özgürlük ve eşitlik taleplerine karşı aynı hakları talep etmeye başlamışlardır. Bu hareketin başlaması kadınların özellikle eğitim almalarına ve çalışma şartlarının iyileşmesi ve hak ettikleri ücretleri alması, oy kullanma ve siyasete katılmalarını ve mülkiyet hakkına kavuşmalarının gerektiğini düşünen kişiler tarafından başlatılmıştır (Çetinel ve Yılmaz, 2016, s.124). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temelleri, feminist hareketin bu mücadeleleri ile atılmıştır. Toplumsal cinsiyet, günümüzde kullanıldığı anlamıyla ilk kez, feminist düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği için en önemli adımlar Birleşmiş Milletler tarafından atılmıştır. Birleşmiş Milletler, 1975 yılını *Dünya Kadın Yılı* ilan etmiş ve Dünya Kadın Konferanslarını başlatmıştır. Bu konferanslar sırasıyla 1975'te Mexico City, 1980'de Kopenhag, 1985'te Nairobi, 1995'te Pekin'de gerçekleşmiştir (Ortanca, 2012, s.164). Dünya Kadın Konferanslarından başka Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da özel oturumlar yapmıştır. 1993'te Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansı toplantısının odak konusu kadının insani hakları olmuş ve kadın haklarının insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesine karar verilmiştir (Dinçkol, 2005, s.102). Cinsiyet eşitliğinin gelişimine bu konferansların önemli katkıları olmuştur.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women/Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) 1979 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilip 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. CEDAW başlı başına kadınlarla ilgili düzenlenen, hedefi kadınlara yapılan ayrımcı tutumların ortadan kaldırılması olan, Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı, 2021 yılı itibarıyla 189 ülkenin onayladığı bir sözleşmedir. Sözleşme siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik başlıklar önde olmak üzere eğitimde fırsat eşitliği, haklardan eşit yararlanmada, istihdamda, hukukta, evlilikte vb. her türlü cinsiyetçi ayrımcılığın sonlandırılmasına dair maddeler içermektedir (Yıldız, 2020, s.228).

Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülkenin imzasıyla, başta yoksulluğu ortadan kaldırmak, dünyayı ve doğayı korumak, insanların refah ve barış içinde yaşamasını sağlamak üzere *2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları* oluşturulmuştur. Bu çerçevede 2030 yılı sonuna kadar ulaşılmak üzere 17 amaç belirlenmiştir. Bu kapsamda yer alan 17 kalkınma amacı şöyledir: kaliteli eğitim, cinsiyet eşitliği, eşitsizliklerin azaltılması, içilebilir suya erişim, sürdürülebilir temiz enerji, yoksulluğun ortadan kaldırılması, açlığın sonlandırılması, sağlık ve refah, istihdam ve ekonomik büyüme, bilinçli üretim-tüketim, yenilikçilik ve altyapı, sanayi, sürdürülebilir şehirler, iklim değişikliğiyle mücadele,

karadaki yaşam, su altındaki yaşam, barış ve adalet içinde yaşama şeklindedir (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, 2019).

2.1.8. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet

Tarihsel yoklamada, en eskide İslam öncesi Türklerde, kadınların erkekler ile eş tutan hatta daha yüksek mevkiye koyan bilgilere rastlanmaktadır (Gökalp, 1990, s.158). Özellikle siyasi yönetim kademelerinde kadınların varlığı görünürdür. Ancak diğer pek çok topluluk gibi Türkler de ataerkil yapı ana eğilim olarak yüzyıllar boyu sürer. Cumhuriyet tarihinin kadın temsiliinde öncü sayılabilecek Afet İnan’ın keskin tespitiyle, Türk aile yapısı ataerkindir (İnan, 1998, s.341). Türklerde de ataerkil toplumlardaki aile yapısı var olmasına karşın, kadın, diğer toplumlardan göre daha iyi bir konuma sahip olduğu belirtilebilir. Kaynaklara göre eski Türklerde Hakan, Hatunla birlikte devlet yönetimine katılmaktaydı. (Kahraman, 2001, s.83-84). Dönemi anlamak adına dönemin efsane ve destanları incelediğinde, Türk toplumunun kadına yaklaşımını anlama bakımından oldukça önemli bilgiler içerdiği görülmektedir. Destanlarda kahramanların eşleri, anneleri ilahi ışıktan varlıklar olarak betimlenmektedir. Kadının temsiliyle ilgili bu tür örnekler toplumsal hafızadaki kadının konumu açısından kıymetlidir. Öyle ki bu durum Türk toplumunda kadına fiziki, cinsel bir obje değil metafizik, ruhani bir varlık muamelesi yapıldığının göstergesi olarak kabul edilebilir (Tellioğlu, 2016, s.213). Başka bir örnek ise Uygur Türklerinin bayrağıdır. Bayrakta Hatun ve Hakan bir arada resmedilmektedir. Bu örnekte devlet yönetiminde kadın ile erkeğin eş ve eşit konumunu göstermesi bakımından önemli bir kanıttır.

Şekil 2.1. Uygur Bayrağı 744-1335

(Soysal, 2010, s.239).

Kadının sosyal hayattaki aktif statüsü Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında da devam etmiştir. Kuruluş yıllarında eşitlik, özgürlük gibi kavramlar yönetimde ön planda

olmuştur. Kadınlar sokaklarda özgürce ve rahatça dolaşabilmekte, alışverişlerini yapabilmekte ve ticari işlerle uğraşabilmekteydi (Zor, 2008, s.13). Osmanlı Devleti zamanla Arapların İslami kültürüne kaymıştır. Bu kültürün etkisi arttıkça kadının statüsü sarsılmış, sosyal hayattaki aktif rolü pasifleşmiş, prestij ve statüsü başkalaşmış, harem denilen sistem ortaya çıkmıştır (Altındal, 2004, s.34). Bu sistemde kadın sadece erkeğe hizmet eden bir yapıya bürünmüştür. Erkek siyasi figür olarak kamusal alanda yer alırken kadın sosyal-kamusal alandan dışlanmış özel alanlarla bütünleşmiştir (Çaha, 2010, s.97).

Osmanlı döneminde Türk kadınlarının statülerinde Tanzimat Fermanına kadar bir değişim görülmemiştir. Tanzimat Dönemi ile başlayan süreçte, kadının statüsü, başta eğitim olmak üzere pek çok yönden tartışılır olmuştur (Aydın, 2020, 278). Eğitim alanında yeniliklerle kız çocuklarının eğitime katılmasına önem verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kız öğrenciler için Darümuallimatlar açılmıştır. Darümuallimatlar iptidai mekteplerine ve rüştiyelere kadın öğretmen yetiştiren 3 yıllık okullardır (Akyüz, 2012, s.249-282). Bir yandan da 1862 yılında ilk kez kız rüştiyesi ve 1869'da kızlar için zorunlu sıbyan mektepleri açılmıştır. Bu gelişmeler kız çocuklarının eğitim hayatında önemli değişimler yaşatmıştır. Bu yenilikler sayesinde 1870 tarihinde ilk olarak bir kadın, müdür göreviyle atanmıştır (Berktaş, 2004, s.12).

Türk kadını için dönüşüm yılı 1876'da I. Meşrutiyet'le olmuştur. Kanuni Esasi ile hem kız hem oğlan çocuklara eğitim zorunluluğu gelmiştir. Eğitimin yanında kadınların iş hayatı da hareketlenmiştir. 1897 yılına gelindiğinde kadınlar ücretli işçi olarak çalışabilmekteydiler (Benazus, 2010, s.27). Dönüşüm sürecinde kadın ev için özel alanlardan kamusal alanlara çıkmaya başlamıştı. Kadınların konumlarını sorgulanmaya başlanmış ve cumhuriyete kadar aşamalı olarak gelişme devam etmiştir (Özel-Özcan ve Erden-Kaya, 2017, s.181).

Osmanlı Devleti'nin ardından Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türk toplumu, halkın tamamını hedef alan köklü yenilikler yaşamışlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün icraatlarıyla, Türk siyasi ve toplumsal yapısı köklü değişikliklere uğramış ve böylece Türk kadınının geleceği ilerici olarak değişmiştir (Bingöl, 2014, s.112).

“Şuna inanmak lazımdır ki dünya üzerinde gördüğünüz her şey kadının eseridir... Bir toplum, cinsinden yalnız birinin zamanın gereklerini kazanmasıyla yetinirse o toplum yarıdan fazla eksiklik içinde kalır... Bizim toplumumuzun başarısızlığının asıl sebebi kadınlarımıza karşı olan bilgisizlikten ileri gelir, bir toplumun bir organı faaliyette iken diğer organı işlemez ise o toplum felç olur.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Atatürk'ün 1923 yılında İzmir'de sarfettiği bu cümleleri Cumhuriyet yıllarının kadına ve toplumsal cinsiyete bakışını yansıtmaktadır (Doğramacı, 1993, s.92). Mustafa Kemal Atatürk çağının ötesinde bir vizyonla kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi hayatta eşit haklara sahip olmasını savunmaktaydı. Kadınların toplumsal hayata aktif katılımını sağlamak ve kadınların haklarını korumak için çeşitli yasal düzenlemeler yapmış, kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmasını pek çok toplumdan önce sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların hukuk çerçevesinde hak elde etmeleri Medeni Kanun'u iledir. Medeni kanun 17 Şubat 1926'da yasalaşmış ve 4 Nisan 1926'da yürürlüğe girmiştir. Türk Medeni Kanunu kadına aile ve miras hukukunda eşit haklar tanıyarak, kadın-erkek eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Aydın, 2015, s.93). Birden fazla kadınla evlenme yasaklanmış, evlilikte on sekiz yaş sınırı getirilmiş ve evliliklerin tanıklar eşliğinde devlet görevlisinin onayıyla yapılmasına karar verilmiştir. Boşanma ve miraslarda kadın ve erkeğe eşit haklar getirilmiştir (Kaymaz, 2010, s.347). Daha sonraki süreçte kadınların elde ettikleri haklar ise; 1930'da belediye seçimlerinde oy kullanma ve 1933'te Köy Kanunu'nda muhtar seçme ve hatta köy heyetine seçilme hakkıdır. Milletvekili seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkını ise 5 Aralık 1934'te gerçekleşen bir anayasa değişikliğiyle elde etmişlerdir. İlk defa 1935'te milletvekili seçimlerine katılan kadınlardan 17'si (bir yıl sonra 18) Meclis sıralarına oturmuştur (Ünal, 2014, s.549-551). Bu mevcut milletvekili sayısının %5'i olmasına rağmen diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça önemli bir temsildir (Gökçimen, 2008, s.22). 18-26 Nisan 1935 tarihinde, kadın hakları çalışmaları doğrultusunda Milletlerarası Kadın Kongresi M. Kemal Atatürk'ün himayesinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Ünal, 2016).

Birleşmiş Milletler 10 Aralık 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni yayınlamıştır. Bu bildirgeyi ilk onaylayan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye ayrıca 1979 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ile de eğitim imkânlarına ulaşmada cinsiyet eşitliğini sağlamayı ve her çocuğa zorunlu temel eğitim imkânı sağlama yükümlülüklerini 1985 yılında imzalanmıştır. 1995 yılında Pekin'de gerçekleşen Dünya Kadın Konferansı'nda imzalanan "Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı" gereği, kadın erkek eşitliğine aykırı düzenlemeler yasalardan önemli ölçüde temizlenmiştir. Başta Medeni Kanun ve Ceza Kanunu olmak üzere cinsiyet eşitliğine ters düşen yasalar yeniden düzenlendi (Kaymaz, 2010, s.349-352). Yine aynı doğrultuda 1998 yılında *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* yürürlüğe girmiştir. Kanun, ilk defa aile içi şiddet kavramının hukuki bir metinde yer alması bakımından önemlidir. Türkiye - Avrupa

iş birliğinde kadınların fırsatlardan eşit yararlanması ve insan haklarının korunması amacıyla 2005 yılında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi hazırlanmıştır. Projeye göre, 2007-2013 dönemini kapsayan 9. Kalkınma Planı, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi gibi sözleşmelerin geliştirilmesi bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı hazırlanmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM], 2008, s.5-10).

Türkiye, İstanbul'da imzaya açılan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni, daha çok bilinen adıyla İstanbul Sözleşmesi'ni 11 Mayıs 2011'de imzalamıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM], 2018, s.18-31). İstanbul Sözleşmesinin 1 Temmuz 2021'de sona ereceğine ilişkin karar, Resmî Gazete'de yayımlandı (T. C. Resmî Gazete, 20 Mart 2021, s.268). Türkiye'de son zamanlarda gerçekleşen bir düzenleme ile hukuksal olarak kadın ve erkek eşitliğinde bir somut gelişme daha yaşanmıştır. Kadınların evlendikten sonra erkeğin soyadını alması zorunluluğu (isterse kendi soyadıyla birlikte iki soyadı kullanabiliyorlardı) eşitliğe aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Karar 28 Nisan 2023 Tarihli Resmî Gazete'de yayımlandıktan 9 ay sonra yürürlüğe girecektir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Türkiye'de cinsiyet eşitliğine ilişkin duyarlılıkta bir artışın olduğu söylenebilir. Ancak eşitlik anlamında bazı gelişmelerin sağlanmasına rağmen, bunların yeterli olmadığı görülmektedir. Kalıcı bir çözümün büyük ölçüde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasına ve eşitlik sürecinin eğitimle değişmesine, dönüşmesine bağlı olduğu açıktır.

2.1.9. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları

Kalıp yargı, bir kişi ya da gruba ilişkin geliştirdiğimiz bilgi boşluklarını dolduran, inanç ve beklentilerimizi içeren, böylece onlar hakkında fikir yürütmemizi sağlayan bilişsel yapıdır. Kalıp yargılar birtakım izlenimler yoluyla, zihinde oluşturulan imgelerdir (Göregenli, 2012, s.7). Irklar, ekonomik sınıflar, siyaset, demografik gruplar, cinsiyetler gibi pek çok olguya yönelik olabilmektedir (Bordalo, Coffman, Gennaioli ve Shleifer, 2016, s.1753). Kalıp yargılar, çoğu zaman belli bir gruba yönelik olabilir. Bir gruba yönelik kalıp yargı, grubun özellikleri ve olması beklenenler hakkında düşüncelerdir. Kültürlerde geliştirilen, bir gruba yönelik güçlü kalıp yargılardan biri de cinsiyettir. Cinsiyetlere özgü görülen yani onlardan beklenen rollere ilişkin kalıp yargılar, çoğu zaman kadın cinsiyetinin erkek cinsiyetine göre daha fazla nitelenmesidir. Bu tür nitelenmeler, cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıp yargılardır (Yaşın-Dökmen, 2010, s.1-32). Toplamlar,

kişiler veya gruplar hakkında kalıp yargılar geliştirmeye yatkındır. Çünkü insanlar toplumsal gruplarda aidiyet duygusunu geliştirir. Kendi grubunu diğer gruplardan üstün tutma eğilimindedirler. Kalıp yargılar, kendi grubunun değerlerinin diğer gruptan daha iyi olduğuna inanmaya ve bu nedenle diğer grubu olumsuz olarak değerlendirmeye yol açmaktadır. Kalıp yargılar özellikle hoşlanılmayan gruplara karşı daha kolay geliştirilmektedir (Myers, 2017, s.350).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları toplumun kadından ve erkekten gerçekleştirmesi beklenen davranışlardır. Toplumsal cinsiyete özgü kalıp yargılar toplumsallaşma sürecinde bireye yerleşerek bireylerin cinsiyet algısını da oluşturmaktadır. Bireyler toplumsallaşma sürecinde kadına ve erkeğe özgü belirlenen davranışları benimsemektedir. Kendini tekrar eden bu durum toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargıların oluşmasına ve sürdürülmesine zemin oluşturmaktadır (Baran, 1995, s.13). Toplamlar, kadınları ve erkekleri birer grup olarak belirler ve göstermelerini beklediği özellikleri kalıplaştırmıştır. Kadınlar ve erkekler bu kalıp yargıları toplumsallaşma sürecinde bir kabul mekanizması olarak benimsemektedirler. Toplamlar bireylerden yaşamları boyunca kadın/erkek olduğunu ispatlamasını ve bulunduğu cinsiyete uygun davranışları taşıdığına inandırmasını beklemektedir (Millett, 2011, s.364-366). Cinsiyet kalıp yargıları farklı kültürlere toplumların eğitim düzeylerine göre değişiklikler gösterse de tüm toplumlarda görülmektedir (Gülseçen, 2015, s.23). Yönetim ve düzenleme işleri erkeklere, bütünleştirme, bakım görevi kadınlara atanmıştır. Bunun sonucu olarak da eril baskın bir aile yapısı ve aile içinde hiyerarşik bir düzen oluşmuştur. Bu düzen dahilinde, erkeklere aileyi geçindirmek ve korumak gibi davranışlar sergilerken, kadınlar ev işleri ve çocuk bakımı davranışları göstermektedir (İmamoğlu, 2012, s.58). Toplumsal cinsiyete ait kalıp yargılar sadece davranış boyutuyla sınırlı değildir. Toplum bireylerden ayrıca, giyim tarzı, dış görünüş, konuşma biçimi gibi daha pek çok açıdan cinsiyetlerine özgü kalıp yargılar beklemektedir (Karaçalı-Taze, 2018, s.12). Bu kalıp yargılar toplumun kültürünün bir ürünüdür ve çoğu zaman aile, medya ve eğitim sistemiyle aktarılır. Kültürün bir ürünü olarak atasözleri, toplumun kalıp yargılarını ortaya koymaktadır. Atasözlerimizde kadınlar doğrudan ya da kadına yüklenen roller bakımından sıklıkla yer almaktadır. Kadın ve kız çocuklarıyla ilgili atasözleri sıklıkla olumsuz ve ayrımcı ifadeler içermektedir (Genç, 2018, s.15). Örneğin; *kadının şamdanı altın olsa mumu dikecek erkektir, kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün, kızın var mı, derdin var*. Örneklerde görüldüğü gibi kadın ve kız çocuklarına yönelik, toplum kültürünün ürünü olarak kalıp yargılar, dil aracılığıyla devamını sağlamaktadır.

Cinsiyete ilişkin kalıp yargılara çocuklar çok erken yaşlarda maruz kalmaya başlamaktadır. Gelişme çağlarında karşılaştıkları bu kalıp yargılar onların cinsiyetlere bakışını derinden etkilemektedir (Cann ve Newbern, 1984, s.1085). Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları daha anne karnında başlayan bir süreçtir ve çocuklar çoğu zaman cinsiyet temelli kalıp yargıların arasına doğmaktadır. Çocuklar bebeklik çağından itibaren cinsiyetçi tekerleme, oyun ve oyuncaklarla karşılaşır ve zamanının çoğunu bu kalıp yargılar içinde geçirmektedir. Okul hayatının başlamasıyla beraber öğrenme ortamları olan okullarda öğretmen tavırları, eğitim materyalleri, akranlar arasındaki iletişim gibi etkenlerle birlikte toplumsal cinsiyet kalıp yargıları perçinlenmiştir (Aşcı, 2020, s.20). Bu şartlarda büyürken toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargıları pekiştirilen çocukların, büyüdüklerinde bu kalıp yargıları kişiliklerinin bir parçasına dönüşebilmektedir. Özellikle toplum tarafından kabul görme isteği kişilerin geliştirilen bu kalıp yargıları sürdürme nedenlerindedir. Kalıp yargıların farkında olunmaması ise toplumsal cinsiyet eşitliğini imkânsızlaştırmaktadır.

2.1.10. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Eşitlik denilince akla ilk gelen hakların, sorumlulukların ve imtiyazların herkes için eşit olmasıdır. Eşitlik, insanların yaşadıkları toplumda herhangi bir sebeple hak ihlaline uğramaması, var olan imkânlardan eşit faydalanması, eşit fırsatlar yakalayabilmeleridir. Ayrıca, kişilere kendilerini geliştirebilecekleri sosyal fırsatlar sunulmasıdır. Eşitlik, bir toplumda sunulan bu fırsatlardan toplumun tüm bireylerinin eşit bir şekilde yararlanmasının önünün toplumsal, kültürel ve politik nedenlerle engellenmemesidir (Demirgöz-Bal, 2014, s.16). Eşitlik kavramıyla, fırsatların eşit sunulması/sağlanması daha önemlisi engellenmemesi vurgulanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ise, kadınlar ve erkeklerin hukuk ve politik açıdan eşit olmaları, fırsatları kullanma, ailede, iş yaşamında, siyasi temsil alanlarında ve toplum içinde fırsatlara, kaynaklara ve hizmetlere eşit erişime sahip olmaları, cinsiyeti nedeni ile ayrımcılığa uğramamasıdır. (Coşkun ve Özdilek, 2012, s.31). Toplumsal cinsiyet eşitliği, öncelikle haklara, kaynaklara ve fırsatlara erişim sağlayan bir sosyal adalet meselesidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kalkınmanın, sürdürülebilir bir barış ve güvenliğin ön koşuludur (Lattouf, 2017, s.18). uyarıda bahsi geçen tüm kriterler ışığında, toplumun gerçek anlamda demokratik olarak tanımlanabilmesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla gerçekleşeceği söylenilebilir.

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization), toplumsal cinsiyet eşitliğini fırsatların sunulmasında, kaynakların kullanılmasında, hizmetlere ulaşmada bireyin

cinsiyetinden dolayı ayrımcılığa uğramaması olarak tanımlamaktadır. Bir diğer tanıma göre ise toplumsal cinsiyet eşitliği, kişilerin cinsel eğilimine ya da cinsiyet kimliğine bakılmaksızın tüm kadın ve erkek grupları arasında eşitlik sağlanması, sosyal alanlarda eşit fırsatlar ve kaynakla, haklardan tamamen eşit biçimde yararlanmasıdır (World Health Organization [WHO], 2011, s.9-13).

UNESCO toplumsal cinsiyet eşitliğini kadın ve erkek arasında hakların, sorumlulukların ve fırsatların eşit olması olarak tanımlamaktadır. Bu tanım hem kadınların hem de erkeklerin çıkarlarını, ihtiyaçlarını ve önceliklerini önemsemek, birini önceliklendirmeden cinsiyetleri dikkate almak anlamına gelmektedir. UNESCO tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği insan hakları ilkesi kabul edilip, sürdürülebilir kılmak ve insanı merkeze alan kalkınma için önkoşul ve amacın kendisi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca cinsiyet eşitliğini dinamik ve adil toplumların gelişimi için bir kaldıraç olarak görmektedir (UNESCO, 2020, s.9-15). Cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması bireylerin cinsiyetlerinden önce insan olarak var olmalarını ve cinsiyete dayalı sınırların aşılabilmesini sağlayacaktır. Bu sağlandığı takdirde bireyler daha fazla empati kurabilir ve vicdani olarak gerçekleşen pek çok sosyal sorun ortadan kalkabilir olacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yolundaki en güçlü sistem ise eğitimidir.

2.1.11. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği toplumun kadın ve erkek cinsiyetlerine özgü belirlediği roller ve sorumluluklar nedeniyle, toplumsal fırsat ve olanaklara eşit olarak ulaşamaması olarak tanımlanmaktadır (Demirgöz-Bal, 2014, s.16). Bu durum erkeği kadından güçlü göstererek toplum içerisinde dengenin bozulmasına böylece de cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılıklara yol açmaktadır.

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) ilk maddesinde kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin (siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve kişisel diğer alanlar) medeni durumu her ne olursa olsun kadınlara da tanınması yer almaktadır. CEDAW kadınların bahsedilen haklardan yararlanmalarını cinsiyete bağlı olarak engelleme veya hükümsüz kılma gibi bir amacı taşıyan, herhangi bir ayrımcılığı, dışlamayı, kısıtlamayı cinsiyet eşitsizliği olarak tanımlamaktadır. (CEDAW, 2005;1).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği denildiğinde ilk akla gelen erkeklerin kadınlara göre daha görünür olması, kadınların ikinci planda görülmesi ve cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmasıdır (Bhasin, 2015, s.4-5). Fırsatlara, imkân ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik, temel hizmetlerden faydalanmada yoksunluk, siyasette ve çalışma yaşamında

düşük oranlarda temsil edilme cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılıktır (Gender Equality Policy, 2002, s.7). Bu anlamda, cinsiyet eşitsizliği toplumda tabakalaşmayı besleyen önemli bir öge olmaktadır (Sullivan, 2003, s.224). Sosyolojik çalışmalar genellikle cinsiyet eşitsizliğini, gücün, maddi imkânlar ve sosyal statünün dağılımı bakımından kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik asimetrliler olarak göstermektedir (Boyd, 1998, s.189). Güç, statü ve mülkiyet dağılımı cinsiyet esasına dayandırıldığında, cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Bu bir cinsiyetin diğer cinsiyet üzerindeki baskısı veya diğer cinsiyete üstün olduğu görüşüyle açıklanmaktadır (Demirbilek, 2007, s.13). Bu durum gelir dağılımını ve dolayısıyla varlığı/serveti önemli ölçüde etkilemektedir. Eşitsiz dağılım, güç dengesizliklerini gittikçe artırmıştır. Kadın-erkek arasında eğitim (%95), ekonomik katılım (%58) ve sağlık alanında (%96) dünya genelinde bir ilerleme olsa bile siyaset temsillerinde (%22) hâlâ büyük bir eşitsizlik söz konusudur (WEF, 2021, s.5-7). Ayrıca bu eşitsizliğin kapatılmasıyla ilgili bir süre öngörüsü yapılamamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oluşması insanların biyolojik atamayla XX veya XY kromozomlardan birine sahip olarak dünyaya gelmesiyle başlamaktadır. Çocukluktan itibaren kültürün etkisiyle topluma katılma düzeyi, sosyalleşme gibi pek çok açıdan farklılıklar oluşmaktadır. Kadın daha çok eve kapanırken, erkek sosyal ve kamusal alanda kendini daha çok ifade etme fırsatı bulmaktadır. Çalışma hayatı, eğitim ve siyaset gibi tüm kamusal alanlarda iki cinsiyet temelindeki bu durum kadın aleyhine toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel sebeplerindendir. Pek çok toplumda (hemen her toplum) ve Türkiye’de de genellikle kadınlar erkeklere göre daha az kaynağa, fırsatlara ve düşük statüye sahip olmaktadır (Seçgin, 2012, s.30). Bu bağlamda kadın erkek eşitsizliğiyle karşılaşılacak alanlar eğitim, sağlık, aile, ekonomi, iş/meslek, siyaset, sosyal yaşam gibi geniş bir yelpazededir.

-Eğitim: Cinsiyet ayrımcılığı açığının en çok kapandığı yani eşitliğe en yakın olunan alan olduğu söylenilebilir. Eğitimde eşitsizliğin temel nedeni toplumsallaşma sürecinde oğlan çocuklarının eğitim alma fırsatını yakalaması ve iş sahibi olmalarının desteklemesi, buna karşın kız çocuklarının evde kalıp ev işleriyle, elişleriyle ya da çocuk bakımı konusunda bilgi sahibi olmalarının teşvik edilmesidir. Böyle olunca erkekler kadınlardan daha iyi ve daha uzun süreli eğitim alabilmektedirler (Coleman ve Kerbo, 2003, s.108).

Eğitim, kadın erkek arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırabilecek, işgücüne katılımı güçlü ve olumlu etkileyecek bir sistem iken aynı zamanda kadının sosyal statüsünü değiştirebilecek bir etkiye sahiptir (Tan, 2000, s.29). Dünyada son verilere göre eğitimdeki eşitsizlik her ne kadar büyük oranda kapanmış görünse bile Türkiye’de veriler açığın

boyutunu göstermektedir. Tablo 2.2’de Türkiye’de eğitim düzeylerine göre nüfus dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 2.2. *Bitirilen Eğitim Düzeylerine Göre 2008-2020 Yılları Arası Nüfus Dağılımı*

Yıl 2020	Okuryazar olmayan	Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul ve dengi meslek okulu	Lise ve dengi meslek okulu	Yüksekokul ve fakülte	Yüksek lisans	Doktora
Erkek	1,0	2,2	19,4	12,4	14,8	25,4	20,8	2,5	0,5
Kadın	6,4	7,1	28,1	9,1	11,3	17,5	17,1	1,9	0,4

(TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2020)

-Ekonomi: Ekonomik cinsiyet eşitsizliği, kadınların ev işleriyle ilgilenmeleri sonucu ekonomik bağımsızlıkları olmamasının yanında aynı işler için farklı ödemeler alması biçiminde de olabilmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003, s.223). Kadınların emeği çoğu zaman ucuz işgücü olarak görülmekte, sürekli istihdamda erkeklerden daha az yer almaktadır. Kadınlar, düşük statülü işlerde, sosyal güvencesi olmadan çalışmaktadırlar. Bütün bunların yanında erkeklerle aynı işi yapsalar da daha düşük ücret kazanmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çalışma hayatına yansımaları iki biçimde gerçekleşmektedir. Dikey ayrım; erkeklerin mesleki hiyerarşinin üstlerinde, kadınların ise alt kademelerde kümelenmesini gösterir. Yatay ayrım; aynı mesleklerde (mesleki sınıflar ve mesleklerin kendi içlerinde) erkeklere ve kadınlara farklı görevler, sorumluluklar düştüğünü göstermektedir (Marshall, 1999, s.100).

Evliliklerde, ev içi sorumlulukların kadına yüklenmesi, onların işgücüne katılımını ve kariyerlerini dolayısıyla statüsünü etkilemektedir. Anne olan kadınların, anneliğe atfedilen kutsallıkla birlikte çalışma hayatından çekilmeleri çok sık karşılaşılan bir durumdur (Badinter, 2017, s.13). Kadınların aile içinde erkeğin arkasında durması, anne olması, anne olduktan sonra çocuk bakımında erkeğe göre daha özverili ve fedakâr davranması toplum tarafından beklenmektedir (Henslin, 2003, s.288). Kadın çalışıyorsa bile ondan, işini yaparken bir yandan ev işlerini ve çocuk yetiştirme sorumluluğunu da tam zamanlı sürdürmesi beklenmektedir. Her iki eşin de çalıştığı ailelere ilişkin araştırmalar, kadının çalışma hayatında olması eğer eşinin kariyerini engelliyorsa kadının kendi kariyerinden fedakarlıkta bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum literatürde *cam tavan sendromu* olarak tanımlanmaktadır (Coleman ve Kerbo, 2003, s.268). Kadınlar günümüzde çalışma hayatında aktif olarak pek çok alanda yer edinmiş olsalar dahi işlerinde yükselmelerinde yani kariyerlerinde cam tavan denilen görünmez engellerle karşılaşmaktadırlar.

-Siyaset: Ataerkil toplum yapısında siyaset erkek işi olarak kabul edilmektedir. Cinsiyet eşitsizliği siyasi alanda, kadınların erkeklere oranla daha düşük temsil edilmeleri biçiminde ortaya çıkmaktadır. (Busse ve Spielmann, 2003, s.1). Yaklaşık 20. yüzyıla kadar

çoğu demokraside kadınlar, oy hakkını dahi elde edememişlerdir (Coleman ve Kerbo, 2003, s.266). Seçme seçilme hakkı elde edilse ve haklar bakımından eşitlik sağlansa bile tüm dünyada (oranlar değişiyor) günümüzde hâlâ siyasette kadın temsili yeterli oranda değildir. Siyasette belirli bir grubun çok olması, belirli görüşlerin temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Siyasetçilerin cinsiyeti, neyin temsil edildiği toplumu, öncelikli konuları etkilemektedir ve karar verme yetkisini sınırlamaktadır (Phillips, 2000, akt. Lundgren, 2016, 13-14).

2.1.12. Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim

Eğitim bireylerin zihinsel, bedensel, toplumsal, duygusal davranış ve yeteneklerinin istenilen biçimde gelişmesi için bireylere, amaçlara yönelik yeni davranışlar, yeni yetenekler ve bilgiler kazandırılması adına yapılan çalışmaların tümünü içine alan geniş bir kavramdır (Akyüz, 2012, s.2). Eğitim bireylerin toplumsallaşma sürecine katkı sağlamada, yaşamını sürdürmesi için beceriler kazandırmada, hak ve sorumlulukları tanımasına, kullanmasına imkân tanımada oldukça önemlidir. Bu durum ise her bireyin eğitim ihtiyacını ve eğitime erişme hakkını doğurmaktadır. Ancak eğitimde fırsat eşitliği ve eğitime erişim söz konusu olduğunda, cinsiyet etmeni devreye girmektedir. Eğitim hakkının kullanılmasına yönelik toplumda çeşitli cinsiyetçi sorunlar yaşanabilmekte, çeşitli engellerle karşılaşılabilir (Özaydınlık, 2014, s.95-96). Bu sorunların giderilmesi ve eğitimde eşitliğin sağlanması için Millî Eğitim Bakanlığı sivil toplum örgütleriyle çeşitli projelerde iş birliği yapmaktadır. Bu projelerden bazıları şunlardır:

- 2003– ‘Haydi Kızlar Okula!’: Kampanyayla ilköğretim yaşındaki kız öğrencilerin okullaşma oranlarının artırılması hedeflenmiştir. Önce okullaşma oranlarının en düşük olduğu il ve bölgeleri hedef alan proje, sonrasında Türkiye genelinde uygulanmıştır. 2006 senesi itibarıyla toplam 222.800 kız öğrenci bu proje kapsamında eğitime kazandırılmıştır.
- 2011–2013 – Özellikle Kız Çocukların Okula Devam Oranının Artırılması (KEP I): Proje ile kız öğrencilerin okullaşma oranları ve eğitim kalitesini iyileştirmek hedeflenmiş ve eğitimde insan kaynaklarına yatırım yapmak için özel sektörle iş birliği yapılmıştır. Toplamda 16 ilde uygulanan proje kapsamında, altı ilde 3200 ev ziyareti yapılmış ve 2000 çocuk okula kaydedilmiştir.
- 2014–2016 – Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP I): Projeye ulusal eğitim politikaları ve öğretim programlarında cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. On ilde ve 40 okulda uygulanan proje

kapsamında, 5.000 öğretmen farkındalık eğitimine, 542 kadın öğretmen ve yönetici liderlik eğitimlerine, 12.000 öğrenci de konuyla ilgili etkinliklere katılmıştır.

- 2016 – Özellikle Kız Çocuklarının Okula Devam Oranının Artırılması (KEP II): KEP I'in devamı olan ve 15 ilde uygulanan KEP II projesi ile 31.500 eğitim paydaşı eğitimlere, 6.600'ü farkındalık toplantılarına ve 9.500'ü çeşitli etkinliklere katılmıştır. Proje kapsamında 9.424 aile ziyareti yapılmış ve 5.022 kız öğrenci okula kaydedilmiştir.
- 2018 – (İptal edilen) – Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Projesi: Projenin iki yıl sürmesi, 162 kurum ve 81 ilde uygulanması ve ETCEP'in kazanımlarına katkıda bulunması planlanmıştır. On iki ders konusu için *Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Etkinlik Kitabı* hazırlanmış, toplam 468 okul idarecisi, öğretmen ve psikolojik danışman eğitimde toplumsal cinsiyet konusunda hizmet içi eğitim almıştır. Proje, toplumda tartışmalara sebep olduğu için iptal edilmiştir (ARISE, 2021, s.22-23).

Eğitim temel insan haklarından. Toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için, önce eğitim ve kalkınma hedeflerine ulaşılmalıdır. Birleştirici eğitim hem kız çocukları hem oğlan çocukları için yarar sağlamaktır (Atlama ve Özsoy, 2009, s.64). Türkiye, kız çocuklarının eğitime katılımı için yukarıda saydığımız pek çok projeye girişimde bulunmuştur. Girişimler neticesinde 2000'lerde kız çocuklarının okullaşma oranı (Eğitim İzleme Raporuna göre) %39 iken, bu oran 2022 yılında %89,3'e yükselmiştir (Eğitim Reformu Girişimi, 2022, s.37). Yine aynı rapora göre eğitime katılamayan kız ve oğlan çocuklar arasındaki fark da giderek kapanmaktadır.

2.1.13. Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet

Ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında verilen derslerin öğretim programlarına göre hazırlanan, inceleme ve değerlendirme işlemleri Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yapıldıktan sonra okutulması uygun bulunan kitaplara verilen genel bir isimdir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], 2019, s.3). Ders kitapları, yazılı kültürle eğitim aktarımıdır. Ders kitaplarında öğretim programlarındaki içerikler düzenli ve bir plan dahilinde sunulmaktadır. Ders kitapları öğrencilere dersin kazanımlarına ulaşmada rehberlik eden bilgi kaynaklarıdır (Ünsal ve Güneş, 2004, s.306).

Okullar, bireylerin toplumsallaşmasında kültür aktarımı görevini üstlenmektedir. Kültür aktarımı görevini kaparken çeşitli yollar ve materyaller kullanmaktadır. Bunların

başlıcalarından biri eğitim materyalleri olarak ders kitaplarıdır. Okullara adım attıklarında çocukların ilk karşılaştıkları materyal okul kitaplarıdır. Ders kitapları kültür aktarımı amacını açık ve örtük biçimde öğrencilere sunmaktadır. Öğrencilerin kültürünü öğrenmesini, toplumun yaşam biçimine uyum sağlamasını, toplumun parçası haline gelmesini öğreten ilk temel kaynak ders kitaplarıdır (Baştürk, 2006, s.14). Ders kitapları, toplumun hangi değerlerinin kabul edilebilir ya da edilemez olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Provenzo, s.2011, s.311). Kitaplar okullarda eğitimin en temel materyalidir. Ders kitapları özellikle ilköğretim dönemindeki öğrencilerin toplumdaki konumlarını belirlemek için oluşturulan tarihsel algılarını biçimlendirme için oldukça kıymetli bir araçtır (Gümüšoğlu, 2016, s.14). Öğrenciler ders kitaplarından bilgi edinmekle birlikte bir yandan da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturan kalıp yargıları edinebilirler (Çubukçu ve Sivaslıgil, 2007, s.8). Ders kitapları toplumsal yapıların aynası rolündedir. Bu bakımdan ders kitapları eşitlikçi bir toplum yapısının oluşturulmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına hizmet edebilir. Ancak sunulan içerikle bunun tam tersi de gerçekleşebilir. Yani ders kitaplarının içeriği mevcut toplumsal eşitliğe aykırı ve cinsiyetçi kalıp yargıların korunmasına ve yeniden üretilmesine sebep olabilecek güçtedir (Tezer-Asan, 2006, s.23). Yazılı kaynaklar olarak ders kitapları, insanlar tarafından meşru ve nesnel olarak kabul edildiği için kalıcılığı yüksektir (Tanrıöver, 2003, s.109). Ders kitaplarının bu güvenilirliği bireylerde sorgulamayı azaltarak kabulü kolaylaştırmaktadır. Toplumlarda her bireye daha çocukluk çağında ulaşan kabul edilirliliği yüksek başka bir yazılı kaynak yoktur.

2.1.14. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

Sosyal bilgiler, öğrencilere topluma uyum sağlamada gerekli ve yararlı olan gerçeklerin okulda verilmesini sağlayan bir derstir (İnan, 2019, s.5). Sosyal bilgiler dersi hem sosyal hem toplumsal konuları içinde barındırma bakımından ortaokulda toplumsal cinsiyet eşitliği konularına en yakın derstir. Sosyal bilgiler dersinin, insanlara haklarını, özgürlüklerini öğretme, farklıklara saygı, demokratik vatandaşlar yetiştirme gibi alt amaçları toplumsal cinsiyet eşitliği ile ortak noktalara sahiptir.

Sosyal bilgilerin toplumsal yaşamla iç içe bir ders olarak, öğrencilerin kendini gerçekleştirmelerine yardım eden ve toplumsal yaşamda insani ilişkilerinin sağlıklı ve verimli gelişmesini sağlamada aracı olduğu söylenilebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için, bireylerin rollerini kazandıkları toplumsal yaşam belirleyicidir. Bu bağlamda öğrencilerin toplumsallaşmasını, etkili vatandaşlar olmasını temel hedef belirleyen sosyal bilgiler dersi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılması bakımından

önemlidir. Sosyal bilgiler dersi öğrencilere, sosyal davranışlarında adil olmayı, nezaketi, hoşgörüyü, farklılıklara ve insan haklarına saygı duymayı ve bunların sonucu olarak cinsiyet ayrımcılığının yanlış olduğu öğretebilecek durumdadır (Seçgin, 2012, 52). Sosyal bilgiler dersi amaçları bakımından topluma uyum sağlama yanında, öğrencilerin insan ilişkilerini de düzenleyebilecektir. Tüm bu açılardan sosyal bilgilerin, öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konularıyla en kapsamlı olarak karşılaşabilecekleri ders olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. İlgili Araştırmalar

İlgili araştırmalar ulusal ve uluslararası araştırmalar olarak gruplandırılmıştır. İncelenen araştırmalar içinde sunulan çalışmalar bilimsel tezlerle sınırlandırılmıştır.

2.2.1. Ulusal Araştırmalar

Ulusal araştırmalar incelenirken çalışmalar sosyal bilgiler alanında yapılan toplumsal cinsiyet konulu bilimsel tezler ile sınırlandırılmıştır. Böyle bir sınırlama getirilmesindeki amaç toplumsal cinsiyet meselesinin pek çok bilim dalı (sosyoloji, psikoloji, sağlık vb.) tarafından çalışılmış olması ve incelenen çalışmaların bu tezin alanına indirgenmek istenmesidir. Toplumsal cinsiyet meselesinin çalışıldığı 1315 (Mayıs 2023 itibariyle) yüksek lisans ve doktora tezi bulunmuştur. Bu sayının 28'i 2023 yılında, 196'sı 2022 yılında, 171'i 2021 yılında, 120'si 2020 yılında, 256'sı 2019 yılında, 118'i 2018 yılında yapılmış çalışmalardır. Bu tarihten geriye doğru incelendiğinde yürütülen çalışmalarda belirgin bir düşüş gözlenmiştir. Toplumsal cinsiyet konulu çalışmaların son yıllarda daha önem kazanarak yürütüldüğü söylenilebilir. Bu açıdan toplumsal cinsiyet çalışmalarının 146'sı eğitim öğretim alanında yapılmıştır. Bunların dışındaki çalışmaların sosyoloji ve sağlık alanlarında yapıldığı görülmektedir.

Yapılan araştırmada sosyal bilgiler alanında toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili yapılan araştırmaların bazı sınırlılıkları tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler alanıyla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tez sayısı 2023 (Mayıs) yılı itibariyle 18 sayısına ulaşmıştır. Bunun yanında sosyal bilgilerde kadın konusunda 9 tez çalışması mevcuttur. Cinsiyet ayrımcılığı ve sosyal bilgiler konulu 2 tez çalışmasına ulaşılmıştır. Sosyal bilgilerin toplumsal bir ders olması nedeniyle bu rakamların oldukça az olduğu söylenilebilir.

Sosyal bilgiler özelinde yapılan çalışmaların 9'u ders kitapları incelemesidir. Ders kitapları incelemelerinde araştırmacılar metin ve görsellerin cinsiyetçilik açıdan incelenmesi, geçmiş ve yeni tarihli ders kitaplarının karşılaştırılması, cinsiyetlerin gösterilme sıklığı (kadın-erkek temsilleri), dilin kullanım şekli, cinsiyetçi dil kalıpları gibi

açılardan incelemişlerdir. Kitap incelemelerinden çıkan sonuçlara bakıldığında geçmişten günümüze doğru ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından giderek artan bir iyileşme görülse de genel olarak araştırmacılar tarafından yeterli bulunmamıştır.

Bu araştırmalar; Zekiye Ceren Erbuyurucu- Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin temsili: İstanbul Sözleşmesi öncesi ve sonrası (2022), Sibel DüNDAR-Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet (2021), Feyza AŞCI-Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları (2020), Kadir SÖNMEZ- İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi (2020), Ece Kandilli-Beşinci sınıf matematik ders kitabındaki ve sosyal bilgiler ders kitabındaki toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet rollerinin incelenmesi (2020), Sinem Fidan- Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet (2019), Semra Bilgin- Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet (2019), Merve BAŞARAN- Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi (2019) isimli çalışmalardır.

Sosyal bilgiler özelinde toplumsal cinsiyet konusunu içeren diğer çalışmalar etkinlik üretimi, ünite tasarımları, ilgili araştırmalar üzerine meta-sentez çalışması, cinsiyet eşitsizliğine yönelik farkındalık geliştirme ve ilköğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının belirlenmesidir. Bu çalışmalar; Merve GERİŞ- Sosyal bilgiler derslerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği konularına yönelik farkındalık geliştirme: Kadına yönelik şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı örnekleri (2022), Ayşe YILMAZ- Sosyal bilgiler eğitimi alanındaki toplumsal cinsiyet ile ilgili araştırmalar üzerine bir meta-sentez çalışması (2022), Halime KÜBRA ERBEY- Sosyal bilgiler dersi bağlamında ilköğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları (2022), Elif ÖZDEMİR YILMAZ- Sosyal bilgiler dersi ile bütünleştirilmiş toplumsal cinsiyet temelli etkinliklerin toplumsal cinsiyete dayalı meslek seçimine yönelik tutumlara etkisi (2019), Hülya KARAÇALI TAZE- Toplumsal cinsiyet perspektifinden bir sosyal bilgiler ünitesi tasarımı ve öğretimi (2018), Fadime SEÇGİN- Sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisi (2012) isimli araştırmalardır. Yapılan bu araştırmalar sonucunda üretilen etkinliklerin ve çalışmaların sonunda öğrencilerin algılarının toplumsal cinsiyet eşitliği lehine değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Toplumsal cinsiyete dayalı meslek seçimlerinin olumlu yönde etkilendiği, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı duyarlılık kazandırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının incelendiği 3 çalışma bulunmuştur. Bunlar; Cansu BARTIN- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının toplumsal

cinsiyet eşitliğine ilişkin görüşlerinin incelenmesi (2022), Mustafa Çakır- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının aile algısında toplumsal cinsiyet olgusunun incelenmesi (2022), Sinan Ceylan- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (2022). Yapılan araştırmalar incelendiğinde, iki nitel araştırmanın yanında bir araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. Araştırmalar, öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının farklı yöntemlerle ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır.

Toplumsal cinsiyet konusunu içeren ve özellikle sosyal bilgiler öğretmenleriyle yürütülen şimdiye kadarki tek çalışma Özlem Önsan'a aittir (Öğretmen adaylarıyla yürütülen 3 çalışma vardır). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algıları isimli yüksek lisans tezini 2021 yılında tamamlayan Önsan araştırmasında nicel bir yöntem tercih etmiştir. Çalışmada veriler, Altınova ve Duyan tarafından 2013 yılında geliştirilmiş *Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği* kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarında öğretmenlerin; cinsiyetleri, gelir düzeyleri, aile yapıları ve aile yönetim biçimleri faktörleriyle ilişkili olarak algılarının değiştiği saptanmıştır. Çalışmada, sosyal bir problem olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oluşmasına etki edebilecek faktörler de ele alınmıştır. Bu faktörler ışığında bakıldığında kalıp yargıların, başta eğitim olmak üzere diğer tüm kurumlarda da tolere edilmesi gerekliliği görüşü belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler ve kadın başlıklı çalışmalar incelendiğinde, kadın tarihi ve tarihte kadın figürleri, Türk toplumlarında kadın, kadının ders kitaplarına yansımaları üzerine odaklandığı söylenilebilir. Sosyal bilgiler ve kadın çalışmalarındaki amaç kadını görünür kılmak ve tarihteki kadınlardan örnek oluşturmak olarak açıklanabilir. Etkinlik geliştirme çalışmalarında görsel ve işitsel materyaller kullanılarak çeşitlilik artırılmış, öykülerden yararlanılmıştır. Çalışmaların sonunda istendik yönde olumlu sonuçlar elde edildiği belirtilmiştir. Bu araştırmalar; Aziz Oğuzhan Sümer- Sosyal bilgiler derslerinde kadın tarihi konularının öğretiminde görsel-işitsel materyallerin kullanımı: Videolar örneği (2021), Ayşe Yaylı- Sosyal bilgiler dersinde resimli öykülerle kadın tarihi öğretimi (2021), Zişan Seyis- Sosyal bilgiler derslerinde edebi ürünler aracılığıyla kadın tarihi öğretimi: materyal tasarımı örnekleri (2021), Kevser Ateş- Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında kültürel miras öğrenme alanı kapsamında kadın karakterlerin incelenmesi (2021), Nur Sema Ökdem- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin cumhuriyet kadını kavramına ilişkin görüşleri (2018), Neslihan Gazan- Türk toplumunda kadının yeri ve sosyal bilgiler dersinde öğretimi (2010), Ayşe Zor- Geçmişten günümüze Türk kadını ve bunların

ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları (2008) isimli çalışmalarıdır.

Bunların yanında sosyal bilgiler alanında yapılan çalışmalarda kadına yönelik şiddet de incelenmiştir. Serkan Keleşoğlu- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadına yönelik şiddet tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi (2017) isimli tezinde çeşitli değişkenlerin kadına yönelik şiddet tutumunu etkilediğini ortaya koymuştur.

Toplumsal cinsiyet konusu sosyal bilgiler alanında yapılan çalışmaların değerlendirilmesinde öncelikle ders kitaplarına yer verildiği söylenilebilir. Bununla birlikte kadının görünürlüğü artırmak amaçlı kadın çalışmalarına büyük ölçüde yer verilmiştir. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirmedeki rolü, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlamasına etkisi (tek bir nicel çalışma ile) yetersiz görünmektedir. Bu çalışma, alanyazındaki bu boşluğu doldurmaya katkı sağlayacaktır.

2.2.2. Uluslararası Araştırmalar

Uluslararası alanda yapılan çalışmalar, kadın tarihi, feminizm, cinsiyet eşitliği gibi pek çok toplumsal cinsiyet konusu, müfredat, öğrenci öğretmen ve öğrenme ortamları bağlamında dengeli bir dağılımla çalışılmış görünmektedir. Bu araştırma kapsamında öğretmenlerle ve öğretmen adaylarıyla yürütülen çalışmalar daha dikkat çekici olmuş ve incelemeler bu yöne kaymıştır. Uluslararası çalışmalar için başvurulabilecek pek çok veri tabanı mevcuttur. Bu çalışmada; <https://www.theseus.fi/>, <https://www.tandfonline.com/>, <https://www.researchgate.net/>, <https://eric.ed.gov/?>, <https://www.tandfonline.com/>, <https://dissertation.com/>, <https://zendy.io/> gibi internet veri tabanları kullanılmıştır. Kaynaklardan çalışmalar incelenmiş olup çalışmada birkaç farklı örneğe yer verilmiştir.

S. Korenius (2018), Gender sensitive education – A literature review of relevant toolkits for secondary school teachers in Eritrea (Toplumsal cinsiyete duyarlı eğitim – Eritre'deki ortaokul öğretmenleri için eğitim araç setlerinin incelenmesi) isimli çalışmada öğretmenlerin toplumsal cinsiyet duyarlıklarını belirlemiş ve toplumsal cinsiyete duyarlı eğitim araçları geliştirip sonuçlarını değerlendirmiştir. Yine öğretmen tutumlarını inceleyen bir çalışma K. R. Bowman (2020), Teacher approaches to women's history, gender, and feminism in secondary social studies (Ortaokul sosyal bilgilerde kadının tarihi, cinsiyeti ve feminizme öğretmen yaklaşımları), öğretmenlerin toplumsal cinsiyeti nasıl anladıklarına ve deneyimlediklerine odaklanmıştır. M. M. Monaghan (2008), Preservice, secondary social studies teachers' perceptions of gender equity (Hizmet öncesi, ortaöğretim sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği algıları). Bu araştırma, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretmenliği mesleğine

ilişkin algılarını incelemektedir. Çalışmada öğretmenlerin toplumsal cinsiyet konularını algılamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmen adaylarıyla yürütülen bir çalışma M. W. Lumadi ve S. S. Shongwe tarafından, (2010) The need for training gender-sensitive teachers: addressing education challenges for gender sensitive national development (Cinsiyete duyarlı öğretmenler yetiştirme ihtiyacı: cinsiyete duyarlı ulusal kalkınma için eğitim zorluklarının ele alınması) adıyla Estavini'de (eski adıyla Svaziland) gerçekleştirilmiştir. Araştırma, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir eğitim için gereklilikleri araştırmaktadır. Bunun için eğitim fakültesi müfredatı ve öğretmen eğitimi incelenmiştir. Araştırma sonucunda programların ataerkil kültürü yeniden ürettiği tespit edilmiştir. D. Ortega-Sanchez (2019), Las mujeres en la enseñanza de la historia y de las ciencias sociales. estudio de caso en formación inicial de maestros y maestras de educación primaria (Tarih ve sosyal bilimler öğretiminde kadın. İlköğretim temel öğretmen eğitiminde vaka çalışması), isimli doktora tez çalışmasını İspanya'da öğretmen adaylarıyla yürütmüştür. Araştırmasını İngilizce makale olarak yayınlamıştır. 62 katılımcıyla deneysel olarak yürütülen araştırmada, öğretmen adaylarının sosyal temsilleri incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin öğretmen adaylarının görüşlerinde yaptığı değişiklikler araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarında öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre bir değişiklik olmamakla birlikte, kadınların ve kadın görünürliğünün artırılması gerektiğine ulaşılmıştır.

Uluslararası çalışmalarda dikkat çeken bir diğer unsur çalışmalarda nitel yöntemlerin çoğunlukta olmasıdır. Bu durum konunun toplumsal boyutunun derinlemesine çalışma ve inceleme imkânı bulması demektir. K. S. Siracuse (2011), yürüttüğü nitel bir araştırmada on iki kadın sosyal bilgiler öğretmenini incelemiştir. Engendered & endangered: A phenomenological study of the lives of twelve female social studies teachers (Tehdit edilen ve tehlike altındaki: on iki kadın sosyal bilgiler öğretmenin yaşamalarının fenomenolojik bir araştırması). Bu nitel araştırmada on iki sosyalist kadının yaşamını incelenmiştir. Çalışma katılımcıların yaşamı, kişisel düşünceleri, mesleki yolculukları ve bir kadın olarak sosyal bilgiler öğretmeni olmaya özgü deneyimlerini ortaya koymuştur. Sonuçlarda ortaya çıkan veriler içinde dikkat çeken kadın sosyal bilgiler öğretmenlerinin etkisi ve sosyal bilgiler eğitiminde koçluk etkisidir. Sonuçta cinsiyet, kişinin topluma katkısını olumlu yönde etkileyebilecek bir özellik olarak sunulmuştur. Bunda diğer çalışmalarda da bahsedilen sosyal bilgiler öğretmenliğinde kadın temsiline az olmasının etkisi görülmektedir.

Öğretmenleri, eğitim programlarını ve öğrenme ortamlarını bütüncül bir şekilde inceleyen K. M. Stevens (2016), Gender equity in social studies courses: An analysis of teachers' understandings, curriculum, and classroom practices (Sosyal bilgiler derslerinde toplumsal cinsiyet eşitliği: Öğretmenlerin anlayışları, eğitim programları ve sınıf uygulamaları analizi) isimli çalışmanın sonuçlarında öğretmen tutumlarının, inançlarının öğrencilerin toplumsal cinsiyet sosyalleşmesinde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Primary school teachers perceptions of gender-based differences (İlkokul öğretmenlerinin cinsiyete dayalı farklılıklara ilişkin algıları), I. Booth, (2014) çalışmasını Yeni Zelanda'da ilkokul öğretmenleriyle karma yöntem kullanarak (nitel ve nicel bir arada) gerçekleştirmiştir. Çalışmada öğretmenin kendisi hakkındaki görüşleri, öğretmenlerin öğretmenler hakkındaki görüşleri, öğretmen öğrenci dinamikleri incelenmiştir. Nicel analizlerde bir farklılık olmamasına rağmen nitel analizler, katılımcı öğretmenlerin içerik bilgisi, öğrencilere adil davranma becerisi ve öğretmenlerin mesleğe karşı tutumuna ilişkin algılarında farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti anlamalarına, bununla mücadele etmelerine ve toplumsal cinsiyet adaletine katkıda bulunmalarını sağlayacak bir öğretimi desteklemeyi amaçlayan bir çalışma L. McLean (2023) tarafından Teaching about gender violence, with and for gender justice: epistemological, pedagogical and ethical dilemmas (Toplumsal cinsiyet şiddeti hakkında öğretim, toplumsal cinsiyet adaletiyle birlikte: epistemolojik, pedagojik ve etik ikilemler) ismiyle yürütülmüştür. Çalışmada araştırmacı birbirine bağlı üç ikilemi tartışmaktadır; epistemolojik olarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve adaletsizlik hakkında hangi bilgiler kim tarafından üretiliyor, pedagojik olarak toplumsal cinsiyet adaleti üreten bir öğrenme alanı nasıl oluşturulacak ve etik olarak başkaları ve benliklerin maruz kaldığı şiddetle daha fazla zarara yol açmadan nasıl ilgilenilecektir. Bu ikilemleri tartışan araştırma, sonuçta öğretmenin, öğrencilerin teorik bilgilerini ve eleştirel analiz becerilerini geliştirmekten daha fazlasını yapması gerektiğini savunmaktadır. Öğrencilerin toplumsal cinsiyete yönelik şiddeti ve toplumsal cinsiyet adaletini anlamaları için daha fazla alan açılması gerekmektedir.

Gendering social studies: Teachers' intended and enacted curriculum and student diffraction (Cinsiyetçi sosyal bilgiler: Öğretmenlerin amaçlanan ve uygulanan müfredat ve öğrenci sapması), A. Watson-Canning (2020), çalışmasını iki sosyal bilgiler öğretmeniyle yürütmüştür. İki öğretmenle görüşme ve gözlemler yoluyla veriler elde ederek, toplumsal cinsiyet ve kadın deneyimlerini incelemiştir. Araştırmacı katılımcı kadın öğretmenlere

toplumsal cinsiyeti sosyal bilgiler müfredatlarına dahil etmek isteyip istemediklerini sormuştur. Bulguları, toplumsal cinsiyeti müfredatlarına dahil eden öğretmenlerin idealist ve eşitlik yönünde iyileştirici görüşlere sahip olduklarını göstermektedir.

Öğretmen eğitimiyle ilgili bir çalışma, Gender studies in teacher education: An empirical research- Öğretmen eğitiminde toplumsal cinsiyet çalışmaları: Ampirik bir araştırma, A. M. Sultana ve A. S. Lazim (2011) tarafından Malezya'da yürütülmüştür. Malezya'da, Pendidikan Sultan Idris Üniversitesi'nde (UPSI), toplumsal cinsiyet eğitimi adlı bir eğitim modülü geliştirmişlerdir. Araştırmada bu eğitim modülü 200 öğretmen adayına uygulanmıştır. Makale, toplumsal cinsiyet eşitliği dersini doğrudan insanı etkilediği için öğretmen eğitimde neden önemli olduğunu, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin sorunlarını ve beklentilerini, araştırmacının deneyimlerine ve ön araştırmasına dayalı olarak tartışmaktadır.

Ortaöğretim sosyal bilgiler öğretmen adaylarından oluşan bir grubun (25 kişi) toplumsal cinsiyet söylemlerini ve cinsiyet söylemlerinin, onların müfredat, okullar ve öğrenciler hakkındaki düşüncelerini inceleyen Preservice teacher talk surrounding gender (Cinsiyetle ilgili öğretmen adayı konuşması), isimli doktora tezi K. E. Engebretson (2012) tarafından Minnesota Üniversitesi'nde yürütülmüştür. Araştırmacı toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiğini söyleyerek, geleceğin öğretmenlerinin kendi cinsiyet kimliklerinin inşasına neyin katkıda bulunduğunu incelemeyi önemseydiğini belirtmektedir. Bu amaçla 25 öğretmen adayını hazırlık sınıfı boyunca gözlemlemiş ve üç katılımcıyla görüşmeler yapmıştır. Çalışma postyapısal söylem analizi yoluyla, cinsiyetçi ve toplumsal cinsiyete dayalı konuları ve öğrencilerin kültürle bağlantılı olarak kendi cinsiyetlerini nasıl ifade ettikleri etrafında çok sayıda veri bulmuştur. Irk ve sosyal sınıfın toplumsal cinsiyet söylemleriyle kesişmesi, iki odak öğrencinin Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender konularını ilk sınıflarına dahil etme konusundaki isteksizliği gibi pek çok bulgu elde etmiştir. Sonuçta araştırma öğretmen adaylarının yeterlikleri için toplumsal cinsiyet eğitimi almalarını önermiştir.

İlgili araştırmalar, ulusal ve uluslararası olarak incelenmiştir. Ulaşılan ulusal ve uluslararası çalışmalar göstermiştir ki toplumsal cinsiyet eşitliği/eşitsizliği tüm dünyanın ortak bir sorunudur. Küresel olarak sorunu bilmek, çözüm yollarını takip etmek, eşitliğe ulaşmada etkili olabilecektir. İncelenen çalışmalardan çıkarılan bir diğer önemli sonuç toplumsal cinsiyetin okullarda ve öğretmenler tarafından yeniden üretilebileceğidir. Bu noktada yürüttüğümüz araştırmanın sosyal bilgiler öğretmenlerine odaklanması alana katkı sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM

Yöntem bölümünde çalışmanın yürütülmesi için seçilen yöntem, araştırmanın modeli anlatılacaktır. Çalışma grubu tanıtılıp, veri toplama araçları için yöntemler, araştırma sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama araçları tanıtılıp, verilerin toplanması aşamalarından bahsedilecektir. Araştırmacının rolü başlığında, araştırmacının çalışma süreci ve araştırmaya bakış açısı sunulmuştur.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtma durumlarını incelemektir. Bu durumu ortaya çıkarmak, açıklamak ve yorumlamak için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinden yararlanılan, algıların, tutumların ve olayların kendi doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya koyan bir sürecin izlendiği araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Hatch, 2002). Bu araştırma sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algılarını ve öğretim faaliyetlerine nasıl yansıtma durumlarını betimlemeyi amaçladığından nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Durum çalışması araştırması, gerçek yaşamın, ortamın içindeki bir durumun, sürecin, bir veya daha fazla kişinin derinlemesine araştırılmasını gerektirmektedir (Creswell, 2014, s.14). Durum çalışmasının karakteristik özelliği araştırma nesnesinin yani durumun sınırlarını çizmektir. Araştırılacak şey, etrafında sınırlar olan bir birimdir. Böylece durum bir olgunun örneği olan tek bir kişi, bir grup, bir toplum olabilir. Durum çalışması bir hipotezi test etme değil bir durumu, vakayı kavrama, keşfetme ve yorumlama ihtiyacı duyulduğunda tercih edilmektedir (Merriam, 2015, s.40). Durum çalışmasında araştırmacı ortamda neler olduğuna bakar, sistematik bir biçimde verileri toplar, analiz eder ve sonuçları ortaya koyar. İncelenmesi ve ortaya çıkarılması planlanan durum niçin o şekildedir, bunun sonuçlarının anlaşılması için çalışılır (Aytaçlı, 2012, s.3). Durum çalışmasının temelini oluşturan *nasıl* sorusu çalışmanın modelinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Nasıl ve niye soruları söz konusu olduğunda durum çalışması önemli bir avantaj olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl kavradıkları ve görüşlerinin öğretim faaliyetlerine nasıl yansıdığı derinlemesine incelenmek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmasının nedeni, nitel araştırmaların psikolojik alanlar ve sosyal olaylarda nicel araştırma yöntemlerine göre daha ayrıntılı, derinlemesine bilgi sağlayabilmesidir. Nitel yöntem

kullanılan araştırmalar, nicel yani sayısal veriler sunan araştırma yöntemleriyle ifade edilmesi, açıklanması zor olan problem sorularına cevaplar bulmak için gereklidir (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014, s.249-251).

Durum çalışmasında, araştırmanın takip etmesi gereken bir akış vardır. Bu akış araştırmanın işleyişinde araştırmacıya yol göstericidir. Hitchcock ve Hughes'un (1995) sıraladıkları planlama şu şekilde açıklanabilir;

- Durum içerisindeki olayların ayrıntılı bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.
- Durum içerisindeki gelişen olaylar kronolojik olarak aktarılmalıdır.
- Durumun tanımlanması ile analizi arasında içsel bir tartışma kurulmalıdır.
- Belirli bireysel katılımcı ya da katılımcılar ve onların algıları üzerine odaklanılmalıdır.
- Durum içerisindeki belirgin olaylar üzerine odaklanılmalıdır.
- Durum içerisinde araştırmacı bu durumun bir parçası olarak katılabilir.
- Araştırılan konunun ayrıntılı biçimde ortaya konulmasını sağlayacak özel durumu sunma yoludur (s.317).

Bogdan ve Biklen'e göre (1998, s.54) durum çalışmalarının sıralı planlama ve uygulaması huni örneğiyle açıklanabilir. Huninin geniş ağızı çalışmanın başlangıcı olarak betimlenebilir. Araştırmacı araştırma yapmayı planladığı alana girer. Geçmiş çalışmaları da inceleyerek geniş bir çevrece belirler ve araştırmanın yapılabilirliğini değerlendirir. Nasıl ilerleneceğine, hangi veri toplama araçlarıyla destekleneceğine karar verir. Verileri toplamaya başlar, gözden geçirir, gerekirse analizler yapar ve araştırmaya nasıl devam edeceğine karar verir. Araştırmanın süresi, araştırmanın katılımcıları, neyi daha derinlemesine inceleyeceği araştırmacının kontrolündedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansımalarını incelemeyi amaçlayan bu araştırmada kapsamlı ve çok boyutlu incelenebilmesi açısından nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Yin'e (2003, s.39) göre durum çalışmaları tek bir durumun ya da az sayıda durumun yakından ve derinlemesine anlayarak ortaya çıkarma isteği ile başlamaktadır. Çalışmada bu istekle yola çıkılarak öğretmenlerin eylemlerine ve davranışlarına neden olan geçmiş deneyimlerin, fikirlerin ve tutumların derinlemesine araştırılması planlanmıştır. İncelenen durumun doğal ortamında karmaşıklığı ve bağlamı içerisinde anlaşılması hedeflenmiştir. Araştırma görüşmeler, uzun süreli

gözlemler, durumla ilgili dokümanların incelenmesini içermektedir. Durum çalışması desenlerinden bütüncül çoklu durum deseni tercih edilmiştir. Bütüncül çoklu durum deseninde kendi başına bütüncül olarak algılanabilecek birden fazla durum mevcuttur. Her bir durum kendi içinde bütüncül olarak ele alınmaktadır. Ayrıca her bir durum birbirleriyle karşılaştırılır (Yin, 2003, 53). Bu araştırmada her bir katılımcı sosyal bilgiler öğretmeni durumun çoklu boyutunu temsil etmektedir. Araştırmada öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışları ve öğretim faaliyetlerine yansıtımları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır.

3.2. Çalışma Grubu

Durum çalışmalarında amaç genelleme yapmak değil bütüncül bir resim elde etmektir. Araştırmayı derinlemesine yürütebilmek için katılımcı grubun görelî olarak küçük olması hedeflenmiştir. Çalışılan duruma göre genel fikir yönünde ulaşılabilen tüm katılımcılara ulaşmaya çalışılır ve anahtar konumdaki bilgi vericiler seçilir. Sonuçta araştırmanın genellenebilmesi ya da geniş örneklemden oluşması değil nitelikli olması önemlidir (Bogdan ve Biklen, 1998, s.61). Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavrayışlarını derinlemesine araştırabilmek için iç örneklem ve anahtar konumdaki az sayıda gönüllü bir katılımcı grubu seçilmiştir. Gönüllülerin seçimi için Google Formlar üzerinden bir toplumsal cinsiyet eşitliği anketi, WhatsApp öğretmen gruplarından ve çeşitli sosyal platformlardan sosyal bilgiler öğretmenleriyle paylaşılmıştır. Gönüllülere anket sonunda “Araştırmanın ikinci aşamasına katılmak ister misiniz?” sorusu sorulmuş, katılmak istiyorlarsa bir iletişim adresi (e-posta, cep tel.) belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılardan çalışmanın ikinci aşamasına katılmaya gönüllü olarak iletişim adreslerini yazanlar araştırmacı tarafından telefonla aranarak teyit edilmiştir. Bu aşamada katılmak istemeyen, verdiği iletişim adresinden ulaşılamayan, katılım kriterlerini (sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışıyor olmak, idareci olsa bile derslere giriyor olmak vb.) sağlamayan öğretmenler çalışmadan çıkarılmıştır. Farklı şehirlerden 12 kadın 11 erkek olmak üzere 23 sosyal bilgiler öğretmeni çalışmaya katılmaya gönüllü olmuştur. Görüşmeler tamamlandıktan sonra bir katılımcı, özel bir sebeple araştırmadan çekilmek istemiştir. Bu nedenle katılımcının verileri araştırmada kullanılmamıştır.

Gönüllü katılımcı öğretmenlerin bulunduğu şehirler şunlardır; Adana (Merkez), Afyon (Sandıklı), Bursa (Mudanya), Denizli (Merkez, Sarayköy), Giresun (Bulancak), İstanbul (Bahçelievler), İzmir (Torbalı), Kahramanmaraş (Merkez), Kırklareli (Lüleburgaz), Ordu (Mesudiye), Osmaniye (Merkez, Sumbas, Bahçe), Samsun (Bafra),

Şanlıurfa (Akçakale), Yozgat (Sorgun). Katılımcıların bulunduğu şehirler Türkiye haritası üzerinde yeşil renge boyanmış olarak Şekil 3.1’de gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Katılımcı öğretmenlerin bulundukları şehirler

*Not: Sarı renkle gösterilen yerler pilot uygulamaların yapıldığı şehirlerdir.

Araştırmada kadın-erkek olarak, farklı şehirlerden, cinsiyetten, yaş grubundan öğretmenler ile maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Farklı illerde yaşayan 22 sosyal bilgiler öğretmenin sahip olduğu farklı özelliklere ve öğretmenler hakkındaki bilgilere Tablo 3.1’de yer verilmiştir. Araştırmanın katılımcılarının kimliklerinin gizli tutulması amacıyla gönüllü öğretmenlere takma isimler verilmiştir. Öğretmenler hakkında Tablo 3.1’de gösterilen bilgiler kendilerinin görüşmeler esnasındaki beyanlarına göre doldurulmuştur. Bu verilen bilgiler bulgular kısmında öğretmenlerin araştırılan duruma ilişkin tutumlarında yorumlanmaktadır.

Tablo 3.1. Katılımcı grubun özellikleri

Katılımcı Grubun Özellikleri								
İsimler	Cinsiyet	Doğum yılı	Mesleki Deneyim	Aile Yapısı	Büyüdüğü yer	Yaşadığı Yer	Anne Mesleği	Baba Mesleği
Esin	Kadın	1996	2,5 yıl	Ataerkil	Köy	İlçe	Çalışmıyor	Emekli
Çetin	Erkek	1983	15 yıl	Demokratik	İlçe	Şehir	Çalışmıyor-vefat	PTT Emekli
Barış	Erkek	1974	27 yıl	Demokratik	İlçe/Köy	Şehir	Çalışmıyor	Öğretmen
Ayhan	Erkek	1979	19 yıl	Geleneksel	Köy	İlçe	Çiftçi	Çiftçi
Tunay	Kadın	1979	9 yıl	Geleneksel	İlçe/Şehir	Şehir	Çalışmıyor	Memur
Gökçe	Kadın	1993	7 yıl	Geleneksel	Şehir	Şehir	Terzi	İşçi
Sevim	Kadın	1982	18 yıl	Geleneksel	İlçe/Şehir	Şehir	Çalışmıyor	Kamu İşçisi
Sibel	Kadın	1984	13 yıl	Geniş	İlçe	İlçe	Çalışmıyor	Muhasebeci
Özge	Kadın	1991	3 yıl	Geleneksel	Şehir	İlçe	Çalışmıyor	İşçi
Suat	Erkek	1981	20 yıl	Geleneksel	Şehir	İlçe	Çalışmıyor	Memur
Erkan	Erkek	1979	22 yıl	Geleneksel	İlçe	Şehir	Çiftçi	Çiftçi
Turgut	Erkek	1973	26 yıl	Geleneksel	İlçe	Şehir	Çalışmıyor	Öğretmen

(Devamı arkadadır)

Katılımcı Grubun Özellikleri (Devamı)								
İsimler	Cinsiyet	Doğum yılı	Mesleki Deneyim	Aile Yapısı	Büyüdüğü yer	Yaşadığı Yer	Anne Mesleği	Baba Mesleği
Erdem	Erkek	1989	11 yıl	Geleneksel	Şehir	İlçe	Çalışmıyor	Esnaf
Akın	Erkek	1984	9 yıl	Demokratik	Şehir	Şehir	Çalışmıyor	Esnaf
Dilek	Kadın	1979	8 yıl	Demokratik	Şehir	İlçe	Çalışmıyor	Memur
Oğuz	Erkek	1980	22 yıl	Geniş	İlçe	İlçe	Çalışmıyor	Muhasebeci
Sevinç	Kadın	1996	3 yıl	Geleneksel	Şehir	İlçe	Öğretmen	Memur
Yıldız	Kadın	1970	28 yıl	Kuralcı	İlçe-Şehir	Şehir	Çalışmıyor	Asker
Aydan	Kadın	1979	20 yıl	Demokratik-Anne geleneksel	Şehir	İlçe	Çalışmıyor	Memur
Begüm	Kadın	1994	5 yıl	Baba Özgürlükçü-Anne Baskıcı	Köy-İlçe	Şehir	Çalışmıyor	İşçi
Aysu	Kadın	1990	8 yıl	Demokratik	Köy	İlçe	Çiftçi	Çiftçi
Turgut	Erkek	1981	18 yıl	Geleneksel	İlçe	Şehir	Çiftçi	Çiftçi

Araştırmalar için nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen amaçlı ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme seçilmiştir. Çünkü bu şekilde araştırmacı, erişilmesi kolay ve yakın olan katılımcıları amaca uygun kriterleri gözeterek seçebilmektedir. Amaçlı örneklem, belirli bir amaca veya odaklanılan konuyla ilgili olarak düşünülüp belirlenen katılımcılardan oluşmaktadır (Punch, 2014, s.183). Amaçlı örnekleme yöntemi ayrıca araştırmayı hızlandırması sebebiyle de tercih edilmiştir. 22 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşan katılımcı grubu içerisinde gözlem yapılmak üzere, araştırma sürecine hız kazandırması bakımından kolay ulaşılabilir olan Denizli ilinde yaşayan altı sosyal bilgiler öğretmeni amaca uygun olarak belirlenmiştir. Denizli ilinde üç devlet ortaokulunda görev yapan öğretmenler hakkında daha detaylı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Barış öğretmen, ilçede doğmasına rağmen babasının görevi nedeniyle ilkokulu köyde tamamlamış, daha sonra öğretmen okulunu bitirmiş, üniversiteden sınıf öğretmeni olarak mezun olmuştur. 2012’de branş değişikliği yaparak yan dalı olan öğretmenliğe sosyal bilgiler alanıyla devam etmektedir. Babası köy öğretmeni annesi çalışmayan Barış öğretmen büyüdüğü aile yapısını demokratik olarak tanımlamaktadır.

Sevim öğretmen, ilçede doğmuş, ilkokuldayken şehre taşınmış ve orada büyümüştür. İlçede kapalı olarak tanımladığı kadınların dışarıda sosyal ortamlarda olmadığı bir sistemde ilkokul 4. sınıfa kadar yaşamıştır. Babası devlet işçisi annesi çalışmayan Sevim öğretmen babasının uzun zaman evden uzakta çalışmasından dolayı annesi tarafından evin erkeği olarak büyütülmüştür.

Erkan öğretmen, ilçede doğmuş ve üniversiteye başlayana kadar orada yaşamıştır. Ailesi çiftçilikle uğraşmaktadır. Üniversiteden tarih öğretmeni olarak mezun olmuş ancak

tarih öğretmenliği atamaları olmadığı için sosyal bilgiler öğretmenliğine yönelmiş/tercih etmiş ve öyle devam etmiştir. Sosyal bilgileri hayatın kendisi olarak tanımlamakta ve istenilen beklentileri yerine getirebilmek için ders saatlerini az bulduğunu belirtmektedir.

Tunay öğretmen, ilçede doğmuş, ortaokul ve liseyi şehir merkezinde okumuştur. Üniversiteden sosyal bilgiler öğretmeni olarak mezun olmuş, hemen atanamamıştır. Şu an çalıştığı okulda müdür yardımcısı görevindedir. Aile yapısını geleneksel ama destekleyici olarak tanımlamaktadır. Tunay öğretmen alanını sevdiğini belirtirken, sosyal bilgileri hayatın kendisi olarak tanımlamaktadır.

Turgut öğretmen, ilçede doğmuş ve Anadolu lisesini kazanıp şehir merkezine gelene kadar orada yaşamıştır. Babası ilkokul öğretmeni olan Turgut öğretmenin annesi ise çalışmamaktadır. Hem annesini hem babasını geleneksel yapıda insanlar olarak tanımlamaktadır. Üniversiteyi tarih öğretmeni olarak bitirmiştir. Millî tarih- Millî coğrafya derslerinin sosyal bilgiler olarak birleşmesiyle tarih öğretmenliğini değil sosyal bilgiler öğretmenliğini seçmiştir. Sosyal bilgiler dersini hayatın kendisi olarak tanımlamakta bu dersin amacını ise kişiye kendini öğretmek olarak belirtmektedir.

Yıldız öğretmen, ilçede doğmuş ancak babasının askeri personel olmasından dolayı çok yer gezerek büyümüştür. Babasını sıklıkla kuralcı olarak, annesini bu kuralcılığı tolere edebilen sevgi dolu bir insan olarak tanımlamaktadır. Babasının kuralcılığının yanında onun demokrat yapıda bir insan olduğundan da bahsetmektedir. 28 yıldır mesleğini sürdüren Yıldız öğretmen, sosyal bilgiler öğretmeni olmayı sevdiğini ve kendi ifadesiyle yılların öğretmeni olmasına rağmen güncel olduğunu vurgulamaktadır.

Görüşmeler sonrasında gözlemlere katılımcı olan öğretmenler kendi beyanları doğrultusunda kısaca tanıtılmıştır. Öğretmenlerin kendi ifadeleri ve gözlemler yoluyla veriler elde edilmiştir. Toplanan verilerden yola çıkılarak analiz edilen hikâyelerine daha sonra ayrıntılı olarak bulgular içerisinde yer verilecektir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Durum çalışması deseni tercih edilen çalışmalarda veri toplama araçlarının çeşitlenmesi yani birden fazla veri toplama aracının birlikte işe koşulması sıklıkla tercih edilmektedir. Araştırmacı bu yolla zengin bir içerik ve birbirlerini teyit edebilecek, sağlamasını yapabilecek veri çeşitliliğine ulaşmaya çalışır. Amaç zenginleşmiş bir veri tabanı elde etmek ve böylece araştırmanın bitiminde ulaşılabilecek sonuçların çoklu bir bakış açısıyla yapılmasını sağlamaktır. Bu çeşitlendirme araştırmanın inandırıcılığını artıracaktır (Ekiz, 2013, s.39). Araştırma sürecinde zenginleşmiş bir veri elde etmek için farklı veri

kaynakları basamaklı olarak planlanmıştır. Süreçte gerçekleştirilen basamaklandırma sırası ve veri toplama araçları aşağıda özetlenmektedir;

- Katılımcı gönüllü sosyal bilgiler öğretmenlerine ulaşmak için kullanılan, Altınova ve Duyan tarafından 2013 yılında geçerlik güvenirliği sağlanan *Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği*
- Katılımcı sosyal bilgiler öğretmenleriyle gerçekleştirilen, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını derinlemesine incelemek amacıyla, Seidman'ın üçlü görüşme tekniği ile planlanan, yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilen *Görüşmeler*
- Katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını ve öğretim faaliyetlerini yerinde incelemek amacıyla hazırlanan, yarı yapılandırılmış nitelik taşıyan *Gözlem Formu*
- Araştırmacının gittiği okullarda gözlem süreci boyunca aldığı özetleyici notları içeren *Araştırmacı Günlüğü*
- Görüşmelerden ve öğrenme ortamları gözlemlerinden elde edilen verileri desteklemek amacıyla katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersine girdiği sınıflardaki öğrencilerden elde edilen *Hikâye Tamamlama Etkinliği*
- Katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin içinde bulundukları durumu daha iyi analiz edebilmek için incelenen *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* ve *Sosyal Bilgiler Ders Kitapları*

3.3.1. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği

Araştırmanın ilk basamağında Altınova ve Duyan tarafından 2013 yılında geçerlik güvenirliği sağlanan *Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği* kullanılmıştır. Bu ölçek katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarını belirlemek üzere geliştirilmiştir. Ölçek toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Geliştirilen ölçek maddelerinin 10'u olumlu, 15'i olumsuz cümleler olarak yazılmıştır. Beşli likert tipinde geliştirilen ölçeğin seçenekleri; tamamen katılıyorum (5 puan), katılıyorum (4 puan), kararsızım (3 puan), katılmıyorum (2 puan), tamamen katılmıyorum (1 puan) şeklindedir. Katılımcılardan kendi düşüncelerine uygun olanları işaretlemeleri istenmiş ve bu şekilde puanlama yapılmıştır. Olumsuz olan 2, 4, 6, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24 ve 25. maddelerin puanlanması tersten hesaplanmaktadır. Hesaplamalara göre ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 125'tir. Yüksek puanlar toplumsal cinsiyet algısının olumlu olduğunu göstermektedir (Altınova ve Duyan, 2013, s.18). Araştırmada bu ölçeğin veri sonuçları değerlendirilmeyecek olup ölçek gönüllü sosyal bilgiler öğretmenlerine ulaşmak için araç olarak kullanılmıştır.

3.3.2. Görüşme Formu

Araştırmanın ikinci basamağında gönüllü sosyal bilgiler öğretmenleriyle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını derinlemesine incelemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme yönteminden yararlanılması tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde araştırmacı araştırılan konuyla birlikte, katılımcıların bakış açılarını ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.119-120). Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, belirli bir araştırma konusu ve problem sorusu ile ilgili gönüllü katılımcıların düşünce, inanç, tutum, anlayış, kavrayış, güdü ve duyguları hakkında derinlemesine bilgi sunabilen bir veri toplama aracıdır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014, s.150). Görüşme sorularının taslak olarak hazırlanmasında Patton'ın önerdiği altı çeşit soru tipi dikkate alınmıştır: Deneyim ve davranış soruları, düşünce ve değer soruları, duygu ve his soruları, bilgi soruları, duysal sorular, geçmişle ilgili ve demografik sorular (Patton, 2014, s.348-351). Soruların sorulma aşamasında sıralanması ve azaltılmasına karar verilmiştir.

Görüşmeler Seidman'ın (2006) 3'lü görüşme tekniği ile planlanmıştır. Seidman'a göre görüşmeciyle ilk kez karşılaşan katılımcı kendini açmakta biraz utangaç olabilir. Üçlü görüşme tekniği görüşmeciye kendini ifade etme ve böylece araştırmacının katılımcıyı derinlemesine analiz etmesine, bağlamı oturtmasına imkân vermektedir. İlk görüşmede görüşmeci katılımcının hayatı, geçmişi ve konu başlığıyla ilgili olabildiğince genel sorular sorarak katılımcının deneyimlerini ortaya çıkarır. Niçin yerine nasıl soru kalıbını kullanmak bu aşamada önemlidir. Amaç deneyimleri anlamak ve katılımcıları tanımaktır (s. 17). İkinci görüşme deneyimin detaylarına inmek ve ilk görüşmeden elde edilen verilerin analizinden sonra belirlenen sorularla deneyimlerinin durum bağlamında derinlemesine incelendiği aşamadır. Katılımcıların hikâyelerini ortaya koymak için deneyimler daha ayrıntılı sorulur (s.18). Üçüncü görüşme yansıtma görüşmesidir; katılımcılardan deneyimlerinin anlamı üzerine düşünmeleri istenir. *Sana ne anlam ifade ediyor?* sorusu geçmiş ve mevcut deneyimlerine ayrıntılı olarak ve meydana geldiği bağlam içinde bakmalarını gerektirir. Böylece onların deneyimleri anlamlandırılır (s.18). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavrayışlarının ve bu kavrayışı yansıtma çalışmalarında onların deneyimleri son derece önemlidir. Bu noktada üçlü görüşme tekniği araştırmanın ana veri toplama aracı olarak belirlenmiştir.

Yarı yapılandırılmış ilk görüşme soruları; katılımcıları tanımaya yönelik sorular, geçmiş deneyimleri ve aile yapıları, doğdukları/yetiştikleri ortam, sosyal bilgiler dersini

nasıl tanımladıkları, toplumsal cinsiyet anlayışları, toplumsal cinsiyeti günlük hayatta nasıl algıladıkları, sosyal bilgiler dersine toplumsal cinsiyet konusunu nasıl taşıdıkları, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin sorular, kendilerini cinsiyetleri bağlamında nasıl tanımladıkları, öğrencilerin cinsiyet davranışlarına tepkileri, okul içinde cinsiyet tutumları, toplumsal cinsiyetle ilgili sınıf içi nasıl etkinlikler geliştirdikleri gibi çok çeşitli bir yelpazede otuz sekiz taslak olarak hazırlanmıştır. Uzman görüşleri ile sorular; tanımlayıcı giriş soruları, öğrenme faaliyetlerine yönelik sorular ve kişisel sorular olarak üç gruba ayrılmıştır. Seidman'ın (2006) üçlü görüşme tekniğine bağlı olarak ilk görüşme soruları tanımlayıcı olarak belirlenmiş ve yedi soru olarak toplanmıştır.

İkinci görüşmeler için ilk görüşmelerin basit bir analizi yapılmış ve tez izleme komitesine sunulmuştur. İlk görüşmelerden elde edilen verilerin analizi ile ikinci görüşme sorularının daha derinlemesine analizler yapmak üzere hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda ikinci görüşmelerde yarı yapılandırılmış sorular; toplumumuzda güncel durumlar, toplumsal cinsiyet rollerinin kazanım süreçleri, cinsiyet rollerinin kazanılmasında öğretmenlerin rolü, öğretmenlerin sınıf içi davranışlarının öğrencilere etkisi, toplumsal cinsiyet konusunu sosyal bilgiler dersi içerisinde nerede gördükleri, okul ortamlarını toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl değerlendirdikleri, sınıf içi etkinliklere toplumsal cinsiyet konusunu ne kadar taşıyabildikleri, neden taşıyamadıkları ya da onları engelleyen durumların ne olduğu üzerine hazırlanmış 26 sorudan seçilmiştir. Sorular uzman görüşüyle Seidman'ın üçlü görüşme tekniği dikkate alınarak günlük yaşanan deneyimlere ve detaylara odaklanan altı soru ve alt soruları olarak düzenlenmiştir. İkinci görüşmelerin veri analizleri sonrasında araştırmacı doyum noktasına ulaştığına karar vermiştir.

Üçüncü görüşmeler yapılan ilk iki görüşmenin sonunda doyum sürecinin sağlanması nedeniyle tamamlayıcı soru eklenmeden gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreci telefonla sözlü iletişim ve sosyal medya uygulaması üzerinden yazışmalarla üçlü görüşme tekniği de dikkate alınarak, ilk iki görüşmenin teyidi, karşılıklı teşekkürler ve araştırmacının *Ekleme istediğiniz bir şey var mı?* sorusuyla son bulmuştur.

Araştırmanın görüşme boyutunda sosyal bilgiler öğretmenleriyle görüşmelerin birebir yapılması planlanmıştır. Görüşmeler yapılmadan önce katılımcıların kendini rahat ve güvende hissetmesi için ön görüşmede (bazen bu sayı artarak görüşmeler olmuştur) araştırmacı kendini tanıtmış, araştırmanın amacını ve süreci açıklamıştır. Görüşmeler, çevrimiçi görüntülü görüşme uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiş, katılımcının izniyle

kayıt altına alınmıştır. Gözlemlere katılan öğretmenler ile görüşmeler uygun ortamlarda birebir gerçekleştirilmiş, görüşmeler ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır.

3.3.4. Gözlem Formu

Araştırmanın üçüncü basamağını gözlemler oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda gözlemler veri toplamanın anahtar basamaklarından biridir. Gözlemler rastgele değil, belirli bir araştırma sorusuna cevap aradığında, hassas ve kontrollü yapıldığında güvenilir veriler elde etmeye yarayan bir araştırma aracıdır. Araştırmacı dışarıdan bakan biri olarak gözlemlerde katılımcılar için rutinleşmiş ancak içeriğe katkı sağlayan verileri fark ederek araştırmaya dahil etmektedir. Gözlemler aynı zamanda elde edilen bulguları üçgenlere ayırmak için de önemlidir. Gözlemler bulguların desteklenmesi için görüşme ve doküman incelemesiyle birlikte kullanılmaktadır. Yani görüşme, gözlem ve doküman analizi ile birleştiğinde araştırılan durum bütüncül bir biçimde yorumlanabilmektedir (Merriam, 2015, s.111-113). Araştırmada, görüşme yöntemini kullanmak katılımcı öğretmenlerin inançlarını, tutumlarını ve kavrayışlarını bütünüyle ortaya çıkarmaya ve değerlendirmeye imkan vermeyeceğinden gözlem yapmak ve yapılan gözlemlerden elde edilen verileri görüşme verileriyle karşılaştırmak gerekmektedir. Özellikle çalışılan duruma ilişkin gözlem verileri çalışmanın güvenilirliği açısından önemli görülmektedir. Kültürel yapı içerisinde cinsiyetçi dil çok fark edilemeden sürdürülebilmektedir. Öğretmen ve öğrencilerin karşılıklı kurdukları iletişim şeklinde kullandıkları dil kalıplarının, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında incelenmesi gözlemler yoluyla olabilecektir. Dolayısıyla öğretmenlerin toplumsal cinsiyeti kavrayışı ve yansıtması görüşmeler yanında gözlem yapılarak da incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla araştırmacı görüşme yapılan öğretmenlerden amaçlı katılımcı seçimi yöntemiyle belirlenen 6 sosyal bilgiler öğretmenini doğal okul ortamlarında ve öğretim süreçlerinde sınıf içinde gözlemleyerek gözlem rubriği kullanılarak kayıt altına almıştır.

Araştırmada gözlem rubriği araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Gözlem rubriği hazırlanmasındaki amaç gözlemlerin doğal ortamlarında sistematik ve her öğretmen için aynı standartları korumaktır. Gözlenen durumlar üç maddede (her zaman, bazen, hiçbir zaman) derecelendirilmiştir. Geliştirilen rubrikte görüşmelerde sosyal bilgiler öğretmenlerine sorulan sorulardan hareketle gözlenen durumların yanında toplumsal cinsiyetle ilgili davranışsal durumlar da gözlenmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi cinsiyetçi dil kalıplarının kullanımı da yine gözlem rubriklerinde yer edinmiştir.

3.3.5. Araştırmacı Günlüğü

Araştırmacı günlüğü öncelikle nitel araştırmalarda araştırmacıların kendi görüşlerini yazmaları, alandayken fikirlerini fark etmeleri ve bunlar üzerine derinleşmelerini sağladığı için önemlidir. Araştırmacının kendi düşünceleri, olayları/durumları karşılaştırmaları, durumlar arası bağlantıları yakalaması ve takip etmesi için de etkili bir yöntemdir. Araştırmacı günlük notlar alırken yeni fikirler ve bakış açıları geliştirebilir, bunları somut hale getirebilir (Corbin ve Strauss, 1990, s.5-6). Süreçte araştırmacı tarafından yazılan günlük, gözlemler devam ederken alınan kısa notları, konuşma metinlerini ve araştırmacıya ait yorumları içermektedir. Veri toplama araçlarının düzenlenmesi sırasında gözlem rubriklerinin sonuna ‘Araştırmacı Günlüğü’ olarak eklenmiştir. Böylece verilerin tek elden toplanması amaçlanmıştır. Araştırmacı tarafından alınan bu notlar araştırmacının gözlemleri yanında öznel yorumlarını da içerebilmektedir.

3.3.6. Hikâye Tamamlama Etkinliği

Araştırmada gözlem, yapılan görüşmeler gibi veri toplama araçlarına ek olarak elde edilen verileri çeşitlendirmek amaçlanmıştır. Veri çeşitlemesi, araştırma verilerinin toplanmasında birden fazla veri toplama yöntemini bir arada kullanmaktır. Toplanan verilerin birbirini destekleyici nitelikte olması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.288). Araştırmada veri çeşitliliğini sağlamak amacıyla katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersine girdiği sınıflardaki öğrencilerden de veri toplanması düşünülmüştür. Bu aşamada öğrencilere araştırmacı tarafından kurgulanan ve uzman görüşü alınarak desteklenen hikâye tamamlama etkinliği hazırlanmıştır. Bu hikâyede öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının oluşmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin etkisini ortaya çıkarması beklenmektedir. Araştırmacı tarafından kurgulanan hikâye psikolojik danışmandan da destek alınarak düzenlenmiştir.

3.3.7. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitapları

Belgelerin veri olarak kullanımı gözlem veya görüşme yapmaktan farklı değildir. Her bir belge, yayın, kitap insanlar gibi konuşur, durumları yansıtır. Önemli olan uygun dokümanları bulmaktır (Merriam, 2015, s.142). Sosyal bilgiler öğretim programı öğretmenler ve eğitim süreci için rehber niteliğindedir. Sosyal bilgiler öğretim programı, öğrencilerin ortaokul düzeyinde toplumsal cinsiyet konusuyla karşılaşabilecekleri bir ders ve öğretim programıdır. Katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin rehberi niteliğinde olan sosyal bilgiler öğretim programı bu özelliklerinden dolayı araştırma için uygun veri kaynağı olarak belirlenmiştir.

Okullar, bireylerin toplumsallaşması ve kültürün aktarıcılığı görevini üstlenmektedir. Okullar bu görevini çeşitli öğelerle gerçekleştirir. Kültür aktarımının yollarından biri eğitim materyalleri olan ders kitaplarıdır. Ders kitapları, yazılı materyalle kültür aktarımıdır. Ders kitapları dersin öğretim programındaki içeriğin planlı ve sıralı bir şekilde sunulduğu, öğrenciye o dersin kazanımlarına ulaştırmayı hedefleyen birer bilgi kaynaklarıdır. Öğretmenler ve öğrenciler için de her daim göz önünde olan ders kitapları çalışma içinde incelenmeye değer bulunmuştur. Araştırmacı gözlemler esnasında da ders kitaplarının çalışma için önemini, öğretmenlerin durum hakkındaki *ders kitaplarında geçiyor* ya da *ders kitabında şurada bahsediyor* gibi söylemleriyle yeniden fark etmiştir.

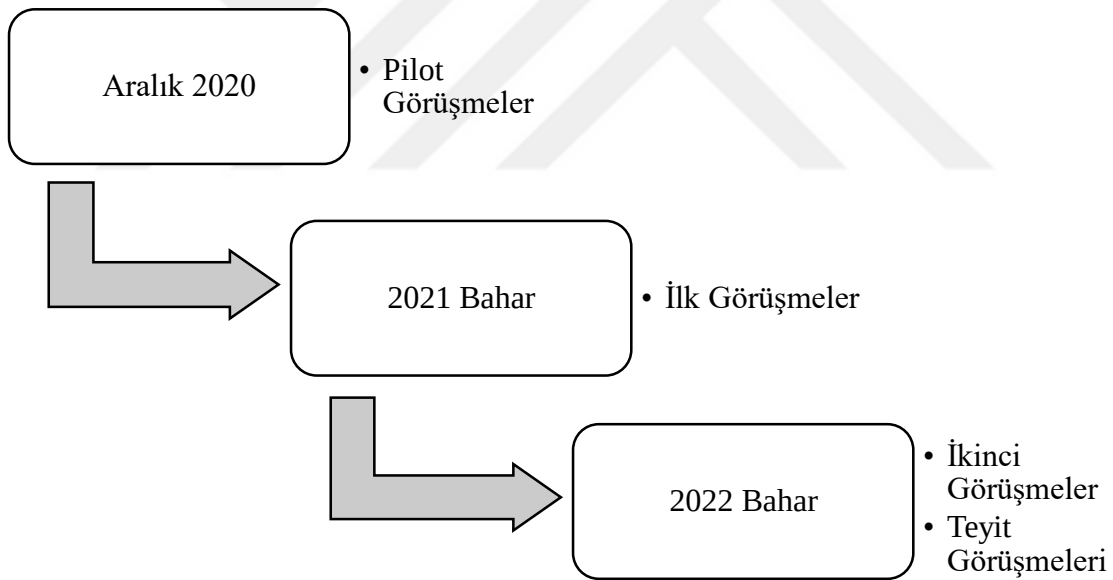
3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci, toplumsal cinsiyet eşitliği anketini çok sayıda öğretmene ulaştırma ile başlamıştır. Gönüllü olan öğretmenlerle ilk görüşmeler gerçekleştirilmiş, ilk görüşmelerin analizi yapılarak ikinci görüşme soruları oluşturulmuştur. İkinci görüşmeler, gözlemlerle paralel olarak ilerlemiştir. Araştırmacı günlüğü gözlemler sırasında araştırmacı tarafından yazılmıştır. Hikâye tamamlama etkinliği gözlemlerin son haftasında araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Sosyal bilgiler öğretim programı araştırmanın problem durumu belirlenirken incelenmiş, veri analizlerinde bu inceleme tekrarlanmıştır. Ders kitapları incelemesi gözlemler sırasında gerçekleştirilmiş, veri analizleri sırasında araştırmacı tarafından raporlanmıştır. Süreç daha ayrıntılı olarak aşağıda başlıklar halinde incelenmektedir.

3.4.1. Görüşme Verilerinin Toplanması

Görüşmeler farklı şehirlerden gönüllü katılımcı öğretmenlerle gerçekleştirilmiştir. Gönüllülerin seçimi için Google Formlar üzerinden bir *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anketi* farklı şehirlerdeki sosyal bilgiler öğretmenlerine ulaştırılmaya çalışılmıştır. Anket şehirlerdeki sosyal medya gruplarından ve çeşitli sosyal platformlardan sosyal bilgiler öğretmenleriyle paylaşılmıştır. Katılımcılara anket sonunda *Araştırmanın ikinci aşamasına katılmak ister misiniz?* sorusu sorulmuş katılmak istiyorlarsa bir iletişim adresi (e-posta, cep tel.) belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılardan çalışmanın ikinci aşamasına katılmaya gönüllü olarak iletişim adreslerini yazanlar araştırmacı tarafından aranmış veya e-posta yoluyla teyit edilmiştir. Bu aşamada katılmak istemeyen, verdiği iletişim adresinden ulaşılamayan, ya da daha önce bahsedilen katılım kriterlerini sağlamayan öğretmenler çalışmadan çıkarılmıştır. Süreç içerisinde zaman sorunu yaşayan veya çalışmaya devam etmek istemeyerek ayrılan öğretmenler de olmuştur.

Görüşmeler yüz yüze ve çevrimiçi görüntülü görüşme uygulaması üzerinden birebir olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin pek çok farklı şehrinden 12 kadın ve 10 erkek olmak üzere 22 sosyal bilgiler öğretmeni araştırmaya katılmıştır. Görüşmeler için pilot çalışma bir kadın bir erkek, iki sosyal bilgiler öğretmeniyle (Kars-Isparta) 2020 Aralık ayında gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmelerin analizi ve kısa değerlendirme sonrasında sorular revize edilmiştir. Görüşmelerin ilk kısmı 2021 yılı bahar döneminde yapılmıştır. Analizler yapıldıktan sonra ikinci görüşmeler 2022 yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Gözlem yapılan sosyal bilgiler öğretmenleri dışındaki katılımcılarla görüşmeler çevrimiçi görüntülü görüşme uygulaması ile gerçekleştirilmiştir. Kameralarının açık ya da kapalı kalması öğretmenlerin tercihinin bırakılmıştır. Görüşmeler daha sonra yazıya çevrilebilmek üzere katılımcıların izniyle kayıt altına alınmıştır. Gözlem yapılan katılımcı öğretmenlerle görüşmeler okulda uygun ortamlarda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşmeler esnasında katılımcıların izniyle ses kaydı alınmıştır. Görüşmelerin gerçekleştiği tarihler Şekil 3.2'de gösterilmektedir.

Şekil 3.2. Görüşme Takvimi

3.4.2. Gözlem Verilerinin Toplanması

Veri toplama sürecinde gözlemlerin yapılabilmesi için Millî Eğitim Bakanlığından izin çeşitli prosedür eksiklikleri gerekçesiyle iki kez geri döndüğünden, bakanlık izninden vazgeçilerek Denizli Millî Eğitim Müdürlüğünden izin alınmasına karar verilmiştir. Araştırmanın veri toplama sürecinde bu yönde dönüşümüyle görüşülen öğretmenlerde bir değişikliğe gidilmeden gözlemlerin Denizli ili sınırlarında yapılmasına karar verilmiştir.

Denizli içinde gözlem grubuna alınan öğretmenler toplumsal cinsiyet konusuna duyarlı olduğunu ilk görüşmede dile getirenlerdir.

Gözlemler Denizli ilinde merkez ilçelerde farklı sosyo-ekonomik seviyede üç ortaokulda altı öğretmen ile yürütülmüştür. Üç kadın üç erkek öğretmen gözleme dahil edilmiştir. Amaçlı örneklemede öğretmenler toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olduklarını belirten ve bu konuda çabaları olduğunu dile getiren öğretmenlerdir.

Gözlemler 28 Şubat itibarıyla başlamış ve 3 Haziran'da süreç araştırmacı tarafından sonlandırılmıştır. Süreçte bayram tatili, okul gezileri, deneme/tarama sınavları gibi zamanlarda gözlemler ertelenmiş veya iptal edilmiştir. Tatiller dışında gözlem 11-12 hafta sürmüştür. Hafta sayısındaki farklılık öğretmenler arasındaki gözlem süresi değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Başta öğretmenlerle eşit sürelerde (haftada dört saat) gözlem planlanmış dört hafta sonrasında bazı öğretmenlerin gözlem saatlerinde ve derse girilen sınıflarda değişikliğe gidilmiştir. Bir öğretmenin gözlem saati artırılmış, üç öğretmenin gözlem saati azaltılmış, iki öğretmende değişiklik yapılmamıştır. Araştırmacı buna karar verirken duruma değinme/yer verme durumlarına göre değişikliğe gitmiştir.

Haftada dört ders saati ile başlayan gözlem bir öğretmende başından beri farklıdır. Tunay öğretmen müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Araştırmacı en az dört ders saati okulda olmakla birlikte bunun iki saati sınıf içinde diğer iki saat müdür yardımcısı odası, öğretmenler odası gibi sınıf dışı okul ortamında gerçekleşmiştir. Bir diğer önemli nokta gözlem süreci altı öğretmen üç okul şekilde devam ettiği ve öğretmenler birbirleriyle vakit geçirdikleri için sınıf dışı ortamlar, teneffüsler, bayrak törenleri, koridor nöbetleri, öğle yemekleri, okulun çay ocağı, okul bahçesi dışındaki sigara molaları gözlemler için uygun ortamlar hazırlamıştır.

3.4.3. Araştırmacı Günlüğü

Araştırmacı günlüğü görüşmelerde alınan kısa notlar ve gözlem süreci içerisinde kısa anekdotlar, konuşma metinleri, araştırmacıya ait yorumların not alınması ile toplanmıştır. Süreçte araştırmacı telefonuna kısa ses kayıtları ve yazılar şeklinde bir yöntemle notlar almıştır. Daha sonra bunları gözlem rubriklerinin sonunda bulunan *Araştırmacı Günlüğü* kısmına eklemiştir. Notların telefona alınmasındaki amaç araştırmacının bu şekilde notlar almanın pratikliğini keşfetmesidir. Alınan notları daha sonra bilgisayar ortamına aktarmak da süreci hızlandırmıştır. Ayrıca araştırmacı, katılımcıları sosyal bilgiler öğretmenlerini, sürekli elinde defterle not alan biri olarak rahatsız etmemiş, böylece ortamın doğallığı bozulmamıştır.

3.4.5. Hikâye Tamamlama Etkinliği

Öğretmenlerle görüşmelerden ve öğrenme ortamları gözlemlerinden elde edilen verileri çeşitlendirmek amacıyla katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersine girdiği sınıflardaki öğrencilerden bir veri daha toplanması düşünülmüştür. Öğrencilere araştırmacı tarafından kurgulanan ve uzman görüşü alınarak desteklenen hikâye tamamlama etkinliği uygulanmıştır. *Hikâye Tamamlama Etkinliği* için katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersine girdiği farklı sınıf seviyelerinden seçimler yapılmıştır. 8. sınıflar sınav dolayısıyla uygulama dışı bırakılmıştır. Altı katılımcı öğretmenin her biri için dersine girdiği öğrencilerden 22-30 arası katılım sağlamıştır.

Hikâye tamamlama etkinliği 23 Mayıs - 3 Haziran 2022 tarihlerinde iki hafta süre içerisinde araştırmacı tarafından sınıflarda bizzat uygulanmıştır. Uygulamadan bir gün öncesinde sınıflar dolaşmış çalışma hakkında bilgi verilmiş ve veli izin formu imzalatılıp getirilmek üzere öğrencilere dağıtılmıştır. Ayrıca ölçek ve veli izin formu bilgilendirme açıklamasıyla birlikte sınıfların veli sosyal medya gruplarında katılımcı öğretmenler tarafından paylaşılmıştır.

Araştırmacının kendisi sosyal bilgiler derslerine katılarak ölçeği uygulamıştır. Öğrencilere hikâyeyi tamamlamak için yaratıcı drama teknikleriyle motive edici anlık konuşmalar yapılmıştır. Hikâyede boş olan yerlerde sosyal bilgiler öğretmenlerinin neler söylemiş olabileceğini düşünmeleri hatırlatılmıştır. Öğrenciler hikâyeyi tamamlarken ve öğrenci bilgi formunu doldururken araştırmacı sınıftan ayrılmamış, sınıf içinde dolaşarak öğrencilerin sorularını cevaplamıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan nitel verilerin analizinde betimsel analiz, içerik analizi ve anlatı analizi yaklaşımları kullanılmıştır. Betimsel analiz tercih edilirken amaç, elde edilen bulguları düzenli olarak yorumlamak ve anlam bütünlüğü içinde sunmaktır. Betimsel analizde, görüşülen öğretmenlerin düşüncelerini etkili bir biçimde sunmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmesi önemlidir. İçerik analizi, kodlamalar, kategori ve kavramlardan yararlanır. Araştırmanın verilerinin kodlanması ve kategorilendirilmesi, katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarını açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmada yardımcı olacaktır. Betimsel analizlerde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde ayrıntılı bir işleme tabi tutulur. Böylece betimsel analizde fark edilemeyen temalar ve kavramlar içerik analiziyle keşfedilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.227).

Araştırmada gözlemlenen altı öğretmenin anlatı analizi yapılmıştır. Anlatı analizi (Narrative analysis), deneyimlerin analiziyle bulgulara ulaşılmasıdır. Katılımcıların

yaşamlarının anlaşılmasını sağlamak için hikâyelerin kullanıldığı bir yaklaşımdır (Polkinghorne, 1995, s. 5). Deneyimlerin ilk ağızdan elde edilmesi araştırmanın hikâyesel metnini oluşturmaktadır (Clandinin ve Connelley, 1998, s.165). Anlatı analizin tercih edilmesi, katılımcılara kendi hikâyelerini sunma fırsatı vermek içindir. Vurgu, kendi deneyimleri ve anlattıkları hikâyelerindedir.

3.6. Araştırmanın Paradigması

Paradigma, genel tanımıyla bireyin temel inançlarının bir kümesi olarak açıklanmaktadır. Bireyin dünyaya ve onun parçaları arasındaki ilişkilere bakış açısını yansıtan, eylemlerine yön veren inançlar bütünüdür (Guba ve Lincoln, 1994, s.107). Kavramsal olarak paradigma, 1970'lerde Thomas Kuhn tarafından felsefi temelleriyle geliştirilmiştir. Bilimsel araştırma yönünden bakıldığında paradigma, bir yönelimin ifadesi ve bir düşünce sisteminin bütünü olarak görülmektedir (Neuman, 2014, s.120). Bir paradigma; varsayımlar, kabul edilmiş tanımlar, alışkanlıklar, gerçek olduğu iddia edilen değerler ve gerçek olarak yansıtılan inançlar üzerine kurulu bir dünya görüşünden oluşmaktadır. Bu görüşler paradigmadan üretilmekte ve paradigmaya bağlı olmaktadır (Patton, 2014, s.572).

Paradigma, tanımlardan hareketle anlaşılacağı gibi bireysel bakış açısını ifade etmektedir. Bireylerin bu bakış açısı süreç içinde gelişip genellik kazanabilmektedir. Nitel araştırmalarda araştırmacıların bireysel düşünce, değer, tutumlardan bağımsız olmadığı düşünülmektedir. Araştırma sahasına, durumun içine dahil olurken araştırmacının belli tutum ve inançlara sahip olarak girdiği kabul edilmektedir. Nitel araştırma geleneğinde paradigmalar gerçeklik hakkındaki temel sorulara yanıt bulmaktan uzaktır. Daha çok gerçekliğin anlamlandırılması ve açıklanması sürecine yönelik kavramları üretmede işlevseldir. Bu durum tüm bilimsel gelişmelerin bir paradigma temelinde şekillendiği iddiasına haklı bir gerekçe oluşturmaktadır (Peca, 2001, s.2-4).

Bilimsel araştırmalarda sorgulamalara temel oluşturabilecek pek çok paradigmandan söz edilmektedir. Bununla birlikte literatürde bilimsel araştırmayı şekillendiren ve yönlendiren dört paradigma yaklaşımında uzlaşıldığı söylenebilmektedir. Bunlar pozitivist, yorumlayıcı, eleştirel ve postmodern paradigmalardır (Demir, 2019, s.2). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarının araştırıldığı bu araştırma, doğası gereği yorumlayıcı paradigma anlayışla şekillenmiştir. Sosyal bilimler için yorumlayıcı paradigma insanların toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğünü anlama ve yorumlama için insanların doğal ortamlarında eylemlerinin

doğrudan ve ayrıntılı gözlem yoluyla sistemli bir analizi olarak yorumlanmaktadır (Neuman, 2014, s.131).

3.7. İnandırıcılık

Geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları nitel araştırma alanında tartışmalı bir konudur. Nitel araştırmaların genel geçer değil kişisel görüşler olduğu açıktır ancak çalışmadan elde edilen verilerin güvenirliğini artırmak amacıyla Creswell'in (1998) belirttiği nitel araştırmada inandırıcılığa katkı sağlamak için kullanılan yöntemler bağlamında aşağıda özetlenen eylemler gerçekleştirilmiştir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin, bilgilerin inandırılığını sağlamak için veri toplama yollarının çeşitlemesi tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde farklı veri kaynaklarından veri elde etmek araştırmacıya mühim bir kanıt zinciri sağlamaktadır (Akar, 2019, s.132). Veri çeşitlemesi için araştırmada, gönüllü katılımcılarla görüşmeler, araştırmacı gözlemi, öğrencilerden elde edilecek (Hikâye tamamlama etkinliği) veriler, araştırmacı günlüğü ve doküman incelemesi (öğretim programı ve ders kitapları) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları ve elde edilen verilerin analizinde araştırmacı, danışman ve alanda uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca araştırmada etkileşim ve uzun süreli sürekli gözlem tercih edilmiştir. Uzun süreli gözlem yapma katılımcılarda güven oluşturabilmek, kültürü anlayabilmek ve iç görüleri kontrol edebilmek için araştırma alanında uzun zaman geçirilmesi önemlidir. Kurumlarda uzun zaman geçirmek katılımcıların araştırmacıya alışması ve zamanla normal davranmasını sağlayacaktır (Glesne, 2015, s.66-67). Gözlemlerde araştırmacı tanışma sonrasında süreci 11-12 hafta gibi bir zamana yayarak katılımcılarla uzun zaman geçirmiştir.

3.8. Araştırmacının Rolü

Bu kısım, bizatihi araştırmacının kendine dönük olduğu için geniş zaman kipinden ayrılıp geçmiş zaman diliyle yazılması araştırmanın yürütüldüğü süre boyunca yaşananların öz değerlendirmesiyle bağlantılıdır.

Araştırmacının rolü bölümü çalışmayı nasıl etkileyebileceğim ya da çalışma süresince nasıl etkilendiğimin ortaya konması için önemliydi. İnanç, düşünce ve tutumlarımla çalışmayı yönlendirebilirim. Çünkü bu çalışmaya bir kadın olarak dahildim. Köyde yetişmiş bir kadın olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pek çok dinamiğiyle yaşamış ve gözlemlemiş biriydim. Annem baskın babam sakin bir insandır. Ataerkil bir yaşamın içinde anaerkil bir çekirdek ailede büyüdüm. Hep öyle düşünmüştüm. Çalışmaya

devam ettiğim zaman içerisinde aslında annemin kadın olarak değil eril bir baskınlıkla kendi hayatta kalma sürecini oluşturduğunu ve ataerkil sistemle böyle başa çıkabildiğini fark ettim. Erkekleşmeden kadın kimliğiyle ataerkil yapı içerisinde söz söylemek mümkün değil gibiydi. Kadın bir araştırmacı olarak tez sürecince erkekleşmeden kendimi bulmaya, çalışmadaki rolümü anlamaya çalıştım, çalışıyorum. Erkekleşmekten kasıt toplumun erkeğe yüklediği rolleri üstlenmek, örneğin erkekler duygularını belli etmez gibi. Tüm süreçte önce duygularımı tanımladım. Bu farkındalık onlardan özgürleşmemi sağladı ve çalışmayı da etkilemesini engelledi. Yine de bir kadın olarak araştırmanın yürütücüsü olmam çalışmayı yönlendirebilir. Ayrıca süreç içerisinde kendimde fark ettiğim önyargılarımı notlara yazdım, görüntülü görüşmeleri yazıya dönüştürürken tepkilerimi fark ederek sonraki görüşmelerde bir psikolog edasına bürünerek daha az jest ve mimiklerle katılımcıları dinledim. Zaman içerisinde önyargılarımın bazıları maalesef yargılara dönüşürken bazı zamanlarda beni çok şaşırtan farkındalıklar yaşattı. Karşımdaki kişilerde cinsiyetçi tutum ve davranışları fark ederken kendimin de pek çok yerde benzer davranışlar sergilediğimi fark ettim. Yani aslında çalışma içerisinde önce kendimi eğitiyorum. Öğreniyorum, öğrendikçe fark ediyorum, fark edince dönüştürebiliyorum. Farkındalığın dönüşüm için anahtar kelime olduğunu anladım. Bu araştırma bir eylem araştırması değil, düzeltmeyi, değiştirmeyi hedeflemiyor. Ancak görüşülen sosyal bilgiler öğretmenlerinde muhakkak bir farkındalık oluşturacaktır.

Bu çalışmanın konusuna karar verirken, fark ettiğim bir nokta araştırmaya aslında çok yatkın ve hazır olduğumu düşündürdü: Masamın üzerinde duran bir kalemlik. Ahşap boyama merakım sırasında kendim boyadığım dört köşesine fotoğraflar yapıştırdığım bir kalemlik. Buradaki fotoğraflar eski, tarihi kadın figürlerdi. Kim olduklarını şu an bilmediğim, ama fotoğrafların yazılarını internette okurken etkilendiğimi hatırladığım üç kadın ve bir kız çocuk kalemlüğimin üzerindeydi. Daha sonra lisans döneminde hazırladığım ödevlerde eşitlikle ilgili konuları seçtiğimi fark ettim. Bu süreç kendimin nasıl olduğumu, şimdiye kadar tercihlerimle nasıl konuya yaklaştığımı ve çalışmaya daha istekli olmamı sağladı. Bundan sonrası araştırma, öğrenme, çalışmanın neresinde durduğunu belirleme süreciydi. Çalışmaya başlarken aslında toplumsal cinsiyet eşitliğini kadın ve erkeklerin haklar bakımından eşit olması gibi basit bir tanımla açıklarken, literatür okumalarıyla konunun cinsiyetin sadece biyolojik olarak algılanmasının reddi, kadın ve erkekliğin toplumsal rollerle yeniden inşa edildiği gibi karmaşık tartışmalarla karşılaştım. Toplumsal cinsiyet sosyolojik, psikolojik, felsefi ve kültürel alt yapılardan besleniyordu. Butler'ın ikili cinsiyet sistemine karşı çıkan queer kuram, Beauvoir'nın

meşhur ‘kadın doğulmaz kadın olunur’ sözü, Foucault’nun bedeni siyasi bir gerçeklik olarak görmesi, Freud’un yoksunluk teorisi, Irigaray’ın dişil kimliği tanımlaması ve pek çok diğer teori ile karmaşıklaşmıştı. Bu noktada çalışmayı sınırlandırmak zorundaydım. Sosyolojik, psikolojik, felsefi çalışmalara alan açıp toplumsal cinsiyeti en baştaki basit tanımlamayı düzenleyerek kabul etmeye karar verdim. Cinsiyetin ne olduğu, nasıl oluştuğunu sosyologlara, felsefecilere bırakarak eğitimci-araştırmacı kimliğimle devam ettim. Günümüz dünyasında eğitimci olarak kadın-erkek eşitliği bağlamında kalmak araştırmanın sınırlığını oluşturdu. Tabi ki içinde bulunduğumuz kültürün bu tartışmaların çok ötesinde olan değerlerinin gözetilmesi de etkendi. Bu noktada cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelim ayrımlarını yaptım. Bu tezin konusunu toplumsal cinsiyet eşitliği olarak sınırlandırdım. Toplumsal cinsiyet meselesinde sorun cinsiyetlerde olmadığına göre toplumdaydı. Bu da eğitimin toplumsal cinsiyet meselesindeki görevini tanımladı. Toplumsal cinsiyet eğitimi olur mu, olmalı mı? Tartışmalı konulardan biri olmasına rağmen görüşüm eğitimle bir miktar farkındalık çok şey değiştirebilir. Farkındalık, fark etmek yukarıda da çokça geçen kelime çalışma sürecinde temel düşüncem oldu. Her şey fark etmekle başlıyordu. Kadın ya da erkek toplumsal cinsiyet meselesinden nasıl etkileniyor fark etmeliydi. Katılımcı olan öğretmenlerin farkındalıkları kendilerinden öte öğrencilerin farkındalıkları için önemliydi. Geleneksel - ataerkil yapıdaki ailelerin farkındalığına daha zor ulaşılabilcekken, bir sınıf dolusu öğrenciye hitap eden ve dersin içeriği gündemden bağımsız olmayan sosyal bilgiler öğretmenleri bu amaca (toplumsal cinsiyet farkındalığı) görece daha kolay ulaşabilir.

Çalışmanın sürdürülebilmesi için sosyal bilgiler öğretmenlerinin katılımı araştırmanın önemli bir basamağını oluşturuyor. Bu noktada gönüllü öğretmenler tercih edilmiş ancak buna rağmen konuşmaya isteklilik hâlâ az. Çünkü mesele ya tam olarak anlaşılamıyor, çünkü pek çok eşitsiz durum kanıksanmış, bizde pek eşitsizlik yok düşüncesi hâkim. Ya da toplumsal cinsiyet sorunun farkında ama bu konuda konuşmanın hatta çoğu zaman sınıfa taşımamanın onun sınırlarının ötesinde olduğu düşünülüyor. Sınırları öğretim programı belirliyor çoğu zaman. Toplumsal cinsiyet meselesi sosyal bilgiler dersinde ne şekilde yer almaktadır? diye sorduğumda çok az öğretmen güncel konular olarak belirtti. Öğretim programı içinde yer alan az miktarda kadının ön plana çıktığı kazanımlarla kaldı. Ya da görüşmeler içinde İstanbul Sözleşmesine çok az (bir iki cümlede) değindiler. Bunu ülkenin gündeminde olan bir konunun öğretmenler tarafından es geçilmesi olarak değerlendirmiyorum. Burada bu sözleşmenin gündeme gelmesinin bir taraf olmak algılanmasının etkili olduğu düşüncesindeyim. Pek çok konu gibi toplumsal

cinsiyet meselesi de siyasi bir argüman olarak kullanıldığından insanların ne söylediğine dikkat etmek gerekliliği arttı. Yoksa toplumsal cinsiyet eşitliği dendiğinde ne söylenmek istendiği gayet açıkken toplumsal cinsiyet adaleti söylemini benimsemenin başka bir izahını bulamadım. Ne dendiğinden çok bir sorunun tanımını yapmak ve sınırlarını çizip çözüm üretmeye başlamak, taraf olmaktan daha önemli görünüyor. İstanbul Sözleşmesinin sadece rahatsız edici bir cümlesinden dolayı çekilmek de toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece bu sözleşmenin sağladığını düşünmek de çözüm üreten bir süreç değildir. Bunu basit bir örnekle açıklamak isterim. Kadınlar seçme ve seçilme hakkını Türkiye’de 1934’te, Ruanda’da 1955’te İsveç’te 1971’de elde ettiler. 2021 yılı itibariyle meclislerde temsil oranlarına baktığımızda Türkiye %17,3 (28. dönemde oran %20’e yükselmiştir) Ruanda %61,3, İsveç %47 (IPU Parline, 2021) olarak görünüyor. Burada görüldüğü gibi hakların var olması kullanılması ile aynı şey değildir. Toplumsal cinsiyet meselesinde hukuksal hakların yanında bilinçli, farkında insanlar ve toplumun çözüm için etkili bir yol olacağını düşünüyorum. Çözüm yoluna katkı sunması amacıyla istek ve gayretle yürüttüğüm bu araştırmanın derdi, okullarda sosyal bilgiler öğretmenlerinin farkındalığıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR

Çalışmanın bulgular bölümünde sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtması, katılımcılarla yapılan görüşmeler, görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından tutulan kısa gözlem notları, uzun süreli yerinde gözlemler, dokümanlar (Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları), araştırmacı günlüğü ve hikâye tamamlama etkinliği verilerinin analizleri sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın soruları bağlamında elde edilen toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşlerin yaşam deneyimleriyle ilişkisi, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri, toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışların öğretim faaliyetlerine yansıtması, toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını öğretim faaliyetlerine yansıtmasını etkileyen durumlar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersi ilişkilendirmelerine ait bulgular başlıklarıyla yorumlanmıştır.

Bulgular araştırma verilerinin analiz süreci doğrultusunda iki ana bölüm ve alt bölümlerden oluşmaktadır. İki ana bölümün ilkinde araştırmaya katılan gönüllü öğretmenlerin görüşme, dokümanlar ve görüşme sırasında araştırmacı tarafından alınan gözlem notlarının içerik analizi sonucu elde edilen bulgularına yer verilmektedir. İkinci ana bölümde uzun süreli yapılan gözlem, hikâye tamamlama etkinliği ve araştırmacı günlüğü ile çeşitlenen veri toplama araçlarından elde edilen verilerin anlatı analizi sonucu yorumlanan bulgularına yer verilmektedir.

Verilerin analizinde ve bulgularda öğretmenlerin kimliklerini korumak amacıyla araştırmacı tarafından isimler verilmiştir. Benzer şekilde görüşme ya da gözlemlerden alıntılarda öğrencilerin adının geçtiği durumlarda öğrencilerin gerçek isimleri değil araştırmacı tarafından verilen takma isimler kullanılmıştır. Öğrenci isimlerinin geçmediği durumlarda öğrencilerin farklı olduğunu belirtmek için öğrenciler; öğrenci 1, öğrenci 2 şeklinde belirtilmiştir.

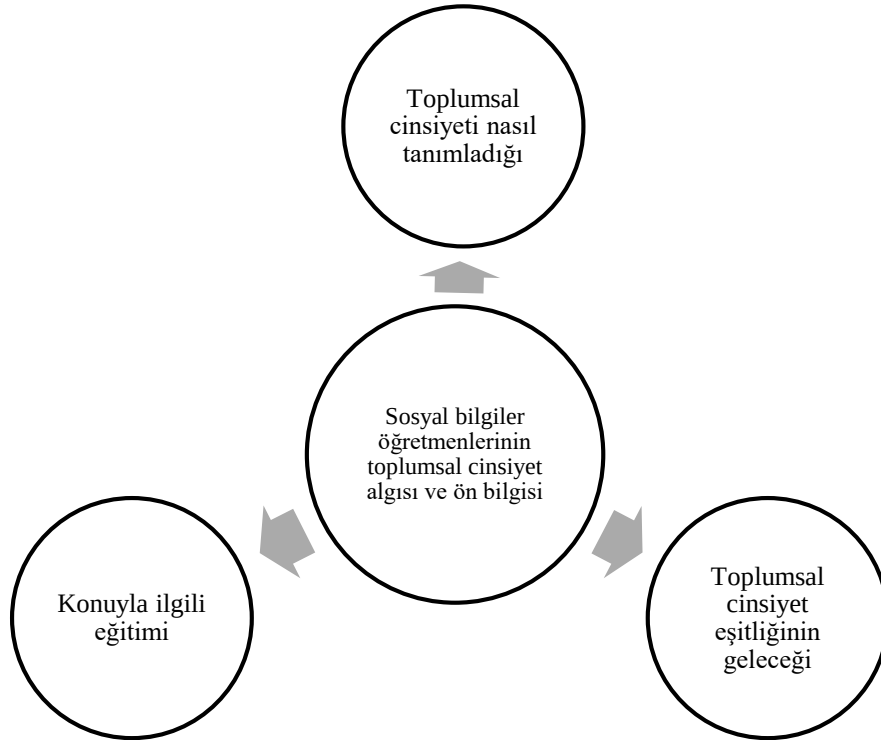
4.1 Betimsel/İçerik Analizi Bulguları

Çalışma kapsamında 22 öğretmenle yapılan görüşme, araştırmacı notlarından elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi bulguları bölümünde 22 sosyal bilgiler öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtması, katılımcılarla yapılan görüşmeler, dokümanlar ve görüşme sırasında araştırmacı tarafından alınan gözlem notlarından elde edilen verilerinin analizi neticesinde ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bölüm içinde araştırmanın soruları bağlamında elde

edilen bulgular; sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgileri, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşlerinin yaşam deneyimleriyle ilişkisi, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kavrayışı öğretim faaliyetlerine yansıtmaları, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını öğretim faaliyetlerine yansıtmasını etkileyen durumlar ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersini ilişkilendirmeleri şeklinde başlıklandırarak sunulmuştur.

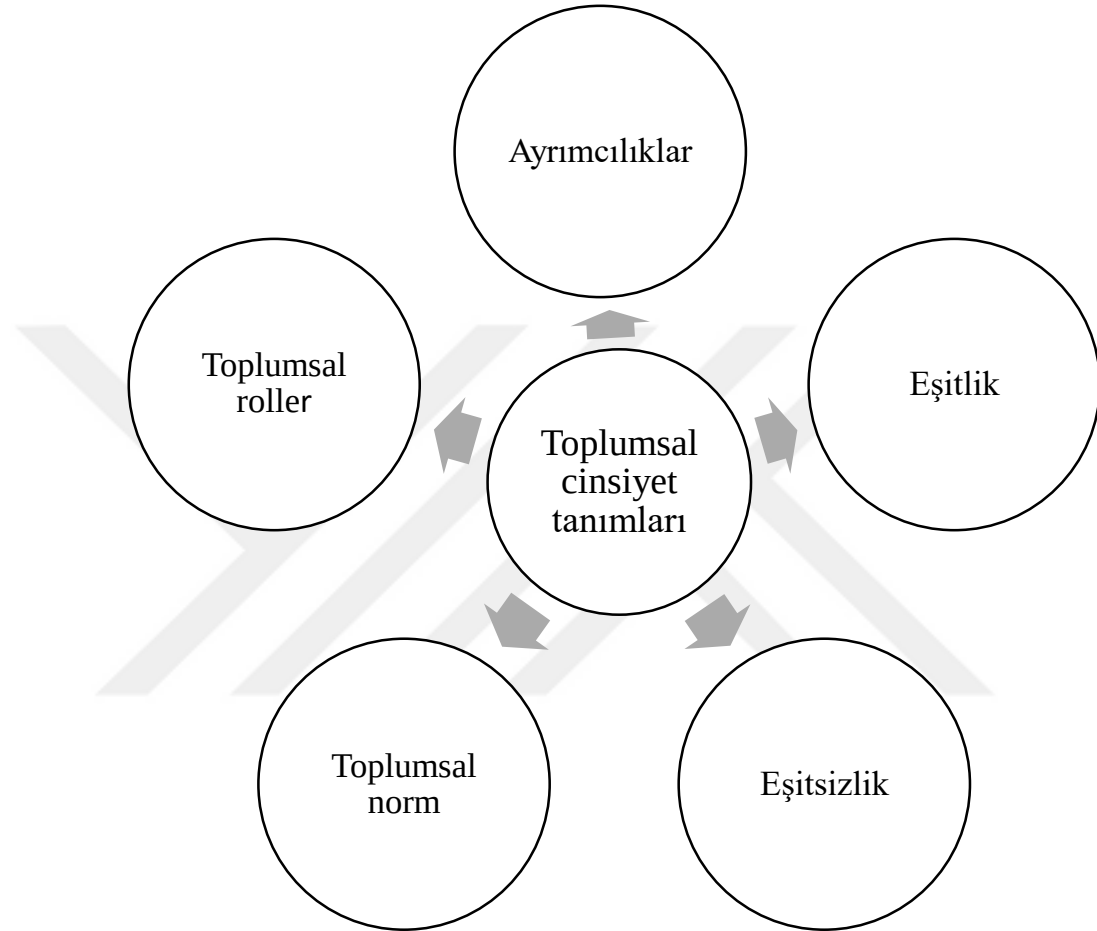
4.1.1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgileri

Katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin hepsi toplumsal cinsiyet meselesine ilgili olduklarını belirten ve bu konuda yapılan bir çalışmaya katkı sunmaya gönüllü olan öğretmenlerden oluşmaktadır. Yapılan görüşmelerde de bu görüş ve düşüncelerini ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgileri başlığı altında katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendi ifadeleri analiz edilmiştir. Analizler sonucunda 112 kod elde edilmiştir. Aynı olan kodlar çıkarılmıştır. Kalan 101 koddan yola çıkarak 16 kategori üç tema altında düzenlenmiştir. Ulaşılan üç tema Şekil 4.1.'de gösterilmektedir.

Şekil 4.1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algısı ve ön bilgileri

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet konusunu kavrayışlarının anlaşılabilmesi için ortaya çıkan üç tema Şekil 4.1’de gösterilmektedir. Bu üç temadan ilk olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramını nasıl tanımladıklarıyla ilgili görüşleri incelenmiştir. Görüşmelerden konuyla ilgili 45 kod bulunmuş ve beş kategori oluşturulmuştur. Beş kategori Şekil 4.2’de gösterilmektedir.

Şekil 4.2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet tanımları

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet tanımlarında Şekil 4.2.’de görünen kategorilerden öne çıkan kavram ayrımcılıklar olmuştur. Kişilerin ayrıştırılması, kadının ötekileştirilmesi, kadının bir tarafa itilmesi, kadın-erkek ayrımı, kız-oğlan çocuk ayrımı yapılması gibi kodlar öğretmenler tarafından sık tekrar edilmiştir. Eşitlik ve eşitsizlik belirten kodlar öğretmenler tarafından eşit sayıda kullanılmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tanımları incelendiğinde dikkati çeken bir diğer nokta toplumsal cinsiyet tanımları temasını oluşturan beş kategoriden sadece bir kategori olumlu anlam içermektedir. Eşitlik kategorisi duruma umutla bakan kodlardan oluşmaktadır. Çetin öğretmen, toplumun bütünlüğünü ön plana çıkararak, toplumsal cinsiyeti, ayırım yapmamak şeklinde tanımlamaktadır. Çetin öğretmenin ifadeleri şu

şekildedir: *Toplum bir bütündür herhangi bir şekilde aileden başlayıp toplumun her yerinde kişilerin ayrıştırmaya tabi tutulmaması şeklinde algılıyorum.* Çetin öğretmen gibi başka pek çok öğretmen de toplumsal cinsiyeti ayrımcılıklar üzerinden tanımlamıştır. Ayrımcılık, en çok kodu bir araya getiren kategori olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet meselesini ayrımcılık, eşitsizlik, kadının ezilmesi gibi olumsuz bir algı oluşturan ifadelerle tanımlamaları umutsuzluğu çağrıştırmaktadır. Esin öğretmen toplumsal cinsiyet meselesini kadının toplum tarafından göz ardı edilmesi olarak tanımlamaktadır:

Öncelikle genel değerlendirmede toplum kadın ve erkek olarak ikiye ayrılmış bazı kesimlerde kadın dezavantaj olarak görülüyor. Bence kadının ve erkeğin eşit olması demek eşit haklara sahip ve bundan eşit derecede yararlanıyor olması demek. Genel yapı itibarıyla erkeklere daha fazla hak verilmiş kadınların hakları göz ardı edilmiş gibi görünüyor, kadın toplumun sermayesi olarak görülüyor. Evlenecek ve başka bir hayata devam edecek mantığıyla değerlendiriliyor. (Görüşme Kaydı: Çetin öğretmen)

Toplumsal cinsiyet meselesi bölgeler arasında farklılıklar oluşturabilmektedir. Farklı bölgelerde görev yapmış olan öğretmenler algıların/uygulamaların farklılaştığını belirtmektedir. Yani toplumsal cinsiyetin, toplum içinde alt kültürlerde farklı yaşandığını dile getiren öğretmenler vardır. Öğretmenlerin bazıları toplumsal cinsiyet rollerinin de alt kültürlerde farklılaştığını belirtmişlerdir. Oğuz öğretmen toplum içerisinde ezilen kadınlara vurgu yaparak, kültürel olarak toplumsal cinsiyet konusunu bölgesel farklarla tanımlıyor:

Çok kötü şartlarda yaşayan yaşatılan kadınlar var... Belki bizim çevremizde pek yok bu tür insanlar bu tür kadınlar. Biz yaşadığımız bölge itibarıyla bunları pek görmüyoruz ama Doğu Anadolu'da Güneydoğu Anadolu'da sırf cinsiyetinden dolayı maalesef ayrımcılığa şiddete hatta çeşitli değerler vasıtasıyla öldürülmeye giden kadınlar var aramızda. Yani toplumsal cinsiyet dendiğinde benim aklıma toplumsal cinsiyet ayrımcılığı geliyor. (Görüşme Kaydı: Oğuz öğretmen)

Oğuz öğretmenin sözlerine dikkatle bakıldığında ayrımcılık tanımının yakın çevresinden uzak ve bölgesel olarak ifade ettiği görülmektedir. Kadının ezilmesi, şiddete maruz kalması hatta ölüme götüren sebepler kültürel değerlerle açıklanmaya çalışılıp ayrımcılıkla ifade ediliyor. Bu tanımlama sosyal bilgiler dersinin içinde bulunan sosyal çevre ile bağlantısını göstermektedir. Öğretmenlerin içinde bulundukları sosyal çevreler konuyla ilgili kavrayışlarını ve yansıtmaalarını etkilemektedir.

Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet meselesini tanımlamalarının genellikle bir umutsuzluk, tükenmişlik içerdiğini belirtmiştik. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin geçmiş deneyimleri ve gözlemleri neticesinde oluşan toplumsal cinsiyet kavrayışlarını tanımlarına yansıtırken böyle bir umutsuzlukla yansıtmaaları sorunun çıkış noktasını tespit etmelerine, çözüm ve çözüm önerileri üretmelerine engel olduğu düşünülebilir. Mert öğretmen toplumsal cinsiyet konusundaki umutsuzluğunu *Toplumsal cinsiyet bana bir problem gibi geliyor maalesef. Ülkemizde çok olumlu şeyler söyleyemeyeceğim toplumsal cinsiyet bir*

problem. Birlikte yaşama kültürünün başaramamış olmanın verdiği bir üzüntü ifadeleriyle yansıtmıştır.

Toplumsal cinsiyetin devamını sağlayan toplum normları, kültürler arası değişkenlik gösterebilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri kendi içinde bulundukları kültürden farklı bir kültür içine girdiğinde ya da hâlihazırda içinde bulundukları kültürde toplumsal cinsiyetin devamlılığını sağlayan normları kadınların oluşturduğu ve sürdürdüğü görüşünü dile getirmişlerdir. Ayhan öğretmen de toplumsal cinsiyet normlarını oluşturanların kadınlar ve hatta kendi eşi olduğunu şöyle belirtmektedir:

Toplumda erkek çocuğa bakış ayrıdır kız çocuğa bakış ayrıdır bunu yaratan da annelerdir. Kendi erkek çocuğuna farklı davranan kendi kız çocuğuna farklı davranan, erkeğin bir adım önde olduğunu görüyoruz toplumumuzda. Cinsiyetler arasında bir eşitlik yok. Erkek çocuklara daha çok değer veriliyorlar. Mesela ben ve eşim. Kızım ve oğlum var. Oğlan çocuğuna daha fazla tolerans tanıyor. (Görüşme Kaydı: Ayhan öğretmen)

Kalıp yargılar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamına katkı sunmaktadır. Kalıp yargıların değişmesi ise kolayca gerçekleşecek bir şey değildir. İnsanlar için bilmediklerini öğrenmek görece kolay olsa da doğru bildiklerinin yanlış/eksik/hatalı olduğunu anlamaları ve değiştirmeleri oldukça zordur. Kalıp yargılar öğretmenlik mesleği içerisinde de yaygındır. Sibel öğretmen kendi düşüncelerindeki kalıp yargıları fark etmiş ancak değiştirme noktasında hâlâ sürecin içinde görünmektedir. Kendini eleştirme noktasında ise Sibel öğretmen şunları ifade etmektedir: *Meslek alanımıza baktığımızda kadınların hep öğretmen olması gerektiği düşünülür. Anasınıflı öğretmenlerinde de kadınlarla karşılaşsınız. Erkek anasınıflı öğretmeni olduğunda ben bile hâlâ şaşıyorum.* Öğretmenler toplumun içinde kültürel olarak yer değiştirdikçe ve deneyimleri farklılaştıkça toplumsal cinsiyet algılarının değiştiğini belirtmişlerdir. Değişimler genellikle kalıp yargılarının yıkılmasına neden olmuştur. Kalıp yargıların yıkılması toplumsal cinsiyet konusunda neler yapılabileceğini, çözüme nereden başlanılabileceğini de kolaylaştırabilecektir. Dilek öğretmen, toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili algısının içinde bulunduğu kültürle birlikte değiştiğini dile getirmiştir:

Toplu olarak benim yetiştiğim taraf Doğudan daha farklıydı, Batıydı. Şu an bulunduğum ortam beni şok etti. İlk geldiğimde babaların sıkıntılı olduğunu zannediyordum. Çocuklarını okula göndermeyenlerin babalar olduğunu zannediyordum. Ama burada bu ayrımı yapan bence kadınlar. Yani kadından kadına geçiyor. Babaanne etkiliyor "Hayır, o kız okumayacak" diyor. Belirli bir çağa erdi belli bir yaşa geldi mi örneğin 14 yaşında çocuk regl olduğunda 7. sınıfta okuldan çekiliyor. Ben baba çekiyor sanıyordum. Baba da dede de bu durumdan çekiniyor. Babaanne ya da anne okuldan alıyor çocuğu. Toplumsal açıdan bölge bölge fark var bu yüzden. (Görüşme Kaydı: Dilek öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet meselesi ile ilgili ön bilgilerinin ne olduğu bu konuda bir eğitim alıp almadıkları da bir tema olarak belirlendi. Öğretmenlerin konuyla ilgili eğitimleri toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarının

şekillenmesinde son derece önemli olarak görülmektedir. 13 kod ve üç kategori sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili eğitimi teması altında yer almaktadır. Temayı oluşturan kategoriler; *hiç karşılaşmadım, katıldım ve vardı katılmadım* olarak belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesiyle ilgili eğitim alan öğretmenlerin sayısı ise çok az olarak tespit edilmiştir. Sadece bir öğretmen toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili bir seminere katıldığını belirtmiştir. Dört öğretmen daha benzer konularda eğitimle karşılaştıklarını ama gördükleri eğitimin doğrudan toplumsal cinsiyet meselesi olmadığını ifade etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili bir eğitimle hiç karşılaşmadıklarını belirten öğretmenlerin sayısı ise katılımcı grubun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Aysu öğretmen de konuyla ilgili bir eğitim almadığını *almadım yani katıldım mı diye düşünüyorum hayır katılmadım* şeklinde belirtmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazılarından gelen görüşler toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili bir eğitime katılmadıkları ancak karşılaşırlarsa katılacakları yönündedir. Özge öğretmen bu konudaki hassasiyetini *herhangi bir kursa veya seminere katılmadım ve denk gelmedim denk gelseydim merak ettiğim bir konuydu mutlaka katılırdım* sözleriyle ifade etmiştir. Öğretmenler bu konudaki isteklerini araştırmacıya da bu konuda bir eğitim verip vermediğini sormalarıyla da ayrıca dile getirmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunlukla toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili bir eğitim almadıkları belirlenmiştir. Genel olarak lisans dönemindeki bazı dersler öğretmenler için konuya yakın olarak tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili eğitim hayatlarında bazı ders içeriklerinde benzer konularla karşılaştıklarını eklemişlerdir. Çalışma hayatlarında hizmet içi eğitimlerde sunulan eğitimlerin içeriğinin ise toplumsal cinsiyet eşitliğinden çok, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olduğu söylenilebilir. Gökçe öğretmen bir programda ve derste konuya ilişkin ipuçları yakaladığını *Sağlık Bakanlığının bir sertifika programından örnekle orada kadının geri planda kaldığına vurgu yapılmıştı. Bir de iletişim dersinde ilişkiler üzerine konu başlığımız vardı. Adabı muaşeret kuralları üzerine, toplumda kadının oturma adabı gibi başlıkları hatırlıyorum* şeklinde ifade etmiştir.

Meslek eğitimlerinde doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi temalı bir eğitime katıldığını söyleyen bir öğretmen vardır. Suat öğretmen toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili bir seminer aldığını belirtmiştir. Ancak içerik olarak memnun olmadığını şöyle söylemiştir:

Toplumsal cinsiyetle ilgili ben bir seminer aldım. Millî Eğitimde aldım, 2018 program değişikliğinden sonra bir de toplumsal cinsiyetle ilgili bir seminer olmuştu Millî eğitimde o seminere katılmıştım. Millî eğitimin görevlendirdiği bir arkadaşta. Hiç başarılı değildi. Veren arkadaş da

karşısındaki grup da çok dar açıdan bakıyorlardı. Ben orda söz alıp tartışmaya giremedim çünkü bunu bizim grupla maalesef yapamazdım. Çok fazla şey anlatmam gerekecekti, anlatsam da insanlar anlamayacaktı. Çünkü öğretmen arkadaşlarımızda bile birkaç cümlelik çok basit şeyler anlıyorlar. Eşcinsellere özgürlük gibi bir şey anlıyorlar. Kadın erkek eşitliği diyor o kadar. Bunun dışında yaklaşım bir felsefi duruş bunları izah etmemiz pek mümkün gözüküyor. (Görüşme Kaydı: Suat öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet meselesinin gidişatını nasıl gördükleri toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgilerinin açıklanmasında önemli görülmüştür. Analizlerde bu yönde bir incelemeyle verilerden 52 kod çıkartılmıştır. Kategoriler sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyetin geleceği görüşleri olarak toplumsal cinsiyet algılarını yansıtan bir tema oluşturmuştur. Bu tema altında birleşen kategoriler sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet konusunda olumlu düşüncelerini, algılarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Ancak öğretmenlerin umutsuz tutumları burada ön plana çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet konusunun geleceği teması altında birleşen kategorilerden en çok kodun birleştiği kategori olumsuz görüşlerdir. Kadın cinayetlerinin artması, olumlu örneklerle karşılaşılmaması, İstanbul Sözleşmesinin iptali sık tekrar eden kodlar olmuştur. Öğretmenler İstanbul Sözleşmesinin iptalinin cinsiyet eşitliği meselesinde toplumu geriye götürdüğü görüşünü belirtmişlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında neler yapılabilir sorusuna cevabında Turgut öğretmen eril toplum yapısını vurgulayıp İstanbul Sözleşmesinin kaldırılmasını olumsuzluk olarak şöyle değerlendirmiştir:

Olanı yok ettik. İstanbul Sözleşmesi mesela. Toplumda cinsiyet ayrımcılığına neredeyse sıfıra indirebilecek düzeyde bazı gelişmeler olduğundan bahsediliyor. Cinsiyetçiliği tümünden kaldırma gibi bir şey oluştu orada. Tabii ki eril toplum burada müsaade etmiyor buna. (Görüşme Kaydı: Turgut öğretmen)

Benzer bir şekilde İstanbul Sözleşmesinin iptaline değinen Oğuz öğretmen içeriğe hâkim olmadığını dile getirmektedir. Aslında toplumun çoğu kesiminde sözleşmenin içeriğinden çok taşıdığı siyasi anlamı etkili olmaktadır. Konudan bahsederken Oğuz öğretmen de içeriği bilmediğini, pek çok insanın da aynı durumda olabileceğini belirtmiştir. *Son zamanlarda çok kullanılan İstanbul Sözleşmesi mesela. İçeriğine çok hâkim değiliz. Topluma bunu çok iyi anlatılamadığı kanaatindeyim. Belki bizim kültürümüz için gereksiz belki de çok gerekli. Ama bunlar anlatılamadı.* Oğuz öğretmen gibi İstanbul Sözleşmesinin içeriğini bilemeyen ancak iptalini olumsuz olarak gören öğretmenler de vardır. Her kanunun her maddenin içeriğini bilmediğimiz gibi İstanbul Sözleşmesinin içeriğinin de bilinmemesi gayet doğaldır. Ancak bu kadar konuşulmasının nedeni medyadaki temsil gücü olmalıdır.

Olumsuzluk toplumsal cinsiyet konusunun geleceğinde en çok ifade edilen görüş olmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet meselesinin geleceğini

olumlulardan çok olumsuz görmektedir. Gözlemlerde de aynı umutsuz tutum dikkat çekmiştir. Bu kategori altında en çok tekrar eden kavramlar/kodlar İstanbul Sözleşmesinin iptali ve kadın cinayetleridir. Bunun yanında yasa ve kanunların yetersiz kaldığı ve kültürel olarak değişimin zorluğu da sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından vurgulanmıştır.

Toplumsal cinsiyet konusu günümüzde farkındalığı giderek artan bir meseledir. Olumsuzlukların yanında olumlu gelişmelerin de fark edilmesi ve özellikle eğitimciler tarafından desteklenmesi kıymetlidir. Olumsuz görüş belirten Gökçe öğretmen *güncel anlamda maalesef günümüzde çok da olumlu örneklerle karşılaşmıyoruz. Ama en azından mesleki anlamda kadınlara biraz daha fırsat tanınıyor bunu söyleyebilirim* ifadelerini kullanmıştır. Durumu olumsuz görmekle birlikte olumlu gelişmelerin de yaşandığının farkında ve bunu söylemektedir. Bir başka olumsuzluk gören ise Aydan öğretmendir. Olumlu bir gelişme görmediğini belirtirken kadına yüklenen sorumluluklarda değişim olmadığını ifade etmektedir. *Toplumda cinsiyet eşitliği olmadığı için çok fazla bir şey bulamıyorum. Çalışıp gelip yemeği yapan yine kadın. Çocuğa bakan yine kadın.* Aydan öğretmene göre gün sonunda kadına yüklenen roller aynıdır.

Medyanın yansıttığı bir toplumsal cinsiyet eşitliği algısı vardır. Bu öğretmenler tarafından fark edilmiş ve dile getirilmiştir. Toplumsal cinsiyet meseline medyanın olumlu ve olumsuz etkileri de öğretmenlerin dikkatini çekmiş görünmektedir. Mert öğretmen medyadaki olumsuz haberlerin vurgulandığını *şiddet olayları medyada çok arttı* şeklinde dile getiriyor. Diğer yandan Suat öğretmen medyadaki eşitlik algılarını vurguluyor:

Aslında reklamlarda bile görüyor mesela A ailesi makineye deterjanı ön yıkama yapıp da koyuyor B ailesi yapmadan. Baktığımızda bir tarafta deterjanı anne diğer tarafta baba koyuyor. Görselde tüm aile var. Düne kadar ailenin reisi baba derdik sosyal bilgiler öğretmenleri olarak. Ve rolleri kesin çizgileriyle ortaya koyardık. Bir problem de görmüyorduk bu konuda. Günümüzde bu tarz farkındalık tüm toplumda olan bir şey. (Görüşme Kaydı: Suat öğretmen)

İki öğretmenin medyanın etkisini farklı açılardan ele aldığı görülmektedir. Suat öğretmen olumlu temsillere vurgu yaparken Mert öğretmen şiddet, cinayet haberlerin çok artmasını olumsuz örneklerin medyada fazla yer almasını yanlış bulmaktadır. Medyada kadın temsili ve eşitlik anlayışı tartışmalıdır. Kadınların görünür olmasını (örneğin kadın bir otobüs şoförünün haber yapılması) savunanlar olduğu gibi kadınların yaptıklarının normal kabul edilmesinin önemini vurgulayan bilim insanlarımız da vardır.

Dezavantajlı gruplara tanınan pozitif ayrımcılık hakları öğretmenlerin dikkatindedir. Toplumsal cinsiyet meselesi konuşulduğunda öğretmenlerin bunu kadına verilen imtiyazlar olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Bunun cinsiyetler arasındaki eşitliği sağlamada bir araç ve olumlu bir gelişme olduğunu belirten öğretmenler de vardır.

Aynı zamanda pozitif ayrımcılığın da bir ayrımcılık olduğu ve amacının dışında eşitliği bozmaya hizmet ettiğini düşünen Akın öğretmen görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Yani hocam şimdi eşitlikte pozitif ayrımcılık var biliyorsunuz. Hani eşitliği sağlamak adına yapılan gibi. Ben eşitliği sağlamak için gerçekten sadece eşitlik olsa eşitlik sağlanacak. Eşitliği sağlamak adına pozitif ayrımcılık yapılması mesela aslında eşitliği bozan asıl şeylerden birisi de bu... Zaten pozitif-negatif fark etmiyor, ayrımcılık eşitliği bozuyor. (Görüşme Kaydı: Akın öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinde en çok göz ardı edilen konulardan biri erkeklerin bu eşitsizlikten nasıl etkilendikleridir. Çalışmaya katılan Begüm öğretmen duruma bu bakış açısıyla yaklaşarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının tek taraflı olamayacağını vurgulamıştır.

Cinsiyet eşitliği sağlandığı takdirde iki taraf açısından da olumluluk var. Tek kadınlar olarak bakmak istemiyorum. Çünkü biraz toplumda kadının pozitif ayrımcılığı daha ön planda oluyor. Ama aslında erkeklerin de kadınlara sunulan bu imkânlardan kendilerini biraz da olsun bazı konularda eğittiklerini bazı noktalarda törpüleyebildiklerini fark ediyorum ben. O yüzden bu iki yönlü. (Görüşme Kaydı: Begüm öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki algısı ve ön bilgilerine ait bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin algılarının içinde bulundukları kültürle değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet farkındalıkları ve ön bilgileri kendi inisiyatifleri neticesindedir. Eğitim, ders ya da seminer almış olan öğretmenlerin sayısı çok azdır. Sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet eşitliğinin geleceği konusunda umutsuz ve olumsuz düşüncelerini vurgulamışlardır. Olumlu buldukları gelişmeler, kadınların çalışma hayatına daha çok katılımı (henüz yetersiz bulunmaktadır) ve pozitif ayrımcılıktır.

4.1.2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşlerinin yaşam deneyimleriyle ilişkisi

Toplumsal cinsiyet eşitliği söz konusu olduğunda toplum içinde yaşayan her insanın bir deneyimi vardır. Yaşam deneyimleri konu hakkında bir görüş, düşünce, algı ve kavrayış olarak belleklere yerleşmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışları yaşam deneyimleriyle doğrudan ilişkili olduğu için bir problem sorusu altında incelenmiştir. Yapılan analizlerde sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşleriyle yaşam deneyimleri arasındaki ilişkiyi yansıttıkları düşünülen kodlar çıkartılmıştır. 43 kod dokuz kategori olarak iki tema halinde değerlendirilmiştir.

Şekil 4.3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaşam deneyimleri

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin cinsiyet eşitliği görüşlerini etkilediği tespit edilen ilk tema yetiştikleri aile ortamlarıdır. İnsanların nasıl bir ailede büyüdüğü dünya görüşlerini ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışlarını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Nasıl bir aile ortamında yetiştikleri sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine dayanmaktadır. Bu doğrultuda analizlerde 23 kod ve dört kategori belirlenmiştir. Kategoriler; geleneksel ve demokratik aile yapılarından başka anne babanın kişilik özellikleri ve duygulardan oluşmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yetiştikleri ve aile yapılarını içeren kodlar incelendiğinde geleneksel aile yapısında yetişmiş öğretmenlerin çokluğu dikkat çeken noktadır. Bunun yanında yoğunluk olarak ikinci sırada anne babasının kişilikleriyle ifadeler yer almaktadır. Yine kişiliklerle ilgili ifadelerde kuralcı, baskıcı, gelenekçi babalar ve anneler demokratik tutumlardan uzak ortamlarda yetişen öğretmenleri işaret etmektedir. Demokratik aile yapısında yetiştiğini ifade eden öğretmenler de mevcuttur. Ailesini duygularıyla ifade eden öğretmenlerin de olumlu görüş belirtmeleri önemlidir. Sadece bir öğretmen aile yapısını ailede kendisine yüklenen rolle ifade etmiştir. Sevim öğretmen babasının uzakta çalıştığını ve evde erkek görevinin annesi tarafından ona yüklendiğini *erkek olmadığı için babam da dışarıdaydı bütün şey bendeydi. Para harcama özgürlüğü, yaşam özgürlüğü dış işler... Beni de erkek gibi yetiştirmiş* sözleriyle ifade etmiştir. Aile yapısını Erdem öğretmen, *Türk aile yapısı, ailemizde olduğu gibiydi* sözleriyle geleneksel olarak tanımlamıştır.

Geleneksel aile yapılarında gözlenen bir durum babaya karşı anne ile iş birliği içinde olmaktır. Anne, babanın baskısını azaltmaya çalışmaktadır. Böyle bir aile ortamı olan Sevinç öğretmen durumu şöyle açıklamıştır: *Benim aile ortamım biraz demokratik değildi ilk başta onu söyleyeyim. Babamın baskısı çok yoğundu. Ama yapacağımız*

şeylerden annemle birlikte geri kalmadık. Geleneksel yapıda yetişen Esin öğretmen, yetiştiği aile yapısı içinde kadın ve görme engelli olmanın zorluğunu şu sözlerle anlatmıştır:

Genellikle toplumun bakış açısı ataerkil olduğu kabul edilen bir çevrede büyüdüm sonsöz babadır bizim ailede. Gelenek ve göreneklerimizin devam ettiği bir ortamda yetiştim... Üniversiteye başladığım zaman aile büyüklerim okumama gerek olmadığını liseyi bitirdikten sonra rahatlıkla memur olabileceğimi üniversiteye devam etmemin görme engelinden dolayı zor olacağını gereksiz olduğunu söylediler. (Görüşme Kaydı: Esin öğretmen)

Geleneksel aile yapılarında anneler devamlı çocuklarıyla ve işleriyle ilgilendikleri için toplum içinde azınlık olan çalışan anne çocukları dışlanmış ve yalnız hissedebiliyorlar. Hem kendi yaşam becerileri daha fazla geliştiği için güçlü ve özgüvenli olurken diğer yandan Gökçe öğretmen gibi annelerinin çalışması onları çevrelerine karşı yanlış hissettirebiliyor. Geleneksel aile yapısıyla annesinin çalışmaya başlaması ile (ergenlik yıllarına denk geliyor) karşılaşan Gökçe öğretmen, annesinin çalıştığı dönemden memnun olmadığını ama aynı zamanda geleneksel bir yapıya bürünmelerinden de rahatsızlık duyduğunu dile getirmektedir:

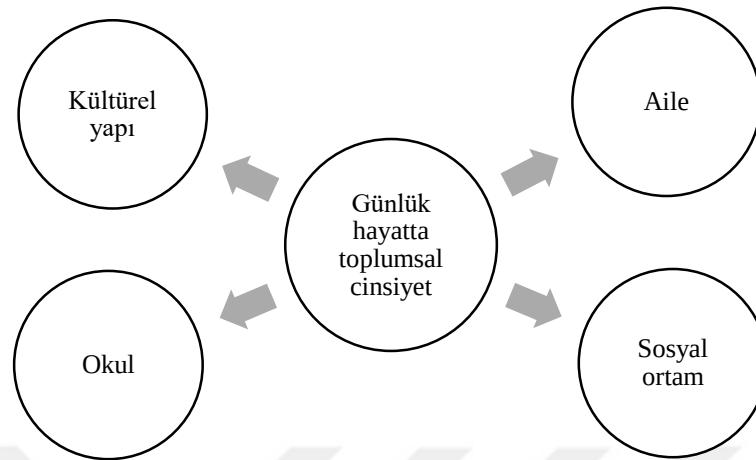
Çalışan bir annem vardı. Kadın erkek eşitliğini savunsam da çalışan bir annenin çocuğu olmak beni memnun etmiyordu. Çocukluk döneminde dışlanmış gibi hissettim. Küçükken bu boş vermişliğin üstüne annem ben ergenlik yıllarımdayken işten ayrıldı ve geleneksel bir aile yapısına büründük bir anda. Bu da bana zor geldi. Kız çocuğu evden çıkmaz, az konuşur gibi örnekler yaşadım o dönem. (Görüşme Kaydı: Gökçe öğretmen)

Demokratik ailede yetişmenin ve birbirini seven anne babanın çocuklar üzerinde nasıl etkiler bıraktığı Dilek öğretmenin söylemlerinde görülebilmektedir. Demokratik bir aile yetiştiğini *Annem hem çocuklarına çok düşkün bir kadındı, hem de babama, babam da bize. Babam annemi de çok severdi gözümüzün önünde severdi hem de. Çok mutlu bir çocukluk yaşadık. Demokratik bir aileydi, özgürdüm* sözleriyle ifade etmiştir.

Aile yapıları geleneksel ya da demokratik olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışını etkileyen durumlar incelendiğinde önemli bir fark gözlenmemiştir. Öğretmenler farklı aile ortamlarında büyümüş olsalar da toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna ilgili ve katkı sunmaya isteklidirler. Toplumsal cinsiyet eşitliğine olan ilgilerine, aile yapıları değil zaman içerisinde kendilerini geliştirmeleri ölçüt olarak belirtilebilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algısı ve ön bilgisinin incelendiği bu başlıkta günlük hayatta karşılaştıkları durumları nasıl değerlendirdiklerine dair kodlar çalışma için önemli olduğundan bir tema olarak yer almıştır. Verilerin analizinde 20 kod dört kategori günlük hayatta toplumsal cinsiyet temasını oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet meselesinin sosyal bilgiler öğretmenlerinin günlük hayatlarında en çok kültürel yapı olarak

çıktığı görülmektedir. İkinci sırada sosyal ortamlarında bunu fark ettiklerini söyleyebiliriz. Okul ortamında ve en az aile ortamında toplumsal cinsiyeti gözlemledikleri söylenebilir. Temayı oluşturan kategoriler Şekil 4.4.'te gösterilmektedir.

Şekil 4.4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin günlük hayatlarında toplumsal cinsiyet

Toplumsal cinsiyet hayatın doğumdan önce başlayarak insan hayatının her alanında etki sahibi bir durumdur. Farkında olunan toplumsal cinsiyet durumları daha çok rahatsızlık/eşitsizlik hissedildiğindedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden toplanan verilerde de rahatsız olunan durumlar, eşitsizlik ifadeleri vardır. Rahatsız olunan durumlarda kültür içindeki öğeler en geniş alanı kapsamaktadır. Kültür içerisinde dikkat çeken geçmişten getirdiğimiz cinsiyetçi söylemlerdir. Erdem öğretmen cinsiyetçi söylemler içerisinde atasözlerine *Elinizin hamuruyla bu işi yapamazsın diyen atasözlerimiz var* sözleriyle vurgu yapmıştır. Tunay öğretmen, ayrımcılığın her alanda olduğunu söyleyerek dildeki ayrıma işaret ediyor: *Dilimizde de var ayrım ve bu ayrım dilimizden başlıyor. Günlük hayatta oturma şeklinde bile cinsiyet eşitsizliğinin olduğunu düşünüyorum.*

İş veya öğretmenler için okul ortamı da yine sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet konusunda deneyim yaşadıkları bir kategori olarak yer almıştır. Verilen emeğe karşın alınan ücretlerin farklılıklarına, kadın ve erkek mesleği olarak ayrımlara değinen Ayhan öğretmen düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Birden sorunca aklıma gelmedi mesela işten başlayalım erkeğin yapamayacağı iş yokken taksi şoförlüğü, inşaat, sanayi birçok dalı aşıcılık, kahve işletmeciliği en çok erkekler tarafından yapılan şeylerdir. Erkek mesleği gibi görülüyor. Kadınlar eşit işleri yapsalar bile aldıkları ücretler daha az. (Görüşme Kaydı: Ayhan öğretmen)

Aile içerisinde kadın sorumluluğunun fazla olması da yine toplumsal cinsiyetin öğretmenlerin dikkatini çektiği ve vurguladıkları bir durumdur. Sevinç öğretmenin bu durumu ifadesi şu şekildedir: *En basitinden annelik. Yani sanki çocuğu sadece kadın yaptı. Erkek yedek ebeveyn. Ya da kadın hem çalışıyor eve geliyor, ütüsünü yapıyor, yemeği*

yapıyor. Hayır erkek de yapsın. Oğuz öğretmen kendini de eleştirerek bir yorum getirmektedir:

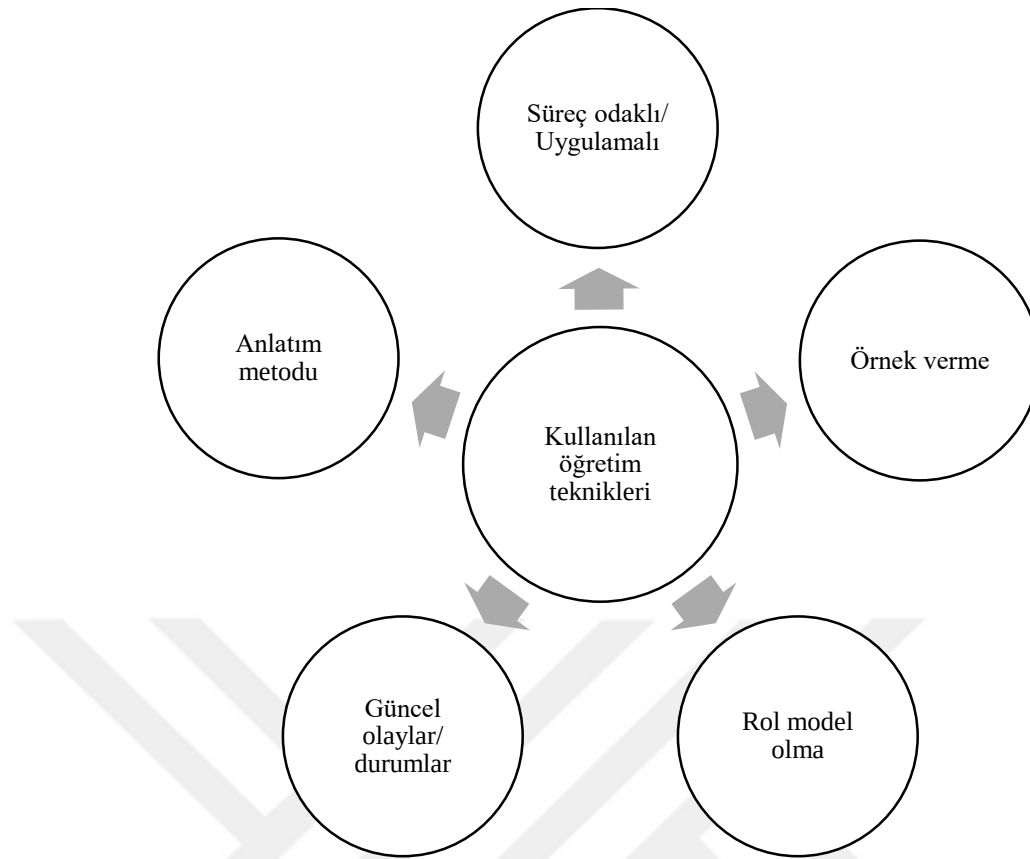
Kendimden örnek verecek olursam bir erkek olarak bakmayın böyle konuşuyoruz ama şiddet yok evinizde ama her şeyi kadından beklemek bir su da getir masayı da sen topla anlayışınız çoğu zaman bizde de hâkim. Çayı da koysana gibilerinden. Belki bizde şiddet yok. Dediğim gibi benim eşim de çalışıyor Biyoloji öğretmeni ama o rahatlık bizde de var. Ben de zaman zaman mutfığa girerim bulaşık yıkarım sofrayı toplarım ona çay götürürüm. Ama genel olarak baktığımızda hani evin işlerinden de kadın sorumludur anlayışı bizde eşitliği bozuyor, yalan konuşmayalım. Ailemizden gördüğümüz şekliyle ev işini de kadın yapsın, çayı da kadın getirsin anlayışı bizde de var yok değil. Ama bir babamız gibi dedemiz gibi değil. (Görüşme Kaydı: Sevinç öğretmen)

İfadeler değerlendirildiğinde kadının ev içinde sorumluluklarının fazla olması geçmişten gelen ve sorgulanmadığı için devam eden bir miras gibi görünmektedir. Oğuz öğretmen aile içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin bozulduğunun farkında olduğunu ifade etmektedir. Eşitsiz tutumların geleneksel bir yaklaşım olduğunu ancak henüz tam bir dönüşüm geçiremediği için sürdüğünü de belirtmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinde pek çok kişi gibi öğretmenler de kendi deneyimlerini öğrencilerin bazen de çocuklarının yaşamaması için mücadele içinde oldukları düşünülmektedir. Bunu farklı yollarla ifade etmişlerdir. Toplumsal cinsiyete bakış açıları yaşadıkları olumsuz deneyimlerin tekrarlanmaması üzerine değişmektedir. Bu bazen kadınların kendi cinsiyetinden olanların aynı deneyimleri yaşamaması üzerine olurken bazen de erkek öğretmenlerin kendi kız çocuklarının yaşamaması içindir.

4.1.3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri

Öğretmenlerin derslerinde kullandıkları yöntemler, öğrencilerin dikkatini çekme ve derse dahil etme anlamında önemlidir. Öğrenciler kendilerini konunun ne kadar içinde ve aktif bulurlarsa konuya dahil olma olasılıklarının artacağı bir gerçektir. Derslerde kullanılan yöntem ve tekniklerin çeşitli, aksiyonlu olması değil öğrencinin yaşam deneyimlerinden yola çıkması ya da bir yaşam deneyimi sunması kastedilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden elde edilen verilerin analizi sonucu kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri, kodlar ve kategorileriyle bir tema oluşturmaktadır. Analizlerde 30 kod, beş kategoride bir araya getirilmiş hangi öğretim tekniğini kullandıkları temasını oluşturmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ile bağlantılı konularda kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri Şekil 4.5.'te gösterilmiştir.

Şekil 4.5. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en çok tekrar ettikleri yöntem anlatım metodu olmuştur. Örnek gösterme ve süreç odaklı uygulamalar ikinci tekrar eden yöntemlerdir. Rol model olma, güncel olayları ve haberleri kullanarak öğrencilerin dikkatini çekme yine öğretmenlerin tercih ettikleri tekniklerdir. Öğretmenlerin kullandıkları yöntem ve teknikler genel hatlarıyla Tablo 4.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kullandıkları Yöntemler				
Anlatım	Uygulama	Örnek verme	Rol model olma	Güncel olaylar
Yeri geldiğinde söyleme	Araştırma ödevi	Ailelerden örnekler vererek	Örnek rol model olarak	Sosyal medya haberleri
Konuşma yapma	Beyin fırtınası	Başarılı kadınlardan örneklerle	Kadın olarak rol model olma	Güncelden yola çıkarak
Hikâyeler anlatma	Tartışma	Eski öğrencilerden örneklerle	Öğretmen olarak kadın erkek eşit davranarak	Gazete haberleri kullanarak

Uygulanan etkinlikler, kullanılan yöntem ve tekniklerin çeşitliliğine bakıldığında güncel örnekler, iyi örnekler, rol model olma, beyin fırtınası, tartışmalar, sosyal medyayı kullanma gibi farklı örnekler görülebilmektedir. Kullandığı yöntem-tekniklerin yanında

farklı uygulamalar yaptığını belirten öğretmenler de olmuştur. Begüm öğretmen rol oynama tekniği kullandığını bunu yaparken de öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkması için teşvik ettiğini ve cinsiyet eşitliğini gözettiğini şöyle dile getirmektedir:

Rol oynama tekniği kullanıyorsam kız erkek fark etmiyor hepsinin dahil olabileceği örneklerle bunu şekillendiriyorum. Ya da bir grup çalışması yaptığında mesela kızlar bir grup erkekler bir grup olmak istiyordu. Ben sadece kız veya erkek bir grup değil de kız-erkek karışık gruplarda etkinlik yapılacak diyordum. Haftada bir etkinliklerimiz oluyordu kutlamalar vesaire. Mutlaka bir kız ve bir erkek öğrenci sunucu olarak seçiyordum. Sunuculuk da sadece kızın veya erkeğin yapabileceği bir şey değil iki cinsiyetin de görünmesini istiyordum. (Görüşme Kaydı: Begüm öğretmen)

Ders içerisinde veya dışında fark etmeksizin öğrenme ortamını fırsat bilen Begüm öğretmenin toplumsal cinsiyet eğitimi uyguladığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Mert öğretmen de öğrencilerin bir arada yaşama kültürünü geliştirmek için çabaladığını *Hep beraber oynatıyoruz grup çalışmaları yapıyoruz birlikte. Ben daha öncelerden salgından önce, istasyon tekniği altı şapkalı teknik gayet güzel grup çalışmaları yaptık. Bu gibi etkinliklerle arkadaşlık duygusu birlikte yaşama pekiştirilebilir* bence sözleriyle ifade etmektedir. Uygulamalı olarak yapmak ya da örnekler vermek, doğru ve yanlış davranışın ne olduğunu söylemekten daha etkilidir. Rol model olmak da yine sosyal öğrenme için etkili bir yöntemdir. Aysu öğretmen kendinden örnekler verdiğini ve bu konuda geri dönüşler aldığını da belirtmektedir:

Ben hep kendimden örnek veriyorum. Özellikle kız öğrenciler için kendimden örnekler veriyorum. Bir meslek sahibi olmalarını çok istiyorum. Ve bu şekilde etkilediğim öğrencilerim de var. Bana yıllar sonra da geriye dönüşler yaptıklarından. İyi ki hocam bize bu şekilde yönlendirmişsiniz kendi ayaklarınızın üzerinde durun demişsiniz. Bize örnek olmuşsunuz dediklerini biliyorum. Sonrasında bana mesaj atarak geriye dönüşler oldu. (Görüşme Kaydı: Aysu öğretmen)

Öğretmenlerin motivasyon kaynağı çoğu zaman öğrencilerinden gelen dönütler, söylediklerinin, yaptıklarının etkili olduğunu bilmektir. Aysu öğretmen bu motivasyonla derslerinde farklı öğretim metotları kullandığını da *Yine tarihi şahsiyetler yine özellikle tarihi kadınlardan ders içerisinde canlandırmalar yaptık sınıfta. Onların yerine geçip drama gibi sınıfta biz o şekilde yapmıştık* sözleriyle ifade etmektedir. Sosyal bilgiler öğretmeni olmanın bir avantajı, tarihteki tüm olayları ve kişileri ders materyali olarak kullanabilmektir. Toplumsal cinsiyet eşitliği söz konusu olduğunda da bu avantajlı bir durumdur. Doğru örneklerin bulunup çıkarılması da yanlış uygulamaların/örneklerin tartışılması da konu için etkili olacaktır.

Sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından sık tekrar eden yöntemlerden biri de cinsiyet ayrımı meselesinin özellikle tekrarlanmaması ve vurgulanmamasıdır. Bu tartışmalar uzmanlar tarafından güncel olarak da konuşulmaktadır. Bir grup araştırmacı cinsiyetlere vurgu yapılmamasını (iyi örnekleri göstermek de dahil) cinsiyet ayrımının önüne geçmek

için bir yol olarak sunmaktadırlar. Ayrım olduğunu hissettirmeme, öğrencileri çocuk olarak değerlendirme ve cinsiyetlerine vurgu yapmamak, insan olarak değer vermek gibi kavramlar da öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Erdem öğretmen *derste bunu işlerken bir ayrım olduğunu hissettirmediğini* ve derslerde *toplumsal cinsiyet farklılıklarını azaltmak için dersin içinde olan kazanım olarak kadının neler yapabileceğini, başarmış kişilerden örnekler verdiğini* ancak ayrı bir vurguyu doğru bulmadığı dile getirmiştir. Toplumsal cinsiyetin konu olarak ele alınmasından ziyade bilinçaltına yerleşmesi gereken bir şey olduğu görüşündedir. Erdem öğretmen aynı zamanda rol model olmayı hem öğretmen hem baba olarak önemsiyor. *...toplumsal cinsiyetle ilgili kurtulmamız gereken ilk şey kalıp yargılar. Kız çocuk babası olarak ben bu yargıların oluşmaması için gerekeni yapmaya çalışıyorum. Yemek yaparak, her işi yaparak, gerek uygulayarak, söyleyerek öğretmeye çalışıyorum hem kendi çocuklarıma hem öğrencilerime.* (Görüşme Kaydı: Erdem öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinden materyal geliştirmiyorum, özel bir uygulama yapmıyorum diyenler de vardır. Esin öğretmen, *Yetiştirmemiz gereken birçok konu olduğu için de bu konuya değinmedim ve materyal geliştirmedim* sözleriyle durumu ifade etmiştir. Ayhan öğretmen de benzer bir şekilde *materyal şeklinde şunu geliştirdim desem yanlış olur sırtımızda inanılmaz müfredat yükü var* sözleriyle durumu gerekçelendirmektedir. Öğretmenlerin ifadelerinde bazen örnekler vermeyi bir şey yapamama gibi belirtenler vardır. Gökçe öğretmenin *Herhangi bir çalışmam yok örnekleri somutlaştırarak veriyorum* derslerle bu kadar sözleri bu duruma bir örnektir. Yine benzer ifadeleri Sibel öğretmen şu şekilde kullanmıştır: *Hiçbir materyal geliştirmiyorum net olarak, ben onların günceli takip ederek ilerlemelerini istiyorum ve genelde güncelden yola çıkarak daha çok konuşarak ilerliyorum.* Verilen örnekler öğretmenlerin, kendilerini ve yaptıklarını yeterli bulmadığı yönünde yorumlanabilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavrayışlarını yansıttıkları bir ortam olan dersler, çalışmanın temel izlem ve gözlem noktalarından biridir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin konuyu öğrencilere nasıl ulaştırdığı da yine öğretim faaliyetlerine yansımaya araç olması bakımından kıymetlidir. Öğretmenlerin kullandıkları yöntemin/tekniklerin çok çeşitli olması değil öğrenciye hitap etmesi, hedeflenen amaca ulaşması açısından çalışmada yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenleri pek çok zaman *hiçbir etkinlik yapmıyorum, anlatıyorum, söylüyorum, örnekler veriyorum, yeri geldiğinde değiniyorum* demektedirler. Kullanılan yöntem

çeşitliliği az görünmekle birlikte yöntemin uygulanma tekniği çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Öğretmenler kendi uygulamalarını yetersiz bulmaktadırlar.

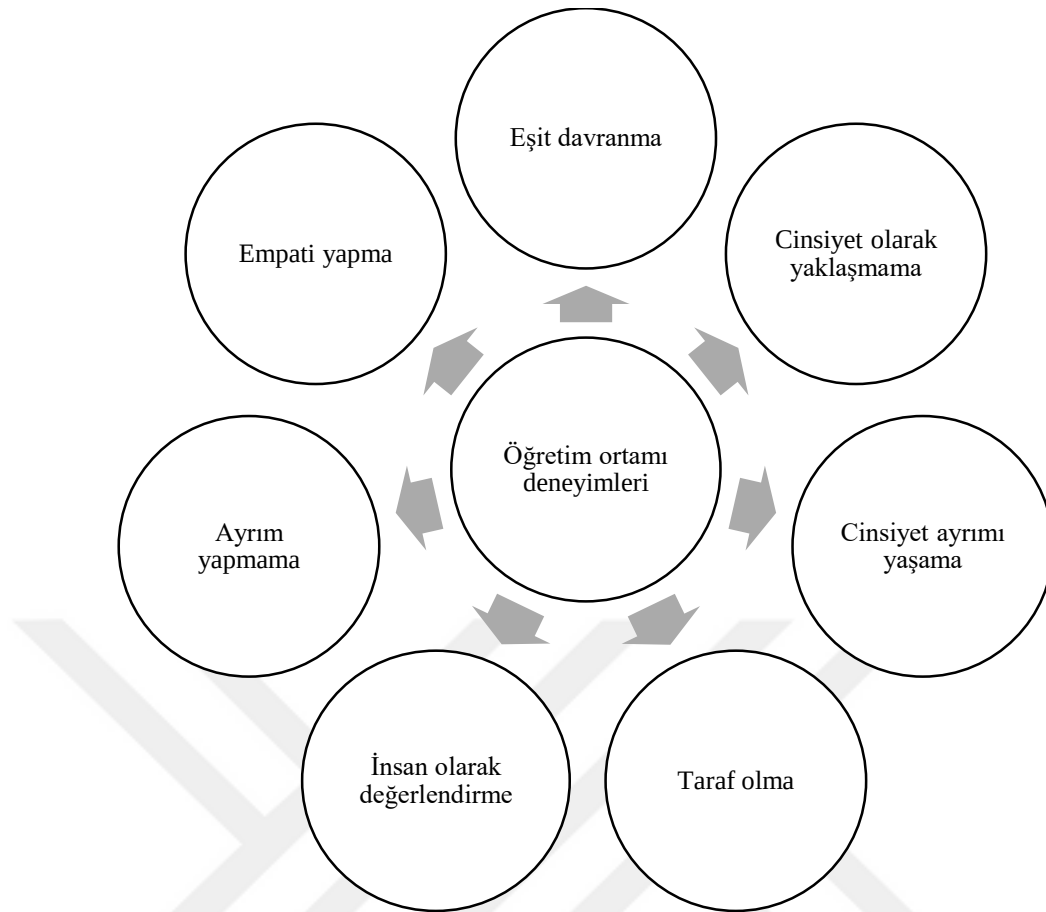
4.1.4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kavrayışlarının öğretim faaliyetlerine yansması

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusu kişiler tarafından nasıl kavranırsa hayatlarına o şekilde yansır. Kişiler olumsuz örnekler yaşamışsa ya da yaşadıklarını pozitif olarak değerlendiriyorsa öyle yaşayacak ve yansıtacaktır. Öğretmenler için bu kavrayışlarını hitap ettikleri gruba ulaştırmak, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu derslerine ve sınıf dışında okul ortamlarına nasıl yansıttıklarıyla ilişkilidir. Okul içerisindeki öğretim faaliyetlerinde öğrencilerine karşı tutumları, cinsiyetçi yaklaşımlara karşı tavırları, derslerinde konuya yer verme durumları, problem durumu olarak bir başlık altında incelenmektedir. Analizlerde 50 kod problem durumuyla ilişkilendirilmiş, 13 kategori ve iki tema altında düzenlenmiştir. İki tema Şekil 4.6.'da gösterilmiştir.

Şekil 4.6. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili kavrayışlarının öğretim faaliyetlerine yansması

İki temadan ilki sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrenme ortamlarında neler yaşadığı ve öğrencilere karşı tutumlarının incelendiği bir temadır. Öğretim faaliyetleri içinde öğretmenlerin cinsiyetçi davranışlara karşı nasıl bir tutum sergiledikleri, toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarının öğrencilere nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmak istenmektedir. Tema altında yedi kategoriyi oluşturan 31 kod analizlerde tespit edilmiştir. Şekil 4.7.'de kategoriler ve tema gösterilmektedir.

Şekil 4.7. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim ortamı deneyimleri

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusu, deneyimlendiği her daim, ayrımcılıklar üzerinden olmayacağı bir gerçektir. Eşitlikçi tutumlar toplumsal cinsiyet eşitliğinin kavranması için en etkili yoldur. Öğrencilere çocuk, birey, insan olarak değer vermek ve önemsemek toplumsal cinsiyet eşitliği için öğretici olabilmektedir. Cinsiyetlerinin insan olmalarının önüne geçemeyeceğini hissettirmek de öğretmenler tarafından uygulanan davranışlardır. Barış öğretmen öğrencilerine *cinsiyet olarak bakmıyorum kesinlikle öğrenci olarak algılıyorum* diyerek bu durumdan bahsetmektedir. Empati kurdurmak, karşı cinsiyeti daha iyi anlamak için ve kendi tutumlarını düzenlemek için yine kullanılan bir yöntemdir. Akın öğretmen öğrencilerine empati kurdurmaya çalışarak ortaya çıkan ya da çıkabilecek sorunları çözdüğünü anlatıyor.

Genelde ben hep empati kurmaya çalışıyorum çocuklarla. Hani cinsiyet, yaş, inanç vesaire unsurlar ortadan kalktığı zaman, çocuklara o empatiyi yaşattığınız zaman zaten hemen farkına varıyorlar. Ama cinsiyete dikkat çekildiği zaman hani oradan açıklanmaya çalışıldığında orada çözüm olmuyor. Zaten mutlaka empati kurdurmak gerekiyor dediğim gibi cinsiyete odaklanmadan empati kurdurmak gerekiyor çocuklara. Çoğunlukla hallediliyor o zaman. (Görüşme Kaydı: Akın öğretmen)

Akın öğretmen. Vurgulanan öğenin beslenmesi büyümesi bakımından haklıdır. Cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için cinsiyete vurgu yapılmaması gerektiğini belirtmiştir

Olumsuz bir yaklaşımı daha da beslememek için olumlu tutumlarla ve empatiyle yaklaşmak hedefe ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, öğrencilerin cinsiyetçilik tutumlarına karşı kullandıkları en yaygın tutum, eşit davranarak sorunları çözmeye çalışmadır. Barış öğretmen de öğrencileri arasında ayrım yapmadığını ve yaşanan cinsiyetçi bir durumda nasıl çözümler ürettiğini *bazen kızlar gelir erkekler bizim oyunumuzu bozuyor bana hakaret edildi gibi. Bunu kızlar da söyleyebilir erkekler de söyleyebilir. Kimin söylediğinin bir önemi yok. Her neyse konuyu tamamen insani özellikler bakımından ahlak olarak ahlaki özelliklere bağlı kalarak çözüyorum* ifadeleriyle belirtmiştir. Onun için öğrencinin cinsiyetinden çok insan kimliği ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrımcılıkların önüne geçmek için öğretmenler eşit davranmayı ve eşit davranılması gerektiğini sık sık vurguladıklarını dile getiriyorlar. Sorunu insani değerlerle çözmek daha yapıcı görünmektedir. Kız çocukları toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla daha çok öne çıkarılmaya ihtiyaç duyuyor gibi görünse de her zaman öyle olmamaktadır. Bazen oğlan çocukların da haklarını savunmanın, eşitliği sağlamada gerekli olabildiği durumlar olabilir. Begüm öğretmen böylesi bir örneği aktarıyor:

Ben genellikle kız ve erkeklerin yan yana oturtulması, grup çalışmalarında beraber olmaları, eğer bir taraf diğerine karşı üstünlük almaya çalışıyorsa ortak noktayı bulmaya çalışıyorum. Burada şunu da yapmıyorum, bazen kız çocukları biraz daha böyle kendi haklarını kullanamıyor gibi görünüyorlar ama aslında biz onlara bazen bir şeyleri o kadar iyi aktarmış oluyoruz ki erkekler pasif duruma düşüyor. Bu sefer erkeklerin de hakkını savunmamız gerekebiliyor. Öylesi ortamlar olmuyor değil. Ortak noktayı bulmak o kalıp yargıların yanlış olduğunu ya da çeşitli örnek olaylardan yola çıkarak bunu özellikle rehber çalışmalarında yapıyoruz. Önyargıların kırılması ile ilgili çalışmalar yapıyorum, deniyorum en azından. (Görüşme Kaydı: Begüm öğretmen)

Begüm öğretmenin örneğinde en çok vurguladığı kalıp yargıları kırmak, her zaman kadınların ezildiği, toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinden tek etkilenenlerin kadınlar ve kız çocukları olmadığı gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Konuşmanın en çarpıcı noktası ise *deniyorum en azından* ifadeleridir. Yapmaya çalıştığının hedefine ulaşamayacağı belli değil ama yapmaktan alıkoymayan bir emek var. Öğretmenlerin kendilerini ve yaptıklarını yetersiz görme eğilimlerini yine burada da görmekteyiz. Begüm öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliği görüşleriyle ilgili çalışmalarının sekteye uğradığını düşündüğü bir alan da okulun kuralları. İmam hatip ortaokulunda çalışan Begüm öğretmen okul içerisinde yaşadıklarını *çok böyle eşitlikçi bir ortamımız olmuyor. Çünkü baktığınızda katlara varıncaya kadar ayrı sınıfları oluyor* sözleriyle anlatmaktadır. Öğrencilerinin kız-oğlan olarak ayrışmasını sıklıkla gözlemlediğini *ben çocukları çocuklardan bazen şöyle şeyler duyuyorum işte erkek onlar. Onlar bizim arkadaşımız olamaz* şeklinde dile getiriyor.

Diğer sosyal bilgiler öğretmenlerinden de benzer öğrencilerin kız-oğlan olarak gruplaştıkları hatta aynı sırada yan yana oturmamak için ağıladıkları gibi örnekler dile getirilmiştir. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre oturması oldukça basit bir durum gibi görünse de birlikte yaşama kültürünü geliştirmesi açısından önemlidir. Zira ortaokul seviyesinde başlayan ayrışmanın ergenlik ve cinsel kimliklerin oluşmasıyla daha da ilerlemesi muhtemeldir. Özge öğretmen okullarında yaşanan cinsiyet temelli kutuplaşmadan şöyle bahsediyor:

Bizim okulda kesinlikle cinsiyet mücadelesi var. Kız öğrenciler erkek öğrencilerle aynı sırada bile oturmuyorlar. Ben oturturmaya çalıştığımda, biz oturmazız kız öğrenci var. Ben yanına oturmam. Bu biraz bu bölgenin muhafazakâr yapısından da kaynaklanıyor. Gruplaşma var. Hiçbir kız hiçbir erkek öğrenci ile samimi değil. Hiçbir erkek öğrenci de hiçbir kız öğrenci ile samimi değil. Kızlar kendi arasında grup. Hatta sınıfa girdiğinizde atıyorum pencere kenarında sadece erkek öğrenciler, duvar kenarında sadece kız öğrenciler. Yani yan yana otururken sadece kız erkek diye ayrılmıyor aynı sıra grubunda bile öğrenciler kendi içerisinde kız sırası erkek sırası bile ayrılıyor. (Görüşme Kaydı: Özge öğretmen)

Okullarda sıralarda oturma için takınılan bu tavır gözlemlerle de teyit edilmiştir. Öğrenciler aynı cinsiyetten sınıf arkadaşlarıyla oturmaya meyillidir. Bu durumun tam tersi öğretmenin kız öğrenciler okula gelmeye devam edebilsin diye öğrencileri ayırttığı, bir araya getirmediği örneği Dilek öğretmen yaşamaktadır. Kız öğrencilerin okula gelebilmesi için öğrencilerini ayırdığını *yan yana oturduklarında dedikodu çıktığından dolayı yan yana oturmamaları konusunda uyarıyorum. Teneffüste bile yan yana gelmelerini istemiyorum. Kız erkek yan yana oynamasınlar istiyorum* şeklinde ifade etmektedir. Dilek öğretmen kız çocuklarının okula gönderilmeye meyilli olmadığı bir yerde öğretmenlik yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için cinsiyetleri ayırtırmak kendi içinde bulduğu bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilek öğretmen ailelerin kız çocuklarını okula göndermek istemezken erkek çocukların okumasını istediklerini ifade etmiştir. Kız çocuklarını okula göndermeyenleri *anneler ve babaanneler* olarak belirtmiştir. Çocukların okula gelememe gerekçeleri *Regl oldukları dönemden itibaren kız çocuklarının erkek çocuklarla aynı ortamlarda olmalarının haram olduğunu düşünüyorlar. Dini etkilerin ve gelenek faktörlerinin etkili olduğunu düşünüyorum...* Dilek öğretmenin kadın erkek eşitliği bağlamında zor bir bölgede öğretmenlik yaptığını ve çabalarını ise *rehber öğretmen ile evlerine gittiklerimizde ebat olarak büyüdüğünü artık erkeklerle aynı ortamda bulunmaması gerektiğini eve yardım etmesi gerektiğini söylüyorlar* sözlerinden anlamaktayız. Dilek öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanması için bir sosyal bilgiler öğretmeni olarak *neler yapabileceği* konusunda kendini geliştirmeye çalışmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yolunda öğretmenler çabaladıklarını belirtmektedirler. Bunun çeşitli yolları vardır; eşitlikçi davranmak, kız öğrencileri

kayırmak (öğretmenlerin söylemlerine göre), öğrenme ortamlarına konuyu taşımak gibi. Sonraki temada sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine derslerinde yer verme durumları incelenmektedir.

Problem durumunun ikinci teması sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine öğretim faaliyetleri içinde yer verme durumlarıdır. Bu bağlamdaki analizlerde 19 kod tespit edilmiş, beş kategori ve bir tema olarak düzenlenmiştir. Kategorilerde medyayı kullanma ve güncel haberler en çok tekrar eden koda sahiptir. Ders kitapları yine öğretmenlerin kullandığı ve önemsediklerini dile getirdikleri bir kategoridir. Başarı örnekleri sunma, kadın haklarından bahsetme de kategorilerin diğerleridir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretim faaliyetlerine yansıtmamanın doğrudan yolu derslerde bu konuya yer vermektir. Öğretmenlerin bazıları bu konuya önem verirken bazıları çok istekli görünmemiştir. İstekli olmayan öğretmenlerin çeşitli sebepleri vardır. Bu duruma daha sonra değinilecektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine derslerinde yer vermeye istekli öğretmenler konuya en çok medya aracılığıyla değinmektedirler. Haberleri takip etme, güncel olaylardan örnekler sunma, öğrencilerin derslere getirdikleri konuları konuşma sıklıkla ifade edilen kavramlardır.

Sosyal hayatın içinden gündemlerin seçimi öğrencilerin ilgisini çekmesi bakımından da önemlidir. Sosyal bilgiler öğretmeni olarak girdiği seçmeli derste konuya değindiğini belirten Çetin öğretmen, konuyu *Medya okuryazarlığı* derslerinde *detaylı olarak gazete haberleriyle işlediklerini* dile getirmektedir. *Özellikle son dönemde basında sosyal medyada kadınlara yönelik olarak yapılan saldırılar, ölümler, yaralamalar ile ilgili çok fazla haberler var. Biz de aynı şekilde gazete sosyal medya incelemelerinde derslerimizde çok yaptık.* Çetin öğretmen medyayı, haberleri derslerinde kullandığından bahsederken, aynı zamanda çok fazla kadına şiddet, kadın cinayeti haberlerinin yayınlanmasını da eleştirmektedir. *200'e yakın kaynak bulup getirmişler 1 aylık süreç içerisinde. 200'e yakın kadın cinayet yaralama vesaire haberleri yapıldığını gördük. Bunun çok doğru olduğunu düşünmüyorum. Daha bilinçli bir şekilde yapılmasını daha doğru buluyorum.* Çetin Öğretmen çok fazla bu tür haberlerin yapılmasını ayrımcılığı destekleyeceğini belirtmektedir. Ayrıca amacını aşan bir hal aldığını ve bunun toplumsal cinsiyet eşitliğini zedeleyeceğini söylemektedir. Çetin öğretmenin vurguladığı hassasiyetin öğrencileri nasıl etkilediğini, öğrencilerin konuyu derse nasıl taşıdıklarını Aysu öğretmenin söylemlerinden anlayabiliriz.

Ülkemiz biliyorsunuz kadın cinayetleri konusunda rekora giden olduğu için çocukların ister istemez hani bu konulara geldiğimizde işte özellikle sosyal bilgilerde 6 ve 7'de kadın ve toplum konularına geldiğinde çocuklar bunu örneklendirir zaten kendisi. Şöyle işte şurada haberde izledik şöyle olmuş veya böyle olmuş şeklinde. Bir de babam anneme bu şekilde davranıyor diye çocuk söylüyor zaten. Benden ziyade onların örneklerini daha çok dinliyorum. (Görüşme Kaydı: Aysu öğretmen)

Sosyal bilgiler dersi öğretmenlerin tanımıyla hayatı özetleyen bir ders. Hayatın içinde olan sosyal bilgilerin içinde de var. Günlük haberlerde, sosyal medyada, olan gündem konuları bir şekilde sosyal bilgiler ile ilişkilidir. Bunu bilerek derslerin içerisinde medyayı aktif kullandığını *...ben ders açısından sosyal medyayı çok kullanan bir öğretmenim zaten. Zaten sosyal bilgilerde günlük hayatın içerisinde olduğu için o gün ya da o hafta televizyonda kadın erkek eşitliği ile ilgili ne zaman bir olay çıksa ben bunu bir şekilde dersin içerisine entegre ediyorum şeklinde* belirten Özge öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda öğrencileri için zümre olarak bir araya gelip konuştuklarını, eşitsizlikle ilgili neler yapabileceklerini paylaştıklarını dile getirmiştir.

Örnek olaylara derslerin içerisinde yer vermek nasıl kullanıldığıyla da ilgili olarak amacına ulaşır ya da kontrolden çıkabilir. Öğrencilerin hâlihazırda karşılaştıklarını, gördüklerini, duyduklarını kullanarak onların sorularına, sorgulamalarına destek olmak, cevaplar bulmak etkili bir metot olacaktır. Her öğrencinin muhakkak karşılaşacağı, örnekler görebilecekleri kaynak ise ders kitaplarıdır. Sosyal bilgiler öğretmenleri görüşmeler esnasında sıklıkla ders kitaplarını atıf olarak göstermekte, ders kitaplarını kullandıklarını belirtmektedirler. Suat öğretmen ders kitaplarından yararlandığını *Toplumsal cinsiyet konularına kitap içeriğiyle ya da kendi etkinliklerimizle değiniyoruz* sözleriyle ifade etmektedir. Sibel öğretmen de yine hem ders kitaplarını hem medyayı sık kullandığını belirtmiştir:

Yer veriyoruz tabii ki yani zaten ders kitaplarımızda da var. Özellikle bu bilim insanları ile ilgili konularda ders kitaplarımızda var. Kadına şiddet kitapların son ünitelerinde 6 ya da 7'deydi sanırım şimdi hatırlayamıyorum hangisinde ise son konumuzda mesela pozitif ayrımcılık, ekonomik şiddet, fiziksel şiddet, duygusal şiddet konularımız var. Bunlarla ilgili güncel olaylara mutlaka yer veriyorum. Ben çok fazla kullanıyorum yani. İnternet sitelerini ben çok fazla kullanıyorum. Oradan haberler örnekler açıyorum. Haberleri izletiyorum. (Görüşme Kaydı: Sibel öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin söyledikleri ders kitaplarından örnekler genel olarak bilim insanları ile başlamaktadır. Hemen her öğretmen bilim insanlarını toplumsal cinsiyet konusuyla eşleştirmektedir. En çok kullanılan örneklerden biri de Türklerde kadının önemi ve siyasete katılımıdır. Pozitif ayrımcılıklar da öğretmenlerin yineledikleri örnekler arasındadır. Ders kitapları incelendiğinde, öğretmenlerin söyledikleri gibi bilim insanları, girişimci kadınlar, ayrımcılık, kadına şiddet gibi konular ders kitaplarında geçmektedir. Bilim insanları örneği aşağıda gösterilmektedir.

Kavramlar

Yapay Zekâ

İnsanoğlu hayallerini gerçekleştirmek, merakını gidermek ve günlük hayatta karşılaştığı sorunları aşmak için sürekli çalışmıştır. **Bilim insanları**, yeni buluşlar yapmış ve teknolojinin gelişmesini sağlamışlardır. Bu çalışmalar sayesinde bilim ve teknoloji günümüzdeki seviyesine ulaşmıştır.

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, s.143)

Yukarıda toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin sosyal bilgiler ders kitabına nasıl yansdığına dair bir örnek verilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitabındaki örneklerin önemi öğretmenlerin ders kitaplarına bakışından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenleri için kitaplar önemli bir materyaldir. Bu örnek mesajı bakımından olumlu bir örnektir.

Bilim insanları kavramı sosyal bilgiler öğretmenleri arasında yaygınlaşmıştır. Bilim adamı kavramı yanlışlıkla kullanılsa da hemen düzelterek konuşmalarına devam ettikleri gözlenmiştir. Araştırmacı bunun nedeninin ders kitaplarında bu kavramın kullanılması olabileceğini düşünmektedir. Hemen her öğretmen referans olarak ders kitaplarını göstermektedir. Gözlemlerde de görülmüştür ki öğretmenler ders kitaplarına bağlı kalarak derslerine devam etmektedir. Ders kitapları bilim insanı kavramını sıklıkla kullanmakla birlikte bazı metinlerde kafa karışıklıkları tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında 38 yerde bilim insanı tabiri kullanılırken, 5 yerde bilim adamı denilmektedir. 13 yerde devlet adamı kullanılmaktadır. Bu örneklerin 12'si Osmanlı tarihinde geçmektedir. Bu durumla ilgili iki örnek aşağıdadır.

Görsel 4.13: Türk-İslam
Bilim İnsanı (Temsili)

Orta Çağ Avrupası'nda skolastik düşüncenin etkisiyle bilimsel ilerleme yavaşlamıştır. Buna karşın Doğu'da İslamiyet ile bilimsel çalışmalar "Altın Çağ"ını yaşamaktadır. İlk emri "oku" olan Kur'an-ı Kerim'in akla, düşünmeye ve bilgiye verdiği önemi kavrayan Türk-İslam bilim insanları bilimsel gelişmelerin öncüsü olmuşlardır. Bu dönemde öncelikle eski medeniyetlerden kalan diğer dillerdeki bilimsel kaynaklar Arapça'ya tercüme edilmiştir (Görsel 4.13). İlk adım niteliğindeki bu çalışmaların ardından elde ettikleri bilgileri değerlendirip yorumlayarak bilim ve teknolojiye katkıda bulunmuşlardır (Görsel 4.14).

İslam Devletlerinde bilim insanları devlet başkanları tarafından desteklenmiştir. Saraylarında bilimsel çalışmalar yapan bilim insanlarının fazlalığı ve saray kütüphanelerinin zenginliği o dönem yöneticileri için bir gurur kaynağıdır. Hatta kazandıkları savaştan sonra cizye almak yerine kitap isteyen **devlet adamları** olmuştur.

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, s.134)

Yukarıdaki örnek metinde eşitlikçi bilim insanları, devlet başkanları ve cinsiyetçi devlet adamları kavramları aynı metin içerisinde yer aldığı görülmektedir. Osmanlı tarihinde kadın devlet ileri geleni olmadığı düşünülerek devlet adamı tabirini olağan

karşılama mümkün görülebilmektedir. Ancak bir sonraki gösterilen örnekte böyle bir durum söz konusu olamayacaktır. Güncel bir haber metni ile birlikte paylaşılan yazı aşağıdadır.

Devletimiz ve devlet adamlarımız laik devlet olmanın gereklerini yerine getirerek her türlü inanca karşı saygı duymaktadır. Bununla ilgili aşağıdaki Genel Ağ haberini inceleyelim.

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, s.207)

Yukarıda gösterilen örnekte devlet adamlarımız kavramı geçmektedir. Güncel bir haber alıntısıyla birlikte verilmektedir. Metin içinde devletin eril yapısına vurgu yapılmaktadır. Devlet yöneticileri arasındaki kadınların önemli olmadığı algısı oluşturabilecek bir örnektir. Bununla birlikte örnek olabilecek kadın başarıları da aynı ders kitabı içinde yer almaktadır. Geçiş aşaması kitabı olduğu bellidir. Kitapta tam olarak oturmuş bir eşitlik dili yoktur. 7. sınıf ders kitabında kadına verilen önem ilgili örnek metinler gösterilmektedir.

Çağını Aşan Bir Kadın: Fatma Bacı

Ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın eşidir. Kendisine *Kadın Ana*, *Kadıncık Ana* diye de hitap edilen Fatma Hatun sosyal hayatta kocası Ahi Evran kadar etkili bir kadındır. Fatma Bacı dünyada ilk örneklerden biri olan ve kadınlardan oluşan bir sivil toplum örgütü kurmuştur. Kadınlardan oluşan bu birlik el sanatlarıyla ekonomiye katkı sağladığı gibi gerektiğinde vatan savunmasında da yer almıştır.

Ahilerle Kayseri'de dokumacılık yapan ve kendilerine "Bacı" denilen kadınlar Moğol istilasına karşı erkekler ile direnmişler ve bizzat çatışmaların içerisinde yer almışlardır.

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, s.53)

Kadına değer vermeyen toplumların sağlam temeller üzerinde durması mümkün değildir. Osmanlının büyümesinde "Bacıân-ı Rum" denilen kadınların da büyük rolü vardır (Görsel 2.7). Gerektiğinde vatan savunmasına katılan bu kadınlar kültürel, sanatsal, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli katkılar sağlamışlardır.

Görsel 2.7: Fatma Bacı (Temsili)

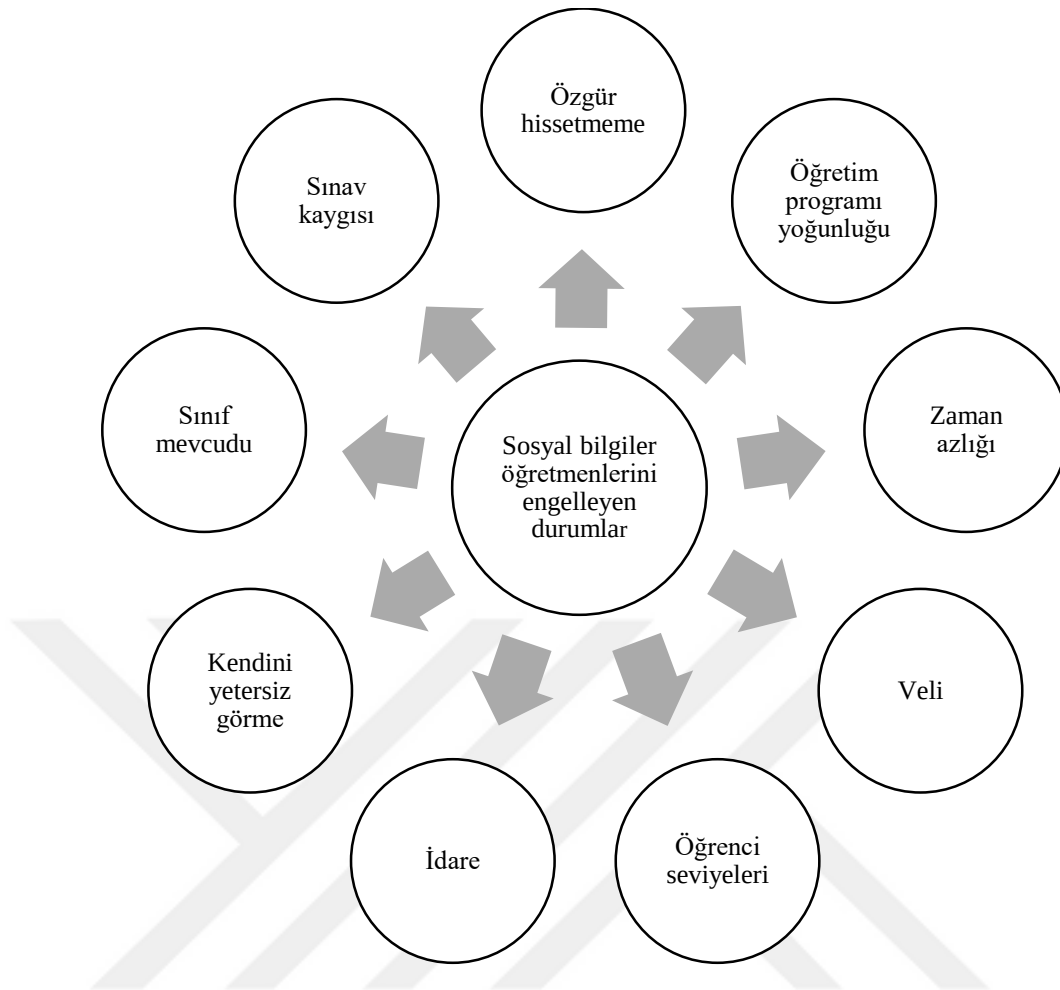
(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, s.54)

Millî Eğitim Bakanlığının okullara verdiği sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde en karmaşık ders kitabının 7. sınıf düzeyi olduğu görülmüştür. 5., 6., ve 8. sınıf ders kitaplarında kavram kargaşası görünmemektedir. Kadın ile ilgili konulara, kadın

girişimcilere ve eşitlik vurgusu yapan görsel temsillere daha fazla yer verilmektedir. Bu durum öğretmenlere de olumlu yansımaktadır. Ders kitaplarındaki vurguların artması sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili konuları öğretim faaliyetlerine yansıtmasını doğrudan etkilemektedir. Çünkü öğretmenler ders kitaplarını büyük oranda müfredat olarak kullanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geçtiği bağlantı kurulabilecek her nokta öğretmenlere yol göstericidir.

4.1.5. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışlarını öğretim faaliyetlerine yansıtmasını etkileyen durumlar

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun, toplumu ilgilendiren bir ders olarak sosyal bilgilerin doğal süreci içerisinde gündeme gelmesi çok olağandır. Sosyal bilgiler konuları içerisinde sadece sosyal ve haklar konuları değil, coğrafya, ekonomi, tarih ve diğer tüm alanlarda da toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında gündemler olabilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders içerisinde konuyu toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine getirmelerine gerek olmadığı (konuların zaten bir bağlantısı olması nedeniyle) gözlemlerde tespit edilmiştir. Buna rağmen sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna yer verme durumları incelendiğinde konuya kendi ifadeleriyle yeterince yer verilmediği görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri söylemlerinde derslerinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna mümkün olduğunca yer verdiklerini dile getirmektedirler. Konuyla ilgili bir *girişimde bulunmuyorum, çalışma yapmıyorum* diyen öğretmen yoktur. Söylem ve gözlem arasındaki bu farkın nedenlerinin araştırıldığı alt problemde öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna derslerinde yer verme, öğrenme ortamlarına taşımalarına engel olduğunu düşündükleri ya da *şunlar olmasaydı bunları da yapardım* dedikleri durum incelenmiştir. Alt problemle ilgili analizlerde 26 kod belirlenmiştir. 26 kod dokuz kategori ve bir tema oluşturmuştur. Kategoriler; öğretmenlerin kendilerini özgür hissetmemeleri, sosyal bilgiler öğretim programının yoğunluğu ve ders saatlerinin azlığı, özellikle sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygılarının yüksek olmasından dolayı derslerde sınava yönelik çalışmalara yoğunluk verilmesi, velilerin öğretmenler üzerinde kurduğu baskı, idarenin öğretmenine destek olmaması, öğretmenin konu hakkında kendini yeterli donanımda görmemesi olarak sayılabilir. Öğretmenlerin görüşme verilerinden elde edilen kodlardan oluşan dokuz kategori Şekil 4.8.'de gösterilmektedir.

Şekil 4.8. Sosyal bilgiler öğretmenlerini engelleyen durumlar

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna, sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna yer verme durumları incelendiğinde yeterince yer verilmediğinden yukarıda bahsedilmişti. Bunun nedenlerinin araştırıldığı bu problem durumunda bulunan kodlardan en çok tekrar özgü hissetmeme kategorisini oluşturmaktadır. Kategoriler sırayla; öğretmenlerin kendilerini özgür hissetmemesi, öğretim programının yoğun olması ve konuya değinilmemiş olması, ders saatinin sınırlılığı, velilerden çekinme, öğrencilerin anlama seviyelerini uygun bulmama, yönetimden, idareden çekinme, toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna yer vermek için kendini yeterli görmeme, sınıf ortamlarının kalabalıklığı, öğrencilerin sınava hazırlanıyor olmalarıdır. En çok tekrar eden kodların sosyal bilgiler öğretmenlerinin çekinmeleri, özgür hissetmemeleri öğretmenlerin üzerindeki baskı mekanizmalarına işaret etmektedir. Özge öğretmen özgür olmayışlarını örneklerle ifade ediyor:

Birincisi siyasi görüşlerimizi derste bahsedemiyoruz. Ben çaktırmadan düşüncelerimi empoze edeyim düşüncesinde bir öğretmen değilim. Sevmediğim bir insanı bile derste mükemmelse o şekilde anlatabilirim. Duygu düşünce karıştırma noktasında o konuda objektifim. Ama okul idaresi bizi engelleyen en büyük etkenlerden bir tanesi. Ben derste bir örnek verdiğimde şahsi

görüşümü kattığımda öğrenci eve gidiyor öğretmen bak böyle diyor. Yanlış ya da doğru olduğunu bilmiyor. Aile gidiyor söylüyor, aile sonra okula geliyor veli. Bunu da bizzat yaşayan öğretmenler var. Siz böyle bir şeyi nasıl söylersiniz derste diye, veli okula geliyor. Müdürle görüşüyor, müdür sonra sana geliyor. Bunun yanlış olduğunu söyleyerek yaptırımlar yapabiliyor. Veli de engel, okulda müdür de engel, İlçe Milli Eğitim sıkıntılıysa İlçe Milli Eğitim de engel. Tam anlamıyla biz zaten özgür olmadığımız için. Biz zaten sınırları genişletilmiş bir özgürlük yaşıyoruz. Sınırın biraz daha ilerisine gittiğimizde özgürlük duvarına çarptığımız için aslında engelimiz çok fazla var. (Görüşme Kaydı: Özge öğretmen)

Özge öğretmen temayı oluşturan kısıtlayıcılarından bahsetmiş görünmektedir. Sözlerin çok dikkat çeken noktası özgür hissedilmeyişidir. Aysu öğretmen de benzer şekilde, *Daha demokratik bir ülke olsaydı, düşüncelerini daha rahat ifade edebiliyor olsaydı belki daha farklı şeyler ortaya çıkabilirdi* sözleriyle düşüncesini ifade etmektedir. Bu özgürlüğü kısıtlayan durumların başında şikâyet edilme ve cezalandırılma geldiğini yine katılımcı öğretmenlerle yapılan görüşmelerden çıkarabiliyoruz. Oğuz öğretmen, özgür olmadıklarını *derslerde söylediğimiz bir söz bir suçlama olarak karşımıza gelebilir*, şikâyet edilme korkusuyla sözlerini sınırlandırdıklarını *...hemen CİMER ile vesaire şikâyet edilmiş oluyor. Çok var öyle durumlar, yani o yüzden tabi çok içine girmemeye çalıştıklarını* belirtmektedir. Gündemdeki konuların konuşulmasını siyasi olarak algıladıkları için şikâyet edilebileceklerini ifade ediyor: *Mesela şu anki verilen haklar da ya da İstanbul Sözleşmesinde mesela konuştuğumuz zaman çok çabuk siyasi algılanabiliyor. Biraz siyasi konulara girmiş gibi oluyorum.*

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin velilerden ve tepkilerinden korkması özgür hissetmemeleri belki sadece bu durum üzerine ayrıntılı incelenecek bir konu olarak görünmektedir. Velilere karşı idarenin öğretmenlerini yalnız bırakması da belirtilen engeller arasındadır. Aydan öğretmen yapmaya çalıştığı çalışmalarda, girişimlerde idare engeliyle karşılaşp pes ettiğini belirtmektedir:

Müfredat değişseydi, daha iyi idareciler olsaydı daha güzel şeyler yapardım. Bu zamana kadar yapmaya çalıştığım iyi şeyler de karşıma hep idare çıktı. Bazen diyorum ki sınıf öğretmenliği okuyayım. Birleştirilmiş sınıflarda köy öğretmenliği yapıp öğretmen de idareci de kendi olsam diyorum. Hayallerimi orada gerçekleştirelim isterim... Ben çocukken ne görüyorsam şimdi hâlâ ayınsını görüyoruz. Sadece dayak yok. (Görüşme Kaydı: Aydan öğretmen)

Benzer şekilde konuşmalar sırasında iyi şeyler yapmaya çalıştıkça sistem tarafından engellendiklerini belirten öğretmen sayısı çoktur. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasından umutsuzlukla bahsetmeleri de kendi çabalarının boşa çıkmasından kaynaklanabilmektedir. Dilek öğretmen, devletin hâlihazırda desteklediği kız çocuklarına eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için uğraştığını belirtmektedir. Ancak sistemin ve idarenin destek olmayışından yakınarak, çabalarının boşa çıkmasıyla köreldiğini ifade ediyor.

Mesela eşitsizlik olmasın diye çabalıyoruz. Bir şeyler yapalım diye uğraştıkça tam tersi yönünde ilerledikçe mesela, anne istersem gönderirim istersem göndermem dediklerinde ben de köreliyorum. Daha ne yapabilirim gidiyorum. En basitinden Millî Eğitime gidiyorum. Anneye babaya ceza gönderelim diyorum. Millî Eğitim de bunun önünü alamıyor. Millî Eğitim de bize değil aileye destek oluyor. Aileye yaptırım olmuyor. (Görüşme Kaydı: Dilek öğretmen)

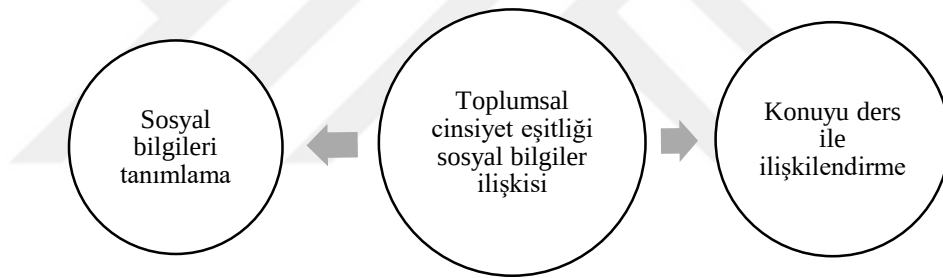
Dilek öğretmen, Aydan öğretmen ya da diğerlerinin, tüm problemler içerisinde en çok ortak noktada birleştikleri nokta özgür hissetmeyişleri olmuştur. Çoğu öğretmen sınırlandıklarını ifade etme konusunda ortak bir söylem içerisinde. Görüşmeler sırasında *siyasi olarak algılanır* endişesi de sıklıkla dile getirilmiştir. Siyasetin korkutucu bir gerçek olarak değerlendirilmesi toplumsal olayların ve durumların konuşulmasına, tartışılmasına da ket vurmaktadır.

Ders saatlerinin azaltılması da sosyal bilgiler dersinin toplumsal yönüne vurgu yapılması gereken zamanından çalınmasıdır. Toplumsal yönü öne çıkarılamayan derste tarihi, coğrafi konulara ve kazanımlara öncelik verilmesi demektir. Sınava yönelik olarak sunulması demektir. Suat öğretmen bu durumu, kendilerini kısıtlayan durumun zaman azlığı olduğunu *bizi kısıtlayan, bağlayan bir şey var açıkçası. Müfredatın dışına çok giremiyoruz. Her konuyla bağlanabilir evet ama yetiştirmemiz gereken kazanımlarınız var. Ders saati içerisinde bunları yetiştirmeye çalışıyorsunuz* şeklinde ifade etmektedir. Begüm öğretmen de yine zaman azlığı ve konuları yetiştirmeyi benzer şekilde *Tabii zorlayan en büyük sebeplerden biri ders saatimizin az olması, konuların yetişmemesi endişesiyle de bazı noktaları atlamak zorunda kalıyoruz* sözleriyle belirtmektedir.

Sınav kaygısı öğrenciler kadar öğretmenleri de etkilemiş görünmektedir. Ayhan öğretmen, *biz öğrencileri lise sınavına hazırlıyoruz, güncel konulara çok girersek müfredatı yetiştiremiyoruz. Biz de biraz müfredat ağırlıklı ilerliyoruz. Konu çokluğu konu yoğunluğu bu tür güncel konulara girmemizi engelliyor. Yeri geldiğinde söylüyoruz ama kısa kesiyorum. Yoksa konularda geri kalıyoruz.* Sevinç öğretmen de yine sınav kaygısı durumunu, *8. sınıfta da sınav kaygısı olduğu için yeterince derste işleyemiyorum, yediremiyorum bir yerlere. Ne de değerler eğitimini yeterince işleyemiyorum* şeklinde belirtmektedir. Bu durum idarenin, sınav sisteminin öğretmeni ve alanını sınırlandırıldığını göstermektedir. Öğretmenleri sınırlandıran durumlar sınav kaygısı, programdaki konu yoğunluğu ya da özgürlük sınırlaması gibi durumların pek çoğu yakın zamanda aşılabilir durmamaktadır.

4.1.6. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersini ilişkilendirmeleri

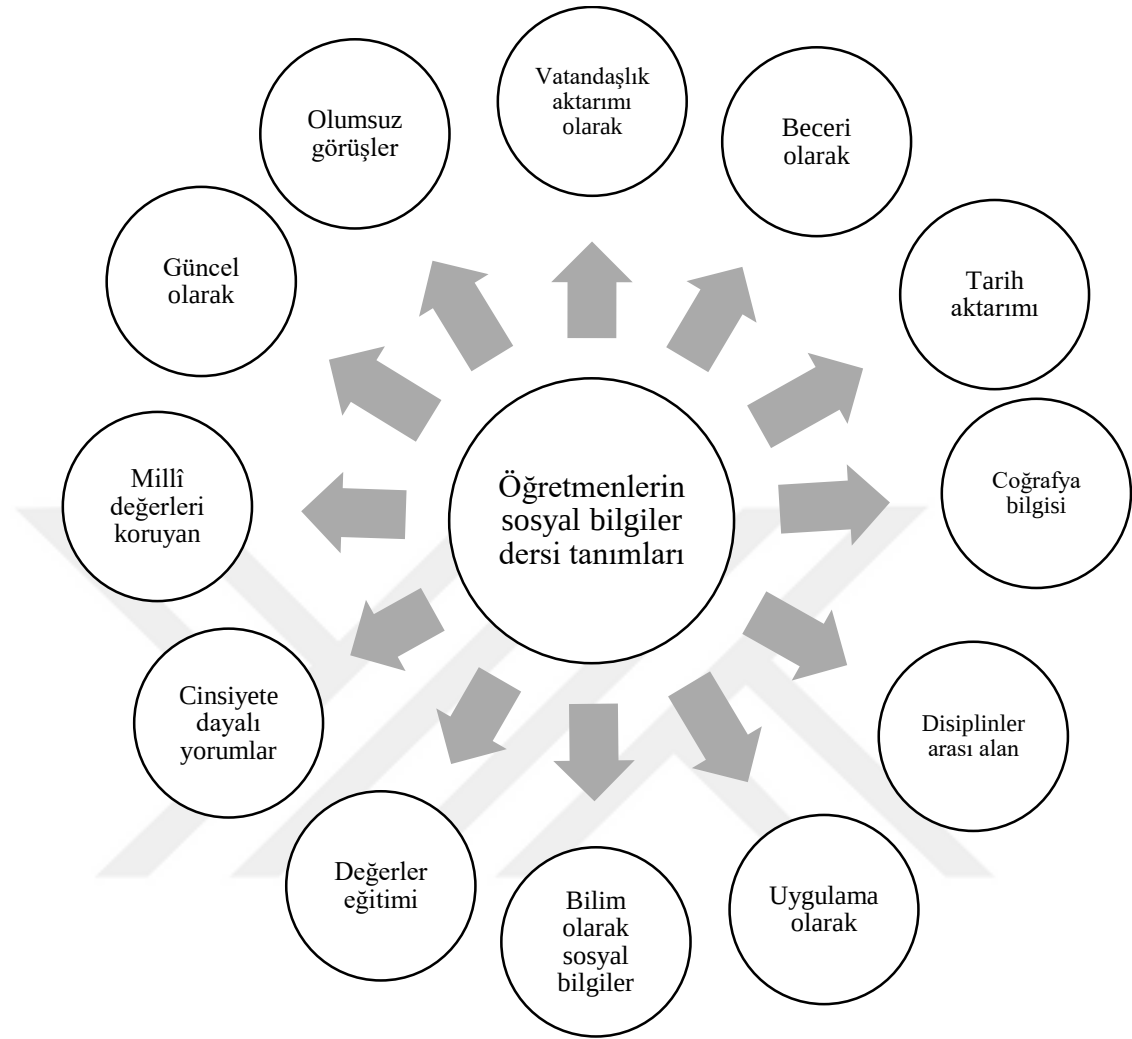
Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretim faaliyetlerine taşımalarını etkileyen durumlardan biri ders ile ilişkinin kurulmasıdır. Sosyal bilgiler dersi toplumu ilgilendiren her konuyla ilişkilendirilebilir. Ancak doğrudan bir bağlantının kurulması konuya verilen önemi artıracaktır. Öğretmenler sosyal bilgiler dersi toplumsal cinsiyet eşitliği bağlantısını nasıl kuruyorlar? Sosyal bilgiler dersini nasıl tanımlıyor ve toplumsal eşitliği meselelerini sosyal bilgiler dersinin amaçları içinde görüyorlar mı? Bu soruların cevapları öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersini nasıl ilişkilendirdiklerini ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde öğretmenlerin sosyal bilgiler ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ilişkilendirebilecekleri düşünülen 140 kod tespit edilmiştir. 23 kategori ve iki tema olarak düzenlenmiştir. İki tema Şekil 4.9.'da gösterilmiştir.

Şekil 4.9. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ilişkilendirmeleri

Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersi bağlantısını nasıl kuracakları öncelikle sosyal bilgileri nasıl tanımladıklarıyla ilgilidir. Sosyal bilgiler dersi öğrencilerin içinde yaşadıkları hayatla ilgilidir. Dersler açısından öğrencilerin okulda kazanabilecekleri toplumsal farkındalıkta önemli rol sosyal bilgiler dersindedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu dersi nasıl tanımladıkları, toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl yansıtabilecekleri hakkında ön bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından nasıl tanımlandığı, dersin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesiyle ilişkilendirilmesi açısından önemli bir alt başlık olarak eklenmiştir. Öğretmenlerin toplumsal bir ders olan sosyal bilgileri tanımlamaları toplumsal cinsiyet eşitliğini konumlandıracakları bağlantılara işaret etmektedir. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinin neden bir bağlantı kuramadıklarını açıklamayı hedeflemektedir. Verilerin

analizinde öğretmenlerin sosyal bilgiler tanımlarını içeren 112 kod çıkarılmıştır. Bu kodlar 14 kategori ve bir tema oluşturmuştur.

Şekil 4.10. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler tanımları

Şekil 4.10.'da gösterilen kategorilerden sosyal bilgiler dersinin en çok tanımlandığı kodlar vatandaşlık aktarımı kategorisidir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden elde edilen verilerin incelendiğinde kodların en çok vatandaşlık aktarımı kategorisini oluşturduğu görülmektedir. Vatandaşlık aktarımı amaçlı sosyal bilgiler tanımları öğretmenler tarafından en çok tekrar edilen kavramlar olmuştur. Vatandaşlık eğitiminden sonra sosyal bilgilerin toplumsal yönü en çok vurgulanan ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. Beceri kazandırma da sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından çok tekrar edilen kodların oluşturduğu bir kategoridir. Öğretmenlerden elde edilen verilerin analizlerinde sosyal bilgiler dersi algısının vatandaşlık, beceri ve toplum-hayat dersi temalarında birleştiği söylenilebilmektedir. Tarih ve coğrafya öğretimi, değerler eğitimi, güncel bir ders olma gibi kategoriler ise daha az tekrar eden kodlardır.

Vatandaşlık öğretimi, aktarımı, bilinçli vatandaş yetiştirmek, etkin vatandaşlık gibi pek çok kod sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından sıklıkla tekrar edilmiştir. Esin öğretmen sosyal bilgiler dersini *devlete bilinçli vatandaş yetiştirebilecek önemli derslerden, vatana millete etkin, üretken, hakları ve sorumluluklarını özgürlüklerini bilen bilinçli bir vatandaş yetiştirmek* olarak görmektedir. Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler tanımlamalarının bu denli yoğun olmasının sebebini Çetin öğretmenin açıklamalarından görebiliriz: *Bizim kitaplarımızda ve müfredatta yazan amaçlarımıza baktığımızda iyi bir vatandaş yetiştirmek, iyi bir toplum oluşturmak olarak karşımıza çıkıyor.* Gökçe öğretmen sosyal bilgileri *etkin vatandaş yetiştirme adı altında faaliyet yürüten çocuğu geleceğe hazırlayıp geçmişini öğreten bir ders* olarak tanımlamaktadır. Etkin vatandaşlık yine öğretmenler tarafından tekrar edildiği görülen güncel bir kavramdır. Vatandaşlık kurallarının, hakların ve sorumlulukların öğrenilmesi, devlet ve insan ilişkisinin sağlanması öğretmenler tarafından önemsendiği görülen sosyal bilgiler dersi amaçlarındandır. Sibel öğretmen sosyal bilgileri *vatandaşlık kurallarını öğretmek, devlet ve insan arasındaki kuralları öğrenmek* olarak tanımlamıştır.

Sosyal bilgiler dersi beceriler kazandırmayı hedeflemektedir. Bunlar hayata dair, toplumsallaşmayı sağlayan, hayatı kolaylaştıran, bilgiye ulaştıran becerilerdir. Sosyal bilgiler dersinin toplumsallaşma becerileri üzerinden tanımlanması bir açıdan öğrencilere toplumsal rolleri benimsemesini içermektedir. Akın öğretmen sosyal bilgiler dersini *çocukların topluma uyumunu sağlama* olarak tanımlamakta ve öğrencilerin *her alanda kültür, yaşayış, toplum kurallarına uyum, kendi kültürlerinin Türkiye'deki tanımı açısından bunu sağladıklarını* ifade etmektedir.

Öğretmenler sosyal bilgiler dersinin tarih ve coğrafya bilgisi aktarım yönünü de vurgulamaktadırlar. Mert öğretmen sosyal bilgileri *öğrencilerde tam anlamıyla objektif olarak tarih ve coğrafya bilincinin oluşturulması ve kaynakların verdiği her görüşe yönelik bilgi kirliliğini gidermeyi* amaçlayan bir ders şeklinde tanımlamıştır. Suat öğretmen de öğretim programı değişikliğine de vurgu yaparak sosyal bilgiler dersinin öncesi ve sonrasını değerlendirmiştir:

Sosyal bilgiler Millî Tarih ve Millî Coğrafya dersleri ağırlıklıydı. Yani tarih ve coğrafya ağırlıklı olan derslerdi. 2005'ten önce ben atandığım için o dönemde dersin adı sosyal bilgiler olsa da yine tarih ve coğrafya ağırlıklı bir alan. Yani derslerimizin konuların büyük bir çoğunluğunu tarih az kısmını coğrafya daha az kısmı vatandaşlık şeklinde yapıyorduk. 2005 tabii ki büyük bir kırılma anıydı bizim için çok yeni bir yapıya kavuştu sosyal bilgiler. (Görüşme Kaydı: Suat öğretmen)

Sosyal bilgiler dersi topluma ait olan pek çok detayı içerebilir. Toplumsal cinsiyet ile kolay bağlantılar kurulabilmesi bu nedenledir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal

bilgiler dersini toplumsal, güncel olarak tanımlamaları toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bulgular bulabilmelerine olanak sağlamaktadır. Tunay öğretmen sosyal bilgileri *hayatın her alanında ihtiyaç duyulan, yaşamla iç içe olan* bir ders olarak tanımlamaktadır. Ayhan öğretmen de benzer bir tanımla *sosyal bilgiler toplum bilimi, toplumun kültürü, tarihi, coğrafyası* şeklinde ifade etmiştir. Sevim öğretmen *sosyal bilgileri gündelik hayata öğrencileri hazırlayan bir ders* olarak yorumlamaktadır. Sibel öğretmen de sosyal bilgileri *ortaokulda özellikle güncel hayatla paralel giden bir ders* olarak düşünmektedir. Benzer şekilde sosyal bilgiler dersini güncel ile nasıl bağlantılandığını, *derslerimde sık sık ana haberlerden, güncel olaylardan, dünyadan, sosyal bilgilerle bağlantılar kurmaya çalışıyorum. Benim için sosyal bilgiler güncellik demek. Güncel hayat demek* şeklinde anlatmaktadır. Oğuz öğretmen sosyal bilgiler dersini bu bağlamda şöyle tanımlamıştır:

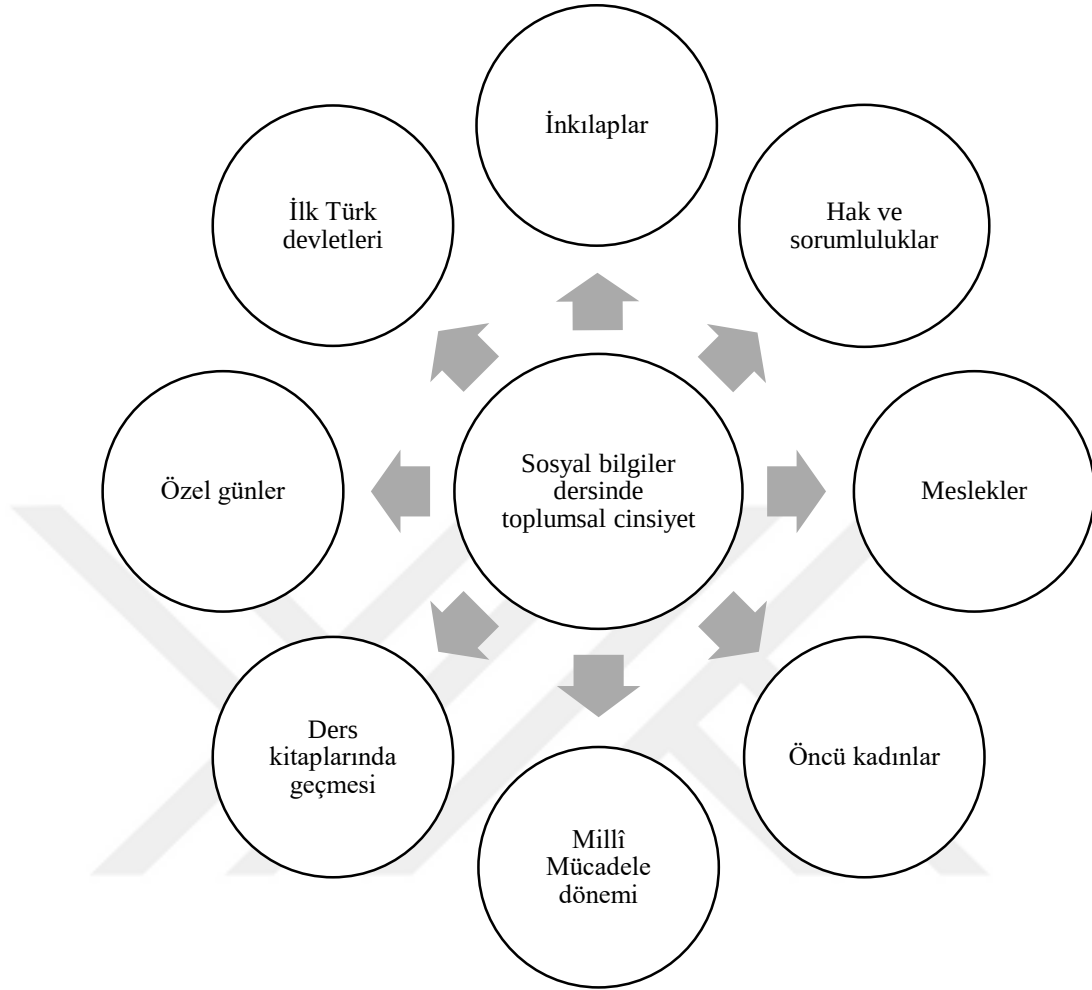
Ben hep çocuklara söylerim sosyal bilgiler eşittir insandır. Hep şöyle bir örnek veririm. Matematikte üçgenin iç açılarını ya da daha zor işlemleri veya formüller ezberlersin sadece işinizde işinize yarayabilir, mühendis olduğunuzda, doktor olduğunuzda işinize yarayabilir. Ama sosyal bilgiler 7'den 77'ye her alanda karşınıza çıkacak kullanım oluşur. Sosyal bilgiler yani sokakta gezerken de sabah camı açtığımızda da efendime söyleyeyim oy vermeye gittiğimizde de at yere gittiğimizde de hep karşınızda sosyal bilgilerin konuları çıkacak. Yani aklınıza gelebilecek her alanda sosyal bilgiler karşınıza çıkacak derim. Sosyal bilgiler eşittir insandır, insan yaşamıdır. (Görüşme Kaydı: Oğuz öğretmen).

Sosyal bilgilerin doğası insanı hayata hazırlama, problem çözme ve toplumsal yaşamda kendini tanıması/bulması için kullanabileceği becerileri geliştirme üzerine kuruludur. Bu nedenle sosyal bilgiler öğretmenlerinden beklenen bu becerileri geliştirebileceği yaşantılar sunmalarıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet rolleri de öğrencilerin hayatta kendi değerlerini bulabilecekleri bir durumdur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersin doğasını tanımları/tanımlamaları toplumsal cinsiyet eşitliğinin geleceği için önemlidir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendi alan tanımları toplumsal cinsiyet eşitliğiyle nasıl ilişki kurabileceklerini anlama bakımından kıymetlidir. Aynı zamanda dersler içerisinde nerelerle bağlantı kurduklarını bilmek toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl kavradıklarını ve nasıl yansıttıklarını anlamaya ışık tutacaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet rolleri sosyal bilgiler öğretim programında, hedeflerinde ya da kazanımlarında kavram olarak doğrudan geçmemektedir. Pozitif ayrımcılık, kadın hakları gibi toplumsal cinsiyet eşitliğini tanımlarken kullanılan kavramları içermektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini ders ile ilişkilendirmeleri kendi çıkarımları doğrultusunda olmuştur. Veriler incelenerek sosyal

bilgiler dersi ve toplumsal cinsiyet bağlantısının kurulduğu 28 kod tespit edilmiş ve 8 kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler Şekil 4.11.'de gösterilmektedir.

Şekil 4.11. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi ile toplumsal cinsiyet eşitliğini ilişkilendirmesi

Sosyal bilgiler öğretmenleri toplumsal cinsiyet eşitliğini ders içinde en çok İnkılaplar içinde bulmuşlardır. Millî mücadele dönemi, medeni haklar, öncü kadınlar da yine sıklıkla ilgili bulunan konulardandır. İnkılaplar açısından Aysu öğretmen *Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermesi, yine 1926 Medeni Kanun, kadınlara verilen hakları* örnek olarak vermektedir. Ayrıca *Türk kadının toplumdaki yeri konusu 6 ve 7. sınıflarda, Kurtuluş Savaşı'ndan örnekler vererek kadının toplumdaki savaşta bile kadın erkek ayrımı yapılmadan Millî Mücadele'ye katılımı* yine toplumsal cinsiyet eşitliği bağlantısı kurduğu başlıklardır. Öğretmenlerin pek çoğu benzer bağlantılar kurarak ortak bir dil oluşturmaktadır. Türk tarihinde kadının değeri ders kitaplarında da benzer şekilde yer almaktadır. Bunula ilgili sosyal bilgiler ders kitabından bir alıntı aşağıda gösterilmektedir.

Kavramlar

Cinsiyet Ayrımcılığı, Pozitif Ayrımcılık

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan coğrafyada Türkler kadına verdikleri değeri sosyal hayata farklı şekillerde yansıtmışlardır. Yazılı ve sözlü kaynaklardan incelenen Türk tarihine bakıldığında kadının toplumda çok önemli bir rolünün olduğu görülmüştür. Türklerde kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Hatta öyle ki kağanın emirnameleri sadece "Hakan ve Hatun buyuruyor ki!" ifadesiyle başlamışsa geçerli olmuştur. Hakan ve hatun, elçileri beraber kabul etmişlerdir.

6.41: Kök Türk Parası Hakan ve Hatun

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, s.217)

DÜNDEN BUGÜNE TÜRK KADINI

Hazırlanalım

Esen KARAMÜRSEL AKPEK, tıp teknolojisi alanında göz hastalıkları tedavisinde kullanılan bir cihazın patent sahibidir.

Yasemin ADAR, 2017 dünya güreş şampiyonasında 75 kg kategorisinde altın madalya kazanan sporcumuzdur.

Gizem GİRİŞMEN, paralimpik oyunlarda Türkiye'ye altın madalya kazandıran milli okçumuzdur.

Feryal ÖZEL, Amerikan Uzay ve Havacılık Dairesindeki (NASA) Türk bilim insanıdır. Kara deliğin ilk kez görüntülenmesini sağlayan 200 bilim insanı içinde yer almaktadır.

- Ülkemizde toplumsal hayatta başarılarıyla örnek olan başka hangi kadınları biliyorsunuz? Söyleyiniz.
- Televizyon, gazete vb. medya unsurlarında karşılaştığınız olumlu ve olumsuz haberler kadının toplumdaki durumuyla ilgili size ne düşündürüyor? Açıklayınız.

6.40: Toplumsal Hayatta Başarılarıyla Örnek Olan Kadınlarımız

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, s.217)

Dünden Bugüne Türk Kadını başlığı başarılı kadın temsilleri sunmaktadır. Ders kitaplarında geçen bu örnekler öğretmenler tarafından sık kullanılmıştır. Ders kitaplarında kadın temsilleri ve bilim insanı bağlığında geçen Marie Curie de böyle olmasına öncülük

ediyor olabilir. Öncü kadınlardan örnek vererek bağlantı kuran Özge öğretmen dersinden bir özetle konuyu şöyle açıklamaktadır:

6. sınıfın etkin vatandaşlık ünitesi yaklaşık 2-3 hafta önce bitirdiğim bir konu, ünitenin son konusu toplumda kadına verilen değer. Tarihteki ilk önemli kadınlardan bahsediyor. Mesela ilk kadın başbakan var diyorum işte Tansu Çiller ilk kadın belediye başkanı Müfide Hilal diyorum. Nasıl yani kadın belediye başkanı olabilir mi? Olabiliyor mu? Çocuklar bilmiyor. Aslında kadının da belediye başkanı olabileceğini kadından da muhtar olabileceğini hatta ilk kadın futbol hakemi olabileceğinden bahsediyoruz ya da sekizlerin İnkılap tarihinde işte bahsederken Medeni Kanunu'ndan ya da halkçılık ilkesinden kadın erkek eşitliğini sağlamak adına yapıldığını söylüyoruz. (Görüşme Kaydı: Özge öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenleri için ders kitaplarının önemine daha önce vurgu yapmıştık. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ders kitaplarını bir rehber olarak gördükleri de açıktır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtan bir örnek sosyal bilgiler ders kitabından aşağıda alıntılanmıştır.

Kavramlar

Ayrımcılık, Farklılık, Kalıp Yargı, Ön Yargı, Saygı

İnsanlar, toplumsal bir varlık olmalarından dolayı, hayatlarının her aşamasında sosyal çevreleriyle sürekli etkileşim içerisinde. İnsanların günlük hayattaki bu etkileşimleri sırasında çevrelerindeki kişiler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ön yargıya neden olmaktadır. Bu ön yargılı bakış açısı insanlar arasında olumlu ya da olumsuz kalıp yargılara dönüşmektedir.

Ön yargı, “Bir kimse veya bir şeye ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargıdır.” Kalıp yargı ise “Halkın bir grubundaki inancı, bir grubun başka bir grup hakkındaki duygusallaşmış, tecrübeyle çok az değişmiş olan inancı.” olarak tanımlanmaktadır.

Toplumda oluşmuş kalıp yargılar, toplumdaki farklı cinsiyet, sosyoekonomik gruplara karşı olabileceği gibi farklı etnik, dini gruplara karşı da olabilir. Cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili kalıp yargılara kızlar futbol oynamaz, erkekler yemek pişirmez vb. yargılar örnek olarak verilebilir. Oysaki cinsiyet özelliklerimiz bunları yapmamıza engel değildir.

1.19: Kadın Vatman

1.20: Çocuğuna Yemek Yediren Baba

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı, s.27)

Yukarıdaki örnek ders kitaplarında tespit edilen kadın ve aile üzerinden erkek temsilleridir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgulayan görsel temsiller. Sosyal bilgiler öğretmenleri ders kitaplarında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği tutumlarına sıklıkla vurgu yapmaktadır. Turgut öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliğinin sosyal bilgiler ile olan bağlantısını ders kitapları üzerinden şöyle açıklamaktadır:

Sanırım ders kitaplarını hazırlayan arkadaşlar Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu konudaki çalışmalarını çok etkiledi. Kadınların yönetimdeki fotoğraflarını çok kullanmaya başladılar. Ağırlıklı olarak aile üzerinden sosyal hayat üzerinden gittikleri için kadını, kız çocuklarını ön plana çıkarttıkları fotoğraflar kullanmaya başladılar. Çocuklar bunları en azından görmesi iyi oldu. Biraz önce mesela fotoğrafta sağlık alanında ilgilenen bir kadın fotoğrafı vardı. (Görüşme Kaydı: Turgut öğretmen).

Meslekler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin vurgulandığı alanlardan biridir. Kadın meslekleri ve erkek meslekleri toplumda oturmuş kalıp yargılardandır. Bu durum toplum dersi olan sosyal bilgiler ile ilişki kurmada da öğretmenlerin örneklerine yansımaktadır. Sevinç öğretmen mesleklerin cinsiyetlerine biraz da öz eleştiriyle 7. sınıflarda meslekler ünitesinde geleceğin, günümüzün ve geçmişin meslekleri diye bir konu var. Bu meslekleri tanıtırken bazılarının kadınlara uygun olduğu, örnek okul öncesi öğretmenliği gibi, bazı mesleklerin ise erkeklere uygun olduğunu söyleyebiliyoruz şeklinde vurgu yapmaktadır. Erdem öğretmen de benzer şekilde mesleklere değinmiştir.

İşte meslekler konusu var. Mesleklerde kadın doktor, kadın öğretmen. Böyle bazen çocuğa soruyoruz sen ne olmak istiyorsun kız çocuğu, hemşire diyor, neden diyoruz, bir kadın için en iyi meslek hemşirelikmiş veya öğretmenlikmiş diyor annem veya babam diye aktarıyor çocuk. Biz de orada evet ama okursan avukat da olabilirsin hâkim de olabilirsin pilot da olabilirsin bak artık kadınların bu konuda önü açık diye uyarılar konuşmalar yapıyoruz. (Görüşme Kaydı: Erdem öğretmen)

Sosyal bilgiler dersi ile toplumsal cinsiyet meselesi arasında doğrudan bağlantı kuramayan öğretmenler de yok değildir. Onlar genellikle kazanımlarda geçmiyor, müfredatın böyle bir hedefi bulunmuyor gibi açıklamalar yapmışlardır. Kazanımlarda yok ancak ayrıntılarda geçiyor diyen öğretmenler de vardır. Ancak çoğunlukla ders kitaplarında geçmesi öğretmenler için yeterlidir. Bu açıdan sosyal bilgiler dersi ile toplumsal cinsiyet eşitliği bağlantısı kurulabilmesinin yolu ders kitaplarından geçiyor gibi görünmektedir.

Toplumsal cinsiyet ile sosyal bilgiler dersi arasında kurulan bağlantılar, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini sosyal bilgiler öğretmeni olarak sorumluluklarında görüp görmediklerini anlamayı sağlayacaktır. Okulların toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesindeki payından bahsetmiştik. Okulun bir bileşeni olarak öğretmenler de bu devamlılığı sağlamaktadırlar. Toplumsal bir dersin öğretmeni olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin cinsiyet eşitliği meselesindeki farkındalıkları ve dersleriyle konuyu bağlantılandırmaları, okulların toplumsal cinsiyet rolünü sürdüren konumdan, cinsiyet eşitliğine ulaşmada araç olma konumuna gelmesini sağlayabilecektir.

4.2. Anlatı Analizi Bulguları

Araştırmanın anlatı analizi bulguları bölümünde altı sosyal bilgiler öğretmeninin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtması, katılımcılarla yapılan görüşmeler, gözlemler, araştırmacı günlüğü, dokümanlar, hikâye tamamlama etkinliği verilerinin analizi neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bölüm içinde araştırmanın soruları bağlamında elde edilen bulgular; Barış öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular, Sevim öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular, Erkan öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular, Tunay öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular, Turgut öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular, Yıldız öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular şeklinde başlıklandırarak verilmiştir.

4.2.1. Barış öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular

Barış öğretmen 1974 yılında bir ilçede doğmuştur. Babası ilköğretmeni olan Barış öğretmen annesini aydın bir ev hanımı olarak tanımlamaktadır. Babasının mesleği dolayısıyla çocukluğu köyde geçmiş, ilkokulu köyde tamamlamış ve daha sonra eğitimi yatılı okulda devam etmiştir. İlk olarak sınıf öğretmenliğini bitirmiştir. Sınıf öğretmeni olarak bir süre çalışmış, sonra siyaset alanında yüksek lisans yapmıştır. Kendisi bu eğitimin onun için dönüm noktası olduğunu belirtmektedir: *Bu eğitim benim için de bir dönüm noktası oldu. Siyaset bilimi ve kamu yönetimi sosyal bilimlerin bir alanı. Çok ilgilendiğim ve sevdiğim bir alan. Ankara'ya gittiğimde çok değerli profesörlerden eğitim aldım.* Yüksek lisans eğitiminin etkisiyle bir süre sonra branş değiştirerek sosyal bilgiler öğretmeni olmuştur.

Sosyal bilgiler alanını seviyorum ve ilgili olduğumu düşünüyorum. İyi yaptığımı düşünüyorum. Bu branşta çok daha verimli olduğumu hissediyorum. Öğrencilerimden velilerimden aldığım görüşler de bu çerçevede. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Bir süre idarecilik de yapmış olan Barış öğretmenin görev yaptığı yerler sırayla; Bozkır-Konya, Bağcılar, Başakşehir, Küçükçekmece- İstanbul ve Denizli'dir. Denizli merkezde başarı sıralaması yüksek, yaklaşık 1000 öğrencinin eğitim aldığı bir ortaokulda görev yapmaktadır. Evli ve biri kız biri oğlan iki çocuk babasıdır. Kendisi toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilgili ve dikkatli olduğunu, eşitlik için çabaladığını, toplumsal

cinsiyet eşitliğiyle ilgili bir araştırma yapılıyorsa buna katılmaya gönüllü olduğunu elinden ne gelirse yapacağını ilk tanışmada dile getirmiştir.

Toplumsal cinsiyeti tanımlarken kadın ve erkek olarak iki cinsiyete vurgu yapan Barış öğretmen, eşitsizlik ve dezavantajlardan bahsetmiştir. Kadınların bazı konularda dezavantajlı olduğunu ve bunun eşitsizliğin bir göstergesi olduğunu düşünen Barış öğretmen pozitif ayrımcılığı ise bir önleme yöntemi olarak görmektedir.

Toplum kadın ve erkek olarak iki cinsiyetten oluşuyor. Ülkelerin gelişmişlik durumuna göre ülkenin imkânlarına ya da günlük hayatın içinde var olmak durumuna göre kadınlar bazı durumlarda dezavantajlı durumdadır. Kadınların dezavantajlı durumunun ortadan kaldırılmasına yönelik bazı araçlar geliştirilebilir. Buna pozitif ayrımcılık diyebiliriz. Mesela işe alımlarda ya da devletin bazı noktalarında hayata eşit bir şekilde katılmadıkları noktalarda pozitif ayrımcılık göstermesi gerektiğini düşünüyorum. Nitekim ülkemizde de toplumsal cinsiyet eşitliğine dair sorunlar var görüyoruz. Basın yayın kuruluşlarından Medya kuruluşlarında kadınların daha dezavantajlı olduğunu görüyoruz. Kadın cinayetleri de bunun bir göstergesi olarak ele alınabilir. İşe alımlarda, eğitim hayatına devam etmesinde kadınların erkeklere oranla dezavantajlı olduklarını hissediyorum ve görüyorum. Bu anlamda günlük hayatta, iş hayatına katılımda, çocuklar hakkında söz sahibi olmak ya da ekonomik konularda söz sahibi olmak kadınların bu alanda dezavantajlı olması cinsiyet eşitsizliğinin en net göstergesi oluyor. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Barış öğretmen toplumsal cinsiyet meselesini bir kültür aktarımı olarak görmektedir: *Kültürün kadınlara biçmiş olduğu bir rol var. Dolayısıyla bazen siyasetçiler bile bunu dile getirmekten çekinmiyorlar. Aktarılan kültürün kalıp yargılardan oluştuğunu ve kadına roller yüklediğini söylemiştir. Ayrıca kadınların yüklendikleri bu rollerin ve kalıp yargıların atasözleriyle desteklendiğini belirtmiştir: Geçmişten günümüze takip eden biriken bir kültürün etkisi de var yani kadınların dezavantajlı olduğunu görüyorum. Söylemlere de yansımış atasözlerine de yansımış 'Elinin hamuruyla erkek işine karışmak', 'Saçı uzun akli kısa' gibi tamamen önyargılardan oluşan kadınları kategorize eden, kadınları belli bir noktada sıkıştıran, biraz da aşağılayan ifadeler sanki toplumun kültürel bir yapısı ya da geleneğimizmiş gibi sunuluyor. Kadınların çalışma hayatında aktif olmalarının gerekliliğini, ancak kadınların kalıp yargılarla, ön yargılarla hâlâ dezavantajlı olduklarını şu ifadelerle vurgulamıştır:*

Günümüzde kadınların eğitim hayatına katılması, iş hayatına katılması konusunda hemen hemen her konuda dezavantajlı olduklarını düşünüyorum. İş hayatına baktığımız zaman devlet kurumlarında çok fark etmese de özel sektördeki kadınların daha dezavantajlı olduğunu gözlemliyorum. Devlet memurluklarında hepimiz eşit yasalarla haklara sahip olduğumuz için bu daha az ortaya çıkabiliyor. Özel sektörde tabii ki bunların olmadığını görüyoruz. Kadınları işe alma noktasında tereddütler hamilelik sürecinde yaşanan sorunlar, çocuğuna bakmak için ortaya çıkan sorunlar gibi iş verimliliği düşecek gibi bazı önyargılardan dolayı kadınların iş bulması zor ancak devlet memurluğundan belli yasal güvenceler verildiği için doğum izni süt izni gibi devlet kurumlarında böyle bir dezavantaj yok. Ancak devlette de şu şekilde var yönetici atamalarında kadınlar dezavantajlı oluyor genellikle erkek egemen yöneticiler yer alıyor. Baktığımız zaman okul müdürlerinin çok büyük bir kısmını erkeklerden oluşmakta. Burada kadınların isteksizliğinden değil daha çok erkeklerin burada ön almasından kaynaklanıyor. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Barış öğretmenin çalışma hayatında kadınların aktif olmasıyla ilgili görüşleri derslerde de gözlenmektedir. Kendisinin gözlemler sırasında da sorularla sık sık

öğrencileri düşünmeye sevk ettiği görülmüştür. Soruları genellikle ders konusunun içinden ve toplumsal cinsiyet eşitliğine değinen noktalarda sormaktadır.

Barış öğretmen sınıfa soruyor: Anneniz neden çalışmıyor?

Öğrenci 1: Çocuk bakıyor, ev işi yapıyor, çalıştığı zaman parasını alamıyor. Annem bize hamileyken işi bırakmış, bir daha girememiş.

Barış öğretmen: Kadınları işe almıyorlar diye duydum.

Öğrenci 2: Çok saçma. Geri kafalı cinsiyetçiler onlar.

Barış öğretmen: Bu senin fikrin, güzel bir yorum. Kadınlar her işi yapabilir mi? Yapamayacakları iş var mı? Patron olsanız kadınları işe alır mıydınız?

Öğrenci 3: Babalar annelerin işini yapmaz.

Öğrenci 4: Sektöre bağlı, kadınlar her işi yapmaz (oğlan öğrenci)

Barış öğretmen: İşteki bilgi birikimi ve tecrübesi önemli önce, kadınlar hangi işi yapmaz?

Öğrenci 4: Ben kadın çalıştırmazdım doğrusu.

Barış öğretmen: Neden?

Öğrenci 4: Nedeni yok (11.03.2022 tarihli gözlem notu, 5. sınıf)

Gözlemlerden elde edilen verilerde Barış öğretmenin sıklıkla toplumsal cinsiyet eşitliğine değindiği veriler mevcuttur. Barış öğretmen sınıf içerisinde konuyla bağlantılı olarak girişte dikkat çekmek ve öğrencileri derse hazır hale getirmek için de sorular sormaktadır. Bir önceki sınıfta belki de konuya geç kalmamak için biraz havada biten konuşma sonraki hafta başka sınıfta devam ediyor.

Barış öğretmen: Bazı meslekleri kadınlar yapamaz dediler başka sınıfta, siz ne düşünüyorsunuz?

Öğrenci 1: Erkekler yapamaz çamaşır yıkarken babam beyazlarla renklileri karıştırıyor.

Öğrenci 2: Kadın ve erkeğin vücut güçleri aynı değil hocam.

Barış öğretmen: Sanayi devriminde kadınlar ve erkekler aynı ücreti almıyorlardı sorun buradan çıktı.

Öğrenci 1: Erkeğe ve kadına aynı işleri vermem, farklı işler yaparlarsa aynı ücreti alamazlar.

Öğrenci 3: İki de Allah'ın kulu olduğu için aynı ücreti veririm.

Öğrenci 4: Yaptıkları işe bağlı olarak aynı işi yaparsa aynı ücret alır.

Barış öğretmen: Eskiden cumhuriyetten önce kadınlara miras verilmiyormuş, ben ona da takıldım.

Öğrenci 4: Geri kafalılar hocam.

Öğrenci 5: Erkekler paraya daha çok ihtiyaç duyuyor.

Öğrenci 6: Kızlar çok eskiden özgür değilmiş, öldürülüyormuş ondan olabilir.

Öğrenci 8: Dünya genelinde kadın ve erkek eşit ama ülkemizde cahillik var o yüzden kadınlar geride. Gelişmiş ülkelerde ekonomi iyi olduğu için farklı işler yapabilirler.

Barış öğretmen: Geçtiğimiz hafta Dünya Kadınlar Günü vardı, emekçi kadınlar günü, babanız annenize bekli kutlama yapmıştır. Bazı günler kutlanır, dini, milli bayramlar kutlanır, kadınlar gününde emekçi kadınların mücadelesi günüdür bunları konuşmamız lazım. Eşitsiz durumları konuşmalıyız. Dünyada bir eşitsizlik var, emekte eşitsizlik var, ücretlerde eşitsizlik var. Fabrikada 120 kadının ölümünü anlatıyor. Bu eşitsizliği nasıl yenebiliriz? Babalar evde bazen daha az iş yapabilir ama evde sorumluluk almalıdır. Erkek öğrenciler evde babaların bu durumlarını fark etmelidir. Kız öğrenciler annelerin erkektir yapar sözlerine karşı durmalısınız. Bilinç önemli. Artık makineleşme var kas gücü bakımından eşit olmasına gerek yok. İnsanın eşitliği devlet önünde haklar bakımından, işe girerken ücret alırken eşit olmak zorundadır. Kulağınızı açıp bunu iyi dinleyin. Kadınlar bundan yüz yıl önce kadınların mahkemede şahit olma hakkı yoktu. Atatürk yasalar koydu. Bunları saydı. Ama uygulama yeteli mi hayır. Bize düşen bu hakları bilmek, korumak, yaygınlaştırmak, geliştirmek. (18.03.2022 tarihli gözlem notu, 5. sınıf)

Barış öğretmen ders kitabında kadın girişimci başlıklı metni otur oturduğun yerde diyenler olmuştur kadına ama bakalım ne yapmış diyerek bir öğrenciye okuttu. Metin bitiminde devam etti: *Girişimcinin kadını erkeği yok, hayal kuruyor plan geliştiriyor, yatırım için sermaye buluyor.* (05.04.2022 tarihli gözlem notu, 7. sınıf)

Kadın Girişimci Vize Sorunu Yaşanan ABD'ye Halılarıyla Girdi

İzmir'de, tasarladığı halılarla 11 ülkeye ihracat yapan genç kadın girişimci, Türkiye ile vize problemi yaşanan ABD'ye kendisi giremedi ama halıları girmeyi başardı. Müşterisiyle görüşmek için ABD'ye gitmeyi planlarken vize krizinin gündeme geldiğini belirten girişimci, "Müşteri ile görüşmeye gidecektim ki vize krizi yaşandı ve ABD'ye gidemedim. Ancak müşterim halıyı almaya niyetli olduğu için İstanbul'a geldi ve görüşme yaptık. Halıların dokuması bittiği zaman inşallah ABD'ye yollayacağız." (Genel Ağ haberinden düzenlenmiştir.)²

(Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı, s.120)

Barış öğretmenin toplumsal cinsiyet konusunda yeri geldikçe değinmeler yaptığı gözlem verilerinden tespit edilmektedir. Kendisinin konuya öğretim faaliyetlerinde yer verme düşünceleri de benzer şekildedir. Kız öğrencilerin iş hayatının, sosyal hayatın içinde olmalarını önemseydiğini dile getirmektedir:

Bunu çok önemsiyorum, sık sık gündeme getiriyorum yani. Özellikle kızların eğitim alma konusunda erkeklerinki kadar atak davranmasına, bir meslek sahibi konusunda erkeklerden geri kalmamasına, hayatın zorluklarına bir erkek kadar İyi hazırlanması gerektiğini, gelecekte onları neyin beklediğini bilmediğimizi, bilemeyeceğimizi anlatıyorum. Onları cesaretlendirme çalışıyorum sosyal hayatın içinde mutlaka var olmaları gerektiğini söylüyorum. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmeni)

Aynı şekilde siyasal hayatın içinde mutlaka kadınların daha fazla yer alması gerektiğini söyleyip bunu derslerinde nasıl işlediğini anlatmaktadır: *Ülkemizden de örnekler veriyorum mesela. İşte 81 il var Kaç tanesinde kadın vali var. Belki bir iki tanesinde. Milletvekillerinin çok küçük bir oranı kadınlardan oluşuyor. Siyasete katılım çok yetersiz. Ekonomik alanda kadınların aktif olmasını önemseydiğini, toplumun gelişmesinde katkısı olacağını ve bunu öğrencilerine aktardığını dile getirmiştir. Özellikle kız öğrencilere yönelik olarak, onları cesaretlendirmek için bunları yaptığını belirtmektedir:*

Ekonomik alana baktığımız zaman, şirketleri kuranların çoğunun erkekler olduğu görüyorum. Bu alanda ticarete, ithalat ihracat gibi büyük işlerde erkeklerin daha çok ön planda olduğunu, kadınların geride kaldığını bunun aslında toplumun bir kanadının doğru bir şekilde yeteri kadar kullanılmamasının geri kaldığından bahsediyorum. Özellikle kızları bu anlamda cesaretlendirmeye çalışıyorum. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmeni)

Barış öğretmenin konuya ilgisi yüksek lisans yaptığı dönemle de ilgili görünmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile doğrudan ilgisi olmasa da insan hakları dersi aldığını ve ilgilendiğini dile getirmektedir: *Ankara'dayken yüksek lisans yaparken insan haklarının korunması ile ilgili dersler aldım. Bu konuda okullarda herhangi bir eğitim almadım. Sadece yüksek lisanstan bunları gördüm ilgilendim başka bir eğitimim yok. Barış öğretmeni toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili seminer ya da hizmet içi eğitimle karşılaşmadığını da söylemiştir.*

Toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili görüşlerinin ailesinin demokratik yapısından ve büyüme ortamından geldiğini ifade eden Barış öğretmen daha sonra yüksek lisans döneminde farkındalık kazandığını belirtmiştir. Barış öğretmen demokratik bir ailede büyüdüğünü dile getirmektedir: *Demokratik bir aile söz hakkımız her zaman vardı. Görüşlerimiz de her zaman değer verildi, soruldu. Annesinden özellikle vurgulayarak bahsetmiştir: Annem ev hanımı olmasına rağmen okumayı seven aydın bir insan... Bilimi ve sanatı seviyorum. Bunun temeli annemden kaynaklanıyor. Annem bilim ve sanata çok düşkün bir insan.* Görüşmeler esnasında annesinden daha çok ve hayranlıkla bahsetmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği görüşlerinde ilk etkinin annesine hayranlığı olduğu söylenebilir.

Barış öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında pozitif ayrımcılıkların yanında İstanbul Sözleşmesinin etkili olabileceğini de düşünmekte ve dile getirmektedir: *İstanbul Sözleşmesi ile kadınlara en azından pozitif bazı haklar sağlanıldığını biliyorum. İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması bu anlamda eksiklik olarak düşünüyorum. İstanbul Sözleşmesi en azından önce adı mıydı, cesaretlendirici bir şeydi, kadınlar kendisini biraz daha güçlü ve güvende hissediyordu. Barış öğretmen, İstanbul Sözleşmesinin kadınlara pozitif haklar sağladığını dile getirmiştir. Görüşmelerin pek çok kısmında pozitif ayrımcılıkları desteklediğini söylemekte ve erkekler açısından olumsuz olan ayrımcılıklara karşı olduğunu da belirtmektedir.*

Yine toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanarak mesela erkekler açısından negatif bir durum oluşturan bir şey var. Boşanmalarda nafaka genellikle erkekler tarafından ödenmesi gereken bir şey gibi algılanıyor. Orada da bir boşanma akdinin gerçekleşmesi durumunda eşitliğin sağlanabilmesi için nafakanın biraz daha dikkatli düzenlenmesi gerekiyor. Çünkü çok uzun yıllar nafaka ödemeleri yapılıyor. Burada taraflar çok kısa bir süre evli kalmış olsalar bile bunun nafakası çok uzun yıllar devam edebiliyor. Orada da ekonomik bir dengesizlik olabiliyor. Bu da erkekler açısından olumsuz bir durum. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Sosyal bilgiler dersi içerisinde yeri geldiğinde toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve öncü kadınlar gibi konulara sık sık değindiğinden bahseden Barış öğretmenin bunu yaparken en çok soru- cevap tekniği kullandığı gözlenmiştir. Kendisi de bir materyal geliştirmede konuyu daha çok uygulamalı olarak ele aldığını söylemiştir.

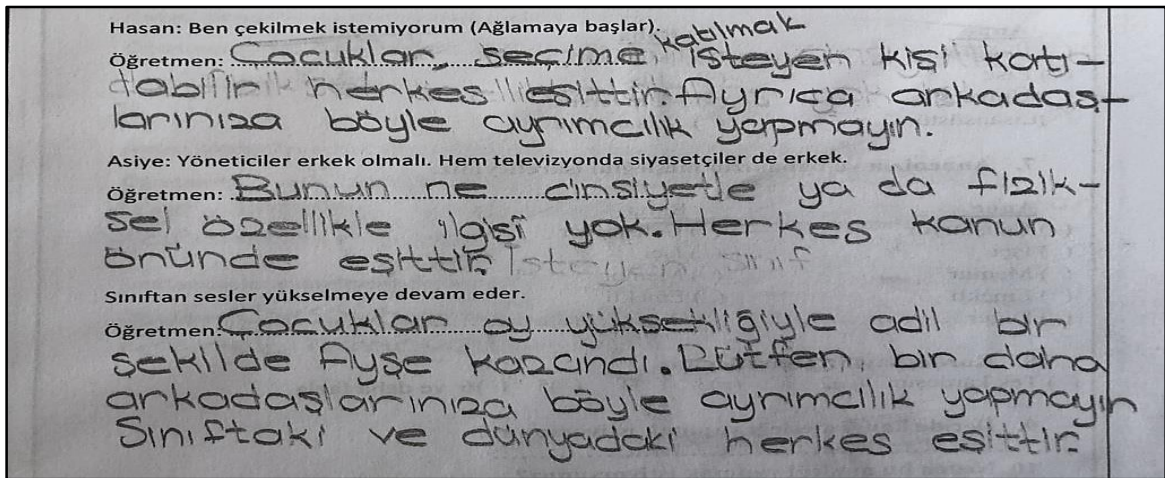
Söz hakkı verirken yani konuşmalarımızda iletişimimizde mutlaka kızlarında katılmasını sağlamaya çalışıyorum. Çünkü kendilerini onlar ikinci planda görmeye alışmışlar, bunun kültürel bir alt yapısı olduğunu söylemişim... Öğretmen bir baba olarak, erkek olarak kadınlara da eşit bir tavırla yaklaşıp, onların da katılımını sağlamaya çalışıp eşitliği sağlamaya çalışıyorum. Kızlar kendilerini azınlıkta hissettiklerinde onları ön plana çıkarıyorum. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Gözlemlerde de Barış öğretmenin kendi ifadelerinde söylediği gibi öğrencilerin faaliyetlere eşit olarak katılmaları için uygulamalar yaptığı görülmüştür. Ders içinde söz verirken *bir kızlardan bir erkeklerden olsun*, diyerek öğrencilere söz hakkı verdi (29.03.2022 tarihli gözlem notu, 5. sınıf). Okuma parçalarını sırayla kız-oğlan eşit şekilde

yaptırmak, söz verirken bir oğlan bir kız öğrenciden seçmek, cezalarda cinsiyet farkı gözetmemek gibi eşitlikçi tutumlar gözlenmiştir. Öğrencilerine cinsiyetleri bağlamında bakmadığını, onları insan olarak değerlendirdiğini, öğrenciler arasında bir sorun olduğunda dahi onları ahlaki bakış açısıyla eşitlikçi bir tutumla değerlendirdiğini dile getirmiştir.

Neyse konuyu tamamen insani özellikler bakımından ahlak olarak ahlaki özelliklere bağlı kalarak çözmeye çalışıyorum. Benim için kız erkek fark etmiyor. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Hikâye tamamlama etkinliğinde öğrencilere sunulan bir problem durumu vardır. Bu problemi sosyal bilgiler öğretmenlerinin nasıl çözdüğü sorulmaktadır. Öğrenciler hikâye tamamlama etkinliğinde, sınıf başkanlığı seçiminde çıkan cinsiyet temelli problemi Barış öğretmenin eşitlikçi bir tutumla çözdüğünü yansıtmışlardır.

(Hikâye tamamlama etkinliği, 7/E)

Diğer tüm öğretmenler gibi Barış öğretmen de toplumsal cinsiyet meselesini öğretim faaliyetlerine taşımada çekinceleri vardır. Bu çekinceler diğer öğretmenlerle genellenebilir durumlardır: *Biraz ailelerden ve devletten çekiniyoruz. Ailelerinin baskısı öğretmenlerin, Barış öğretmenin de aklına ilk gelen çekinedir. Bunu ifade ederken de şöyle bir örnek sunmuştur:*

Yani benim çocuğuma bunları öğretiyorsunuz. Sonra geliyor ne anne tanıyor ne baba tanıyor ne kural tanıyor ne devlet tanıyor. Tamam hak iyidir hoştur ama hocam yalnız bunları da çok şımartıyorsun, sonra başımıza kalkıyorlar. Benim de haklarım, var ben de özgürüm. Bu şekilde konuşmalar bazen ailelerden olumsuz görüşler oluyor. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Öğretmenlerin pek çoğunun kendilerine engel olarak gördükleri bir diğer sorun olan müfredat yoğunluğu, kazanımlarda olmayışı, zaman azlığı Barış öğretmen tarafından dile getirilmemiştir. Siyaset ve kamu yönetiminde yüksek lisans yapmış bir öğretmendir. Belki siyaset ve kamu yönetimi yüksek lisansın da kendisine kattığı bilgi birikimi ve gözlemlerle, engel olarak düşündüğü durumu, siyasi ideolojinin baskısı olarak tanımlamıştır.

Tabii sonuçta devlet memuru, siyasetin de üzerimizde bir gölgesi var. Siyasi ideolojinin de üzerimizde baskısını hissediyoruz. Bu konuda sıkıştırılmaktan aslında korkuyoruz. Yani ben kendi adıma korkarım. Bunun yani eğer önüm açık olsaydı bunlarla başım belaya girmeyeceğini bilseydim daha atak davranırım. Daha fazla örnekle çalışabilirim. Ama bunlar biraz engel oluyor tabii ki. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal bilgiler dersini ilişkilendirmeleri sosyal bilgiler öğretmenlerinin konuyu öğretim faaliyetlerine ne şekilde dahil ettiklerine dair veriler elde edilmesini sağlamaktadır. Öğretmenlerin konuya değinmeleri öncelikle sosyal bilgiler dersini ve dersin amaçlarını nasıl gördükleri ile ilişkilendirilmiştir. Hayatın içinden, vatandaşlık eğitimi, tarih eğitimi, coğrafya eğitimi, bilim olarak ve daha farklı tanımların yapıldığına daha önce değinmiştik. Barış öğretmen ise sosyal bilgileri *yaşantıya dönük* bir ders olarak tanımlamıştır. Derste en başta *insan hakları demokrasi ve eşitlik sosyal bilgilerde ön plana çıkması gereken konular*, olarak belirtmiştir. İnsan hakları ve demokrasi dersinin görevini de sosyal bilgiler dersinin aldığına değinmiştir:

Önceki yıllarda insan hakları ve demokrasi dersi vardı. Bunun içinde ele alıyorduk. Şimdi bu ders kaldırıldı, sosyal bilgiler içerisinde yayıldı. Ancak yeteri kadar müfredatta yer aldığını düşünmüyorum. Böyle olsa da ben kişisel olarak eşitlik, hürriyet, insan hakları, demokrasi kavramlarının hem teorik olarak hem uygulama olarak derslerimde yer almasına özen gösteriyorum. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Barış öğretmenin demokrasi ve insan haklarıyla ilgili görüşleri sosyal bilgiler öğretim programında incelenmiştir. Sosyal bilgiler öğretim programının özel amaçları 15. Madde insan hakları ve demokrasinin sosyal bilgilerin özel amaçları içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca sosyal bilgiler öğretiminde dikkat edilecek hususların ilk maddesi de insan hakları ve demokrasi konularının bütünleştirilerek verileceğinden bahsetmiştir.

15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,

(Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, s.8)

1. Sosyal Bilgiler öğrenme alanlarında; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konuları bütünleştirilmiş olarak ele alınmaktadır. Konular tarih, coğrafya, insan hakları ve vatandaşlık diye ayrı ayrı değil, disiplinler arası yaklaşımla işlenmelidir.

(Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, s.10)

Gözlemlerde Barış öğretmenin derslerde demokrasi konuları içerisinde öğrencilere sorular yönelttiği görülmüştür. Ancak öğrencilere karşı tutumlarında demokratik değil daha disiplin odaklı bir tutum göstermektedir. Aşağıda buna bir örnek verilmiştir. Örnek aynı gün aynı ders içerisinde araştırmacı tarafından tutulan gözlem notlarından alıntıdır.

Kendi içinde konuşan kız öğrencilere hitaben,

Barış öğretmen: Dersin geri kalanını ayakta dinlemek ister misiniz? Yeter artık son olsun, Derste kitap okuyan kız öğrencinin elinden kitabı aldı,

Barış öğretmen: Derste kitap okuyorsun öyle mi? Ben sana ders içi performans notunu şimdi vereyim, diğer arkadaşlarına da örnek olsun. Hakların yanında sizin bazı sorumluluklarınız da var, dersi dinlemek ve derse katılmak zorundasınız hepiniz, sınav notlarını 90-100. Vermez diye düşünmeyin, veririm.

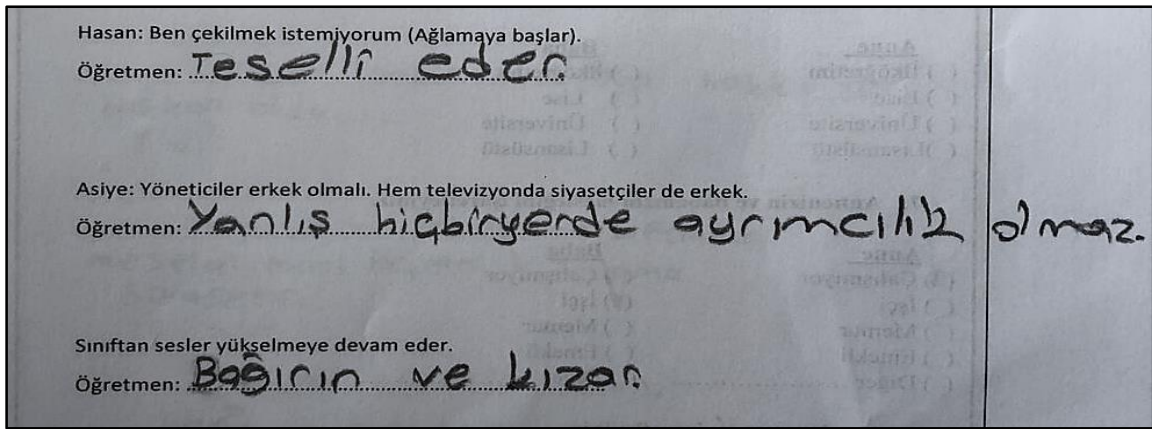
Dersin ilerleyen dakikaları

Barış öğretmen: Evde demokratik tutumlar var mı? Mesela tatile gideceksiniz babanız, anneniz tatile giderken sizin de görüşlerinizi alıyor mu? Çevrenize demokratik katılım noktasında kaç puan verirsiniz?

Öğrenciler: 2, 1, 7 gibi cevaplar verdi.

Barış Öğretmen: Bundan memnun musunuz? (24.05.2022 tarihli gözlem notu, 7.sınıf)

Barış öğretmenin disiplinli tutumu hikâye tamamlama etkinliğinde öğrenciler tarafından da yansıtılmıştır. Kız öğrenciler tarafından en çok tekrar edilen ifadedir. Yine ayrımcılık yapılamayacağı, eşitlik gibi kavramlar da öğrencilerin yansıttığı kavramlardır.

(Hikâye tamamlama etkinliği, 5/D)

Barış öğretmen toplumsal cinsiyet konusunu sosyal bilgiler dersi içerisinde doğrudan görmediğini, buna vurgu yapılmadığını belirtmiştir. Meselenin genellikle demokrasi ve insan hakları konusunda geçtiği görüşündedir. Genel olarak insan haklarına vurgu yapıldığı bu nedenle cinsiyet kavramının sosyal bilgiler dersi öğretim programında geçmediğine değinmiştir: *Doğrudan cinsiyetle ilgili herhangi bir ifade vurgulanmamış. Cinsiyete dayanan herhangi bir vurgu yapılmıyor. Genellikle sosyal bilgiler dersinde genel kavramlarda demokrasi, insan hakları gibi kavramlar geçtiği için herhangi bir cinsiyet kavramı kullanmadan geçiriyorlar. Ayrıca geçmesi gerektiği kız öğrencilere rol model olabilecek örnekler verilmesi gerektiğini söylemiştir.*

Geçerse de bunda kadınların da ele alınması ders kitaplarında ya da müfredatta yer alması gerekirdi. Çünkü kız öğrencilere rol model olabilecek örnek olabilecek kadın direkt ortaya konulmamış. Sadece bunlardan Marie Curie ders kitabında yer alan bir örnek. Bunun dışında yok. Bizim Cumhuriyet tarihi dersimizde de kadınların oldukça ağırlığını görüyoruz. Halide Edip Adıvar'dan tutalım Kurtuluş Savaşına doğrudan tanıklık etmiş, siyasete etkin olarak katılmış kadınlarımız kitaplarda yer almıyor. (Görüşme Kaydı: Barış öğretmen)

Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Barış öğretmenin dediği gibi kadınlardan hiç bahsedilmiyor değildir. Kurtuluş Savaşı ve Kuvayi

Millîye konuları içerisinde sık sık kadınların da aktif olmasından bahsedilmiş ancak belirgin, net isimler kullanılmamıştır. Halide Edip Adıvar'dan ise edebiyatçı yönüyle ve edebi eserleriyle bahsedilmiştir. Cumhuriyet tarihi ve savaş konuları dışında öncü kadınlara diğer seviye ders kitaplarında da yer verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Temsillerin yeterliliği ise tartışma konusu olabilir. Ders kitaplarında yer alan kadın temsil örneklerine daha önce yer verildiği için burada tekrar edilmemiştir.

4.2.2. Sevim öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular

Sevim öğretmen 1982 yılında bir ilçede dünyaya gelmiştir. Evin ilk çocuğudur. Annesi ev hanımı, babası devlet işçisi olarak çalışmaktadır. İlkokulu ilçede okumuş, ortaokulu ve liseyi büyükşehirde tamamlamıştır. 2004 yılında sosyal bilgiler öğretmeni olarak mezun olmuştur. Bir süre ücretli öğretmenlik yapmış, sonra atanmıştır. Denizli'nin farklı ilçelerinde çalıştıktan sonra merkeze gelmiştir. 12 yıldır aynı okulda görev yapmaktadır. Görev yaptığı ortaokul 72 öğretmenin çalıştığı, yaklaşık 1000 öğrencinin eğitim gördüğü, başarı sıralaması yüksek olan bir okuldur.

Sevim Öğretmen aile yapısını geleneksel olarak tanımlamıştır. Babasının işi gereği sık sık evden uzakta kaldığını *...genelde bizden uzak çalışırdı, 10 günde 4 gün eve gelirdi* şeklinde belirtmiştir. Annesiyle kendisinin evde kaldığını, yaşadıkları ilçenin küçük ve kapalı bir yapıda olduğundan bahsetmiştir. Evde erkek olmadığı için ve kapalı bir gurubun içinde annesinin bir erkeğe ihtiyaç duyması dolayısıyla erkek gibi büyütüldüğünü anlatmıştır.

Erkek olmadığı için babam da dışarıdaydı, bütün şey bendeydi. Para harcama özgürlüğü, yaşam özgürlüğü, dış işleri. Ben daha ilçede yaşarken ilçede biraz kapalı bir sistem vardı, kadınların ekmek almaya gitmemesi. Kadınlar fırına ekmek almaya gitmiyordu. Bütün kuyruğu hatırlıyorum erkek doluydu. Bir sıra erkek, annem de baba olmadığı için evde birilerinin ekmek alması gerekiyor beni gönderirdi. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

İlk tanışmada ve uzun süreli gözlemlerde de Sevim öğretmenin eril bir karakter yapısında olduğu gözlenmiştir. Çocukluğunda annesi tarafından yüklenen erkek rolünü benimsemiş görünmektedir. *Bugün tanışma ve biraz sohbet etme günüydü, öğle yemeğine katıldım. Tanıştık ve öğretmenler odasında biraz vakit geçirdik. Sakin yapıda bir öğretmen, herkesle konuşuyor ama sınırları sert. Eril yapısı olduğu ilk tanışmadan belli, eril bir güçle hayata tutunanlardan. (01.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)*

Sevim öğretmenin çocukluğu ilkokulun üçüncü sınıfına kadar doğduğu ilçede erkek rolüyle başlamış merkeze taşınınca da devam etmiştir. *Denizli'ye geldik keza Denizli büyük, bu sefer annemle giderdik baba yok yine elektrik faturası yatırmak için beraber*

giderdik, sonra büyüyünce annem kızım biliyorsun elektrik faturasının nereye yatırıldığını deyip, hadi gidip yatır. Yaşam deneyimlerine bakıldığında yetiştiği aile ortamının etkisini bugünkü hayat tarzında gözlemlemek mümkündür. Geleneksel yapıda bir aile ortamında ancak eril bir rolde yetişmesinin nedenini annesi olarak göstermektedir. Annesinin erkek çocuk beklentisi ya da sevgisi kızını erkek gibi yetiştirmesine neden olmuş görünmektedir.

Babam işte kızları çok sever. Annem kızlarımı seviyorum derdi. Ama çok şey yapmazdı. Benim oğlum olunca anladım ki, içinden erkek hayranlığı çıktı annemin. Oğluma felaket düşkün. İlk çocuğum kızdı, seviyordu ilk torun diye. Ama şu anda acayip derecede oğluma düşkün. En büyük derdim diyor ondan ayrıyım diyor. Geçen biraz hasta oldu, öksürüyor. Sürekli arıyor felaket oğlancısı. Oğlun olsaydı beni atardın diyorum. Yok olur mu öyle şey diyor. Beni de erkek gibi yetiştirmiş. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Daha sonraki süreçte araştırmacı tarafından yine benzer gözlemler yapılmıştır. Öğretim faaliyetlerinde, okul ortamında da yine eril bir karakter sergilemektedir. Evliliğinde de eşiyile birlikte sorumluluklar almadan evin erkeği rolünü üstlendiğini anlatmıştır. Arabayı kullanan, vergileri ödeyen, hesap kitap yapan kendisi, evde yemek yapmanın eşi olduğundan bahsetmektedir.

Eşime bazen şey söylüyorum, sen olsan ne olmasan ne ben tüm işlerimi görüyorum ki hayatta. Arkadaşlarla sohbet ediyoruz bütün işleri erkeklere yüklüyorlar. Adamı ne yapacaksınız ki ben hepsini yapıyorum zaten, evin sigortasıymış aklınıza gelen, vergi ödemeleri her şeyini biliyorum. Geçen araba muhabbet ediyoruz benim eşim araba kullanmayı bilmiyor, ben kullanıyorum. Erkeklerle muhabbet ederken seninki kaçtı diye muhabbet ediyorlar. Ben konuşunca aa kadına bak diyorlar. Bilmiyorsan öğreneceksin diyorum. Yani eşinin bilmesine gerek yok ben hallederim. Çocukluktan beri tüm erkek dış görevleri bana aitti. Onun için bu sistem bizim evde hâlâ devam ediyor. Sağ olsun eşim köşede bekliyor genelde işler bende. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Sevim öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliğini savunduğunu ve bunu uyguladığını dile getirmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine verdiği önem olarak aktardığı bu görüşme verilerinde araştırmacı burada bir eşitlik değil rol değişimi gözlemlemiştir. Kadınlık ve erkeklik rolleri bakidir. Ancak kadın ile erkek rol değiştirmiş görünmektedir. Sevim öğretmen erkeksi toplumsal rolleri üstlenmiştir.

Sevim öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliğini; *erkelerin baskın karakterler olmaları* şeklinde tanımlamaktadır. Erkeklik ve kadınlık rollerinin toplum tarafından, özellikle anneler tarafından çocuklara yüklendiğini belirtmektedir. Kendi hayatından örnekle açıklamaktadır.

Ataerki baskın bir karakter var her şey erkeklerin etrafında dönüyor. Görev ve sorumluluklar bence erkeklere verilmemiş. Hepsi bayanlara verilmiş şekilde. Günümüzde erkek ile bayan hemen hemen aynı işi yapıyor. Ben de çalışıyorum eşimde çalışıyor. Ama iş eve gelince o benim görevim mi ki diyor mesela eşim. En kızdığım şey. Şurası şöyle dediğimde o benim görevim mi ki diyor. Bu toplumsal olarak annelerimizden bize kopyalanan bir gen. Hizmet etme, erkeğe hizmet etmek. Onu memnun ettirme gibi bir alışkanlık mı diyeyim bir şey. Bize idrak edilmiş. Herkes bunu bekliyor. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Toplumsal cinsiyet tanımları içinde kadını erkeğe hizmet eden olarak tanımlamakta ve bunu eleştirmektedir. Eleştirisinde eşinin de yaptığı davranışı örnek göstererek tepkisini dile getirmiştir. Kadınlara yüklenen sorumlulukları annelerden kopyalanan bir gen olarak tanımlamaktadır. Bu sorumlulukların kadınlara yüklendiğini erkeklerin ev içinde sorumluluk almama durumlarını okul ortamından bir örnekle daha pekiştirmiştir.

Bizim okul ortamında arkadaşlarımız, bayanlar erkekler diye cinsiyet ayrımcılığımız yok. Ama şöyle bir şey var iki erkek arkadaş var, boş derslerde okula geliyorlar. Diyorum evde işiniz yok mu? Biz yetiştiremiyoruz. Aman ne yapayım canımız sıkılıyor diyorlar. Sizin bayanların evde işi bitmiyor. Senin de eşin çalışıyor, aynı işi paylaşıyorsunuz, bu çok mantık dışı. Boş saatlerde evde yapacak bir şey bulamamak. Onlar diyorlar, sizin işiniz hiç bitmiyor bizim de hiç işimiz olmuyor evde. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Sevim öğretmenin toplumsal cinsiyet tanımlarında, kadına yüklenen sorumluluklar dikkat çekmektedir. Erkek baskın toplum, ataerkil toplum yapısı içinde kendi benliğini bulma ya da ezilmeme arasında eril karaktere bürünmüş görünmektedir. Hem annesinin ona eril rolü yüklediğini hem de kadınların hizmet etme rolünü yüklediğini belirtmektedir. Sevim öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilgisi kendi çabası ve merakıyladır. Bu konuda bir eğitim almadığını, karşılaştığı eğitimlerin genelde kadına şiddete yönelik olduğunu, *hayır hiç karşılaşmadım, kadın erkek eşitliği ile ilgili yok yani. Biz toplumsal şiddetle ilgili kadınların hep şiddet gördüğü ile ilgili nasıl savunması gerektiğini öğreniyoruz başka hiçbir çalışma yoktu,* şeklinde getirmiştir.

Kadının sorumluluklar yüklenmesi, ezilmesi benzeri durumları eleştiren Sevim öğretmenin derslerde gözlemlenen tutumları bazen söylemleriyle çelişir görünmektedir. Gözlemlerde kız öğrencilere kendilerini ezdirmemesi gerektiğini söylediği durumların yanında cinsiyet rollerini pekiştiren tutumlar da izlenmiştir.

Sevim öğretmen: Önceden bilim adamıydı, eşitlik geldi bilim insanı diyoruz.

Konuşurken bilim adamı deyip sonra düzeltti.

Sevim öğretmen: Bulaşık makinesini bir kadın buldu neden bulmuş olabilir?

Öğrenciler fikirlerini söyledi.

Sevim öğretmen: Çok zengin kadın, porselen tabaklarını hizmetçiler kırmasın diye. Kadınlar kendi işlerini kolaylaştırmak için bulaşık makinesi icat etmişler.

Öğrenci 1: Bulaşık makinesini ben diziyorum.

Sevim öğretmen: Bulaşık makinesini sen mi diziyorsun. Yağmur ne yapıyor?

İki kardeş aynı sınıfta okuyor. Kardeşini işaret ediyor. (18.03.2022 tarihli gözlem notu, 6. sınıf)

Öğretmenler arasında bilim insanı kavramı yerleşmiş, genellikle böyle kullanılıyor. Bazen şaşıarak bilim adamı denilen durumlar da vardır. Ancak hemen düzelterek öyle devam etmektedirler. Sevim öğretmenin de sadece bir kez böyle şaşırdığı ve sonra düzelterek devam ettiği gözlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini önemseydiğini dile getirmesine karşın cinsiyetçi tutumlarına şahit olunmuştur. Onun toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışını daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek onun geleceği nasıl gördüğüne de bağlıdır. Kadınların eğitim seviyeleri arttıkça, kalıp yargılar değiştikçe eşitliğin

sağlanabileceğini öngörmektedir. Kendi kalıp yargılarının da değişen şartlar ve zamanla yıkıldığını belirtmektedir.

Bence eğitim seviyesinin yükselmesi, daha çok kanunlar vesairenden ziyade. Eğitim seviyesi yükseldikçe geçmişten günümüze bakın yavaş yavaş kadın toplum hayatında yeri olduğu düşünülüyor... Kadının her alanda çalışma hayatına girmesi olumlu. Önceden kız çocuklarının okutulmaması ya da cinsiyete göre mesleklerin olması. Hemşireler erkek olmaz, şoförler erkek olur kadın olamaz gibi kalıplar yıkılıyor yavaş yavaş. Kalıplar yıkıldıkça kadın yavaş yavaş sosyal hayata giriyor. Daha çok çalışma hayatına giriyor... Şimdi çevremizde hemşire görünce yadırgamıyoruz, olabilir diyoruz ya da kamyon şoförünün, otobüs şoförünün kadın olması hiç bizi yadırgatmıyor. O yönden güzel oldu toplumsal anlamda. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği tanımlarında kalıp yargıların yıkılmasına değinen Sevim öğretmen öğretim faaliyetlerini konuşurken de benzer kalıp yargılara değinen örnekler sunmuştur. Kalıp yargıların toplumsal ayrıştırmayı devam ettirdiğinden ve bunda öğretmenlerin de rolü olduğundan bahsetmiştir. Sınıftaki gözlemlerini ve öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl devam ettirebileceklerini örneklendirmiştir.

Erkekler biraz hareketli olunca erkekler çok hareketlisiniz kızlar siz daha sessizsiniz ya da işte kızlar biraz ders dışı konuşuyorlarsa geleceğin annesi olacaksınız çocuklarınızı gideceksiniz Neden böyle yapıyorsunuz gibi o anda ayrıma giriyoruz ister istemez... Dolayısıyla zaten burada bir olumlu ya da olumsuz onları ayrıştırmış oluyoruz ve bu da ilerde toplumsal olarak ayrışmaya devam ediyorlar kadınlar ve erkekler. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Öğrenme ortamlarında eşitlikçi bir yaklaşımla tutum sergilemeye çalışmak öğretmenlerin ortak denebilecek özelliklerindendir. Öğrencilerine eşit davranmaya çalışan, eşit söz hakkı vermeye gayret eden bir öğretmendir. Kızım-oğlum gibi hitaplar yerine isimleriyle seslenmeye özen göstermektedir. Öğrencileri uyarırken de isimlerini sert bir şekilde vurgulayarak uyarılarını yapmaktadır. Okumalarda ya da soru çözerken, soru sorarken de yine eşit davranma eğiliminde olduğu gözlenmiştir. *Kız oğlan öğrenciye eşit söz hakkı veriyor, kim konuşmak isterse sözü veriyor. Öğrencilerin söylediklerine eşit yorumlar yapıyor ve tepkiler veriyor. Sorulara cevap verirken yorum yaparken öğrencilerin cinsiyetleri asla fark edilmiyor. (18.03.2022 tarihli gözlem notu, 6. sınıf) Cinsiyet temelli gruplaşmalarda da benzer eşitlikçi tutumlar gözlenmiştir. Öğrenciler kendi aralarında kız oğlan olarak tartıştılar teneffüste. Cinsiyet gözetmeden hakkaniyetli olarak çözmeye çalıştı. Cinsiyetçi söylemler kullanmadı (11.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü).*

Sevim öğretmen sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine konu geldikçe ya da öğrenciler konuyu sınıfa getirdikçe değindiğini belirtmektedir. Konu için bir etkinlik geliştirmedeğini, sadece örnekler üzerinden işlediğini söylemektedir. Günlük hayatlardan örnekler verdiğini şöyle diyorum hani evde beraber yaşadığımızda ve işlerin paylaşabileceği ne söylüyorum ya da bu bazı durumlar kadınla ne de erkekle ilgili... genelde sözel olarak ekstra bir materyal yok şeklinde ifade etmektedir.

Öğrencilerin konuyu öğrenme ortamlarına getirmesinden ve sıklıkla bu konunun konuşulmasından bahsetmektedir.

Mesela televizyonda bir kadının öldüğünü görüyorlar kadın cinayeti ya da kadına şiddetle ilgili bir şey görüyorlar. Ertesi gün konu geçiyor mesela sınıfta. Çocuklar açıyor bu konuyu, haberlerde gördük öğretmenim şöyle olmuş kadını öldürmüşler. İlk sevgilisi şöyle yapmış gibi anlatmaya başlıyorlar bir olayı. Öğreniyoruz neden böyle olduğunu soruyorum onlara. Neden yapmış olabilir, bu işin kadınlıkla erkeklikle ilgisi var mı? Herkes birbirini böyle öldürebilir mi diye. Günlük hayatımıza haberlerden ya da çevremizden duyduğumuz şiddet olaylarını kadına şiddet olaylarını sıklıkla konuşuruz. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Haberlerin ya da medyada gündem olan konuların sınıflara öğrenciler tarafından geldiği durumlara gözlemlerde sıklıkla karşılaşılmıştır. Sevim öğretmenin dersinde de böyle bir durum yaşanmıştır. Ancak kendi ifadesinde belirttiği bir tutumla karşılamamıştır durumu. Bunun nedeni araştırmacıyı konunun uzmanı olarak görmesinden kaynaklı araştırmacının sınıftaki varlığı olabilme ihtimali vardır. Ancak pek çok zaman konuya değinilebilecek yerlerde pas geçmesi durumun araştırmacı kaynaklı olmadığını düşündürmektedir.

Öğretmen derse girerken öğrenciler bir kadın cinayeti olmuş hocam diyerek gürültü yapmaya başladılar. Öğretmen önce sınıfı susturdu (susun diye sesini yükselterek).

Sevim öğretmen: Ne olmuş, ben duymadım?

Öğrenci 1: Birisi kadını öldürmüş sonra yakmış.

Öğrenci 2: Hâkim adamı serbest bırakmış. Nasıl hakimler anlamadım.

Öğrenci 3: Hocam kadını önce kesmiş, sonra götürmüş yakmış görüntüler çok kötüymüş ama ben görmedim.

Sınıfta karmaşalı seslerle olayın ayrıntısı bilenler anlatıyor.

Sevim öğretmen: Tamam yeter bu kadar, konumuz bu değil.

Derse başlamak için ödev kontrollü yapacağını söyledi. Derse başladı.

Teneffüste çıkarken araştırmacıya hitaben, Sevim öğretmen: *Bazen böle konular açılıyor, insan ne diyeceğini bilemiyor. (16.05.2022 tarihli gözlem notu, 6. sınıf)*

Öğretmenlere toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu öğretim faaliyetlerine taşımasına engel olduğunu düşündüğü bir durum olup olmadığı sorulmuştur. Sevim öğretmen böyle bir engel görmediğini dile getirmiştir. Ardından söyledikleriyle kadının ve erkeğin yapısı gereği farklı olduğunu vurgulamıştır. Öğretmenlerin çoğunda gözlenen kadın ve erkek olarak değil insan olarak değerlendirme görüşü vardır.

Yani çocuklara mutlaka eşitlik diyoruz ama bir yerde ayrılıyorlar, farklılaşıyorlar. Kadın ve erkeğin fitratı farklı zaten. Herhangi bir şeyi o yönde şu da olsa şunu da yapardım dediğim bir şey yok açıkçası. Sadece biraz daha bu olayı insanlığa insan davranışına sığar mı diye genelleme yapardım, yapıyorum zaten. Ekstra başka bir şey yok. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretim faaliyetlerine taşıma sosyal bilgilerin ve amaçlarının tanımlanmasıyla ilgilidir. Öğretmen toplumsal cinsiyet meselesini sosyal bilgilerin amaçları içinde görüyorsa konularla bağlantı kurma ihtimali artacaktır. Sevim öğretmen sosyal bilgileri *gündelik hayata öğrencileri hazırlayan bir ders* olarak tanımlamaktadır. Dersin amaçlarını ise insan hakları olarak belirtmektedir.

Bu dersin amaçları bir kere insan hakları. Vatandaşlık kısmı daha ağırlıklı olmalı. Gündelik yaşamda insanlar haklarını bilmiyorlar. Nasıl kullanacaklarını nerede kullanacaklarını, bir tüketici olarak neler yapmaları gerektiğini, bir vatandaş olarak hak ve ödevlerini bilmiyorlar. Bunlara daha ağırlık verilmeli bence. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Sevim öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu sosyal bilgiler dersinin amaçları içinde görmektedir. *Bizim amaçlarımız içerisinde, kadın hakları, insan hakları, demokrasi, kadınların oy kullanması daha önce kadınlara yapılan haksızlıklar. Şimdi de yeni yeni kazandığımız haklar ya da yeni yeni kullanmaya alıştığımız haklar bizim dersimizin amaçları içindedir açıkçası.* Sosyal bilgiler dersi içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği konularına değinirken öğrencilerin örnekler verdiğini anlatıyor. Öğrencilerinin konuya yaklaşımı ile demokratik ve geleneksel aile yapılarını gördüğünden bahsediyor.

Genelde çocuklar anneler ve babalar üzerinden gidiyor, bir konuyu anlatırken iş, evlilik. Mesela 7. sınıfta iletişim kurma var bizim. Anne babalarımız nasıl iletişim kurar bizimle. Çocuklarıyla olumlu iletişim olumsuz iletişim örnekleri onlar direkt olarak cinsiyeti ayırıyorlar zaten anneler babalar olarak. Anneler daha hoşgörülü daha anlayışlı olduğunu babaların daha otoriter olduklarından şikâyetçi oluyorlar... Bazı sınıf seviyeleri olduğu için burada bazı sınıflarda öğretmen, doktor gibi çocukları olan demokratik aile sistemleri kurulmuş. Biz akşamları oturur yarım saat sohbet ederiz, sohbet zamanlarımız vardır. Önemli kararlar alacağımız zaman o sohbet gruplarını oluştururuz. Herkes kendi fikrini söyler. Demokratik bir ortamda konuşuruz, tartışırız bir sonuca bağlarız diyorlar. (Görüşme Kaydı: Sevim öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilgili olduğunu belirten Sevim öğretmenin ilgili olduğu kadar konuya hâkimiyeti olmadığı düşünülebilir. Derslerinde ya da söylemlerinde eşitlikçi tutumların yanında cinsiyetçi kalıp yargılar da gözlenmektedir. Araştırmacı günlüğünden bir örnekle durumu somutlaştıracaktır.

Ders 5. sınıf, Konu: Meslekler

Öğretmen derste cinsiyet eşitliğine dair hiçbir vurgu yapmadı.

Öğrenci 1: Annem ben doğunca çalışmamış.

Sevim öğretmen: .....

Öğrenci 2: Annem çalışırken babam bize bakıyordu.

Sevim öğretmen: Annem ne yapıyordu, kuyumcuya mı gidiyordu?

Öğrenci 2: Çalışıyordu. Babam bi ara çalışmıyordu.

Öğrenci 3: Hocam normalde tam tersi olur.

Sevim öğretmen: Bazen olur öyle duruma göre ne gerekiyorsa o yapılır.

Öğrenci 2: Annem daha çok para kazanıyordu o gidiyordu işe.

(06.04.2022 tarihli gözlem notu, 5. sınıf)

Sevim öğretmen tutumlarıyla arada kalmış gibi görünmektedir. Bazen öğrencilere karşı eşit davranma ve rol model olması çabası içerisinde. Bazen de kalıp yargılarından kurtulamamış, cinsiyetçi tutumlar sergilemektedir.

4.2.3. Erkan öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular

Erkan öğretmen evli ve bir kız bir oğlan iki çocuk babasıdır. 1979 yılında küçük bir ilçede çiftçi bir ailenin ikinci çocuğu olarak doğmuştur. Ablası ve erkek kardeşi vardır. Çocukluk yıllarını çiftçi bir ailenin oğlu olması dolayısıyla tarlalarda çalışarak

geçirdiğinden bahsetmiştir. *Çocukluk hayatı komple bağ bahçe, tarla, tütün hepsi oralarda geçti. Yani yaz tatili ve hiçbir şey bizde olmuyordu. Ailesinin o dönemde geleneksel yapısı nedeniyle ablasının okumadığından bahsetmiştir. Bu durumu babasının en büyük pişmanlığı şeklinde dile getirmektedir. Ablam en büyük, okumadı. O dönemlerde şartlar diyelim veya artık hani babamızın bakış açısı. Hatta en büyük pişmanlıktır aynı zamanda. Kardeşim üniversiteyi kazanamadığı için memurluğa başladı. 25 yıl görev yaptı emekli oldu.*

İlkokul, ortaokul ve liseyi orada okumuştur. Üniversiteyi tarih öğretmeni olarak bitirmiş, o dönemde tarih öğretmenliği ataması olmadığı için branş değişikliği yaparak sosyal bilgiler öğretmeni olmuştur. Sosyal bilgiler öğretmeni olarak Anadolu'da farklı il, ilçe ve köylerde çalıştıktan sonra Denizli'de kendi büyüdüğü ilçede çalışmıştır.

Denizli merkezde sosyal bilgiler açığı olmadığı için kendi doğup büyüdüğüm ilçemde, hatta kendi okuduğum sınıfta derse girmeye başladım. Kendi ilçem olduğu için oynadığım arkadaşlarımın çocuklarını okutmak fırsatı buldum. Bu da farklı bir deneyim oldu tabii ki. Üç buçuk yıl kadar kendi ilçemde çalıştım. Bu da benim için ayrı bir tecrübe oldu. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Üç buçuk yıl sonra Denizli merkeze gelmiştir ve üç yıldır aynı okulda görev yapmaktadır. Okul Denizli merkezde köklü bir geçmişe sahip, 84 öğretmenin çalıştığı yaklaşık 1300 öğrencinin eğitim gördüğü bir ortaokuldur. Çalıştığı şehirler sırasıyla; Adıyaman'da bir köy okulu, Afyon'un bir köyü, Konya merkez, İzmir Ödemiş ve Denizli'dir. Denizli'ye gelmeden önce Anadolu'da köylerde çalışmış bir öğretmen olarak büyük şehir-köy, Doğu-Batı gibi farklı kültürlerde toplumsal cinsiyet eşitliğini deneyimlemiş bir öğretmendir. Bu durum kendisine kültür içindeki farklı dinamikleri değerlendirme fırsatı sunmuştur.

Doğuda işler çok farklıydı. Birbirlerine selam bile vermekten çekiniyorlardı. Doğuda yeni gelmiş bekar bir öğretmen, o bölgede yaşayan insanların evlenip o bölgeden bir çıkışı olarak görülüyordu. Bu bir sıkıntı oluşturuyordu. Hatta problemler yaşanabiliyordu. Ev arkadaşım ev sahibinin kızı ile arkadaş oldu. Evden çıkmak zorunda kaldık. Hatta mahkemelik oldular. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Farklı deneyimler ve kültürlerin, Erkan öğretmende oluşan toplumsal cinsiyet eşitliği kavrayışını oluşturduğunu ya da aile ortamında oluşturduğu algıyı değiştirdiği söylenebilir. Farklı düşünce yapısında insanlarla diyaloglar yaşaması belki biraz daha kadınlara ve kız öğrencilere temkinli yaklaşmasına neden olmuş olabilir. Bu yaklaşımı söylediklerinden ve verdiği farklı örneklerden gözlemlenebilmektedir.

Yaşadığım bir olay. Bir tane hamile bir din kültürü öğretmenimiz vardı bayan. Kendi değil ama eşinin bekleliğini bilirim. Kendi ilimde çalıştığım için eşi kucağımızda büyüdü gibi bir şey. Kızı tanımıyorum, okul da şehirden uzakta bir yerdeydi. Yürünmesi gereken bayağı bir mesafe var. Yanlış hatırlamıyorsam bir Haziran ayıydı. Ders çıkışında yürüyoruz. Dedim ki normalde benim arabama da defalarca bindi. Dedim ki hocam yürüyorsunuz ben de o tarafa gidiyorum sizi bırakayım dedim. Hocanın bana söylediği eşim başkasının arabasına başka bir erkeğin arabasına binmesine çok kızar dedi. Şimdi öğretmen arkadaş da hani belki 1 yıllık 2 yıllık öğretmen. Ben 79-

80'liyim dersem o 90-92 doğumlu arkadaş. Yani neredeyse benim öğrencim olacak yaşta... Karşı taraftan böyle bir şey duyduğün zaman bu sefer sen ister istemez kendini geri çekiyorsun. Acaba ben yanlış bir şey mi yaptım düşüncesiyle. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Toplumsal cinsiyeti *kanunlarda olan fakat uygulamada olmayan bir şey* olarak tanımlamaktadır. Kanunların her iki cinsiyet için eşit olması uygulanması noktasında eşitliği sağlamamaktadır. Toplum içerisinde yaygınlaşmaması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel problemidir zaten. Yaşadığı deneyimler toplumsal cinsiyet eşitliği tanımlarını ve hatta öğrencileriyle ilişkilerini etkilemiş görünmektedir. Yapılan uygulamalarının başarısız oluşundan da bahsetmektedir.

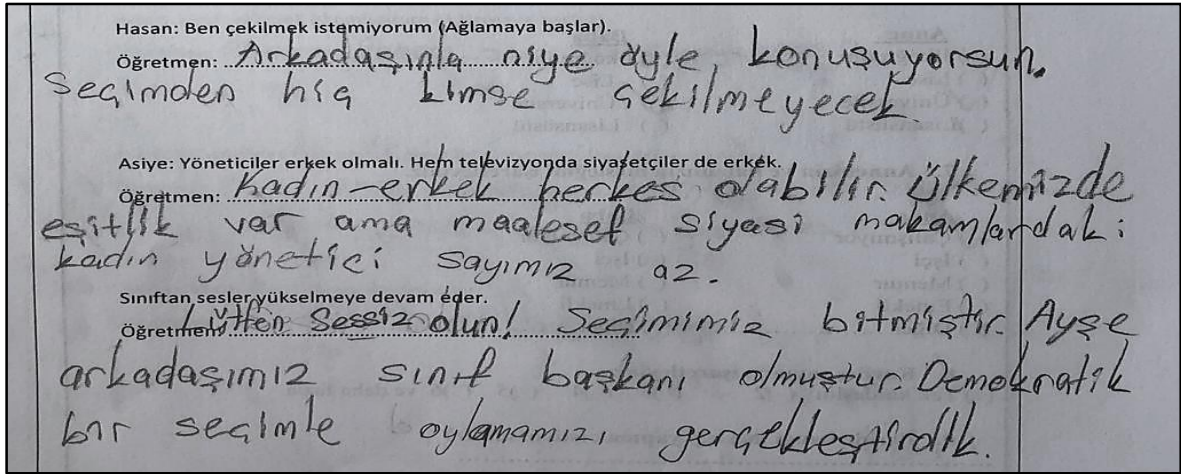
Pandemi öncesinde çocuklarla şakalaşmayı çok severdim. Ödevini yapmayan bir erkek öğrenci ile şakalaşabilirim. Fakat aynı şeyi bir kız öğrenciye yapamayabilirim. Bunu farklı olarak algılaya biliyorlar. Sınıf ortamında hâlâ farklı bakış açıları var. Kız erkek oturtmak istedim ağlayan öğrenciler oldu. Adıyaman'da biraz daha farklıydı. Biz arkadaşlarımızı okuldan sonra gördüğümüzde onlara selam bile veremiyoruz diyorlardı. Verme şansımız yok diyorlardı. Toplumda vermek istiyoruz bir şeyler anlatmak istiyorum. Ancak öğrenciler bunu uygulama noktasında televizyonda ya da tarihi yerlerde gördükleri zaman birazcık yüzeysel kalıyor. Olması gerekeni biliyorlar fakat uygulama konusunda birazcık daha yolun başındayız diyebilirim. Mesela geçen gün sınıfta kargaşa çok fazla kız erkek oturtayım dedim. Kendi aralarında çok konuşuyorlardı gürültü vardı. Öyle bir karar alalım dedik, kendileri istediler bazıları istediler. Hocam dediler belki konuşmayız dediler ama yanına oturan kişiyi kural usulü belirledik. Sen şuraya sen şuraya bile demedim yani demokratik bir süreç. Sağ cebime kızları koydum. Bilinçli bir şey olmasın diye çektim. Kızlar ergenliğin verdiği şeyle ağladılar. Erkeklerin bile gözleri dolmaya başladı bıraktım. Sonra iptal ettik mecbur. Kafanıza göre takılın dedim yani. Onu bile yapamadım yani. 7. sınıf öğrencisi bunlar. Ağlamaya başladılar. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun davranışlar sergilemede demokratik bir yaklaşımda bile sorun yaşadığını dile getirmektedir. Böyle deneyimler onun öğrencilerine karşı tutumlarını toplumsal cinsiyet anlayışını öğrenme faaliyetlerine yansıtmasını etkileyecektir. Burada belki toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitim almış olmaması da etkilidir. Erkan öğretmen de diğer çoğu sosyal bilgiler öğretmeni gibi toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bir eğitim almadığını söylemiştir. Ancak ülkenin farklı fırsat eşitliğine sahip bölgelerinde görev yapmasından kaynaklı kız çocukların okuması için yapılan uygulamalar ya da eğitimlere dahil olduğunu belirtmektedir. *Doğuda kızların eğitime gitmesi ile ilgili çalışmalar vardı. Eşitlik diyebilir miyiz? Dengeyi sağlamak mı diyelim? Kurtarmak noktasında belki oldu. Fakat toplumsal cinsiyet adı altında olmadı.*

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geleceğinden pek çok sosyal bilgiler öğretmeni gibi Erkan öğretmen de endişeli ve umutsuz görünmektedir. Eşitlik bağlamında olumlu gelişmeler sorulduğunda *göremedik açıkçası kadın cinayetleridir veya hâlâ toplumda ben o aşamaya ulaşabildiğimizi düşünmüyorum* şeklinde umutsuz bir yaklaşım sergilemiştir. Eşitliğin sağlanabilmesi için kadının her alanda aktif olmasını önemsemektedir. Kadının sosyal hayatta, çalışma hayatında, siyasette aktif olmasının gerekliliğini belirtmektedir.

Eşitliğin sağlanabilmesi için birçok noktada kadının her alanda ortak olması lazım, hayatın içinde yer alması lazım. Mesela çocuklara da hep aynı örneği veririm ben. Mecliste var mı 600 milletvekilinin 300'ü bayan mı değil. Veya işte bir valilikte kaymakamlıkta vesaire. Bazı meslek gruplarında var eşitlik olarak. Ama bazı meslek gruplarında hâlâ göremiyoruz. En büyük sıkıntılarımızdan bir tanesi bana göre bu yani. Bunu da nasıl aşarız yani olumlu olarak hani eğitimle aşılar diyoruz. Ama bazen eğitilmiş insanların yaptıklarını görünce ister istemez hani. Bizim ülkemizde yani eski, belki değil, eski ataerkillik, genelde bir uygulama var. Atadan böyle gördük gibi veya çevreden gördüğü için bir eksiklik var. Ondan dolayı tam eşitliğin ben sağlanabileceğini zannetmiyorum. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Kadın siyasetçilerin azlığı ile ilgili görüşleri öğrencilere de yansımış görünmektedir. Öğrenciler hikâye tamamlama etkinliğinde bir öğrenci öğretmenin siyasi makamlardaki kadın yönetici azlığına değindiğini yansıtmaktadır. Öğretmenin oturma düzeni değişikliğindeki demokratiklik vurgusu da etkinliğe öğrenci tarafından yansıtılmıştır.

(Hikâye tamamlama etkinliği, 7/L)

Erkan öğretmen eğitilmiş insanların da toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yanlışları olduğunu vurgulamıştır. Eğitimin ataerkil yapının önüne geçemeyeceği görüşündedir. Eğitimin toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olmadığı noktalarda ne öğretildiği, eğitimdeki hedefin ne olduğu önem kazanmaktadır. Erkan öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliğini önemseydiğini ve etkinlikle olamasa bile örneklerle öğrencilerine bu eşitliği aktarmaya çalıştığını belirtmektedir.

Etkinlik noktasında çok bir şeyimiz olmuyor ama örneklerle gitmeye çalışıyorum. Cinsiyet özgürlüğü konusunda öğrencilere ekonomik özgürlüğü ile cinsiyet özgürlüğünün daha kolay sağlandığı örneklerini veriyorum. Erkekler bir okuması gerekiyorsa kızların iki okuması gerekiyor diyorum. Evinizde eve kim para getiriyorsa onun sözü geçer diyorum. Aslında Türkiye'deki en büyük sıkıntılardan birisi de bu. Ekonomik katkı ile alakalı. Ekonomik katkısı varsa söz sahibidir. Haberlerde duydukları örnekler gelirse onlarla ilgili konuşuyoruz. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Söylediklerinden dikkati çekenler, toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yaparken, cinsiyet rollerinin devamlılığını sağladığıdır. Ev içinde çalışanın sözünün geçmesi gibi örnekler eşitlikçi tutumların aksini göstermektedir. Erkan öğretmenle yapılan gözlemlerde de söylediklerini tekrar eden durumlarla karşılaşılmıştır.

7. sınıf, Konu: Meslekler

Erkan öğretmen: Siz mesleğinizi seçeceksiniz ve hayatınızdaki her şeyi belirleyecek, eviniz, yaşadığınız ortam her şeyi belirleyecek. Türkiye şartlarında erkeklerin bir okuması gerekiyorsa kızların beş okuması gerekir. Çünkü evde kararı para getiren verir. Keşke demokratik aileler kurun herkesin söz hakkı olsun, ama günümüz şartlarında Türkiye’de sistem genelde para getiren konuşur. Baba çalışıyor eş çalışmıyorsa hele. Ekonomik olarak sizi memnun ederse mutlu olursunuz. Meslek dediğiniz şey 1/2 günlük şeyden bahsetmiyoruz. 25-40 yıl çalışacaksınız.

Kız öğrenci el kaldırdı.

Erkan öğretmen: Kızım söz istedin oooo muhabbete dönmüş.... Meslek seçimi ihtiyaç meselesi, bazı mesleklere ihtiyaç azalıyor. Seçeceğiniz mesleğe talep olmalı, öğretmenler atanamıyor, 20 yıl sonra neredesiniz? Ölü toprağı mı serdiler üstünüze bir hedefinizin olması lazım.

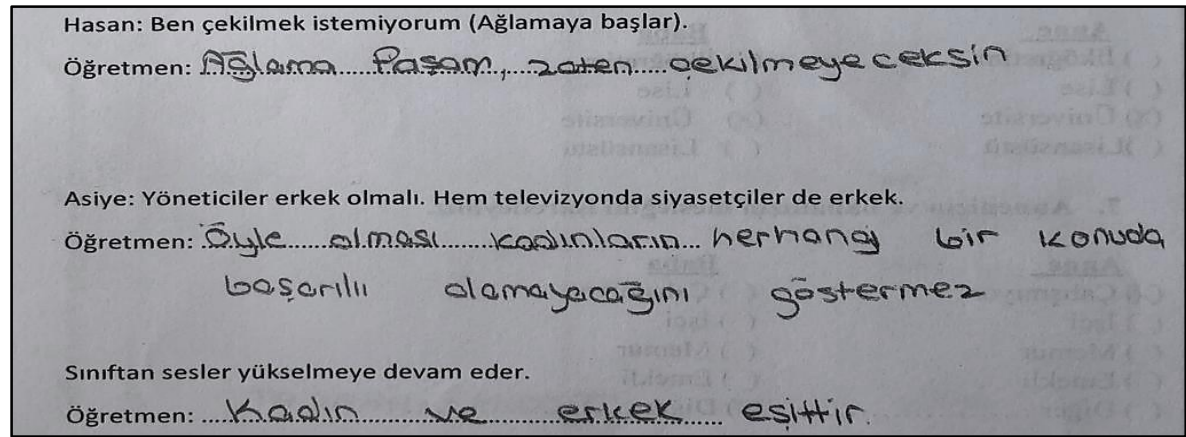
Birkaç dakika konuştu öğrencilerle.

Erkan öğretmen: Evet Paşa, diyerek oğlan öğrenciyle devam etti. (20.04.2022 tarihli gözlem notu, 7. sınıf)

Benzer cinsiyetçi davranışlar daha önce ve daha sonra da tekrar gözlenmiştir. Erkek öğrenciye paşam diye hitap etti (23.03.2022 tarihli gözlem notu). Araştırmacı gözlemlerde ilk kez Paşam ifadesini duyunca öğrencinin ismi zannetmiştir. Daha sonra oğlan öğrencilere bazen bu şekilde seslendiğini öğrenmiş ve daha pek çok kez şahit olmuştur. Öğretmen soru sormaya gelen oğlan öğrenciye ‘gel paşam’ dedi. (25.05.2022 tarihli gözlem notu)

Söz hakkı isteyene veriyor, cinsiyet fark etmeksizin. Derste söz alan öğrencilere buyur..... şeklinde isimle hitap ederek söz veriyor. Okuma yaptıracığı zaman yine isimleriyle seslenerek okutuyor. Genellikle isimle hitap etmesine rağmen, oğlan öğrencilere özellikle birebir konuşmada ve teneffüslerde “paşam” diye sesleniyor. (06.04.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)

Erkan öğretmenin oğlan öğrencilere Paşam hitap şekli, öğrencilerle yapılan hikâye tamamlama etkinliğinde de görülmektedir. Öğrenciler öğretmenlerinin yaklaşımlarını doğrudan yansıtmaktadır.

(Hikâye tamamlama etkinliği, 7/L)

Erkan öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliği konularını derslere yansıtırma durumuna bakıldığında konuşmalarında yinelediği demokrasi kavramıyla karşılaşılmaktadır. Diğer öğretmenlerin aksine Osmanlı dönemine de değinmektedir. Tarih öğretmenliği mezunu olması derslerde de fark edilebilir düzeydedir. Erkan öğretmenin tarih konuları işlenirken daha heyecanlı, istekli ve daha yüksek tonlarda konuştuğu gözlenmiştir. Konuların yeri

geldiğinde konuştuklarını belirtirken öğrencilerin kendilerinin de bunları fark ettiklerinden bahsetmektedir.

Genelde konu geçtikçe mesela yer veriyoruz Osmanlı'daki uygulamalar olsun demokrasi konularında seçme seçilme hakkı bazı konularda veriyoruz. Çocuklar da bunu fark ediyor. Zaten kadının şahitliği erkeğin şahitliği çocuk bu tarz şeyler gördüğü zaman bile çocuklar bunu sorguluyor. Sınıf ortamında tartışılıyor. Burada zaten çocukların bakış açısını görebiliyorsunuz. Velinin bakış açısı görülebiliyor. En azından burada velinin bakış açısı farklıysa onu farklı değerlendirir. Veya farklı bir şey çekmeye çalışanlar olabilir ama dediğim gibi genelde kullanıyoruz yani. Ama eğer ki çocuk bir grup çalışması yaparken istemiyorlarsa da zorlama noktasına gelemiyorsun siz eşitsiniz ikiniz de öğrencisiniz diye. Öğrencide eğer bu ayrım varsa bu düşünce varsa ister istemez serbest bırakıyorsun yani. Çok müdahale şansın olmuyor yani. Çünkü veli işin içerisine giriyor. En büyük problem veli. Velide zaten o eşitlik kavramı varsa tamam diyor bir sıkıntı yok diyor. Ama velide o ayrım o düşünce varsa kızsın yapamazsın erkeksin olmaz düşüncesi varsa zaten müdahale şansın olmaz yani. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinde olan veli müdahalesinden çekinme burada da etkili görünmektedir. Öğrencilere sınıf içerisinde oturma düzeninde bile müdahale edemeyen öğretmen, onları serbest bıraktığını belirtmektedir. Oturma düzenlerinde öğrencilere müdahalenin pek çok zaman velilere ulaştığı ve sorunlar çıktığından bahsetmiştir. Gözlemlerde de sınıfın çoğunluğunun kız öğrenciler yan yana oğlan öğrenciler yan yana oturdukları gözlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretim faaliyetlerine yansıtmada çekindikleri durumlar sorulduğunda konu yine veliler olmuştur.

Örneğin ben onları oturttum varsayıyorum. Varsayım üzerinden gidiyorum. Olacağı söyleyeyim. Ağlamalarına bakmadan çocukları oturttum. O akşam birkaç tane veli beni aradı. Büyük bir ihtimalle okul idaresine dilekçe ile CİMER'e kadar gidebilirdi olay. Oluyor çünkü duyuyoruz. Türkiye'de işin içine cinsiyet girdiği zaman. Hani ister istemez çok bir müdahale şansınız bana göre pek olmuyor. Veli işin içine karışıyor idare işin içine müdahale ediyor ki biliyoruz Türkiye'de giriş kapılarını bile ayıran okullar var. Türkiye şartlarında böyle eşitlik dediğimiz zaman biz daha çok ayrıma doğru gidiyoruz sanki. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna değinememe nedenlerinden biri olarak öğrencilerin sınav kaygısından bahsetmektedir. *En büyük problemlerden bir tanesi sınav kaygısı. Öğrencilerin derslerde motivasyonunu sağlayan şeyin sınavda çıkacak konular olduğunu Çocuklarda şöyle bir mantık var. LGS'de bunun bir yeri var mı diye bakıyorlar şeklinde belirtmektedir. Bu nedenle sınav dışı konulara değinemediklerini, sınav sorularının sadece 8. sınıf kademesinden sorulduğunu söylemiştir. Öğrencilerin sınavda daha fazla soru çıkan dersleri önemsedğini Bazen öğrenciler alttan matematik sorusu çözüyor. Çünkü matematikte tüm kademeler etkili oluyor. Öğrenciler sadece sınav odaklı düşünüyorlar sözleriyle ifade etmiştir. Sınav sorularının sadece 8. sınıf seviyesinden olması nedeniyle diğer sınıf seviyelerinde motivasyon olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun sosyal bilgiler dersine verilen önemi de azalttığını ifade etmektedir. Öğrenciler sadece sınıfı geçmek için branşı önemsiyor. Branşımız sınav ve kaygı arasında kaybolup gidiyor.*

Erkan öğretmen sosyal bilgileri tanımlayışı, toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretim faaliyetlerini etkileyecek önemli bir ipucudur. Sosyal bilgiler dersini *hayatın ta kendisi* olarak tanımlamaktadır. Sosyal bilgileri öğrenciyi hayata hazırlayacak bir ders olarak görmektedir. Ancak öğrencileri hayata hazırlamak için az bir zamanları olduğundan yakınmaktadır. Konuların çok, zamanın yetersiz olduğundan yakınmaktadır.

Her şeyi ile hayata hazırlamak olmalı bizim. Müfredatın baştan elden geçirmesi lazım. Çok gereksiz bilgi yüklüyoruz. Hangi maden hangi şehirde çıkıyor bunu öğrencilerin bilmesi gerekmiyor. Türkiye'de 70-80 tane maden çıkıyor. 700 yıllık Osmanlı tarihinin bir üniteye bir buçuk ayda anlatmamızı istiyorlar. Biz Karahanlılar'ı bir buçuk dönemde öğrendik. Anlatırken Türkçeye önem vermişlerdir. Türk devletidir bitti. (Görüşme Kaydı: Erkan öğretmen)

Erkan öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun sosyal bilgiler dersinde doğrudan yer almayışından *bu konu anayasal düzende ve bazı bilim insanları ile ilgili olan konularda karşımıza çıkıyor. Buralarda verebiliyoruz. Doğrudan bu konu yok* şeklinde ifade etmektedir. Sosyal bilgiler dersini hayatın ta kendisi olarak görmekle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgisinin anayasa ve bilim insanları konularıyla sınırlandırmaktadır. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sosyal bilgiler dersinin amaçları içinde görmektedir. Ancak sadece sosyal bilgiler dersine böyle bir sorumluluk yüklememe eğilimde değildir. *Evet içindedir ama sadece bizim derse yüklemek de yanlış olur. Yani bu noktada yanlış olur muyum? Aslında bütün sınıf öğretmenliğinden başlayıp, hatta anasınıfı diyelim, yani en baştan başlayıp o eşitlik duygusunun fark olmadığını gösterilmesi lazım.*

4.2.4. Tunay öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular

Tunay öğretmen 1979 yılı doğumludur. Anadolu'da bir ilçede doğmuş, babası memur olmasından dolayı pek çok il değiştirerek büyümüştür. Ortaokul ve liseyi büyük şehirde okuduktan sonra aynı şehirde sosyal bilgiler öğretmenliğini bitirmiştir. Çalışma hayatına geç başladığını belirtmiştir. *Mezun olduktan hemen sonra atanamadım. 2008 yılı mezunuyum. 2013'e kadar atama mücadeleleme devam ettim. Çalışma hayatına geç başladım... Meslek hayatımın 8. yılı. Atanmak için uzun zaman çalıştığını, atanamayınca umutsuzluğa kapıldığını ama pes etmediğini görüşmeler arasında belirtmiştir. Evli ve bir kız çocuk annesidir. Tunay öğretmen yetiştiği aile yapısını geleneksel olarak tanımlamaktadır. İlk tanışmada hiç çekingen olmayan hatta girişken yapıda olarak tanımlanabilecek biridir. Ancak görüşmelerde konuşmaya, kendinden bahsetmeye az istekli, daha çok çevresinde gördüklerini, deneyimlediklerini anlatmaya daha meyillidir.*

Görüşmelerde sorulan sorulara kısa ve öz cevaplar vermiştir. Bu nedenle yürütülen gözlemler onu yakından tanımak ve derinlemesine araştırmak için daha kıymetli olmuştur.

Denizli merkezde sosyo-ekonomik düzeyi düşük, 24 öğretmenin görev yaptığı, yaklaşık 250 öğrencinin eğitim aldığı bir ortaokulda müdür yardımcısı olarak çalışmaktadır. Çalıştığı okulda veliler ile diyalogları neticesinde veliler tarafından, öğrencilere sıcak ve samimi yaklaşımlarıyla öğrenciler tarafından çok sevilmektedir. Gözlemler sırasında müdür yardımcılığı görevi nedeniyle bazı gözlemler derste değil eğitim ortamının pek çok alanında gerçeklemiştir. Bu esnada velilerle sık sık karşılaşılan araştırmacı velilerin öğretmene sevgisini kendilerinden dinlemiştir.

Bu hafta derslerde gözlem yapmadım. Veliler geldi, öğretmeni çok sevdiklerini söylüyorlar. Kadın veliler geliyor genelde. Öğrencilerin hepsinin adını biliyor, hangi öğrencinin annesi kim tanıyor. Romen velilerin de olduğu bir okul, hepsiyle aynı samimiyet ve sıcaklıkla konuşuyor. Romen bir oğlan öğrenciyi koridordan geçerken çağırdı, ben Erkan'ı çok seviyorum, çok tatlı değil mi diye sordu. (24.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)

Tunay öğretmen, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olduğunu, bu konuda bir şeyler yapmak istediğini tanışmada belirtmiştir. Araştırmaya katılarak belki okulu için de bir farkındalık oluşturabileceği düşüncesindedir. Araştırmanın sonlarına doğru bunun doğru bir karar olduğunu, kendini sorgulama ve geliştirme fırsatı bulduğunu, bunun idarecilik görevine de yansıdığını dile getirmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini tanımlayışı ayrımcılıklar üzerinden olmuştur. *Kadın gözüyle kadının ötekileştirilmesi, ayrıştırılması başka bir tarafa itilmesi daha aşağılarda tutulması, aşağılanması ilk etapta bana bunları hatırlatıyor. Aşağılanması, aşağılarda tutulması olarak iki kez vurgulamıştır. Tunay öğretmenin çalışma ortamında cinsiyetçi kalıp yargılarla mücadele eden eril bir yapının içinde olduğu gözlenmiştir. Aşağılanma vurgusunu çalışma ortamının onda ortaya çıkardığı bir durum olarak açıklamıştır. Eril yapıda ve kadın müdür yardımcısı istemeyen bir müdür, cinsiyetçi ve eşitliğe inanmayan bir zümre, kadın erkek bir arada oturmayan öğretmenler ile bir arada çalışmaktadır. Ortamına rağmen öğretmenlerle cinsiyetsiz olarak iletişim kurmaktadır.*

18 Mart etkinlikleri için hazırlıklar var. İşleri teknoloji öğretmeni (kadın) yürütüyor. Genel sorumluluk onda ancak müdür yardımcısı olarak görev almaya meyilli. Erkek bir öğretmenden destek istedi. Fiziksel bir istek değil, onları temizlik görevlisi hallediyor zaten. Beden eğitimi öğretmeninden tasarım ve yerleştirme için tasarım öğretmenine yardım istedi. Öğretmenler arasında cinsiyetçi bir görev paylaşımı yok. Ancak bugün öğretmenler odasında bir süre geçirdim. Öğretmenler kadın ve erkek olarak iki grup şeklinde oturuyor. (10.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)

Tunay öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili bir eğitim almadığını söylemiştir. Bu tür eğitimlerde karşılaşmadığını, karşılaşırsa ilgisini çekeceğini dile getirmiştir. Gözlemler sırasında da birkaç kez farklı alanlarda eğitimlere gittiği

gözlenmiştir. Yüksek lisans yapan Tunay öğretmen konu olarak toplumsal cinsiyet konusunu düşündüğünü ancak alanın genişliği ve orijinal bir konu bulamama nedeniyle vaz geçtiğinden bahsetmektedir.

Olmadı. Tamamen bu alana yönelik olmadı, ama hizmet içi eğitimleri severim ve takip ederim. Bu konuyla ilgili olsa muhakkak alırdım, ilgimi de çekerdi. Hiç görmedim. Eğitim hayatımda da hatırlamıyorum almadım, alsam hatırlardım. Yüksek lisans dersleri içinde de böyle bir şey hatırlamıyorum. Ama çalışılan alanları ve bu konuları gördüm bu alanda da çalışmak istemiştım. Kadın sosyal bilgiler öğretmenlerinin ya da kadın ortaokul öğretmenlerin eğitim yöneticiliğine bakış açısını çalışmak istemiştım ya da kadın bakış açısıyla okul idareciliği okul yöneticiliği nasıldır diye onu çalışmayı çok istemiştım ama alana baktım ki çok geniş ve çalışmalar çok fazla son yıllarda çok üzerinde çalışılmış o yüzden yapmadım. (Görüşme Kaydı: Tunay öğretmen)

Diğer sosyal bilgiler öğretmenlerinin aksine toplumsal cinsiyet eşitliğinin geleceğinden umutludur. *Olumlu gelişme çok var. Olumlu yönde iyi ve güzel gelişmelerin olduğuna inanıyor ve güveniyorum. İnsanların bilinçlenmeye, farkındalık oluşturmaya başladıklarına değinmektedir. Mesela Kafa Radyo dinliyorum kadınların regl döneminde izinli olması için bir kampanya başlatıldı. Kadın olarak bazen kadın haklarına yönelik farkındalıkların bile olmadığını, ancak bunların biri tarafından dile getirilirse uygulamaların başlatılabileceğinden söz etmektedir. Kadın olarak benim bile aklıma gelmedi. İdareci olduğum için kadın öğretmen arkadaşlar bazen bana geliyorlar ağrım var şeklinde, rahatsızım devam edemeyeceğim şeklinde. Yerinde güzel uygulamalar olduğunu olacağına inanıyorum.*

Görüşülen öğretmenler içinde belki de en umutlu ve istekli öğretmen olabilir. Toplumsal cinsiyet eşitliği dendiğinde genellikle çalışma hayatından olumsuz örneklerle yer vermektedir. Ancak olumsuz örneklerin yanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin geleceğinden umutla bahsetmektedir. Yapılan uygulamaların kadınlara destek verici olduğunu vurgulamaktadır.

Pozitif ayrımcılık vurgusunu çok yapıyoruz mesela hem derste hem ağızımıza dilimize dolamışız. Siyasi alanda yer açmak ya da yöneticiliklerde yer açmak. Mesela şöyle bir uygulama var bizde kadın yöneticilere ayrıca puan veriliyor. Örneğin 2 idareci varsa bir yerde yeni bir idareci gelecekte gelecek olan idarecinin kadın olması isteniyor. Kadın idareci başvurursa da ilave puan alıyor kadınlar. Bir haftadır eğitim yöneticilerinin yer aldığı toplantılara katılıyorum. Erkek ağırlıklı toplantılar. Dışarıdan insanlar sakın bırakmayın devam edin şeklinde destekler tepkiler var. (Görüşme Kaydı: Tunay öğretmen)

Toplumda cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili tecrübeleri onun gelecekte umutsuzluğa kapılmasına neden olmamıştır. Tecrübelerinden yola çıkarak cinsiyet ayrımcılığının dilde başladığını dile getirmektedir. *Her alanda var dilimizde de var ayrım ve bu ayrım dilimizden başlıyor. Gelecekte umutlu olmasına karşın günlük hayatta pek çok alanda eşitsizlikler yaşadığını örneklerle anlatmaktadır.*

Günlük hayatta oturma şeklinde bile cinsiyet eşitsizliğinin olduğunu düşünüyorum. Kullandığımız araçta trafikte çalışma mekanlarında, sohbetlerde dahi her alanda böyle bir eşitsizlik

olduğunu görebiliyorum. Rahatsız edici evet ama yine de kadını bir adım geride bırakan bir eşitsizlik her alanda var diyebilirim. Evden adımımızı attığımızda her an karşımıza çıkabilecek kadar da çok. (Görüşme Kaydı: Tunay öğretmen)

Tunay öğretmen yaşadığı eşitsizlikler ve eril yapıda kadın idareci olmanın getirdiği zorluklara rağmen öğrencilerine rol model olmayı hedeflediğini dile getirmektedir. *Birebir bu işin içinde olarak belki orada var olmam onlar için bir rol model oluyor ve fark yaratıyor. Ayrıca velilerin kadın müdür yardımcısıyla konuşmasının daha rahat olduğunu dile getirmektedir. Yanıma gelen öğrenciler genelde kız öğrenciler ya da veliler açısından da veli anne ise daha rahat davranıyor, kadın müdür yardımcısına daha rahat konuşabiliyor, iletişimi daha rahat oluyor.* Gözlemlerde de velilerin kadın olarak Tunay öğretmenin odasına daha rahat geldikleri gözlenmiştir. Kız öğrencilerle iletişim kurmaya özellikle önem vermektedir. Bunu görüşme dışı ortamlarda da sıklıkla dile getirmiştir. Çalıştığı okul sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak dezavantajlı bir durumdadır. Öğrencilerin mevsimlik işçi olarak çalıştığı ve bahar aylarında öğrencilerin azaldığını dile getirmiştir. Bu durum araştırmacı tarafından da gözlenmiştir. Öğrencilerin devamsızlık seviyesi çok yüksektir. Özellikle kız öğrencilerin okulu bitirdikten sonra veya bitirmeden evlendirildiklerini kayıt dışı görüşmelerde dile getirmiştir. Tunay öğretmen bu durumun değişebileceğine, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri ve öğrencilere rol model olarak değişebileceğine inanmaktadır. Öğrencilerde bunun farkındalığını oluşturmayı vurgulamaktadır. *Derslere taşımam ise aileden örneklerle veriyorum. Ailede kadın anneniz şöyle yapıyordur anne çalışıp geliyor. Onun da hakları var diyorum, kız çocuğu eğitim örneklerini daha sıklıkla veriyorum. O farkındalığı görmeleri için bunların altını çiziyorum diyebilirim.*

Yukarıdaki örnekte farkındalığı vurgulayan Tunay öğretmen görüşmeler sırasında kendi toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının arttığını dile getirmiştir. Kendini eleştirdiği durumlara da örnekler vermiştir. Öğrenme ortamları içerisinde cinsiyetçi tutumlar geliştirdikleri durumları örneklenmektedir. *Biz de nöbetçi öğrenci iki kişi oluyor, bir kız bir erkek. Erkek öğrenciyi dışarıda, kız öğrenciyi içeride görevlendiriyoruz. Erkek nöbetçi öğrencimiz daha çok öne atılıyor. Duyuru yapılacaksa taşınacaksa ön plana çıkıyor. Buna benzer olaylar oluyor.*

Rol model olmanın ve öğrenme ortamlarında örnekler vermenin dışında meselenin, ayrımcılığın çok vurgulanmamasının daha iyi olabileceğini söylemektedir. Ancak bu durumun da doğru olup olmadığını kendi içinde tartışmaktadır. *Güncel olaylara yer vermeye çalışıyorum ancak bir taraftan çok da köpürtmemek gerekiyor. Çok belirtmemek gerekiyor. Bir piknik gezi organizasyon var. Rollerini biz dağıtmadan onlara bırakmaya*

çalışıyorum ama bilmiyorum üzerini mi kapatıyoruz. Bilmiyorum. Bu çelişkilerin, öğretmenlerin kendilerini toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinde yetkin görmemelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ya da yaşanan güncel olayların öğrenme ortamlarına taşınmamasını *tartışma ortamı çıkmasın diye* şeklinde açıklamaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve sosyal bilgiler ilişkisi öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu öğretim faaliyetlerine nasıl yansıttığını anlamak için önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle sosyal bilgiler dersini nasıl tanımladıkları ve amaçları içinde toplumsal meseleleri görüp görmedikleri konuyla ilgisini kurlmaları için gereklidir. Tunay öğretmen sosyal bilgileri *hayatın kendisi* olarak tanımlamaktadır. Dersi *aktif ve etkin bireyler yetiştirebilmek* için araç olarak tanımlaması da sosyal bilgilerin vatandaşlık yönüne vurguda bulunmaktadır. Konuşmalarında sosyal bilgilerin farklı disiplinlerle bağlantılarına da değinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti niteliklerini bilen bu ülkenin aktif ve etkin evladını yetiştirebilmek bu dersin amacı, bunu yaparken de farklı alanlarla beslenebilmek. Sosyolojiden de arkeolojiden de psikolojiden de felsefeden de birçok alandan destek alarak etkin ve aktif bireyi yetiştirmektir amacı. Ülkesini seven, vatanına sahip çıkan, diğerleriyle bir arada olabilen, toplum içerisinde bunu kabullenmiş birlikte yaşama duygusunu alabilmiş bireyler yetiştirmek diyebilirim.... Sadece bunlar değil ülkesinin yerini, coğrafyasını, doğasını, iklimini bilen. Bunlara çokça ek yapabiliriz bu yapıyı ortaokul seviyesindeki bir öğrenciye verebilmek veya bilmek önemli sosyal bilgiler için çok geniş görünüyor alan ama dahası da olabilmeli. (Görüşme Kaydı: Tunay öğretmen)

Tunay öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu sosyal bilgiler dersi içerisinde eşitlik, hak, adalet gibi kavramlarla ilişkili görmektedir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sosyal bilgilerin vatandaşlık yönüne vurgu yapmaktadır. Bunda idari görevinden dolayı sosyal bilgiler derslerine değil seçmeli olan *Hukuk ve Adalet* derslerine girmesi etkili olmuş olabilir.

Seçmeli dersimiz bizim hukuk ve adalet. Bu sene ilk defa bu dersi verdim ve çok da gerekli olduğunu düşünüyorum. Hatta seçmeli olarak değil de sosyal bilgiler içerisine iyice yayılması gerektiğini düşünüyorum. O derece önemli bir ders, büyük ihtimalle Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı da işin içinde olmasını istiyor. Bu dersi verirken bu sene geçtiğimiz haftalarda kadına şiddet, çocuğa şiddet konularında en son anlattığım konuda özellikle örnekler verdim, çocuklara. Cinsiyet eşitsizliği ile ilgili, işin hukuk kısmında dahil ederek konuyu örneklendirdim. Kadın sığınma evleri şiddet gören kadının nerelere başvurabileceği ya da bunu nasıl azaltılabileceği ile ilgili. Kitapta görsel olarak da örnekler verilmişti. Ben de akılda kalıcı olabilmesi için Mor Çatı kadın sığınma evi var. Rengi neden mor diyerek konuya dikkat çekmek akılda kalıcılığını sağlamak için sordum çocuklara onlar da meraklandılar ve konu dikkatlerini çekti. (Görüşme Kaydı: Tunay öğretmen)

Derslerinde verdiğini belirttiği örnekler, okulun bulunduğu bölgenin dezavantajlı olmasından kaynaklı, günlük okul hayatında karşılaştığı durumları yansıtmaktadır. Öğrencilerin ve velilerin okula getirdikleri günlük problemleri araştırmacı da zaman zaman gözlemlemiştir. Tunay öğretmenin, araştırmacının gözlem yaptığı derslerinde toplumsal cinsiyet eşitliği meselesiyle ilgili en çok şiddet, kadına şiddet konularına yer verdiği

söylenilebilir. Kadına şiddet ve vatandaş olarak bu duruma verilen tepkiler, en çok tekrar ettiği örneklerdir. Burada öğretmenlerin içinde bulundukları ortamın, yaşadıkları deneyimlerin toplumsal cinsiyet algılarında oluşturduğu farklılıkların gözlemlendiği söylenilebilir. Gözlem yapılan altı sosyal bilgiler öğretmeni içerisinde öyküsü kadına şiddeti en çok içeren Tunay öğretmendir. Geçmiş deneyimlerinde daha çok eşitlik, kadınların görünürlüğü gibi temalar olsa da günlük deneyimleri ve örnekleri nasıl kadına şiddete evrildiği okulun bulunduğu dezavantajlı bölgeden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili okul içi ve dışı deneyimleri birbirinden farklıdır. Okul dışında yaşadığı deneyimleri ve okul ortamında gördüğü örnekler farklılaşmaktadır. Yine ders kitaplarına vurgu daha önce de belirtildiği gibi öğretmenlerin genel olarak ders kitaplarına karşı tutumuna benzerdir.

Hukuk ve Adalet dersi dışında branşı olarak sosyal bilgiler toplumsal cinsiyet eşitliği bağlantısını ise tarihi ve hukuki haklar olarak bağlantılandırmaktadır. *Sosyal bilgiler dersinde Orta Asya tarihini işlerken kadının ne kadar değerli olduğundan bahsediyoruz kadının devlet yönetiminde etkili olduğundan bahsediyoruz. Daha yakına gelince Atatürk'le beraber Medeni Kanun'un kadına katkılarıyla devam ediyoruz.* Sosyal bilgiler dersleri ile ilgili bağlantıları diğer öğretmenlerle benzerdir. Araştırmacının sosyal bilgiler derslerinde bu konularda gözlem yapma durumu sosyal bilgiler derslerine girmedikleri için olamamıştır. Gözlemler hukuk ve adalet dersleri üzerinden, ayrıca öğretmenin okul göreviyle ilgili olarak okulun sınıf dışı öğrenme ortamlarında ilerlemiştir.

4.2.5. Turgut öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular

Turgut öğretmen 1973 yılı doğumludur. İlçede dünyaya gelmiş ve orada büyümüştür. Üç erkek çocuklu bir ailenin ortanca çocuğudur. Annesi ev hanımı, babası ilköğretmenidir. Evlidir ve iki kız çocuk babasıdır. Yetiştirdiği aile yapısını geleneksel olarak tanımlamaktadır. *Geleneksel de daha geleneksel yapıda baba çok katıydı. Onu söylemek lazım belki öğretmenin verdiği etki ile katıydı. Derdi ki bize okulda yeteri kadar çocuk gürültüsü çekiyorum bir de evde çekmeyeyim derdi. Tipik, yani tipik bir ilköğretmeni babası. Tabii sınıfların kalabalığı o dönemde daha çok kalabalıktı daha az okul. Anne geleneksel bir eğitimden geliyordu zaten. Ailesinin geleneksel yapısının biraz da dönemin özelliği olarak görmekte ve çocuklarının değişimiyle anne babasının da değiştiğini ifade etmektedir. Onlar da bizi uyum sağlamaya başladılar. Uyum konusunda onlar herhangi bir sıkıntı çekmediler yani şu anda daha rahatlardır. Özellikle torunlarına*

karşı inanılmaz rahatlar o da enteresan. Eğitimini lise hayatına kadar ilçede tamamlamış ve lise sınavlarıyla İzmir’de bir Anadolu lisesini kazanarak büyük şehirde lise okumuştur. Üniversiteyi Ankara’da tarih öğretmeni olarak bitirmiştir. Dönemin özelliklerinden biri olarak ilk sınıf öğretmeni olarak atanmıştır. Daha sonra sosyal bilgiler alanına geçtiğini belirtmektedir. İlk olarak Afyon’da 19 yıl çalıştıktan sonra Denizli merkeze gelmiştir. Denizli merkezde yaklaşık 1300 öğrencili bir ortaokulda 5 sosyal bilgiler öğretmeninden biridir.

Ben sınıf öğretmeni olarak atandım, atama yapılamadı 96’da bizi sınıf öğretmeni olarak atadılar. Ben 1998’in 29 Mayıs günü branşıma geçtim, tarih branşına. Yine orada tarih, millî tarih olarak geçti. Arkasından bir ortaokulda çalışmaya başladım. Ortaokulda idareci olduğum yıldır sanırım 2008 ya da 2007. Bize dediler ki hangi branşı tercih ediyorsunuz, orada bir sordular. Biz de dedik ki sosyal bilgiler tercih ederim. Sosyal bilgiler öğretmeni olarak yeniden bir atanmanız yapıldı bizim. Ben öyle söyleyeyim size, biraz karışık bizim yani. (Görüşme Kaydı: Turgut Öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği tanımlamasında eşitlik ve eşitsizlik kavramlarını kullanmaktadır. Turgut öğretmen *toplumun da cinsiyeti var. Bizim toplum çok erkek bir toplum. Mesela baktığım zaman kadının değersiz olduğunu gördüğüm bir toplum* ifadeleriyle bireylerin cinsiyetlerinin yanında toplumun da eril yapısına değinmiştir. Yaşadığı ülkede cinsiyetlerin sosyal rolleriyle birlikte, örneğin annelik, kutsallaşan kadınlık değerinin argo dil kalıplarıyla eril yapı içinde yok oluşunu örneklendirmiştir.

Türkiye’de çok erkek egemen bir toplum erkeğin sözünün çok fazla geçtiği erkeklerin hâkim olduğu bir toplum gibi görünüyor... Türkiye’de bunun eğitimde alakası var gibi görünüyor. Benim ilk aklıma gelen eşitsizlik oldu. Ondan sonra düşününce annesine laf söylettirmeyen insanlar anne üzerinden küfürlü konuşuyorlar, kadın cinsel organları üzerinden müthiş küfürler geliyor mesela. Türkiye’de bu da enteresan, eşine laf söyletmez ama aklına ilk gelen küfür kadınlarla ilgili çok enteresan bir şey o. (Görüşme Kaydı: Turgut Öğretmen)

Turgut öğretmen erkek egemen toplum içinde kadının değeri erkeklerin söz kalıplarıyla nasıl belirleniyor bunun örneğini yine kayıt dışı görüşmelerde belirtmiştir. Turgut öğretmen iki kız çocuğu babasıdır. Toplumsal cinsiyet konusunun çocukları ve onların geleceği için ilgili olduğunu belirtmektedir. Çocuklarıyla da sık sık toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda konuştuklarını ilk tanışmada ifade etmiştir. Görüşülen pek çok öğretmen kız çocukları olduğu için ve onların geleceği için toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine duyarlı olduklarını dile getirmişlerdir. Turgut öğretmenle yapılan görüşmeler ve gözlemler sırasında eşinin rahatsızlığıyla ilgilenmekteydi. Eşinin hastalığı sürecinde ev sorumluluklarında kendi konumunun *pasif* kaldığını, eşinin *sorumluluklarının ne kadar çok olduğunu* fark ettiğini dile getirmiştir. Hastalık sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine ev içi paylaşımlarından bakmasını sağladığını, çocuklarıyla da bunu konuştuğunu görüşmeler dışındaki sohbetler sırasında belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine ilgisi olmasına rağmen konuyla ilgili bir eğitim ya da bilgilendirme almadığını ancak meseleye değinen bir derste bulunduğunu söylemektedir. *Yalova'da 2014 yılında eğitim yöneticileri vesilesiyle bununla ilgili bir ders yaptılar bize. Bu isimle değil belki yönetici davranışları açısından. Ama net toplumsal cinsiyetle ilgili bir şey almadım direkt.* Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinde Turgut öğretmen en çok dil kalıplarına vurgu yapmıştır. Günlük hayatta eşitsizliği getirenin bu kalıplar olduğunu belirtmektedir.

Trafikte çok enteresan mesela kadın kadına küfür edebiliyor. Yani çok enteresan durumlar oluyor. Kadın şoför diye bir deyim var mesela. Örnek çok, bir dünya örnek var bununla ilgili. Hangi birini anlatayım bir sürü şey söylenebilir... Günlük yaşamda kullandığımız ifadeler bile çok ele veriyor bize, toplum olarak biraz bu konuda geri kaldık gibi geliyor bana. (Görüşme Kaydı: Turgut Öğretmen)

Turgut öğretmen günlük yaşamda kullanılan dilin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini beslediğini vurgulayan öğretmenlerimizdendir. Turgut öğretmen medyanın toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisini *reklamlar diziler etkiliyor insanları mesela* sözleriyle dile getirmiştir. Toplum olarak kız ve oğlan çocukları yetiştirme biçimlerinin farklılığının eşitliğe karşı olduğunu ifade etmektedir. Ancak çocukların yetiştirilmesinden sorumlu olarak anne örneğini vermesi görüşleri açısından bir çelişki oluşturmaktadır.

...erkek çocuklarımızı yetiştiremiyoruz biz. Kız çocukları daha ayakları üzerinde duruyorlar ama erkek çocuklar böyle bir küfür etmenin yanlış olduğunu annenin söylemesi lazım. Ama anne bunu çok içselleştirmiş ya da düşünmüyor bunu. Bu şekilde bir şey olabileceğini düşünmüyor anneler. (Görüşme Kaydı: Turgut öğretmen)

Turgut öğretmen öğrencinin cinsiyet rollerini kazanmasında öğretmenin kullandığı dilin etkili olduğunu belirtmektedir. *Olumlu ya da olumsuz etkileyebilir iki yönde. Karakter kazandırmada çok etkili. Cinsiyet rolleri kazanmasında da etkilidir. Ben öğretmenlerin çocuklara ismi ile seslenmesi gerektiğini düşünüyorum. Kızım, oğlum şeklinde olmamalı. Kullanılan dil kalıplarını vurgulamaktadır. Öğretmenin de toplumun bir devamı olduğu ve toplumsal baskıyı öğrenci üzerinde devam ettirebileceği tezini ileri sürmektedir. O da etraf. Onun da yanlış yönlendirmesi kazanımını etkileyebilir. Ben konuşurken hata yapıyorum mesela. Adam derim. Oğlum-kızım adam gibi dur, kızım adam gibi dur gibi. İnsan gibi dur diyemiyoruz mesela.* Yukarıda verilen iki örnekte Turgut öğretmen öğrencilere seslenme biçimlerinde eleştirdiği örneği altta kendisi yapmaktadır. Öğrencilere kızım-oğlum şeklinde hitap etmenin yanlışlığını vurgularken kendisinin de hata yaptığını ifade etmektedir. Gözlemlerde de aynı durumla karşılaşmıştır. Öğrencilere en çok hitap şekli isimleri ve çocuklar, hanımefendi, beyefendi daha az sıklıkla oğlum, kızım şeklindedir.

Kitaptan okuma yaptırıyor. İlk okuma hakkını kız öğrenciye verdi, biraz okuduktan sonra oğlan öğrenci parmak kaldırıp *ben okuyabilir miyim?* dedi. Öğretmen: *Bi' dur adam (kız öğrenci için diyor) daha iki kelime okudu az okusun.* (20.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapılan pozitif ayrımcılıklar, İstanbul Sözleşmesi gibi başlıklar da Turgut öğretmenin konu içinde değindiklerindendir. İstanbul Sözleşmesi için *olanı yok etmek* olarak bahsetmektedir. *Toplumda cinsiyet ayrımcılığına neredeyse sıfıra indirebilecek düzeyde bazı gelişmeler olduğundan bahsediliyor.* Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kısa vadede çözülemeyeceği kanaatindedir. Bunda eril toplum yapısının değişime dirençli olmasının etkisini vurgulamaktadır. *Cinsiyetçiliği tümünden kaldırma gibi bir şey oluştu orada. Tabii ki eril toplum burada müsaade etmiyor buna. İstiyor ki hâlâ kendi kudreti, gücü devam etsin.* Yaptığı yorumlar ve eril toplum gibi bir ifade kullanması Turgut öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinde konuya sadece ilgili değil aynı zamanda bu konuda ilgili, araştırmacı bir öğretmen olduğu izlenimini de vermektedir.

Sosyal bilgiler dersinin amacının *kişiye kendini öğretmek, kimlik kazandırmak* olduğunu belirten Turgut öğretmen, kendisini de katarak pek çok öğretmenin bu amacı kaçırdığını dile getirmiştir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini önemseyen Turgut öğretmen bu konuyu öğrenme ortamlarına taşıyamadığını belirtmiştir. Görüşülen pek çok öğretmen gibi velilerin öğrenme ortamlarına müdahil olmalarının onları engelliğini dile getirmektedir. *Yapamıyoruz yani yapmaya kalksak bu sefer önümüze engel olarak veli çıkıyor.* Yine diğer pek çok öğretmen gibi sosyal bilgiler ders kitaplarına değinerek, ders kitaplarında konuya yer verilmemesinden bahsetmektedir.

Kitap şöyle bir şey söylüyor, kadının toplumdaki yeri başlıkları var. Bizde sosyal bilgiler kitaplarının içinde Türk kadınının toplumdaki yeri çok üstün körü geçilmiş, detaylara inilmemiş. Yani farkındalık yaratılmamış daha basit anlatmışlar. Biraz daha detaylandırırlarsa bunu sanki daha karakter gelişim açısından iyi olacak gibi görünüyor. (Görüşme Kaydı: Turgut Öğretmen)

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin sosyal bilgiler dersinin amaçları içinde açık bir şekilde yer almadığını ancak kendi amaçları içinde olduğunu belirtmektedir. *Sosyal bilgiler dersinin amaçları arasında yazıyor olması lazım. Yazılması lazım. Bunu yazıp öğretmenlere de bir eğitim verilmesi. Nasıl davranacağı konusunda.* Eşitlik meselesini öğrenme ortamlarına taşımak için en çok örnekler verdiğini söylüyor. *Ben sınıfta fırsatını buldum mu mutlaka denk getiririm. Bizim meslek Dokunma mesleği. Bir çak yapacağız sırtını sıvazlayıp cağız sözle dokunacağız.* Turgut öğretmen kendi bildiklerinden tecrübelerinden ve onun tabiriyle kızlarının geleceği için yanlış bir şeyleri değiştirme gayretinde olduğunu belirtmektedir. Ancak görüşülen, gözlemlenen pek çok öğretmenin

yakındığı şeylerden o da bahsetmektedir. Öğrenme ortamlarına konuların taşınamamasına sebep olarak velilerin tutumları, okul idaresinin yaklaşımları gibi örnekler sunulmaktadır.

4.2.6. Yıldız öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine yansıtmasına ait bulgular

Yıldız öğretmen 1970 yılında bir ilçede doğmuştur. Üç kız kardeşin ortancasıdır. Annesi ev hanımı, babası kolluk kuvvetlerinde çalışmaktadır. Babasının mesleği gereğince pek çok farklı ilde okuyarak eğitim hayatını tamamlamıştır. Eğitim hayatını bu yer değiştirmelerden dolayı ilk başta zor olarak tanımlamıştır. Ancak farklı ortamlarda farklı insanlar tanımanın ona katkılarında da bahsetmiştir. *Çok ortama girip çıkmak insanları tanımak her ortama girip çıkma konusunda da bir avantaj sağladı. Olduğu gibi kabul etmeyi öğrendim insanları ve çabuk alışıyorum. Böyle bir faydası oldu diyebilirim. Üniversiteden tarih öğretmeni olarak mezun olmuştur. Üniversitede hayatını anlatırken konuşmaya, bu okulda da aradığım eğitimi tam anlamıyla buldum, cümlesiyle başlamıştır. Hocalarını ve üniversite eğitimini olumlu düşüncelerle hatırlamakta ve anlatmaktadır. 60 kişilik de sınıftaydık çok renkli bir sınıfımız vardı. Her düşünceden her tarzdan arkadaşlar vardı ve biz orta yolu bulup hepsi ile iletişim görüşleri ne olursa olsun iletişim kurmayı başardık. Güzel bir eğitim hayatı geçti.*

Mesleğe önce lisede tarih öğretmeni olarak Bitlis'te teknik bir lisede başlamış ve 3 yıl sonra sosyal bilgiler öğretmeni olarak Denizli'de devam etmiştir. Çalıştığı okulda uzun yıllardır görev yapmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenliğine geçiş amacını günceli yakalamak olarak açıklamaktadır. Gözlemlerin yürütüldüğü öğretmenler arasında yaşı en büyük olan Yıldız öğretmendir. Aynı zamanda görüşülen en enerjik, çocuklarla yakın ilişki kuran öğretmendir.

Sosyal bilgiler öğretmeni olarak ben günceli yakalamayı seviyorum. Yani günü takip eden değişen şartlara göre çocukların, gençlerin algıları ve ilgilerine göre kendimi adapte edebildiğimi düşünüyorum. Bu açıdan onları anlamaya çalışan onların dünyasına dokunabilen yani kendini güncellemiş. Yılların öğretmeni olmamama rağmen kendini güncellemiş olduğumu düşünüyorum, her açıdan hitap edebiliyorum yani. (Görüşme Kaydı: Yıldız öğretmen)

Yıldız öğretmen, mesleği gereği disiplinli bir karakter olan baba ve babanın kuralcılığını ve sertliğini tolere eden sevgi dolu ve yumuşak ev hanımı bir annenin çocuğu olarak büyümüştür. Demokrat bir ortamda yetiştirildiğini belirtmektedir. Dönemin kız çocuğu yetiştirme kurallarına uygun büyütüldüğünü belirtmiştir. Dönemin şartlarında babasının uygulamalarını saygıyla hatırlamaktadır. *Tabii ki onu anlayabiliyorum üç tane kız çocuğunu yetiştirmek sağ salim yetiştirmenin derdindeydi. Ailesinin disiplinli tutumunun yanında bugünkü toplumsal cinsiyet algısının oluşmasında babasının onları*

yönlendirmeleri, annesine olan tavırlarının etkili olduğunu söylemektedir. Kız kardeşleriyle birlikte hepsinin okuyup meslek sahibi olmasında babaları etkilidir.

Bir taraftan da toplumsal cinsiyet açısından da bizi şey yaptı yani hem kimliğimize bulmamız için iyi bir eğitim almamız gerektiğini. Aile içerisinde de ileride aile kuracağımız zamanda kendi kimliğimize vurgulayarak eşit şartlar altında bu aileyi kurmamız gerektiğinde çok vurgulayan bir insandı. O yüzden de belli değerlere sahip olmamız belli bir eğitim almamız gerektiğini savunuyordu. Ben onu şu an dönüp de baktığımda babamın bize vermeye çalıştığını anlıyorum. (Görüşme Kaydı: Yıldız öğretmen)

Yıldız öğretmen toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin cinsiyet ayrımlarının vurgulanmadığı zaman çözüleceğini belirtmektedir. *Bana göre toplumsal cinsiyet diye bir şey yok insanlık diye bir şey var.* Cinsiyetlerin eşitlik anlamında eşit olamayacağını görüşmeler ve sohbetler esnasında pek çok kez dile getirmiştir. Farklı cinsiyetlerden ziyade insanlık vurgusu yapmaktadır. İki cinsiyetin birbirinin eşiti olmadığı, farklı üstün özellikleri olduğundan bahsetmektedir.

Kadın ya da erkek hiç fark etmeksizin hayatta var olan iki cins ve birlikte birbirini tamamlayan iki cins bunlar. Tek başına hiç birisi hayatta kalabilecek şekilde değil, öyle yaratılmamış. İkisinin de toplumda yeri farklı ama sonuç olarak eş ikisi de birbirine uyumlu. Cinsiyetin hiçbir anlamı yok bana göre. Aslında kadının farklı üstünlükleri erkeğin farklı üstünlükleri var ya da eksikleri var. Bir arada birbirlerine tamamlıyorlar. Sonuçta ikisi de insan birbirimizi tamamlamak için var olmuşuz diye düşünüyorum. (Görüşme Kaydı: Yıldız öğretmen)

Yıldız öğretmen cinsiyet baskısının toplum tarafından dikte edildiğini ancak insan olmanın cinsiyetin önüne geçirilmesi gerekliliğini dile getirmektedir. İnsanların eğitildikçe cinsiyetin ötesinde bir algı geliştireceklerini belirtmektedir. Anne babaların etkisinin büyük olduğu görüşündedir. *Toplumsal cinsiyet eşitliği toplumda sağlayan başta anne babalar ve sonrasında da eğitim hayatı sağlıyor bence. Eğitimli insanların oranı toplumda çoğaldıkça cinsiyet eşitsizliği kalkacaktır.* Öğretmen de birer anne baba olarak bu rolleri devam ettirdiğini dile getirmektedir. Cinsiyet eşitliğinin ancak insan olmayı ön plana çıkartmakla iyileşebileceğini kendinden örnek vererek açıklamaktadır. Cinsiyetler arasında eşitsizlik hissetmediğini ve öyle yaşamadığını *bu cinsiyet eşitsizliğini hisseden insanlar bunu yaratan insanlar zaten ben öyle bir şey hissetmiyorum* şeklinde beyan etmiştir. Öğrencilerine sık sık *önce insan olun sonra kız ve erkek olursunuz*, dediği gözlenmiştir.

Otoriter bir kadın öğretmen. Bir grup kız ve oğlan birbirlerini şikâyetle geldi. Disiplini bozanları sert bir şekilde uyardı. Azarlarken insan olmaya vurgu yapıyor. Oğlanlar kızların tarafını tutuyorsunuz dedi. *Benim için önce insan sonra öğrencisiniz. Kız ve erkek olmanız ondan sonra dedi. (21.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)*

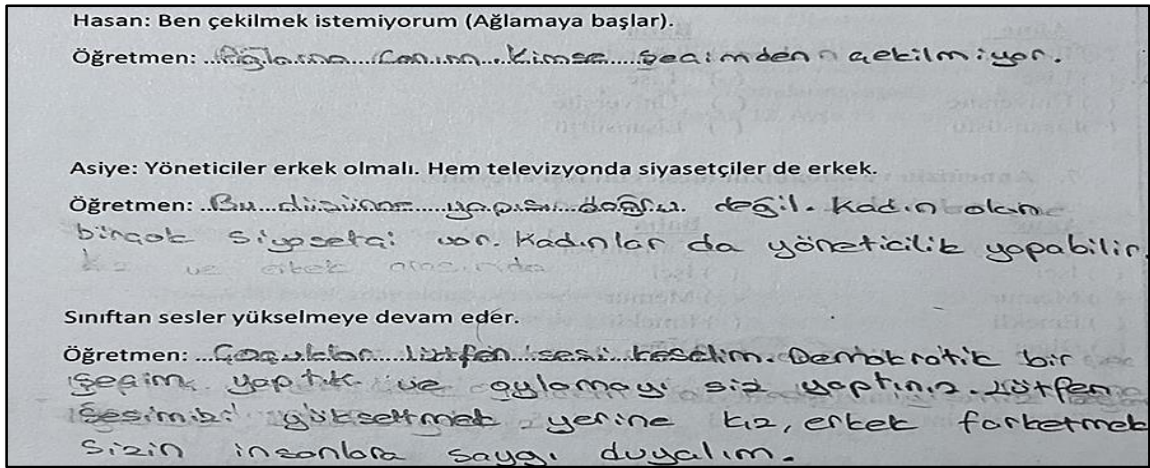
Yıldız öğretmen: *Hocam çocuklar araştırmanız hangi konuda merak ediyor.*

Araştırmacı: *toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda.*

Kız öğrenci: *Yani ben*

Yıldız öğretmen: *Ben şimdi hepinizi aynı kefeye koyup ders anlatacağım, feminist ya da başka bir şey olarak değil (18.04.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)*

Yıldız öğretmenin önce insan olma vurgusu dikkatli ve gözlemci öğrenciler tarafından hikâye tamamlama etkinliğine de yansımış görünmektedir.

(Hikâye tamamlama etkinliği, 8/C)

Yıldız öğretmenin söylemleriyle birlikte, gözlemlenen insanlardan cinsiyetlerine uygun davranışlar da beklediğidir. Kendisi de cinsiyet rolüne uymaktadır. İki erkek çocuk annesidir. Çocukları yetişkin olmasına rağmen, *ben varsam çocuklarım kahvaltı yaparak okula gitmeliler*, sözü kutsal annelik rolü yüklenmiş bir kadına ait olabilir. Gözlemlerde okul ortamında cinsiyetle ilgili bir konu olduğunda kadın hakları savunucusu rolünü üstlenmektedir. Görüşme dışı sohbetler esnasında/gözlemlerde toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı bir durum yaşandığında tepki gösterdiği, sessiz kalmadığı gözlenmiştir.

Yıldız öğretmen teneffüste öğretmenlerle sigara içerken, bir öğretmen başka bir öğretmenin yeğenine talip oldu, *başlık parasız* dedi.

Yıldız öğretmen: *o ne demek kadınlar mal mı?* diyerek tepki gösterdi.

Diğer öğretmen: *şaka yapıyorum hocam*

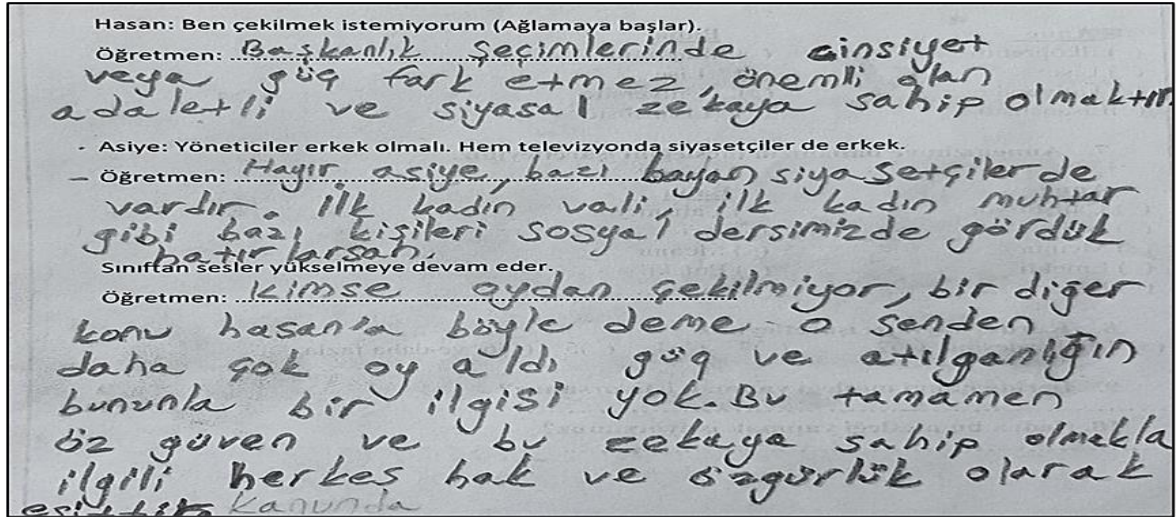
Yıldız öğretmen: *valla şu zamanlarda böyle şakalar yapmayın, zaten gerginiz.* (28.03.2022 tarihli araştırmacı günlüğü)

Günlük hayatının aksine derslerde toplumsal cinsiyet konusunun yeri geldiği durumlarda sadece bir cümleyle geçtiği çok örnek olmuştur. Oysa sosyal bilgiler dersi içerisinde toplumsal cinsiyet konusu nasıl yer almaktadır diye sorulduğunda verdiği cevap, *bu biraz da öğretmene bağlı diyebilirim*, şeklindeydi. Yıldız öğretmenin derslerde haklar, İnkılaplar gibi konular içinde bir cümle olsa da toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine değindiğini söylemek mümkündür. Ancak uzun zaman yapılan gözlemlerde (yaklaşık 3 ay) aşağıda örnekte belirtildiği gibi amaç edinilmiş bir tutum gözlenmemiştir.

Yani biz kız çocuğuyuz. Biz kızız diye herhangi bir konuda kendine eksik ya da farklı düşlerinden yana değil de bunu fark ettiğim zaman onları cesaret vermek, kadın olmanın güzel bir şey olduğunu, eksik bir şey olmadığını ve güçlü bir kimliğinin olduğunu vurgulamaya çalışarak onları toplumsal eşitliğe doğru motive etmeye çalışıyorum. Dersimde de zaten buna çok müsait. Sosyal bilgiler dersi hak ve özgürlükleri anlatırken bunu da çocuklara yaşatmak sezdirmek amacım her daim her ortamda. (Görüşme Kaydı: Yıldız öğretmen).

Öğretmenlerin sosyal bilgiler derslerini nasıl gördükleri, toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine sosyal bilgiler dersi içinde nasıl ve ne şekilde yer verebileceklerine dair bir

ipucu vermektedir. Yıldız öğretmen sosyal bilgiler dersini *insanın hayata hazırlanması için hayata dair her şeyi genel olarak anlatan, öğreten bir bilim dalı; çok yönlü pek çok alanda insana bilgi veren günceli anlatan bir bilim dalı* olarak tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ya da eşitsizliğiyle ilgili güncel durumlara ise derslerinde kısaca bir iki cümleyle yer verdiği söylenilebilir. Gözlemler dışındaki derslerde kadın başkan ya da girişimcilerden bahsedildiğini ise hikâye tamamlama etkinliğine yansımından görebilmekteyiz.

(Hikâye tamamlama etkinliği, 8/C)

Yıldız öğretmen çok büyük bir oranda sekizinci sınıfların derslerine girmektedir ve öğrencilerin sınav kaygıları yüksektir. Ders aha çok, konu yetiştirme ve soru çözme ile ilerlemektedir. Derslerde konuya daha çok değinememesi, *somut işler yapılamamasını bizim en büyük sıkıntımız sosyal bilgiler dersi 3 saatte sınırlandırılmış olmasındandır. Bu tür etkinliklere zaman ayırmamız için maalesef sıkıntılı ve sınırlı bir ders saatimiz var. Ders konularımız yetiştirmeye ve çocukları sınavlara hazırlamaya daha çok öncelik veriyoruz.* Yıldız öğretmen yoğunluk olarak sekizinci sınıfların derslerine girdiği için gözlem yapılan pek çok derste soru çözümleri de olmuştur. Bu nedenle sınıf gözlemleriyle birlikte sınıf dışı gözlemlere de yoğunlaşmıştır. Sınıf dışı gözlemler ve kayıt dışı sohbetler esnasında da Yıldız öğretmen, toplumsal cinsiyet eşitliğinin değil toplumsal cinsiyet adaletinin olabileceğini söylemektedir. Cinsiyetlerin eşit olamayacak kadar farklılıkları olduğunu ancak hukuksal olarak eşit haklara sahip olabileceklerini düşünmektedir. İnsanlık sıfatının cinsiyetlerin önüne konması ve herkesin önce insan olarak değerlendirilmesi tutumundandır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç ve tartışma bölümünde sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışları ve öğretim faaliyetlerine yansıtması konusunda, görüşme, gözlem ve dokümanlardan elde edilen verilerin değerlendirilip sonuçlarının yazıldığı ve varılan yargıların literatürle desteklenerek tartışılması amaçlanmıştır. Son kısımda araştırmanın sonuçlarına dayalı, gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada belirtilmesi gereken ilk genel sonuç, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet meselesini eşitlik bakımından değil ayrımcılıklar üzerinden daha çok tanımladıklarıdır. Ayrımcılıklar üzerinden tanımlamada cinsiyete göre bir değişiklik yoktur; yani kadın öğretmenler, ayrımcılığa maruz bırakılan cinsiyet olarak bu tanımlamada ön planda değildir. Erkek öğretmenler de toplumsal cinsiyeti en çok ayrımcılıklar üzerinden tanımlamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet meselesinin ayrımcılıklar üzerinden ele alınması, bu meseleyle tanışana kadar sözü edilen ayrımın doğallaşmış olmasıyla açıklanabilir. Toplumsal cinsiyet konusunun alt kavramlarına bakıldığında, ayrımcılığın merkezî konumda olduğu anlaşılır. Toplumsal cinsiyet konusunun diğer temel kavramları sıralansa; cinsiyet, cinsiyetçilik, cinsiyet rolleri, eşitlik, farklılık kavramları tanıma eklenebilir. Nitekim inceleme öznemiz olan sosyal bilgiler öğretmenleri için de ayrımcılık kavramı ön plandadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ayrımcılık kavramını, bu konunun politik ve toplumsal gündeme gelme biçiminden dolayı ayrıca öne çıkarttıkları söylenebilir. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin gündeme gelmesi, genellikle olumsuz toplumsal olaylar, eylemler, şiddet gibi ayrımcılıkla iç içe geçen gelişmelerle anılmıştır. Daha olumlu çağrışımı yakalayan eşitlik kavramının yanına çektiği toplumsal cinsiyet gündemi ise daha az tutunmuştur. Ayrıca kadın erkek eşitliğini temel ilke alan uluslararası sözleşme CEDAW (Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women/Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) bile, bu sözleşmenin adında geçirilen *ayrımcılık/discrimination* ifadesine bakılırsa, çoğu ülkenin gündeminin Türkiye'den farksız olduğu anlaşılır. Araştırma bulgularında da eşitlik ve eşitsizlik kavramları öğretmenler tarafından daha az tekrar edilmiştir. Tek başına bu gösterge, şu an için bizi, toplumsal cinsiyet meselesinde eşitliğin sağlanmasının zaman alacağı sonucuna götürmektedir.

Toplumsal cinsiyet meselesinin ayrımcılıklar üzerinden tanımlanıp eşitlik kavramının daha az hatırlanması, sosyal bilgiler öğretmenlerin bu konuda geleceğe yönelik bir umut göremedikleri ile bağlantılandırılabilir. Araştırmanın bulgularından net olarak

çıkan sonuçlara göre öğretmenlerin çoğunluğu toplumsal cinsiyet eşitliğini yakın zamanda mümkün görmemektedir. Bunda en büyük etkenin, araştırma sürecine denk gelen zamanda kamuoyunda hakkında çok konuşulan İstanbul Sözleşmesinin iptal edilmesi görünmektedir. Çünkü öğretmenler tarafından toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmesi büyük oranda bu sözleşmeyle bağlantılandırıldığı için sözleşmenin iptali olumsuz bir gelişme olarak yansıtılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenleri, genellikle bu sözleşmenin kadınları ve kadın haklarını koruduğu görüşünde birleşmektedirler. Öğretmenlerin görüşlerinden, İstanbul Sözleşmesinin iptalinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmadaki süreci uzattığı sonucu çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yaptığımız görüşmelerde ve gözlemlerde, Türkiye’de yürürlükte olan kadın haklarını koruyan 6284 sayılı Kanuna çok az değinilmiştir. İstanbul Sözleşmesinden çok bahsedilip 6284 sayılı Kanunun daha az konuşulmasının nedeni İstanbul Sözleşmesinin popülerliği olduğu düşünülmektedir. Özellikle iptal ile başlayan güçlü itiraz söylemlerinin bu yöndeki algıyı öğretmenler üzerinde pekiştirdiğini gözlemledik. Hâlihazırdaki tüm kanun maddeleri, hukukçular dahil insanın günlük yaşamında kullanılan bilgiler değildir. 6284 sayılı Kanunun ve İstanbul Sözleşmesinin karşılaştırmalı incelemesini yapan Ünal (2022) İstanbul Sözleşmesinin 6284 sayılı Kanun için dayanak ve örnek olduğu bulgusunu sunmuştur. Ünal, İstanbul Sözleşmesinin maddeleri ile bahsi geçen Kanun maddelerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve İstanbul Sözleşmesinin Türkiye’nin bir iç hukuk metni olan 6284 sayılı Kanuna uyarlandığı sonucuna ulaşmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, hayatın içinde kendini en çok konuşma dilinde göstermektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri günlük konuşma dilinden atasözlerine, argodan nefret söylemlerine kadar dilin pek çok alanında cinsiyetçi söylemlerin olduğunda hemfikirdirler. Dil, toplumsal kültürün bir yansıması olarak düşünüldüğünde, toplumun dil kalıplarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamını sağladığı görülmektedir. Doğan’ın (2020) çalışması dilin toplum üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmada dilbilim tarihi incelenmiş, dilin düşünceden önce geldiği ve düşüncenin oluşmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dilbilimcilere göre insanın içinde yetiştiği dil düşünce yapısının temelini oluşmasında etkilidir. Eril toplum yapılarında kültür üreticisi olarak erkek, toplumsal alandaki hâkimiyetini sürdürmektedir. Düşünce yapısını oluşturan dil de zaten erkek merkezli ve eşitsiz bir dildir. İnsanlar bu eşitsiz dile maruz kaldıkça düşünce yapıları o yönde şekillenmektedir. Böylece dil sayesinde cinsiyetçilik ve eşitsizlik yeniden üretilmektedir.

Araştırmamızın bir başka sonucu, sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini öğretim faaliyetlerine yansıtmada kendilerini sınırlandırılmış, kontrol altında tutuluyor hissetmeleridir. Öğretim programının yoğunluğu ve ders saatinin azlığı da yine öğretmenleri sınırlayan bir durum olarak değerlendirilebilir. Bağlı bulunan kurumun tutumu, idareciler ve öğrenci velileri de yine öğretmenleri toplumsal cinsiyet eşitliğini derslerine taşımalarında sınırlayan unsurlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini öğrenme ortamlarına ve öğretim faaliyetlerine yansıtmaları da doğrudan dersler aracılığıyla olmaktadır. Dersler araştırmanın temel izlem ve gözlem noktalarından biridir. Sosyal bilgiler derslerinde öğretmenlerin kullandıkları yöntemler, materyaller konuyu ele almak için bir araçtır. Görüşme ve gözlemlerde öğretmenlerin en çok kullandıklarını belirttikleri araç ders kitaplarıdır. Ders kitapları her öğretmenin temel materyalidir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili konuşurken öğretim programından çok ders kitaplarına vurgu yapmaları ders kitaplarının önemini göstermektedir. Bir içeriğin ders kitabında olması ya da olmaması öğretmenlerin konuya değinip değinmemelerini belirleyen en önemli ölçütlerdendir. Aynı zamanda kitapta yer alan her detay öğretmenler tarafından benimsenmektedir. Öğretmenlerin ders kitaplarına bu denli önem vermeleri ders kitaplarına daha fazla dikkat edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. İlkokul sosyal bilgiler ders kitaplarını inceleyen Sönmez (2020), ders kitabında toplumsal kalıp yargıların devam ettiği geleneksel aile yapısının sergilenmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarını inceleyen Dünder da ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiği sonucuna ulaşmıştır. Ders kitaplarında sözsüz iletiler yoluyla erkeklerin gösterilme sıklığının kadınlardan çok daha fazla olduğunu tespit etmiştir.

Öğretmenlerin ders içinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikler, konuya yaklaşımı fark etmeksizin, hemen hemen sabittir. Anlatım yolu, uygulamalar yaptırma ve örneklendirme en çok kullanılan yöntemlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenleri pek çok zaman hiçbir etkinlik yapmıyorum, örnekler veriyorum, örnek oluyorum gibi sözler söylemişlerdir. Bu sözlerin nedeni, etkinlik yapma, materyal geliştirme gibi bahsedilen tekniklerin büyük işler içinde bulunma olarak algılandığı için olabileceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini öğretim ortamlarına en çok dahil ettikleri yollar medyayı kullanma, güncel haberler, diziler, sosyal medya gündemleri ve ders kitaplarıdır.

Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalıkları ve ön bilgileri kendi çabaları ve ilgileri sonucu belirlenmiş görünmektedir. Eğitim, ders ya da seminer almış

olan öğretmenlerin sayısı çok azdır. Öğretmenlere eğitim hayatları boyunca ve meslek içinde toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi verilmediği sonucu çıkmaktadır. Şenyüksel (2019) öğretmenlerle yürüttüğü çalışmasında da benzer bir sonuca ulaşmıştır. Çalışmada katılımcı öğretmenlerden sadece 1'i konuyla ilgili kısa bir seminer aldığını bildirmiştir. Şenyüksel, toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin, eğitimsiz ve tesadüfi süreçlere bırakılarak edinilmesi mümkün olmayacağı ve öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki farkındalıklarının sorunun çözümüne büyük katkı sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır. Seminer gibi dinamik ve kısa süreli eğitimlerin özellikle bu konuda işe yararlılığı öne çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet tanımlarında bir diğer dikkat çeken sonuç, ülkenin farklı bölgelerinde görev yapmış öğretmenlerin, toplumsal cinsiyet eşitliğini farklı deneyimlemeleridir. Farklı yaşam deneyimleri öğretmenlerin farklı toplumsal cinsiyet kavrayışlarının oluşmasına neden olmuş görünmektedir. Erdol, Özen ve Toraman (2019) araştırmalarında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ülkenin her bölgesinden devlet üniversitelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmada, öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algıları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Sonuçlara göre bireylerin içinde bulundukları fiziki çevre toplumsal cinsiyete yönelik algılarında etkili olmaktadır.

Öğretmenlerin çoğu tanımlar başlığında açıkladığımız geleneksel aile yapısında yetişmişlerdir. Demokratik aile ortamında yetişen öğretmenler de vardır. Aile yapıları geleneksel ya da demokratik olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışını etkileyen durumlar incelendiğinde anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Uygun ve Önsan (2020) tarafından yapılan araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği algıları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Sonuçlara göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin yetiştiği yerleşim biriminin kırsal ya da kentsel olması ve anne-baba eğitim düzeyleri ile toplumsal cinsiyet eşitliği algısı arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Buna karşın Uygun ve Önsan çalışmalarında geleneksel aile ve demokratik ailede yetişme ile toplumsal cinsiyet eşitliği algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani modern aile yapısına sahip öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği puanları geleneksel aile yapısına sahip öğretmenlerden daha yüksek bulunmuştur. Ancak yürüttüğümüz çalışmada benzer bir sonuca ulaşamadık. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algılarında yetiştiği aileden çok kendi kurdukları aile dinamiklerinin etkisi görünmektedir. Kız çocuğu olan erkek öğretmenler toplumsal cinsiyet eşitliğine kendi çocuklarının geleceği için daha da önem verdiklerini belirtmişlerdir. Aile yapısı geleneksel

olan öğretmenlerin ortak görüşü kendi olumsuz deneyimlerini çocuklarının yaşamaması için mücadele içinde olduklarıdır. Bu bakımdan toplumsal cinsiyete bakış açıları yaşadıkları olumsuz deneyimlerin tekrarlanmaması üzerine gelişmektedir. Bu bazen kadınların kendi cinsiyetinden olanların aynı deneyimleri yaşamaması şeklinde olurken bazen de erkek öğretmenlerin kız çocuğunun yaşamaması içindir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için yaşanan gelişmelerden bulgulara yansıyanlar; kadınların çalışma hayatında daha fazla yer alması, kız çocuklarının eğitim seviyelerinin artması ve pozitif ayrımcılıklardır. Ülkemizde yapılan toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kampanyalar, düzenlemeler, alınan önlemler öğretmenler tarafından takip edilmektedir. Bunlardan pozitif ayrımcılık hayatımıza 1982 Anayasasının 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesinin 2010 yılında düzenlenmesiyle girmiştir.* Pozitif ayrımcılık, kadınların (ve diğer dezavantajlıların) fırsat eşitliğinin sağlanması için önemlidir.

Sosyal bilgiler öğretmenleri kendilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı tutumlarının öğrenciler için rol model olduğunun farkındalardır. Görüşmelerde toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında öncelikle aile ve çevrenin önemini vurgulamışlardır. Sonrasında öğretmenlerin de bu rollerin pekiştirilmesinde ya da değişiminde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi İhtiyaç Raporu (2016) öğretmenlerle ilgili benzer sonuçlara ulaşmıştır. Öğretmenlerin görüş ve tutumlarının öğrencilerin görüş ve tutumlarında etkili olduğunu ve öğretmenlerin bu aktarım rolünün farkında olduklarını ortaya koymaktadır. Köse ve Demir de (2016) araştırmalarında öğretmenlerin öğrenciler tarafından rol model olarak görüldüklerinin bilincinde olduklarını ortaya koymaktadır. Öğretmenlerinin bu farkındalıklarını eğitim açısından oldukça önemli bir sonuç olarak değerlendirmektedir.

Öğretmenlerin rol model olma farkındalıklarında sonuçlar çoğunlukla öğrencilerini cinsiyetlerine göre ayırmama, öğrencilere eşit davranma eğiliminde oldukları yönündedir. Ayrımcılıkların önüne geçmek için eşit davranma gerekliliği öğretmenler tarafından çok sık tekrarlanmıştır. Ancak özellikle kız çocukların dezavantajlı olduğu yerlerde öğretmenler pozitif ayrımcılık yapmaya meyillidir.

---

* Anayasamızın bahsi geçen 10. Maddesi ve yapılan ekleme: Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür (2004 yılı eklemesi). Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olamaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar (2010 yılı eklemesi).

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet ve sosyal bilgiler dersini nasıl ilişkilendirdikleri, onların toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretim faaliyetlerine nasıl yansıttıkları konusunu anlamak için önemlidir. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet meselesini sosyal bilgiler dersi içerisinde nerede konumlandıkları konuyu yansıtmaları ve nasıl yansıttıklarını ortaya çıkarmaktadır. İlişkilendirmeleri ortaya çıkarmak için öğretmenlerin sosyal bilgiler dersini tanımlamaları ve dersin amaçlarını ne olarak gördükleri toplumsal cinsiyet eşitliğini dersin hangi konularıyla ilişkilendirdikleri açısından önemlidir. Sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından en çok etkin/aktif vatandaş yetiştirme dersi olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler bir yandan bireylere sorumluluklarını yüklemesi açısından geleneksel yapıyı devam ettirmektedir. Bir yandan da etkin vatandaşlık temel haklarını bilme ve kazanmayı öğretir. Bulgularda toplumsal cinsiyet meselesinin sosyal bilgiler dersi içerisinde en çok yer aldığı başlıklar inkılaplar ve haklar/sorumluluklar olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı olarak tanımlanması ile doğru orantılıdır.

5.2. Öneriler

Öneriler başlığında araştırmanın bulgularından elde edilen sonuçlar çerçevesinde toplumsal cinsiyet konusunda çalışmak isteyen araştırmacılara, alana katkı sunmak isteyen girişimcilere, uygulayıcılara, alanın mutfağı sosyal bilgiler eğitimi bölümlerine bazı önerilerde bulunulmuştur:

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimine ihtiyaç duyup duymadıkları hakkında bir tarama gerçekleştirilebilir.

Çalışma farklı okullarda sosyal bilgiler öğretmenleriyle yürütülmüştür. Bir okulun durum olarak seçildiği tüm öğrencilerin katılacağı bir çalışma okuldaki öğrenme ortamlarını farklı yönden değerlendirmeyi sağlayabilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin katılımıyla toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi fenomenolojik bir araştırma olarak gerçekleştirilebilir. Durum tespitinden sonra değişmesi için neler yapılabileceği tartışılabilir.

Üniversitelerin Kadın Araştırmaları Merkezleri bulundukları şehirlerdeki öğretmenlere yönelik, Sabancı Üniversitesi Akademisyenlerinin yürüttüğü Mor Sertifika Programı gibi bir uygulamayı, (Millî Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle) yaygınlaştırabilirler.

Sosyal bilgiler dersi ile toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu bağlantılandıran örnek materyaller (akıllı defterler gibi) öğretmenlerin hizmetlerine sunulabilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini sosyal bilgiler dersi ile bağlantılandırmada zorlandıkları göz önüne alınarak, öğretim programına

toplumsal cinsiyet eşitliğiyle doğrudan ilgili bir kazanım eklenebilir. Öğrenme alanlarında yer alabilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders kitaplarına çokça bağlı oldukları göz önüne alınarak, ders kitaplarında yazıların eril diline daha dikkat edilebilir. Ders kitaplarında uygun konular içinde toplumsal cinsiyet eşitliğine ve alt başlıklarına yönelik içeriklerin yer aldığından emin olunabilir.

Öğretmenlerin zorunlu olarak katıldıkları hizmet içi eğitimlerin verimliliği tartışmalıdır. Paydaşlar arası etkileşim ve ihtiyaç analizleriyle daha verimli toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi oluşabilecektir. Bunun için Türkiye geneli sosyal medya öğretmen grupları kullanılabilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine derslerinde yer verememe sebebi olarak gösterdikleri (kendilerini yeterli görmedikleri) duruma çözüm olarak eğitim fakültelerinde toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi dersi açılabilir.

Atatürk'ün kadına verdiği önem göz önüne alınarak İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin kazanımları toplumsal cinsiyet konusuna yer verecek şekilde düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar-Erdol, T., Özen, F. ve Toraman, Ç. (2019). Türkiye’de eğitim fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 793-845.
- Acar-Savran, G. (2009). *Beden emek tarih diyalektik bir feminizm için* (2. baskı). İstanbul: Kanat Kitap.
- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi, ICOAEF Özel Sayısı*, 97-118.
- Aksu, A., Vefikuluçay-Yılmaz, D. (2019). Feminist teorilerde kadın kimliği. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences*, 6 (37), 406-412.
- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters*, 30(1), 53-72.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2012* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Altınbaş, D. (2006). Feminist tartışmalarda liberal feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9, 21-52.
- Altındal, A. (2004) *Türkiye’de kadın*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Altınova, V., Duyan H. H. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(9), 9-22.
- Altun, H. (2008). *Feminist kuram doğrultusunda bir okuma/sahneleme ve bir örnek çalışma: denizden gelen kadın*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Altuntaş, N. (2013). Feminizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler içinde* (s. 343-391). Ankara: Orion Kitabevi.
- Archer, J., & Lloyd, B. (2002). *Sex and gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ARISE (2021). *Eğitimde eşitsizliğin azaltılması projesi Türkiye ulusal raporu*. <https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/ARISE-BCrkiye-Ulusal-Raporu.pdf> (Mart 2022 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Asan, H. T. (2006). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Aşıcı, F. (2020). *Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

- Atan, M. (2015). Radikal feminizm: “Kişisel olan politiktir” söyleminde aile. *JEMSOS, The Journal of Europe*, 1(2), 1-21.
- Ateş, K. (2021). *Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında kültürel miras öğrenme alanı kapsamında kadın karakterlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Atlama S. ve Özsoy, C. (2009). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Türkiye'nin karşılaştırmalı bir analizi. *Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*, 63-77.
- Aydın, B. (2014). Tür filmlerinde toplumsal cinsiyet kalıpları. H. Kuruoğlu ve B. Aydın (Ed.). *Toplumsal cinsiyet ve medya içinde* (s. 213-237). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın. *Current Research in Social Sciences (Curr Res Soc Sci)*, 1(3), 84-96.
- Aydın, M. (2020). İzmir'de kız çocuklarının eğitiminin kurumsal gelişimi (1883-1918). A. Demir, T. Tombuloğlu ve O. Polatel (Ed.). *Türklerde kadın içinde* (s. 275-301). Konya: Kömen Yayınları.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Badinter, E. (2017). *Kadınlık mı annelik mi* (3. baskı). (çev. A. Ekmekçi). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bandura, A., & Walters, R. (1963). *Social learning and personality development*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Baran, G. (1995). *Ankara'da bulunan çocuk yuvalarında kalan 7-11 yaş grubu çocuklarda cinsiyet rolleri ve cinsiyet özellikleri kalıp yargılarının gelişimi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Baran, S. J. (2014). *Introduction to mass communication: Media literacy and culture* (7th ed.). New York: McGraw Hill.
- Barnett, H. (1998). *Introduction to feminist jurisprudence*. London: Cavendish Publishing Limited.
- Bartın, C. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Başaran, M. (2019). *Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Baştürk, E. ve Erdem, B. N. (2019). Dijital medya ve toplumsal cinsiyet, kavramsal bir giriş ve sunuş. E. Baştürk ve B. N. Erdem (der.). *Dijital medya ve toplumsal cinsiyet: Kavramlar, fırsatlar, sınırlılıklar içinde* (s. 7-17). Konya: Literatürk Yayınları.

- Baştürk, M. (2008). Ders kitaplarının tarihçesi. Ö. Demirel ve K. Kırolu (Ed.). *Ders kitabı incelemesi içinde* (4.baskı, s. 16-38). Ankara: Pegem Akademi.
- Batı, U. (2006). Tüketilen kadın bedeni: Kadın bedeninin parfüm reklâmlarındaki görünümünün gösterge bilimsel çözümlemesi. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 78-89.
- Bayhan, V. (2013). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu Batı*, 63, 147-164.
- Beauvoir, S. (1993), *Kadın I "ikinci cins" genç kızlık çağı* (7. baskı). (çev. B. Onaran). İstanbul: Payel Yayınları.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing, *Psychological Review*, 88(4), 354-364.
- Benazus, H. (2010). *Geçmişten günümüze kadınlar ve kadınlarımız* (2. baskı). İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.
- Berktaş, F. (2003) *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 7, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum*
- Bhasin K. (2015). *Toplumsal cinsiyet: bize yüklenen roller*. (çev. K. AY). İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Bilgin, S. (2019). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Bilican-Gökkaya, V. (2009). *Türkiye'de modernitenin ötekisi: Kadın ve kimliği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Bilican-Gökkaya, V. ve Ayan, S. (2017). Sosyal öğrenme kuramı ve aile içi şiddet. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48), 389-394.
- Binark, M. ve Gencel-Bek, M. (2010). Eleştirel Medya Okuryazarlığı: Kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalar (2. baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı I), 108-114.
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Booth, I. (2014). *Primary school teachers perceptions of gender-based differences*. Master of Educational Psychology. Massey University. New Zealand.
- Bordalo, P., & Coffman, K. & Gennaioli, N. & Shleifer, A. (2016). Stereotypes. *Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1753-1794.

- Bowman, K. R. (2020). *Teacher approaches to women's history, gender, and feminism in secondary social studies*. Degree of doctor of philosophy. Virginia Commonwealth University. Richmond, Virginia.
- Boyd, M. (1998). Gender inequality: Economic and political aspects. In: R. J. Brym (Ed.). *New society: sociology for the 21st century* (pp. 180-195). Toronto: Nelson Education Limited.
- Burt, K., & Scott, J. (2002). Parent and adolescent gender role attitudes in 1990's Great Britain, *Sex Roles*, 46 (7/8), 239-245.
- Busse, M., & Spielmann, C. (2003). Gender discrimination and the international division of labour. *Hamburg Institute of International Economics Discussion Paper*, 245, Hamburg.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676-713.
- Butler, J. (2018). *Cinsiyet belası, feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (6.baskı). (çev. B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Büyüköztürk Ş., Çakmak E.K., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (16. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cann, A., & Newbern, S. R. (1984). Sex stereotype effects in children's Picture recognition. *Child Development*, 55(3), 1085-1090.
- CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) (2005). *Advance unedited version: committee on the elimination of discrimination against women* <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports/docs/conclude-comments/Turkey.rev.1.pdf> (Ocak 2022 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Ceylan, S. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Niğde.
- Clandinin, D. J., & Connelly, F. M. (1998). Personel experience methods. In: N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Collecting and interpreting qualitative methods* (pp. 150-178). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Coleman, J. W., & Kerbo, H. R. (2003). *Social problems: A brief introduction* (2th ed.). New York: Longman Pub Group.
- Connell, R. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, A. ve Özdilek, R. (2012). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sağlığa yansıması ve kadın sağlığı hemşiresinin rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3), 30-39.

- Cömert-Gazi, Y. (2018). *İlkokul öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet farkındalığı üzerine niteliksel bir araştırma: İstanbul Anadolu Yakasında bir ilkokul örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni* (4. baskıdan Çeviri, S. B. Demir Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Crocco, M. S. (2006). Gender and social education: What's the problem? In: E. W. Ross (Ed.). *The social studies curriculum: Purposes, problems, and possibilities* (3rd Ed. pp.171-193). Albany: State University of New York Press.
- Cüceloğlu, D. (2014). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil Kadın: Türkiye’de kadın ve sivil toplum* (5. baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çakır, M. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının aile algısında toplumsal cinsiyet olgusunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Çelebi, E. (2022). Medyanın toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(82), 822-829.
- Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil sistem bağlamında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin benimsenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Çetinel, E. ve Ersoy-Yılmaz, S. (2016). Feminist teori: Yönetim ve organizasyon alanına eleştirel bir yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 119-148.
- Çubukçu, H. ve Sivaslıgil, P. (2007). 7. sınıf İngilizce ders kitaplarında cinsiyet kavramı. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, (137), 7-19.
- Davis, N. Z. (1975). *Society and culture in early modern France*. California: Stanford University Press.
- Deaux, K. (1985). Sex and gender. *Annual Review of Psychology*, 36, 49-81.
- Demir, E. ve Köse, M. (2016). Öğretmenlerin rol modeliği hakkında öğretmen görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 53, 38-57.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve post modern feminizm*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet ayrımcılığının sosyolojik açıdan incelenmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44 (511).
- Demirgöz-Bal, M. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *KASHED, Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15-28.

- Dikici, E. (2016). Feminizmin üç ana akımı: liberal, marxist ve radikal feminizm teorileri. *The Journal of Academic Social*, (43), 523-532.
- Dinçkol, B. (2005). Kadın-erkek eşitliği için pozitif ayrımcılık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 101-117.
- Direk, Z. (2012). Queer kuram ve cinsiyet farklılığı. C. Çakırlar ve S. Delice (Ed.). *Cinsellik muamması: Türkiye’de queer kültür ve muhalefet* içinde (s. 72-93). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dobrenkov, V. (1979). *Fromm ve yeni Freudculuğun eleştirisi* (çev. O. Tangor, L. Kuzey). İstanbul: Sorun Yayınları.
- Doğramacı, E. (1993). *Atatürk’ten günümüze sosyal değişimde Türk kadını*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Donovan, J. (2014). *Feminist teori*, (8. baskı). (çev. A. Bora, M. Ağduk-Gevrek, F. Sayılan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doyle, J. A., & Paludi, M. A. (1997). *Sex and gender: The human experience* (4th ed.). Boston and New York: McGraw-Hill/ William C. Brown Pub
- Dündar, S. (2021). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit, N. Karkıner (Ed.). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* içinde (s. 2-32). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ecevit, Y. (2013). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir? *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), 83-88.
- Eğitim Reformu Girişimi (2022). *ERG eğitim izleme raporu 2022*. Sabancı Üniversitesi, Eğitim Gözlemevi.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (3. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Engelbreton, K. E. (2012). *Preservice teacher talk surrounding gender*, Degree of doctor of philosophy. University of Minnesota. Minneapolis.
- Entwistle, J. (2012). *Cinsiyet/toplumsal cinsiyet - temel sosyolojik dikotomiler* (çev. İ. Çapcıoğlu. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erbey, H. K. (2022). *Sosyal bilgiler dersi bağlamında ilkökul öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Uşak.
- Erbuyurucu, Z. C. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin temsili: İstanbul Sözleşmesi öncesi ve sonrası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

- Erny, M. (2014). Gender and Democratization. *European Scientific Journal*, 2, 198-213.
- Ertekin, E. (2019). Çeviride cinsiyet ve kimlik. *Akademikbakış Dergisi*, 75, 38-47.
- Erzurum, F. (2014). Televizyon ana haberlerinde kadınların temsil biçimleri/Kadın temsilleri. Kuruoğlu, H. ve Aydın, B. (Ed.). *Toplumsal cinsiyet ve medya içinde* (s. 97-125). Ankara: Detay
- Esen, Y. ve Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (35), 143-154.
- ETCEP (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi) (2016). *Okulların toplumsal cinsiyete duyarlılık açısından değerlendirilmesi: Başlangıç durum değerlendirmesi ve ihtiyaç analizi raporu*. (Haz. C. E. Demir, A. Z. Kılıç, B. Çalışkan, A. H. Çakır, N. Güney-Karaman, Ü. Şener-Özbek). Ankara.
- Evrin, S. (1972). *Şahsiyet alanında psikososyolojik bir kavram olarak rol sorununa giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Fidan, S. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin diyalektiği* (çev. Y. Salman). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi* (2. baskı). (çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freedman, J.L., & Sears, D. O. ve Carlsmith, J.M. (2008). Cinsiyet Roller (çev. A. Dönmez). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22 (2), 687-723.
- Freud, S. (1994). *Introductory Lectures on Psychoanalysis, Psikanalize giriş dersleri* (çev. Selçuk Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gazan, N. (2010). *Türk toplumunda kadının yeri ve sosyal bilgiler dersinde öğretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Genç, N. (2018). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet algısı olarak kadın. *Folklor Edebiyat*, 24(94), 13-34.
- Gençtan, E. (1998). *Psikanaliz ve sonrası* (8. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gender Euality Policy (2002). United Nations High Commissioner for Human Rights. https://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/genderequalitypolicy_september2011.pdf (Eylül 2022 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Geriş, M. (2022). *Sosyal bilgiler derslerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği konularına yönelik farkındalık geliştirme: Kadına yönelik şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı örnekleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sinop.

- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (O. Özdemir Genel Yay. Yön.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (5. baskı). (çev. Ed. A. Ersoy, P. Yalçın). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gök, F. (2004). Eğitimde cinsiyetçilik bağımsız bildiriler. *Eğitim-Sen 1. Kadın kurultayı sorgulamak ve değiştirmek* içinde (s. 167-177). Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- Gökarp, Z. (1990). Türkçülüğün esasları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, 10, 5-59.
- Gökdağ, R. (2013). Toplumsal cinsiyet. S. Ünlü (Ed.). *Sosyal Psikoloji* içinde (s. 130-140). II. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (s. 175-187). K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (der.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gray, C., & Leith, H. (2004). Perpetuating gender stereotypes in the classroom: A teacher perspective. *Educational Studies*, 30 (1): 3-17.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Thousands Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Gülseçen, S. (2015, Nisan). *Bilişim ve kadın ilişkisini etkileyen faktörler- Dünya'ya ve Türkiye'ye bakış*. Uluslararası Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresinde sunulan bildiri, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Gümüsoğlu, F. (2016). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet 1928'den günümüze* (4. baskı). İstanbul: Tarihçi kitabevi.
- Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.
- Günindi-Ersöz, A. (2016). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güzel-Oruk, S. (2007). *Toplumsal cinsiyetin oluşumunda psiko-sosyal ve dinsel faktörlerin rolü ve önemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. New York: State University of New York Press.
- Haymana, P. ve Kolburan, Ş. G. (2019). Kadınların iyilik halinin algılanan toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 5(1)- Nisan 2019 (29-53).
- Helgeson, V. S. (2012). *The psychology of gender* (4th edt.). New Jersey: Pearson.

- Henslin, J. M. (2003). *Social problems* (6th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Heywood, A. (2014). Feminizm. *Siyasi ideolojiler içinde* (s. 289-319). (çev. Ş. Akın vd.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hoogensen, G., & Rottem, S. V. (2004). Gender identity and the subject security. *Security Dialogue*, 35(2), 155-171.
- Hooks, B. (2000). *Feminizm herkes içindir* (çev. E. Aydın ve diğerleri). İstanbul: Çitilembik Yayınları.
- IPU Parline, (2021). Monthly ranking of women in national parliaments [Globalhttps://data.ipu.org/women-ranking?month=4&year=2023](https://data.ipu.org/women-ranking?month=4&year=2023) (Mayıs 2023 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- İmamoğlu, O. (2012). Değişen dünyada aile içi roller. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (1), 58-68.
- İmançer, D. (2002). Feminizm ve yeni yönelimler. *Doğu Batı*, 5(19), 151-169.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler I*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını.
- İnan, S. (2019). Sosyal bilgiler eğitimi: Nedir, ne zaman ve neden? S. İnan (Ed.). *Sosyal bilgiler eğitimine giriş içinde* (3. baskı, s. 1-21). Ankara: Pegem Akademi.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı*. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2018). *Kadının güçlenmesi stratejisi belgesi ve eylem planı 2018-2023*. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Türkiye Cumhuriyeti Bakımından Feshedilmesi Hakkında Karar (Karar Sayısı: 3718), *T. C. Resmi Gazete (20 Mart 2021)*, 31429, 268. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320.pdf> (Eylül 2022 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Kahraman, Ö. F. (2001). Kadın. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 24, 86-94.
- Kandilli, E. (2020). *Beşinci sınıf matematik ders kitabındaki ve sosyal bilgiler ders kitabındaki toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet rollerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kantoğlu, A. (2017). *Bir grup ergenin toplumsal cinsiyet algılarının sosyodemografik özelliklere göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Karaçalı-Taze, H. (2018). *Toplumsal cinsiyet perspektifinden bir sosyal bilgiler ünitesi tasarımı ve öğretimi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

- Kasımoğlu, A. (2015). Milliyetçiliğe dair çözümlemelerde toplumsal cinsiyet olgusu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 242-273.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye’de kadının toplumsal konumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46, 333-366.
- Kaypakoğlu, S. (2003). *Toplumsal cinsiyet ve iletişim*. İstanbul: Naos.
- Keleşoğlu, S. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadına yönelik şiddet tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Kelly C. A. (2002). Creating equitable classroom climates: An investigation of classroom strategies in mathematics and science instruction for developing preservice teacher’s use of democratic social values. *Child Study Journal*, 32 (1), 39-51.
- Kite, M. E. (1996). Age, gender and occupational label: A test of social role theory, *Psychology of Women Quarterly*, 20(3), 361-374.
- Koç, E. Ve Yeniçeri, Z. (2021). COVID-19 pandemi sürecinin toplumsal cinsiyet eşit(siz)liğine etkileri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*. IV (1), 80-102.
- Korenius, S. (2018). Gender sensitive education - A literature review of relevant toolkits for secondary school teachers in Eritre. Master Thesis. Diaconia University of Applied Sciences. Pori.
- Korkmaz, İ. (2019). Sosyal öğrenme kuramı. B. Yeşilyaprak (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde (22. baskı s. 246-269). Ankara: Pegem Akademi.
- Köksal, A. (2003). *Dil ile ekin*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı. *Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi*. https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std-7.pdf (Ocak 2022 tarihinde) sayfasından erişilmiştir.
- Kurzwel, E. (2006). Sigmund Freud: Conquistador of the unconscious. *Vienna: Austrian Federal Ministry*.
- Lattouf, H. (2017). Gender equality: a matter of social justice. In: *Visions and actions to promote gender equality in the Mediterranean* (pp. 18-19). (Union for the Mediterranean Report). <https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2017/12/VA-to-promote-gender-equality-in-the-Mediterranean-Web-low.pdf> (Mayıs 2023 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Lorber, J. (1994). Paradoxes of gender. <https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/2019-08/Lorber%2C%20Paradoxes%20of%20Gender%20%281994%29.pdf> (Mayıs 2023 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Lorraine, C. (2000). *Encyclopedia of Feminist Theories*. New York- London: Routledge.

- Lott, B., & Mauso, D. (2002). Gender development: Social learning, In: *Encyclopedia of women and gender sex similarities and differences and the impact of society on gender*. Worell, J. (Ed.), USA: Academic Press.
- Lumadi, M. W., & Shongwe, S. S. (2010). The need for training gender-sensitive teachers: Addressing education challenges for gender sensitive national development. *Contemporary Issues in Education Research*, 3(3), 41-50.
- Lundgren, S. S. (2016). *Women political representation in the Philippines- A study about gender equality in the parliament of Philippines*. Bachelor thesis. University of Boras. Boras, Sweden.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McLean, L. (2023). Teaching about gender violence, with and for gender justice: epistemological, pedagogical and ethical dilemmas. *Gender And Education*, Mayıs 2023, 1-18.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. S. Elmacı ve M. B. Yılar (Ed.). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları- Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. M. A. Kapar, E. Yüksel ve M. Akpınar (Ed.). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Merchant, C. (1992). *Radical ecology: The search for a livable world*. New York- London: Routledge.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (3. baskıdan Çeviri- Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Millett, K. (2011). *Cinsel politika* (çev. S. Selvi). (3. baskı) İstanbul: Payel Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programı* (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar) Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Monaghan, M. M. (2008). *Preservice, secondary social studies teachers' perceptions of gender equity*. Degree of doctor of philosophy. University of Connecticut. Storrs, Connecticut.
- Myers, D. G. (2017). *Sosyal psikoloji* (S. Akfırat, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). USA: Pearson.
- Oakley, A. (1987) *Sex, gender and society*. London: Temple Smith.

- Odabaşı-Yöney, Ö. (2020). *Yeni medyada toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve siberfeminizmin yıkılışı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Onur, B. (1997). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm* (4. baskı). Ankara: İmge.
- Ortanca, C. (2012). Uluslararası belgelerde kadın-erkek eşitliğinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Suç ve Ceza: Ceza Hukuku Dergisi*, 4, 151-178.
- Ortega-Sánchez, D. (2019). Teaching gender in the history classroom: An investigation into the initial training of primary education teachers. *Education Sciences*, 9(2), 114, 1-12.
- Owen-Blakemore, J. E., & Berenbaum, S. A., & Liben, L. S. (2009). *Gender development*. New York: Psychology Press.
- Ökdem, N. S. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin cumhuriyet kadını kavramına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir.
- Öngen, B. ve Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi, *Sosyoloji Konferansları*, 48(2013-2), 1-18.
- Önsan, Ö. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uşak Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Uşak.
- Öz, N. (2019). Kimlik ve karakter oluşumunda okulun rolü. *Diyanet İlmî Dergi*, 55 (1), 197-215
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 93-112.
- Özcan, A. (2012). *Toplumsal cinsiyet eğitiminin üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Kayseri.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özdemir, H. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinde erkeklik ve kadınlık algısı: Bir alan araştırması. *Asya Studies-Academic Social Studies*, 10, 90-107.
- Özdemir-Yılmaz, E. (2019). *Sosyal bilgiler dersi ile bütünleştirilmiş toplumsal cinsiyet temelli etkinliklerin toplumsal cinsiyete dayalı meslek seçimine yönelik tutumlara etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- Özel-Özcan, M. S. ve Erden-Kaya, E. (2017). Türk toplumsal hayatında kadının varlığının tarihsel ekseninde sorgulanması. *Turkish Studies*, 12(12), 175-188.

- Özer, H. (2018). Kadının toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın emeğinin değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, XXVII(2), 295-333.
- Özkalp, E. (2009). *Sosyolojiye giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öztürk, E. (2011). *Feminist teori ve tarihsel süreçte Türk kadını*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (çev. Ed. M. Bütün, S. B. Demir). (3. baskı). Ankara: Ankara: Pegem Akademi.
- Peca, K. (2001). *Paradigmatic differences in educational administration: Positivism and critical theory*. U. S. Department of Education Office of Educational Research And Improvement. Educational Resources Information Center (Eric).
- Pekel, E. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının çalışma hayatındaki konumu. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 5(01), 30-39.
- Phillip, A. (2000). *Närvarons politik-den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Sweden, s.Studentlitteratur, Lund.
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve doğaya hükmetmek*. (çev. B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Polkinghorne, D. E. (1995). *Narrative configuration in qualitative analysis*. *Qualitative Studies in Education*, 8(1), 5-23.
- Potter, W. J. (2008). *Media literacy* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Provenzo, E. F. (2011). Textbook content and religious fundamentalism. In: E. F. Provenzo, A. N. Shaver, M. Bello (Eds.). *The textbook as discourse: sociocultural dimensions of American schoolbooks* (pp. 310-331). New York- London: Routledge.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve ezilmenin çelişkileri* (çev. M. Bayatlı). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Sadker, D. M., Sadker, M. P. ve Zittleman, K. R. (2009). *Still Failing at Fairness: How gender bias cheats girls and boys in school and what we can do about it*. NewYork: Simon ve Schuster.
- Sancar, S. (2011), *Erkeklik: İmkânsız iktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Savaş, G. (2018). Türkiye’de yaşayan bireylerin toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği algısı. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 101-121.
- Schroeder Kırca, S. (2007). *Popüler feminizm Türkiye’de ve Britanya’da kadın dergileri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal cinsiyet: faydalı bir tarihsel analiz kategorisi*. (çev. A. T. Kılıç) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Seçgin, F. (2012). *Sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.
- Serdaroğlu, U. (2010). *Feminist iktisat'ın bakışı postmodernist mi?* (2. baskı). İstanbul: Efil Yayınevi.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Siracuse, K. S. (2011). *Engendered & endangered: A phenomenological study of the lives of twelve female social studies teachers*. The degree doctor of education in educational leadership. Ashland University. Ashland, Ohio.
- Soysal, M. E. (2010). Tarihsel süreçte bayrak ve sancaklarımız. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 42, 209-238.
- Sönmez, K. (2020). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir.
- Stevens, K. M. (2016). *Gender equity in social studies courses: An analysis of teachers' understandings, curriculum, and classroom practices*. Doctor of education. Boston University. Boston.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Suğür, B. (2020). *Ekofeminizm bağlamında toplumsal cinsiyet psikolojisinin görsel sanatlardaki yorumlamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. Ankara.
- Sullivan, T. J. (2003). *Introduction to social problem* (6th ed.). Boston: Pearson Education.
- Sultana, A. M., & Lazim, A. S. (2011). Gender studies in teacher education: An empirical research. *Asian Social Science*. 7(12), 168-174.
- Sümer, A. O. (2021). *Sosyal bilgiler derslerinde kadın tarihi konularının öğretiminde görsel-işitsel materyallerin kullanımı: Videolar örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sinop.
- Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu (2019). *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı* https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf adresinden erişilmiştir.

- Şahin, E. (2009). *Leyla Erbil'in eserlerine feminist bir yaklaşım*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Şahin, M. (2019). Kültür aktarımında toplumsal cinsiyetin rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 6(11), 233-249.
- Şahin, Ö. (2020). *Feminist kurama göre Anadolu sahası âşık tarzı şiir geleneğinde kadın*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şaşman-Kaylı D. (2016). Türkiye’de sosyal hizmetin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 135-142.
- Şişman, N. (2003). *Emanetten mülke: Kadın bedeninin yeniden inşası*. İstanbul: İz Yayınları.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2019). *Ders kitapları hakkında merak edilenler*. http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_08/26180800_ders_kitaplari_hakkin_da_brsr.pdf (Şubat 2021 Tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Tanrıöver, H. U. (2003). Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı. B, Çotuksöken, A. Erzan ve O. Silier (Ed.). *Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları içinde* (s. 106-121). İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler/ The Academic Elegance*, 163-165.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2023). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Ocak 2023 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- Tellioğlu, İ. (2016). İslam öncesi Türk toplumunda kadının konumu üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 55, 209-224.
- Temizarabacı-Yıldırımaz, Y. (2005). *Ütopyanın kadınları kadınların ütopyası*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Terzi, Ş. (2013). Kişilik gelişimi. Ş. Terzi (Ed.). *Eğitim psikolojisi içinde* (s. 136-164). Ankara: Pegem Akademi.
- Tezer-Asan, H. (2006). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Tezer-Asan, H. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Fe Dergi*, 2(2), 66-74.
- Tong, R. (2006). *Feminist düşünce* (çev. Z. Cihirlioğlu). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Tür, Ö. ve Aydın-Koyuncu, Ç. (2010). Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı: Temelleri, gelişimi, katkı ve sorunları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 3-24.

- TÜSİAD (2008). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri-kadın erkek eşitliğine doğru yürüyüş: Eğitim, çalışma yaşamı ve siyaset raporunun güncellemesi*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- UNESCO (2015). A guide for gender equality in teacher education policy and practices. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002316/231646e.pdf> (Ağustos, 2021 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- UNESCO (2020). Unesco promise of gender equality key actions 2018-2019. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. France.
- Uygun, K ve Önsan, Ö. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII (2-2020), 99-114.
- Ünal, A. B. (2022). Kadın ve Aile Perspektifinden İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun’un İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Kütahya.
- Ünal, S. (2014). Türk kadının seçme ve seçilme hakkını kazanması ve basın. *Turkish Studies*, 9(7), 525-559.
- Ünal, S. (2016). 12. Arslulusal kadınlar kongresi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 533-651.
- Ünsal, Y. ve Güneş, B. (2004). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB lise 1. sınıf fizik ders kitabının incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 305-321.
- Vargel-Pehlivan, P. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 497-521.
- Vatandaş, C. (2007), Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 0(35), 29-56.
- Warren, K. J. (1997). Taking empirical data seriously: An ecofeminist philosophical perspective. In K. J. Warren (Ed.). *Ecofeminism: Women, Culture, Nature* (s. 3-21). Indiana: Indiana University Press.
- Watson-Canning, A. (2020). Gendering social studies: Teachers’ intended and enacted curriculum and student diffraction. *Journal of Curriculum Studies Research*. 2(1), 55-75.
- WEF (2021). Global gender gap report. *World Economic Forum*, March 2021. www.weforum.org (Nisan 2021 tarihinde) adresinden erişilmiştir.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1(2), 125-151.
- Wittig, M. (2013) *Straight düşünce* (çev. L. S. Darıcıoğlu, P. Büyüктаş). İstanbul: Sel Yayınları.
- Yaşın-Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Yaylı, A. (2021). *Sosyal bilgiler dersinde resimli öykülerle kadın tarihi öğretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sinop.
- Yeşil, A. (2020). *Ortaokul öğrencilerinde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı oluşturmaya yönelik bir eylem araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Mersin.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, N. (2020). Uluslararası kuruluşlar açısından kadının güçlendirilmesine bakış. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9 (25), 224-245.
- Yılmaz, A. (2022). *Sosyal bilgiler eğitimi alanındaki toplumsal cinsiyet ile ilgili araştırmalar üzerine bir meta-sentez çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods* (3th ed.). Thousands Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Yurtsever, K. (2011). İlköğretim II. kademe öğretmenlerinin öğrencilere yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- Yüksel, M. (2003). *Feminist hukuk kuramı ve feminist düşünce teorileri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Zişan, S. (2021). *Sosyal bilgiler derslerinde edebi ürünler aracılığıyla kadın tarihi öğretimi: materyal tasarımı örnekleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sinop.
- Zor, A. (2008). *Geçmişten günümüze Türk kadını ve bunların ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara

EKLER

EK 1. Pamukkale Üniversitesi Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 24.09.2021-E.108230

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
SAYI: 68282350/22021/G017

Toplantı Tarihi : 22.09.2021
Toplantı Sayısı : 17
Toplantı Saati : 15:00

10.135.1.17
1257
5.10.2021

KARAR 24- Üniversitemiz Eğitim Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı İlköğretim Doktora Programı 162901404 numaralı öğrencisi Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR'ın "*Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Kavrması ve Öğretim Faaliyetlerine Yansıması*" adlı doktora tez çalışmasına yönelik başvuru formunun usul ve etik açıdan verdiği beyan ve ekler tetkik edilmiş olup; proje sahibinin, başvurusunda yer alan bilgi, belge ve taahhütnamelere uygun bilimsel davranışlar sergileyeceği kanaati oluşmuştur. İş bu karar oy birliği ile alınmıştır.

ASLI GİBİDİR
22.09.2021

Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER
Başkan

EK 2. Denizli Millî Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

T.C.
DENİZLİ VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-16605029-44-40739547
Konu : Anket Uygulama İzni

07/01/2022

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğünün 31.12.2021 tarihli ve 146910 sayılı yazıları.

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı İlköğretim Doktora Programı öğrencisi Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Kavrayışı ve Öğretim Faaliyetlerine Yansıtması" konulu tez çalışmasına yönelik hazırlanmış olduğu anket/ölçek formlarını İlgi yazı gereği Müdürlüğümüze bağlı Denizli ili Merkezefendi ve Pamukkale ilçelerinde bulunan resmi/özel ortaokullarda görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenlerine uygulamak istemektedir.

Yukarıda adı geçen müracaat ile ilgili (Lisans/Lisansüstü/Doktora) öğrencileri ve Öğretim Görevlilerinin ilgi yazıları ekinde belirtmiş oldukları okullarda, (Ortaöğretim/İlköğretim/Okulöncesi) konuları ile ilgili anket çalışmalarının 2020/2 Nolu "Araştırma Uygulama İzni" Genelgesinde belirtilen esaslar gereğince; Okul ve kurumların eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde 2021/2022 eğitim-öğretim yılı içinde denetimi ilçe millî eğitim müdürlükleri ve okul/kurum idaresinde olmak üzere, kurum faaliyetlerini aksatmadan, gönüllülük esasına göre, onaylı bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ve uygulama sırasında da mühürlü ve imzalı örnekten çoğaltılan veri toplama araçlarının uygulanması, ilgili genelgenin 28. Maddesi ve "Araştırma İzni Başvuru Taahhütnamesi"nin 16. Maddesi gereği **sonuç raporunun çalışma bitiminden itibaren 30 gün içerisinde kurumunuz aracılığı ile gönderilmesi** Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Olurlarınıza arz ederim.

Süleyman EKİCİ
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
07/01/2022
Ali Nazım BALCIOĞLU
Vali a.
Vali Yardımcısı

T.C.
DENİZLİ VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

Kurumunuzca Müdürlüğümüzden talep edilen araştırma isteklerine ait Makam Onayı ve Müdürlüğümüzce Onay verilen anket formları ekte gönderilmiştir.

Gereğini rica ederim.

Ali Nazım BALCIOĞLU
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:
1-Anket Formları

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : M.Akif Ersoy Mah. 29 Ekim Bulv.No:174/1
Merkezefendi/DENİZLİ
İnternet Adresi: <http://denizli.meb.gov.tr>
E-Posta: ah20@meb.gov.tr
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>
Bilgi için: Hüseyin ERKOÇ-V.H.K.İ. / Sefa GELMİŞ-Sef
Telefon No : 0 (258) 234 20 95
Faks : 0 (258) 234 20 99

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys> adresinden e5ed-3d84-395f-bfb7-7f28 kodu ile teyit edilebilir.

EK 3. Öğretmen Gönüllü Katılım Formu

Sayın Katılımcımız

Katılacağınız bu çalışma, “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Kavrayışı ve Öğretim Faaliyetlerine Yansıtması” adıyla, Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR tarafından Mayıs 2022 ile Haziran 2022 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine nasıl yansıttığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda gönüllü sosyal bilgiler öğretmenleriyle görüşmeler yapılmaktadır. Araştırmada katılımcıları rencide ya da tehdit edici bir soru/durum bulunmamaktadır.

Araştırmanın Nedeni: Doktora Tez Çalışması

Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Denizli İli Özel ve Devlet Ortaokulları

Araştırma Uygulaması: Hikâye Tamamlama

Araştırma T.C. Millî Eğitim Bakanlığı’nın ve okul/kurum yönetiminin izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çalışmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Görüşmeler yazıya çevrilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Veriler sadece araştırmada kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Uygulamalar, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakabilirsiniz.

Katılımı onaylamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı : Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR

İletişim Bilgileri :

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

..../..../.....

İsim-Soyisim
İmza

Telefon Numarası :

EK 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Sorularından Örnekler

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ KAVRAYIŞI VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİNE YANSITMASI

Danışman: Prof. Dr. Süleyman İNAN

Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR

Toplumsal Cinsiyet 1. Görüşme Soruları

1. Kendinizi tanıtır mısınız?
  - Doğum yeri, doğum yıl, kardeş sayısı, cinsiyetleri, nasıl bir aile ortamında yetiştiği vb
  - Eğitim hayatınız.
2. ....
3. Siz sosyal bilgileri nasıl tanımlıyorsunuz?
  - Bu dersin amaçları nelerdir? Neler olmalıdır? vb.
4. ....
5. Toplumsal cinsiyetin günlük hayatımıza yansımaları sizce nasıldır? Örnek verebilir misiniz?
6. ....
7. Öğrencilerin toplumsal cinsiyet konusunu kavramaları için ne tür uygulamalar/etkinlikler/materyaller geliştiriyorsunuz ve derslerinize bu uygulamalar/etkinlikler/materyalleri nasıl dahil ediyorsunuz? Örnek verebilir misiniz?

Toplumsal Cinsiyet 2. Görüşme Soruları

1. Cinsiyet eşitliğinin olumlu olduğu gelişmeler sizce nelerdir?
  - Toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada neler yapılabilir?
  - Yapılan hangi uygulamalar/kanunlar sizce eşitliği sağlamada araç olabilir?
2. ....
3. Sizce öğretmenlerin davranışları öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri kazanımlarını nasıl etkiler?
  - Sizce öğretmenlerin sınıf içi davranışları öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı tutumlarını nasıl etkiler?
4. ....
5. Okul içerisinde cinsiyet eşitliği bağlamında neler yaşıyor? Örnek verebilir misiniz?
6. ....

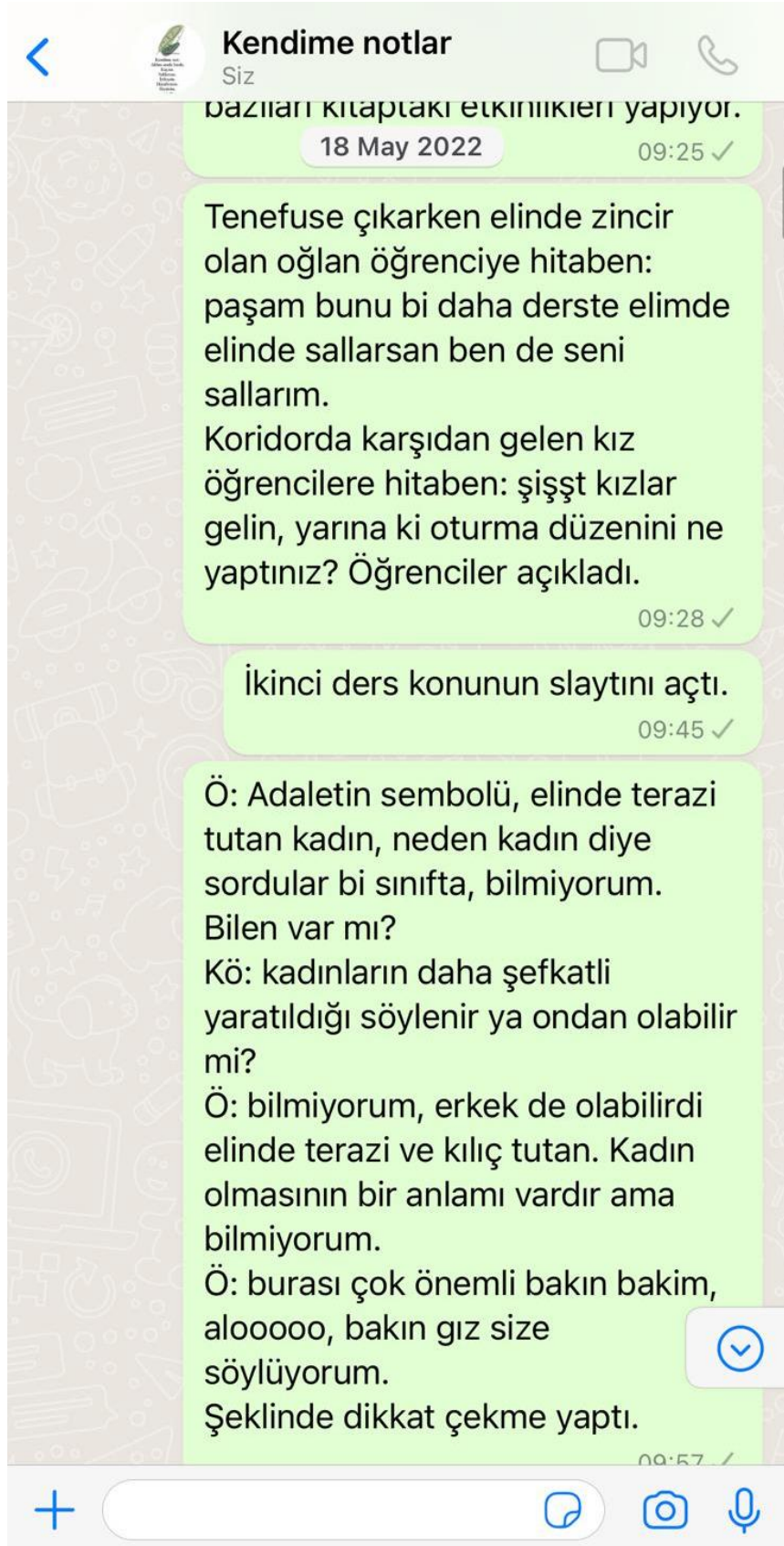
Toplumsal Cinsiyet 3. Görüşme Soruları

1. Birinci ve ikinci görüşme sorularına verdiğiniz cevaplarda değiştirmek/düzeltilmek istediğiniz yer/yerler var mı?
2. Birinci ve ikinci görüşme sorularına verdiğiniz cevaplara neler eklemek istersiniz?

EK 5. Gözlem Rubrikleri**Gözlemci: Arş. Gör. Melek ÖZTÜRK KÖKPINAR****Sınıf:****Öğretmen: Kadın ( ) Erkek ( )****Sınıftaki kız öğrenci sayısı:****Sınıftaki erkek öğrenci sayısı:**

Öğretmen			
Gözlenen Durumlar	Her Zaman	Bazen	Hiçbir Zaman
Öğrencileri karma bir biçimde oturtmak			
.....			
Kız ve erkek öğrenciye aynı cezayı vermek			
.....			
Cinsiyetçi ifadeler (erkek sözü, iş adamı vb.)			
.....			
Kız öğrencilere daha çok söz verme			
.....			
Kız öğrencilere daha nazik davranmak			
.....			
Erkek öğrencilere daha sert davranmak			
.....			
Cinsiyetçi davranışlara karşı tutum:			
Öğretim faaliyetlerinde öğrenci katılımları			
Notlar:			
Araştırmacı Günlüğü:			

EK 6. Araştırmacı Günlüğü Örneği

EK 7. Hikâye Tamamlama Etkinliği

Yönerge: Aşağıda bir hikâye okuyacaksın. Bu hikâyede olaylar senin sosyal bilgiler dersinde gerçekleşiyor. Kahramanlardan biri sensin. Hikâyenin sonunu senin yazman bekleniyor. Gözlemlerin doğrultusunda hikâyeyi tamamlayabilir misin?

SINIF BAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Bugün Sosyal bilgiler dersinde demokrasi konusu vardı. Öğretmenimiz ikinci derste demokratik bir seçimle sınıf başkanı seçimi yapacağımızı söyledi. Aday olmak isteyenleri sordu. Üç kişi adaylıklarını açıkladı ve isimleri tahtaya yazıldı. Ahmet, Ayşe, Hasan. Seçim vaatlerini teneffüste hazırlamışlardı. İkinci derste çok heyecanlıydık, sırayla tahtaya çıkarak konuşmalarını yaptılar ve oylama başladı. Sandık içinde biriken oylar açık bir şekilde sayıldı. Ahmet 10, Hasan 12, Ayşe 14 oy almıştı. Ayşe başkan seçildi. Sınıftan Ali arkadaşımız itiraz etti.

Ali: Liderliği bir erkek çok daha iyi yapar. Bu yüzden başkan erkek olmalı.

Emel: Sınıf başkanı olmak için erkek olmaya ya da fiziksel olarak güçlü olamaya gerek yok, kızlar da çok iyi başkan olabilir. Ben Ayşe'nin bizi iyi temsil edeceğine inanıyorum, hem zaten oyların çoğunu o aldı.

Osman: İki erkek aday olduğu için oylar bölündü yoksa Ayşe seçilemezdi. Yeniden seçim yapılınsın Hasan oylamadan çeliksın, o ne atılgan ne de güçlü, zaten başkanlık yapamaz.

Hasan: Ben çekilmek istemiyorum (Ağlamaya başlar).

Öğretmen: .....

Asiye: Yöneticiler erkek olmalı. Hem televizyonda siyasetçiler de erkek.

Öğretmen: .....

Sınıftan sesler yükselmeye devam eder.

Öğretmen: .....

EK 8. Veli Onam Formu

Sayın Veli

Öğrencinizin katılacağı bu çalışma, “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Kavrayışı ve Öğretim Faaliyetlerine Yansıtması” adıyla, Melek ÖZTÜRK KÖKPİNAR tarafından Mayıs 2022 ile Haziran 2022 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kavrayışı ve öğretim faaliyetlerine nasıl yansıttığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda gönüllü sosyal bilgiler öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Verilere ek olarak görüşülen sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerinden ekte bulunan “Hikâye Tamamlama” çalışmasını yapmaları beklenmektedir. Araştırmada katılımcıları rencide ya da tehdit edici bir soru/durum bulunmamaktadır.

Araştırmanın Nedeni: Doktora Tez Çalışması

Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Denizli İli Özel ve Devlet Ortaokulları

Araştırma Uygulaması: Hikâye Tamamlama

Araştırma T.C. Millî Eğitim Bakanlığı’nın ve okul/kurum yönetiminin izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çalışmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Görüşmeler yazıya çevrilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Veriler sadece araştırmada kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Uygulamalar, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakabilirsiniz.

Katılımı onaylamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı : Melek ÖZTÜRK KÖKPİNAR

İletişim Bilgileri :

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya velisi bulunduğum öğrencinin katılmasını kabul ediyorum.

..../..../.....

Katılımcı Öğrenci Ad-Soyad:

Veli Ad-Soyad

İmza

Veli Telefon Numarası:

EK 9. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (Altınova ve Duyan, 2013)		Tamamen Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Aşağıda yer alan ifadelere ne derece katıldığınızı 'Tamamen Katılıyorum', 'Kısmen Katılıyorum', 'Kararsızım', 'Kısmen Katılmıyorum', 'Tamamen Katılmıyorum' seçeneklerinden birini (X) işareti ile belirtiniz. Lütfen hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız.						
1.	Evlilik, kadının çalışmasına engel olmaz.					
2.	Kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır.					
3.	Çalışan kadın da çocuklarına yeterince zaman ayırabilir.					
4.	Kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır.					
5.	Kadın siyasetçiler de başarılı olabilir.					
6.	Kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır.					
7.	Çalışma hayatı kadınların ev işlerini aksatmasına neden olmaz.					
8.	Çalışan bir kadın hayattan daha çok zevk alır.					
9.	Kadınlar erkekler tarafından her zaman korunmalıdır.					
10.	Kocasını izin vermiyorsa kadın çalışmamalıdır.					
11.	Kadınlar yönetici olabilir.					
12.	Çalışan bir kadın kazandığı geliri eşine vermelidir.					
13.	Çalışan bir kadın çocuklarına daha iyi anne olur.					
14.	Erkekler de çamaşır bulaşık gibi ev işlerini yapmalıdır.					
15.	Kocasız kadın sahipsiz eve benzer.					
16.	Bir ailenin gelirini erkekler sağlamalıdır.					
17.	Kadınlar kendi başına ticarethane gibi yerler (kafe, market, emlakçı gibi) açmamalıdır.					
18.	Kadınların birinci görevi ev işlerini üstlenmektir.					
19.	Bir kadın kocasından fazla para kazanmamalıdır.					
20.	Erkek her zaman evin reisi olmalıdır.					
21.	Toplumun liderliği genellikle erkeklerin elinde olmalıdır.					
22.	Kız çocuklarına da erkek çocuklar kadar özgürlük verilmelidir.					
23.	Bir kadın kendi haklarına sahip olabilmesi için gerekirse kocasına karşı çıkabilmelidir.					
24.	Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır.					
25.	Ailedeki önemli kararları erkekler vermelidir.					

EK 10. Ölçek Kullanım İzni

Re: Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği

Gönderen
Alıcı
Tarih

MELEK ÖZTÜRK

2020-05-13 20:02

Sayın Melek Öztürk,

Ölçeği çalışmanızda kullanmanızdan memnuniyet duyar, çalışmanızda başarılar dilerim. Sağlıcakla kalın.

2020-05-13 14:51, MELEK ÖZTÜRK yazmış:

Sayın Hocam, Merhabalar,

Ben Melek Öztürk,

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktayım. Aynı bölümde Toplumsal Cinsiyet konusunda doktora çalışmamı yürütmekteyim. Hasan Hüseyin Altınova ile birlikte geliştirdiğiniz "Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğini" sosyal bilgiler öğretmenleriyle çalışmak için izninizi istiyorum. Teşekkür eder, iyi çalışmalar dilerim.

Arş. Gör. Melek Öztürk

EK 11. Gözlem Kaydı Örneği

Ders/ Gün	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Pazartesi	08:45 09:25 SÇO Yıldız Öğr. 8K	09:35 10:15 SÇO Yıldız Öğr. 8K	10:30 11:10 SÇO Yıldız Öğr. 8C	11:25 12:05 SÇO Yıldız Öğr. 8C	12:50 13:30 SÇO Sevim Öğr. 6B	13:45 14:25 SÇO Sevim Öğr. 5K	14:40 15:20 SÇO Sevim Öğr. 5K
Salı			10:30 11:10 SÇO Barış Öğr. 5I	11:25 12:05 SÇO Barış Öğr. 5I	12:50 13:30 SÇO Barış Öğr. 5D	13:45 14:25 SÇO Barış Öğr. 7F	
Çarşamba	08:45 09:25 AOO Erkan Öğr. 7K	09:35 10:15 AOO Erkan Öğr. 7K	10:25 11:05 AOO Erkan Öğr. 7L	11:15 11:55 AOO Erkan Öğr. 8K	12:05 12:45 AOO Erkan Öğr. 8K	12:55 13:35 AOO Erkan Öğr. 8B	
Perşembe	08:40 09:20 ES Tunay Öğr. 7C	ES Tunay Öğr.	10:30 11:10 ES Tunay Öğr. 7A	ES Tunay Öğr.			
Cuma							

EK 11. Veri Analizlerinden Örnek Kodlama

Kullanılan Öğretim Teknikleri	Anlatım Metodu	-yeri geldiğinde söyleyerek -konuşmalar yaparak -sözel olarak -anlatıyorum -anlatarak -hikayeler anlatarak
	Güncel olaylar	-gazete haberleri kullanarak -güncelden yola çıkarak -güncel olayları tartışarak -güncel örnekler vererek
	Süreç odaklı/ Uygulamalı	-araştırma ödevi -kompozisyon ödevleri -uygulamalı olarak -kızlar ezildiğinde onları ön plana çıkararak -6 şapka tekniği ile -beyin fırtınası ile konuşarak -tartışmalarla -rollerde eşit dağılım yaparak
	Rol model olma	-rol model olarak -göstererek -öğretmen bir baba olarak kadın erkek eşit davranarak -kadın olarak rol model olma -her işi yaparak örnek olma
	Örnek verme	-kız çocuğu eğitim örnekleri vererek -örnekleri somutlaştırarak -ailelerden örnekler vererek -başarılı kadınlardan örneklerle -eski öğrencilerden örneklerle -içeriğe uygun örnek olaylarla -kendinden örnek verme

EK 12. Araştırmada Sözü Edilen İstanbul Sözleşmesinin Toplumsal Cinsiyetle Doğrudan İlgili Bölüm ve Maddeleri*

Council of Europe Treaty Series - No. 210

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence

Istanbul, 11.V.2011

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi

Giriş

(...)

Kadınların şiddete karşı korunmasına ilişkin Tavsiye Kararı'nı Rec(2002)5, toplumsal cinsiyet eşitliği standart ve mekanizmalarına ilişkin Tavsiye Kararı'nı Rec(2007)17, çatışmaların önlenmesi, çözümü ve barışın inşasında kadın ve erkeklerin rollerine ilişkin Tavsiye Kararı'nı Rec(2010) ve diğer ilgili tavsiye kararlarını hatırlatarak

(...)

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gibi kadınlara yönelik şiddetin yapısal boyutunu ve bu şiddetin erkeklerle kıyaslandığında kadınları zorla ikincil bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri olduğunu kabul ederek

(...)

Sivil halkı, özellikle de yaygın ve sistematik tecavüz ve cinsel şiddet şeklinde kadınları etkileyen silahlı çatışmalarda süregelen insan hakları ihlallerini ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin çatışma sürecinde ve sonrasında artması olasılığını kabul ederek; Kadın ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalma riskinin erkeklerden daha fazla olduğunu kabul ederek

(...)

Bölüm 1 – Amaçlar, tanımlar, eşitlik ve ayırım gözetmeme, genel yükümlülükler

Madde 2 – Sözleşme'nin kapsamı

(...)

2- Taraf Devletler, bu Sözleşmeyi tüm ev içi şiddet mağdurlarına uygulamaya teşvik edilir. Taraf Devletler, bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasında toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kadın mağdurlarını özellikle dikkate alır.

(...)

Madde 3 – Tanımlar

Sözleşmenin amacı bakımından:

1- “Kadınlara yönelik şiddet” ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir ve bir insan hakları ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmaktadır.

2- “Ev içi şiddet”, mağdur faille aynı haneyi paylaşırsa da paylaşmasa da, aile veya hanede, eski veya şimdiki eşler ya da partnerler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet anlamına gelir.

3- “Toplumsal cinsiyet” toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen ve sosyal olarak kurgulanan roller, davranışlar ve eylemler anlamına gelir.

*Bu sözleşmenin gayri resmi çevirisi İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) tarafından yapılmıştır.

4- “Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” doğrudan kadınlara yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya orantısız bir şekilde kadınları etkileyen şiddet anlamına gelir.

(...)

Madde 4 – Temel haklar, eşitlik ve ayırım gözetmeme

(...)

3- Taraf Devletler bu Sözleşme’nin hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya siyasi olmayan görüş, ulusal veya sosyal köken, ulusal azınlık ile ilişkilendirilme, mülkiyet, soy, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, yaş, sağlık durumu, sakatlık, medeni hal, göçmen veya mülteci olma durumu ya da benzeri herhangi bir temelde ayırım gözetmeksizin uygulanmasını güvence altına alır.

4. Bu Sözleşme kapsamında kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel önlemler ayrımcılık olarak kabul edilemez.

(...)

Madde 6 – Toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar

Taraf Devletler bu Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerinin uygulamasına ve Sözleşme hükümlerinin etkisinin değerlendirilmesine toplumsal cinsiyet perspektifini dâhil edeceğini ve kadın erkek eşitliği ve kadınları güçlendiren politikalarını teşvik edeceğini ve etkili bir şekilde uygulayacağını taahhüt eder.

(...)

Bölüm III – Önleme

Madde 14 – Eğitim

1- Taraf Devletler, kadın erkek eşitliği, kalıplaştırılmayan toplumsal cinsiyet rollerini, karşılıklı saygıyı, kişiler arası ilişkilerde şiddetten kaçınma temelinde çatışma çözümünü, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişisel bütünlük hakkı meselelerinin resmi müfredat içerisinde ve eğitim sürecinin her düzeyinde öğrencilerin gelişim kapasitelerine uygun olarak öğretim materyallerinin içerisine dâhil edilmesi için uygun olan durumlarda gerekli adımları atar.

(...)

Bölüm 7 – Göç ve sığınma

Madde 60 – Toplumsal cinsiyete dayalı sığınma talebi

1- Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesinin 1A(2) Maddesi anlamında zulüm olarak ve tamamlayıcı/ ikincil korumayı gerektiren ciddi hasar biçimi olarak tanınabilmesini sağlamak üzere gereken yasal veya diğer tedbirleri alır.

2- Taraf Devletler, Sözleşmede tanımlanan tüm gerekçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde yorumlanmasını ve bu gerekçelerden herhangi biri ya da birkaçı nedeniyle zulüm görme tehdidi söz konusuysa başvuru sahiplerine, yürürlükteki ilgili araçlarla mülteci statüsünün tanınmasını güvence altına alır.

3- Taraf Devletler sığınma başvurusu yapanlar için toplumsal cinsiyete duyarlı kabul usullerini ve destek hizmetlerini ve yanı sıra toplumsal cinsiyet yönergelerini ve mülteci statüsünün belirlenmesi ve uluslararası koruma için başvuruyu da kapsayan, toplumsal cinsiyete duyarlı sığınma usullerini geliştirmek için gereken yasal veya diğer tedbirleri alır.

(...)

Bölüm 9 – İzleme mekanizması

Madde 66 – Kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddete karşı uzman eylem grubu

(...)

2- GREVIO (Kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddete karşı uzman eylem grubu), toplumsal cinsiyet ve coğrafi dağılım dengesine ek olarak çok disiplinli uzmanlık bilgileri de dikkate alınarak en az 10, en fazla 15 üyeden oluşur. Üyeleri, Taraflar Komitesi tarafından Taraf Devletlerce aday gösterilenler arasından, dört yıl boyunca bir kez yenilenebilir şekilde ve Taraf Devletlerin vatandaşları arasından seçilir.

(...)

4- GREVIO üyelerinin seçimi aşağıdaki ilkelere bağlıdır: üyeler, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddet, mağdurların korunması ve onlara yardımcı olma alanında yetkinliğe sahip olarak bilinen yüksek ahlaki karaktere sahip olan veya bu Sözleşme kapsamında belirlenen alanlarda profesyonel deneyimini göstermiş olan kişiler arasından şeffaf bir prosedür içerisinde seçilir;

(...)

EK 13. Araştırmada Sözü Edilen 6284 Numaralı Kanunun İlgili Maddeleri

20 Mart 2012 SALI

Resmî Gazete

Sayı : 28239

KANUN

AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI ŞİDDETİN

ÖNLENMESİNE DAİR KANUN

Kanun No. 6284

Kabul Tarihi: 8/3/2012

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Temel İlkeler ve Tanımlar

Amaç, kapsam ve temel ilkeler

MADDE 1 – (1) Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

(2) Bu Kanunun uygulanmasında ve gereken hizmetlerin sunulmasında aşağıdaki temel ilkelere uyulur:

a) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır.

b) Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izlenir.

c) Şiddet mağduru ve şiddet uygulayan için alınan tedbir kararları insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilir.

ç) Bu Kanun kapsamında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler ayrımcılık olarak yorumlanamaz.

Tanımlar

MADDE 2 – (1) Bu Kanunda yer alan;

a) Bakanlık: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığını,

b) Ev içi şiddet: Şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddeti,

c) Hâkim: Aile mahkemesi hâkimini,

ç) Kadına yönelik şiddet: Kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranışı,

(...)

MADDE 11 – (1) Kolluk görevleri, kolluğun merkez ve taşra teşkilâtında bu Kanunda belirtilen hizmetlerle ilgili olarak, çocuk ve kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim almış ve ilgili kolluk birimlerince belirlenmiş olan yeteri kadar personel tarafından yerine getirilir.

MADDE 14 – (1) Bakanlık, gerekli uzman personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını yedi gün yirmidört saat esasına göre yürüten, çalışma usul ve esasları yönetmelikle belirlenen, şiddet önleme ve izleme merkezlerini kurar.

(...)

MADDE 16 – (1) Bu Kanun hükümlerinin yerine getirilmesinde kurumlararası koordinasyon Bakanlık tarafından gerçekleştirilir.

(2) Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak kendi görev alanına giren konularda işbirliği ve yardımda bulunmak ve alınan tedbir kararlarını ivedilikle yerine getirmekle yükümlüdür. Gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanun kapsamında Bakanlık çalışmalarını desteklemek ve ortak çalışmalar yapmak üzere teşvik edilir.

(3) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlamak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir. Televizyon kuruluşları ve radyolarda yayınlanacak bilgilendirme materyalleri, Bakanlık birimleri tarafından üniversiteler, ilgili meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşleri alınarak hazırlanır.

(4) Bu Kanunda öngörülen görevlerin yerine getirilmesi sırasında kamu kurum ve kuruluşlarının personeli Bakanlık görevlilerine yardımcı olurlar.

(5) Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin bu Kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar.

(6) İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur.

(...)

EK 14. Araştırmada Sözü Edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Resmî Gazete İlanı (24 Temmuz 1985)

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) — 7 Ekim 1920

Yönetim ve yazı işleri için Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne başvurulur.	14 Ekim 1985 PAZARTESİ	Sayı : 18398

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Milletlerarası Sözleşme

Karar Sayısı : 85/9722

11/6/1985 tarihli ve 3232 sayılı Kanunla katılmamız uygun bulunan, 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren ekli «Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi» ne katılmamızın onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 28/6/1985 tarihli ve ÇTİÖ/ÇTUK-721-701-30-2672-3525 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'na 24/7/1985 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Kenan EVREN
Cumhurbaşkanı

T. ÖZAL
Başbakan

İ. K. ERDEM
Devlet Bak. - Başbakan Yrd

A. TENKECİ
Devlet Bakanı

Z. YAVUZTÜRK
Millî Savunma Bakanı

M. V. DİNÇERLER
Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı

K. OKSAY
Devlet Bakanı

M. T. TİTİZ
Devlet Bakanı

Y. AKBULUT
İçişleri Bakanı

İ. S. GİRAY
Bayındırlık ve İskân Bakanı

A. M. YILMAZ
Devlet Bakanı

A. KARAEVLİ
Devlet Bakanı

V. HALEFOĞLU
Dışişleri Bakanı

C. BÜYÜKBAŞ
Devlet Bakanı

M. N. ELDEN
Adalet Bakanı

A. K. ALPTEMOÇİN
Maliye ve Gümrük Bakanı

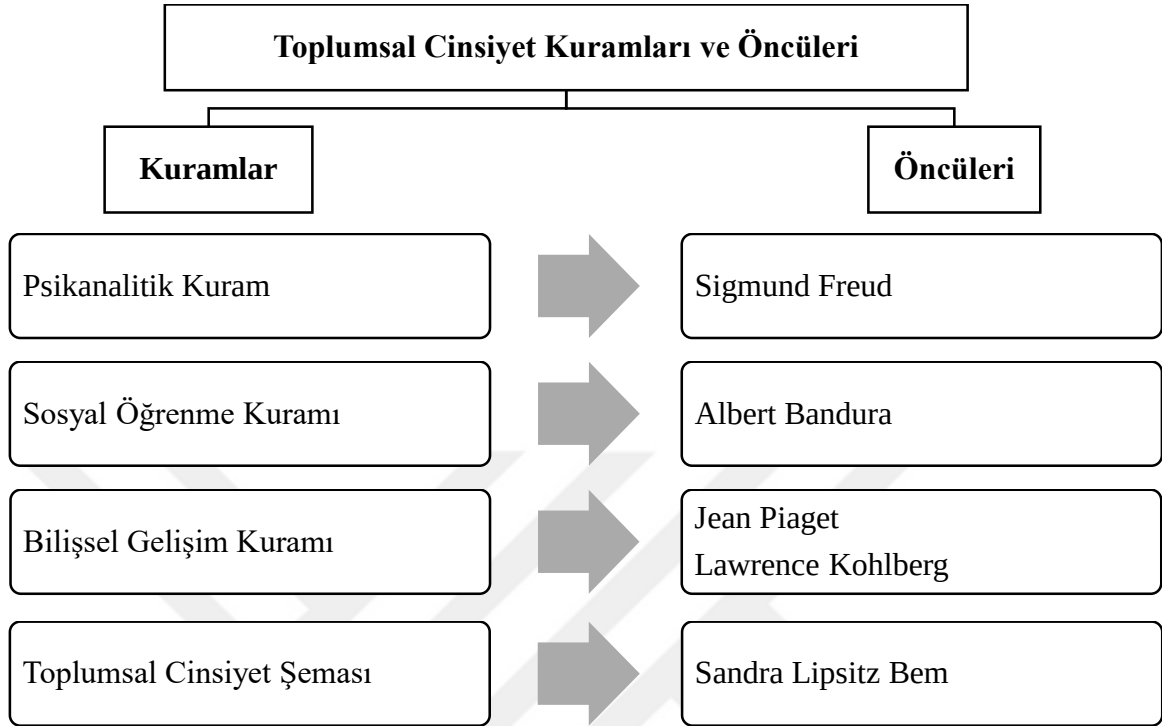
M. AYDIN
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa 1

Resmî Gazete Kodu : 141085

Resmî Gazete Fihristi 61. Sayfadadır.

EK 15. Toplumsal Cinsiyet Kuramları ve Öncüleri Tablosu

ÖZGEÇMİŞ

